

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛОВИНКО БОГДАН СЕРГІЙОВИЧ

УДК 336.143:332.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН У
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ДІЯЛЬНІСНО-
ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ**

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Галузь знань 07 Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Б.С. Половинко

Науковий керівник: Самородов Борис Вадимович, доктор економічних наук,
професор

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Половинко Б. С. Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування (07 Управління та адміністрування). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено розробці теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити проблеми, пов'язані з функціонуванням механізму фінансово-бюджетних відносин, серед яких слабка інтеграція логістичних підходів у бюджетну архітектуру регіону, низький рівень ефективності та реалізованості програм розвитку регіону у світлі сучасних глобальних викликів та гібридних загроз стабільній діяльності тощо. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці методичних підходів і застосуванні концептуально нових релевантних інструментів впливу на розвиток регіону, здатних обґрунтувати стратегічно-орієнтовані пріоритети бюджетного фінансування в умовах децентралізації й обмеженості фінансових можливостей.

Обґрунтовано, що діяльнісно-логістичний підхід до формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, який ґрунтується на принципах раціонального використання ресурсів, координації інтересів учасників, системного планування, мінімізації витрат і орієнтації на кінцевий результат, забезпечує підвищення ефективності розподілу бюджетних ресурсів, покращення якості управлінських рішень та створює умови для стійкого розвитку регіонів.

Здобувачем ступеня доктора філософії досліджено різноманітність наукових поглядів та здійснено систематизацію дефініцій «механізм», «фінансово-бюджетні відносини», «розвиток», «регіон», «діяльнісно-

логістичний підхід». Особливу увагу приділено детальному аналізу наукових положень теорій і концепцій економіки (державного регулювання, системології, логістики, праксеології). На основі цього запропоновано авторське визначення поняття «механізм фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу» як сукупності методів, інструментів розподілу і використання бюджетних ресурсів в рамках сучасних концепцій логістики та діяльнісного підходу, які завдяки інформаційно-аналітичному супроводу процесу оптимізації розподілу бюджетних ресурсів сприяють підвищенню рівня обґрунтованості, ефективності та реалізованості програм розвитку регіону, спрямованих на забезпечення населення економічними та соціальними благами з урахуванням поточних умов і перспективних потреб регіону.

В межах дисертації визначено напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин у контексті розвитку регіонів з урахуванням положень діяльнісно-логістичного підходу, а також можливостей адаптації позитивного зарубіжного досвіду з метою підвищення результативності та ефективності фінансово-бюджетних механізмів розвитку регіону. Виявлено, що більшість країн зосереджують увагу на інвестиціях в інфраструктуру, підтримку підприємництва, розвиток людського потенціалу та зміцнення соціальної стабільності регіонів. Виходячи з цих положень сформовано цілісну модель імплементації зарубіжного досвіду, яка враховує сучасні виклики територіального розвитку та сприяє підвищенню узгодженості бюджетної політики, зміцненню фінансової спроможності регіонів і підвищенню результативності управлінських рішень у процесі соціально-економічного відновлення в посткризових умовах.

Здобувачем ступеня доктора філософії запропоновано систему показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу. Встановлено, що використання методу аналізу ієрархій створює основу для побудови єдиного інтегрального показника розвитку регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти та

соціального середовища, майновий стан населення), що дозволяє порівнювати рівень розвитку різних регіонів України у контексті реалізації політики відновлення та реалізації людського потенціалу на основі продукування своєчасних управлінських рішень. Обґрунтовано доцільність групування індикаторів на фінансово-бюджетні каталізatori та уповільнювачі розвитку регіону, що забезпечує можливість виявлення чинників, які сприяють або перешкоджають зростанню людського потенціалу регіонів, і дозволяє уточнити пріоритети фінансування та забезпечити більш раціональний розподіл бюджетних ресурсів.

Встановлено, що у процесі переорієнтації держаного регулювання з переважно фіскальної на модель розвитку, сфери соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, як основи розвитку людського потенціалу, можуть виступати каталізаторами довгострокового зростання та розширення дохідної бази бюджету. На цій основі запропоновано науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу, який ґрунтується на дуальному підході до оцінювання, що поєднує стандартизовану систему індикаторів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу із поетапним застосуванням експертних процедур, ранжування альтернатив і визначення їх пріоритетності. Розрахунок узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону забезпечив можливість обґрунтувати пріоритети бюджетного фінансування з урахуванням специфіки посткризових умов. Отримані дані використано як інформаційну базу для формування стратегічно орієнтованих ефективних управлінських рішень.

Створене здобувачем ступеня доктора філософії діагностичне та процесно-структуроване підґрунтя дозволило сформулювати механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, що створює підґрунтя виведення регіону на траєкторію стабілізації та покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу регіону.

Запропоновано аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону на основі застосування діяльнісно-логістичного підходу. Це дозволило обґрунтувати оптимальні пропорції задля спрямування бюджетних ресурсів, виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними показниками, розробити, конкретизувати та підвищити результативність альтернативних напрямів розвитку регіону.

Здобувачем ступеня доктора філософії розроблено та теоретично обґрунтовано методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм як критерій ефективності розвитку регіону. Розрахунки базуються на імплементації методу таксономічної оцінки з використанням критерію встановлених еталонів, включають групи параметрів результативності бюджетних програм (показники затрат, показники продукту, показники ефективності, показники якості), які ідентифікують взаємозв'язки між ресурсними витратами, ефективністю використання бюджетних коштів. Результати розрахунків дозволили здійснити комплексну, оперативну й об'єктивну кількісну та якісну діагностику раціонального розподілу бюджетних коштів та створили інформаційно-аналітичну й регулятивну основу для управлінського впливу на формування векторів розвитку регіону в умовах економічної турбулентності.

Ключові слова: *фінансово-бюджетні відносини, механізм фінансово-бюджетних відносин, регіон, регулювання, розвиток регіону, праксеологія, діяльнісно-логістичний підхід, нормативно-правове підґрунтя, оцінювання рівня розвитку регіону, сфера життєзабезпечення людського потенціалу, бюджетні видатки, бюджетні програми, оптимальний розподіл бюджетних коштів, пріоритети розвитку регіону, результативність виконання бюджетних програм.*

ABSTRACT

B. S. Polovynko, The Mechanism of Financial and Budgetary Relations in Ensuring Regional Development Based on the Activity-Logistic Approach. – Qualifying scientific work as a manuscript. Thesis for a Doctor of Philosophy degree in 072 Finance, Banking and Insurance specialty (07 Management and Administration). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The thesis research is devoted to establishing theoretical and methodological provisions and practical recommendations as for developing the mechanism of financial and budgetary relations in ensuring regional development based on the activity-logistic approach.

Analysing scientific literature made it possible to identify problems related to the mechanism of financial and budgetary relations functioning, including weak integration of logistical approaches into regional budget architecture, low efficiency and implementability of regional development programs in the light of modern global challenges and hybrid threats to stable activity, etc. In this regard, there is a need to develop methodological approaches and apply conceptually new relevant tools for influencing the regional development which can help to justify strategically-oriented priorities of budget financing in the context of decentralization and limited financial resources.

It has been substantiated that the activity-logistic approach to developing the mechanism of financial and budgetary relations for regional development, which is based on the principles of rational resource use, coordination of stakeholders' interests, systematic planning, cost minimization and result-oriented approach, ensures the increased efficiency of budget resources allocation, improves the quality of management decisions and creates conditions for sustainable regional development.

The PhD candidate has explored the diversity of scientific views and systematized the definitions for “mechanism”, “financial and budgetary relations”, “development”, “region”, and “activity-logistic approach”. Special emphasis has been placed on analysing scientific provisions of economic theories and concepts (state regulation, systemology, logistics, praxeology) in detail. Based on this, the author's

definition of “the mechanism of financial and budgetary relations of regional development based on the activity-logistic approach” concept has been proposed as a set of methods and tools for allocation and use of budget resources within the framework of modern logistics concepts and the activity approach. Through information and analytical support for the budget resources optimization process, these contribute to increasing the level of validity, efficiency and feasibility of regional development programs aimed at providing the population with economic and social goods taking the current conditions and future needs of the region into account.

The thesis identifies the areas for improving regulatory and legal framework for financial and budgetary relations in the context of regional development, with regard to provisions of the activity-logistic approach, as well as opportunities for adopting positive foreign experience in order to increase the potency and efficiency of regional financial and budgetary development mechanisms. It was found that most countries focus on investments in infrastructure, support for entrepreneurship, human potential development and strengthening the regional social stability. Based on these provisions, a comprehensive model for implementing foreign experience has been developed, which considers modern challenges of territorial development and contributes to increasing the coherence of budgetary policy, as well as strengthening the regional financial capacity and increasing the effectiveness of management decisions in the process of socio-economic recovery under post-crisis conditions.

The PhD candidate has proposed a system of indicators for assessing regional development in terms of financial and budgetary relations based on the activity-logistic approach. It has been established that the use of Analytic Hierarchy Process (AHP) provides the basis for determining a unified integral indicator of regional development in the areas of human potential life support (population’s physical state, living environment safety, state of education, social environment and population’s wealth). This allows for comparing the development level of different regions of Ukraine in the context of implementing recovery policies and realizing human potential based on taking timely management decisions. The feasibility of grouping indicators into financial and budgetary catalysts and inhibitors of regional development has been

substantiated, which provides the opportunity to identify the factors that promote or hinder the growth of regional human potential and allows for clarifying financial priorities and ensuring more rational allocation of budgetary resources.

It has been established that in the process of reorienting the state regulation from a predominantly fiscal model to a development-oriented one, the spheres of social protection, education and healthcare as the foundation for human potential development can act as catalysts for long-term growth and expansion of the budget revenue base. Thus, the scientific and methodological approach to assessing the impact of budget expenditures on regional development indicators has been proposed on the basis of the activity-logistic approach. It is grounded on a dual assessment method that combines a standardized system of indicators for human potential life support spheres with step-by-step application of expert procedures, ranking alternatives and determining their priority. The calculation of generalizing integral indicator of regional development made it possible to substantiate budget financing priorities taking the specifics of post-crisis conditions into account. The data obtained were used as information base for developing effective strategically-oriented management decisions.

The diagnostic and process-structured basis defined by the PhD candidate allowed one to develop the mechanism of financial and budgetary relations in ensuring regional development based on the activity-logistic approach, which establishes the foundation for steering the region towards stabilization and improving the quality of regional human potential life support.

Applicable analytical recommendations for optimal allocation of budget funds have been provided to ensure the regional development based on the activity-logistic approach. This allowed for defining the optimal proportions for allocating budget resources, identifying disparities between optimal and forecast indicators, as well as for developing, specifying and increasing the effectiveness of alternative directions for regional development.

The PhD candidate has developed and theoretically substantiated methodological provisions for assessing the effectiveness of implementing and

executing budget programs as a criterion for regional development efficiency. The calculations are based on applying the taxonomic assessment method using the criterion of established standards and include particular groups of effectiveness parameters for budget programs (input indicators, output indicators, efficiency indicators, quality indicators), which identify the relations between resource expenditures and the efficiency of using budget funds. The calculation results allowed for a comprehensive, operational and objective quantitative and qualitative diagnostics of rational budget funds allocation and created information, analytical and regulatory basis for managerial influence on identifying the regional development vectors in conditions of economic turbulence.

Keywords: *financial and budgetary relations, mechanism of financial and budgetary relations, region, regulation, regional development, praxeology, activity-logistic approach, regulatory and legal framework, assessing the level of regional development, sphere of human potential life support, budget expenditures, budget programs, optimal allocation of budget funds, regional development priorities, efficiency of budget programs implementation.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Shevchenko O., Shevchuk O., Polovynko B. Regulation of dynamic processes in the indicators of disproportions of Ukrainian regions: operational and logistic approach. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2022. № 8(5), 198-208. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-5-198-208> (**Web of Science**) (1,04 д.а., особисто автору належить 0,28 д.а.: здобувачем сформовано науково-практичні підходи до формування фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, зокрема проаналізовано моделі довгострокової взаємодії показників розвитку регіону).

2. Половинко Б. С. Проблеми формування і реалізації фінансово-бюджетних відносин та їх вплив на розвиток регіону. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 4 (80). С. 95-103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-80-13> (0,74 д.а.).

3. Половинко Б. С. Теоретико-методичне підґрунтя фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону: діяльнісно-логістичний підхід. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8592> (0,65 д.а.).

4. Половинко Б. С. Нормативно-правове підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку. *Наукові інновації та передові технології регіону*. 2023. № 5 (19). С. 330-339 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-330-339](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-330-339) (0,98 д.а.).

5. Половинко Б. С. Застосування досвіду іноземних країн в системі фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 40. С. 91-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-40-12> (0,81 д.а.).

6. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Видатки бюджету у сприянні розвитку регіону: діяльнісно-логістичний підхід, аналітико-методичне забезпечення.

Наукові перспективи. №11 (41). 2023. С. 667-685. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-667-684](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-667-684) (1,0 д.а., особисто автору належить 0,7 д.а.: здобувачем обґрунтовано науково–методичний підхід до оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу).

7. Половинко Б. С. Діяльнісно-логістичний підхід у формуванні механізму фінансово-бюджетних відносин задля регіонального розвитку. *Бізнес Інформ.* 2025. №7. С. 402–410. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-402-410> (1,05 д.а.).

8. Самородов Б., Половинко Б. Оптимальний розподіл бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. *Право та інновації.* 2025. №4 (48), С. 69–76. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4\(48\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4(48)-9) (0,81 д.а., особисто автору належить 0,78 д.а.: здобувачем запропоновано науково-практичний підхід до оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення стійкого розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичних принципів).

9. Половинко Б. С. Діагностика результативності виконання та реалізації бюджетних програм: науково-методичний підхід *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2025. №89. С. 44-57. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330631> (1,08 д.а.).

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Половинко Б. С. Підходи до формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції.* 25 листопада 2022 р., м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 192-195. (0,28 д.а.).

11. Половинко Б. С. Діяльнісно-логістичний підхід у забезпеченні розвитку регіону. *Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції*. 2 березня 2023 р., м. Харків. Харків: КНТЕУ, 2023. С. 198-201. (0,29 д.а.).

12. Половинко Б. С. Напрямки реалізації фінансово-бюджетних відносин на основі застосування зарубіжного досвіду. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. 21 лютого 2024 р., м. Кременчук. Кременчук: ЦФЕНД, 2024. С. 44-46. (0,15 д.а.).

13. Половинко Б. С. Формування науково-методичного інструментарію для оцінювання розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту підприємств України: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених*. 17 листопада 2023 р., м. Харків. Харків: ХНАДУ, 2023. С. 111-114. (0,19 д.а.).

14. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Стратегічні вектори формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. *Управління розвитком економічного середовища в умовах глобальних трансформацій: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції*. 06-07 лютого 2025 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. С. 233-235. (0,13 д.а., особисто автору належить 0,08 д.а.: здобувачем визначено стратегічні напрями формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу).

15. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Аналітико-інформаційне забезпечення оптимізації розподілу бюджетних коштів. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. 14–15 листопада 2024 р., м. Харків. Харківський національний

університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Рада молодих вчених при Харківській обласній військовій адміністрації, Varna free university «Chernorizets hrabar», Slovak technical university in Bratislava, Czestochowa university of technology, Одеський національний економічний університет – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 143-145. (0,13 д.а., особисто автору належить 0,09 д.а.: *здобувачем обґрунтовано принципи аналітико-інформаційного забезпечення оптимізації розподілу бюджетних коштів*).

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД	26
1.1 Проблеми формування і реалізації фінансово-бюджетних відносин та їх вплив на розвиток регіону	26
1.2 Понятійно-термінологічний апарат формування механізму фінансово-бюджетних відносин з використанням принципів діяльнісно-логістичного підходу	52
1.3 Нормативно-правове підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону	81
Висновки до Розділу 1	107
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ	111
2.1 Імплементация зарубіжного досвіду регулювання соціальних і економічних процесів у регіоні фінансово-бюджетними засобами	111
2.2 Формування системи показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин	134
2.3 Науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону в аспекті діяльнісно-логістичного підходу	157
Висновки до Розділу 2	178
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ	181
3.1 Формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу	181

3.2 Аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу	196
3.3 Методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм як критерій ефективності розвитку регіону	220
Висновки до Розділу 3	245
ВИСНОВКИ	249
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	253
ДОДАТКИ	285
ДОДАТОК А	285
ДОДАТОК Б	288
ДОДАТОК В	290
ДОДАТОК Г	291
ДОДАТОК Д	292
ДОДАТОК Е	293
ДОДАТОК Ж	297
ДОДАТОК И	299
ДОДАТОК К	301
ДОДАТОК Л	302
ДОДАТОК М	303

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації та інтеграції до європейського фінансового простору, соціально-економічні перетворення й розгортання кризових явищ у світовій економіці породжують нові підходи до змін у парадигмі формування фінансово-бюджетних відносин задля забезпечення розвитку регіонів. Запровадження гнучкого механізму фінансово-бюджетних відносин на рівні місцевих бюджетів надасть можливість створити аналітико-діагностичну і регулятивну основу для визначення впливу бюджетних видатків на життєзабезпечення людського потенціалу за рахунок раціонального розподілу бюджетних коштів за пріоритетними напрямками, скоротити втрати фінансових ресурсів. Це акцентує увагу на доцільності розробки комплексного підходу до виконання бюджетних програм та оцінки результативності їх реалізації, що сприятиме розв'язанню задач регіонального відновлення, як на рівні регіонів, так і країни в цілому.

Надзвичайно важливо в найближчий час приділити увагу питанням відтворення і нарощування людського потенціалу на якісно новій основі відповідно сучасних ціннісних орієнтирів суспільства, що зазначено у Плані внутрішньої стійкості Президента України. В умовах глобальних тенденцій, викликів та гібридних загроз стабільній діяльності, через міграційну кризу, коли близько 4,3 млн. громадян України скористалися статусом тимчасового захисту в Європейському Союзі (відповідно Плану України Ukraine Facility 2024-2027), посилюється значення і позиціонування людини у відбудові й розвитку країни та її регіонів. Використання людського потенціалу як найціннішого ресурсу задля підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їхньої стійкості та здатності адаптуватися до нових соціально-економічних умов, протистояти безпековим ризикам, стає одним з найбільш ключових питань в системі формування фінансово-бюджетних відносин на тлі гострої суперечності між елементами нової стратегічної формації економічної системи та неминучими залишками старої у мінливому зовнішньому середовищі.

Вагомим внеском у вивчення процесів розвитку регіону, визначенням рівня конкурентоспроможності та якості його життєдіяльності, є праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів: L. Gadenne, M. Singhal, З. Варналія, Н. Верхоглядової, Г. Возняка, Н. Кузьминчук, Е. Лібанової, О. Раєвневої, В. Хаустової, В. Чобіток та ін. Окремими аспектами дослідження проблем формування фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, зокрема питаннями збалансування бюджетних ресурсів між різними напрямками їх використання, стратегічного та середньострокового бюджетування, оцінювання й моніторингу виконання бюджетних програм, займалися такі провідні науковці, такі як: С. Булгакова, О. Василик, О. Глущенко, А. Даниленко, Т. Єфименко, В. Загорський, І. Запатріна, О. Кириленко, С. Коваленко, В. Коваль, Є. Крильчук, А. Крисоватий, І. Луніна, І. Олійченко, В. Опарін, Ю. Пасічник, О. Романенко, І. Рекуненко, Б. Самородов, І. Чугунов, І. Цимбалюк та ін.

Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження проблем формування механізму фінансово-бюджетних відносин задля забезпечення розвитку регіону існує потреба в інтеграції логістичних підходів у бюджетну архітектоніку регіону завдяки розробленню методичних і концептуально нових підходів, які потребують подальшого системного вивчення. Лише в такому випадку можливе науково-теоретичне обґрунтування перспективного вектору розвитку регіону, а на цій основі розв'язання прикладних проблем формування фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісного та логістичного підходів в межах цивілізаційної парадигми з урахуванням досвіду розвинутих країн.

Необхідність подальшого удосконалення існуючих і розроблення нових методичних положень й прикладних аспектів формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, зумовила актуальність теми дисертації, мету і завдання обраного напрямку дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Окремі наукові результати дисертаційного дослідження є частинами науково-дослідної

роботи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: «Інтегрований підхід до управління бізнесом для підвищення конкурентоспроможності на основі стратегій логістичного менеджменту та маркетингових рішень» (державний реєстраційний номер 0123U104352), де здобувачем розроблено науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу; «Модернізація фінансової системи України в контексті досягнення глобальних цілей сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0124U001670), де автором запропоновано механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є узагальнення й наукове обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу. Досягнення мети дослідження зумовило постановку і вирішення таких завдань:

уточнено понятійно-термінологічний апарат крізь призму наукових поглядів відомих економічних шкіл в частині формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, в основу якого покладено принципи діяльнісно-логістичного підходу;

обґрунтовано та сформовано систему показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин на основі існуючих методів і моделей;

розроблено науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу;

розроблено механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу;

запропоновано аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону на основі застосування діяльнісно-логістичного підходу;

розроблено та теоретично обґрунтовано методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм як критерій ефективності розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є процес формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань у дисертаційній роботі використано широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: *методи теоретичного узагальнення, системного та ретроспективного аналізу* – для систематизації теоретичних положень щодо сутності, структури, принципів і функцій фінансово-бюджетних відносин, нормативно-правового підґрунтя та їх ролі у забезпеченні розвитку регіону (п. 1.2, 1.3); *аналізу і синтезу* – для виявлення основних складових механізму фінансово-бюджетних відносин, визначення логіки та змісту діяльнісно-логістичного підходу (п. 3.1); *порівняльного та структурно-функціонального аналізу* – для дослідження зарубіжного досвіду фінансово-бюджетного регулювання та визначення можливостей його імплементації в українських умовах (п. 2.1); *економіко-статистичного аналізу* – для оцінювання тенденцій розвитку регіону, аналізу структури доходів і видатків бюджету, формування системи показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин (п. 1.1, 2.2); *матричного та індексного методів* – для побудови інтегральних показників оцінювання розвитку регіону та оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм (п. 2.3, 3.3);

кореляційного та регресійного аналізу – для кількісного визначення взаємозв'язків між бюджетними видатками та ключовими індикаторами розвитку регіону, встановлення найбільш впливових напрямів фінансування (п. 2.3); *оптимізаційного та логістичного моделювання* – для розроблення підходу до оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону (п. 3.2); *методу експертних оцінок* – для узгодження вагомості індикаторів, уточнення параметрів моделі та формування практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону (п. 3.1, 3.3); *графічного методу* – для візуалізації результатів проведених досліджень.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, монографічні та аналітичні дослідження вчених та практиків, вітчизняні та зарубіжні регулярні наукові публікації, офіційні статистичні матеріали, у т. ч. Державної служби статистики, ресурси Інтернету.

Наукова новизна результатів, одержаних у процесі проведення дослідження, полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних і науково-практичних засад формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу. Найбільш важливі результати дослідження, що містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

удосконалено:

науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, який, на відміну від існуючих, базується на дуальному підході до оцінювання, що поєднує стандартизовану систему індикаторів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу із поетапним застосуванням методу експертної оцінки (визначення вагових коефіцієнтів), ранжування альтернатив і визначення їх пріоритетності та, на основі розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону, дозволило обґрунтувати стратегічно-орієнтовані пріоритети бюджетного фінансування в умовах нестабільного зовнішнього середовища;

механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, який, на відміну від існуючих, органічно інтегрує підходи до удосконалення правової основи фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, імплементацію зарубіжного досвіду, принципи діяльнісного (орієнтація на досягнення результатів) та логістичного підходів (оптимізація ресурсних потоків), включає науково-практичні рекомендації щодо прийняття раціональних управлінських рішень для підвищення рівня результативності використання бюджетних ресурсів в умовах децентралізації й обмеженості фінансових можливостей та створює підґрунтя виведення регіону на траєкторію стабілізації, покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу регіону;

аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону, які, на відміну від існуючих, базуються на поетапному оцінюванні: групуванні видатків місцевого бюджету за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП); побудові функціональних залежностей між рівнем розвитку регіону та обсягом фінансування цих сфер; визначенні коефіцієнтів відносної значущості напрямів рівня розвитку регіону за СЖЛП та розв'язанні однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, що дозволяє обґрунтувати оптимальні пропорції задля спрямування бюджетних ресурсів, виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними показниками, розробити, конкретизувати та підвищити результативність альтернативних напрямів розвитку регіону;

методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм, що, на відміну від існуючих, базуються на імплементації методу таксономічної оцінки з використанням критерію встановлених еталонів, включають групи параметрів результативності бюджетних програм (показники затрат, показники продукту, показники ефективності, показники якості), які ідентифікують взаємозв'язки між ресурсними витратами, ефективністю використання бюджетних коштів, що дозволяє здійснювати комплексну, оперативну й об'єктивну кількісну та якісну діагностику раціонального їх розподілу, створює інформаційно-аналітичну й

регулятивну основу для управлінського впливу на формування векторів розвитку регіону в умовах економічної турбулентності;

дістали подальшого розвитку:

понятійно-термінологічний апарат формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, який, на відміну від існуючих, базується на системному поєднанні дефініцій «механізм», «фінансово-бюджетні відносини», «розвиток», «регіон», «діяльнісно-логістичний підхід», детальному аналізу наукових положень теорій і концепцій економіки (державного регулювання, системології, логістики, праксеології), що дозволило визначити сутність поняття дослідження «механізм фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу» як сукупність методів, інструментів розподілу і використання бюджетних ресурсів в рамках сучасних концепцій логістики та діяльнісного підходу, які завдяки інформаційно-аналітичному супроводу процесу оптимізації розподілу бюджетних ресурсів сприяють підвищенню рівня обґрунтованості, ефективності та реалізованості програм розвитку регіону, спрямованих на забезпечення населення економічними та соціальними благами з урахуванням поточних умов і перспективних потреб регіону;

система показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу, яку, на відміну від існуючих, побудовано з використанням методу аналізу ієрархій, що дозволило систематизувати індикатори за трьома сферами життєзабезпечення людського потенціалу (фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, майновий стан населення), виокремити фінансово-бюджетні каталізатори і уповільнювачі розвитку регіону, та за результатами розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону отримати об'єктивно-адаптивну оцінку ефективності використання бюджетних ресурсів, визначити ступінь впливу і значущість сфер життєзабезпечення, що є базисом для відновлення та реалізації людського

потенціалу на основі продукування своєчасних і обґрунтованих управлінських рішень.

Практичне значення отриманих результатів. Практична цінність отриманих результатів підтверджується впровадженням результатів дослідження органами державного управління та місцевого самоврядування у процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики, спрямованої на розвиток регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу. Окремі положення наукової новизни дисертаційної роботи вивчено та використано в практичному аспекті діяльності:

Департаментом економіки і міжнародних відносин ХОД(В)А (Акт №06.02-25/697 від 26.02.2024 р.), в діяльність якого впроваджено науково-практичний підхід до комплексної оцінки рівня розвитку регіону за складовими, що дозволило створити практичне підґрунтя для ефективного розподілу бюджетних коштів в рамках реалізації цілей, стратегій та програм стійкого розвитку як на національному, так і регіональному рівнях. Запропоновані практичні рекомендації використовуються у розробці та впровадженні програм і проєктів розвитку регіону, а також при прийнятті рішень щодо виділення та розподілу бюджетних коштів для підтримки соціально-економічного розвитку території відповідно до проєкту Програми економічного і соціального розвитку Харківської області на 2025 р. в рамках Перспективного плану (основних напрямків) діяльності Харківської державної (військової) адміністрації на 2024 р.;

Управлінням економіки Конотопської міської ради Сумської області (Довідка №26 від 12.02.2024 р.), в діяльність якого впроваджено науково-практичний підхід щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів, що дозволило керівництву Управління економіки Конотопської міської ради Сумської області ефективніше координувати та контролювати процеси соціального та економічного розвитку регіону в контексті необхідності підвищення якості життя місцевого населення, підтримки ВПО, незахищених

верств населення. Результати досліджень щодо оптимізації розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів також враховано в процесі розробки Програми комплексного відновлення Конотопської міської територіальної громади на 2023-2027 роки;

Малому державному підприємстві «Інститут проблем управління НАН України», на базі якого отримані наукові результати використано при розробці пропозицій для стратегій розвитку регіону та програм соціально-економічного зростання, що дозволило врахувати не лише фіскальні інтереси держави, але й стратегічні пріоритети територіальних громад, а також сприяти збалансуванню фінансових потоків у системі міжбюджетних відносин.

Результати дослідження використано в освітньому процесі Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна при підготовці здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» при викладанні освітніх компонентів: «Бюджетна система» та «Фінанси місцевого самоврядування».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійно виконаною науковою працею, у якій всі висновки та положення наукової новизни, винесені на захист, розроблені автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації, оприлюднені на 6 Міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем» (25 листопада 2022 р., м. Харків, Україна); «Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики» (2 березня 2023 р., м. Харків, Україна); «Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права» (21 лютого 2024 р., м. Кременчук, Україна); «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту підприємств України» (17 листопада 2023 р., м. Харків, Україна); «Управління розвитком економічного середовища в умовах

глобальних трансформацій» (06-07 лютого 2025 р., м. Харків, Україна); «Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення» (14–15 листопада 2024 р., м. Харків, Україна).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 15 наукових працях, у тому числі: 1 стаття у закордонному виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази WoS, 8 статей у виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 6 тез доповідей у збірниках за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій. Загальний обсяг усіх публікацій становить 9,33 ум.-друк. арк., з яких особисто здобувачеві належить 8,15 ум.-друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 304 сторінки. Робота містить 26 таблиць (з яких 13 займають 17 повних сторінок), 39 рисунків (з яких 12 займають 12 повних сторінок) та 34 формули, список використаних джерел складається зі 291 найменування – на 32 сторінках, 11 додатків – на 20 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 210 сторінок (8,75 авторських аркушів).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД

1.1 Проблеми формування і реалізації фінансово-бюджетних відносин та їх вплив на розвиток регіону

За умов зростання невизначеності та кризового характеру зовнішнього середовища в розвитку регіону посилюються системні дисбаланси соціально-економічного характеру, що формуються під впливом глобальних економічних потрясінь. Стійкість і збалансованість фінансової системи України забезпечуються через розвиток фінансово-бюджетних відносин, які відіграють визначальну роль у формуванні сприятливих фінансових умов для економічного відновлення та довгострокового стійкого зростання. Оптимізація бюджетних відносин у системі управління бюджетним процесом виступає ключовою передумовою результативного функціонування української економіки, що досягається завдяки послідовному впровадженню науково обґрунтованих етапів фінансово-бюджетних відносин, які формують бюджетний цикл. Ключовим викликом у формуванні фінансово-бюджетних відносин залишається налагодження ефективних механізмів розподілу бюджетних ресурсів за обсягами та напрямками їх використання, від чого безпосередньо залежать як галузевий розвиток регіонів, так і загальна динаміка вітчизняної економіки.

Реалізація ефективних практичних підходів до розв'язання зазначеної проблематики формує необхідні умови для забезпечення економічного відновлення та її подальшого розвитку на засадах довгострокової стійкості. Виходячи з цих міркувань виникає об'єктивна потреба у поглибленні процесів пристосування наявних концептуальних підходів до специфічних умов функціонування національної економіки, розробці науково-практичних підходів до удосконалення інституційних засад фінансово-бюджетних відносин та

оцінювання їх впливу на розвиток регіону. Отже, наукове осмислення особливостей формування й функціонування механізму фінансово-бюджетних відносин, а також оцінювання їх впливу на розвиток регіону, набуває актуальності та має істотне теоретичне й прикладне значення, що вимагає розробки та запровадження новітніх науково-обґрунтованих підходів та застосування інструментів у світлі сучасних глобальних викликів.

Комплексний аналіз засад формування фінансово-бюджетних відносин у контексті забезпечення розвитку регіону здійснювався у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема таких учених як: Булгакова С. О. [1], Василик О. Д. [2], Романенко О. Р. [3], Рекуненко І. І. [4] та ін. Суттєвий внесок у дослідження закономірностей і механізмів розвитку регіону здійснено у працях провідних учених-економістів: Gadenne L. [5], Singhal M. [5], Lockwood B. [6], Возняка Г. В. [7], Медвідь Г. С. [8] та ін. З огляду на стратегічні пріоритети зупинення спадної динаміки валового внутрішнього продукту та активізації економічного зростання вітчизняної економіки, актуалізується необхідність наукового аналізу сучасних проблем фінансово-бюджетних відносин, зокрема: удосконалення механізмів формування та використання бюджетних ресурсів; оптимізації міжбюджетних відносин і забезпечення фінансової самодостатності регіонів; розроблення інструментів оцінювання результативності бюджетних програм, а також з'ясування їх функціональної ролі в регулюванні розвитку регіону із залученням адекватних інструментів реалізації відповідних процесів, і надалі характеризується фрагментарністю опрацювання та потребує поглибленого наукового осмислення. Функціонування фінансово-бюджетних відносин характеризується низкою специфічних рис, серед яких ключовою є концентрація фінансових ресурсів переважно у секторі підприємств та в учасників фінансового ринку, насамперед банківських установ і інших інституційних інвесторів, зокрема інвестиційних фондів та компаній [9]. Зазначені суб'єкти виконують функції фінансових посередників між власниками та користувачами фінансових ресурсів, акумулюючи тимчасово вільні кошти підприємств. У зв'язку з цим роль держави в системі розвитку регіону полягає у

формуванні та реалізації механізмів раціонального перерозподілу обмежених фінансових ресурсів із застосуванням фінансово-бюджетних інструментів, спрямованих на задоволення поточних потреб і підтримку пріоритетних напрямів з метою досягнення належного рівня розвитку регіону. Характеристика функцій держави, на яких може базуватися механізм фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, дає змогу виокремити ключові напрями суспільного впливу, серед яких – підтримання регіональної стабільності, формування умов для відтворення й всебічного розвитку людського потенціалу та підвищення рівня життєзабезпечення населення, а також створення сприятливого середовища для результативного здійснення економічної діяльності (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Наукове обґрунтування функцій держави, що становлять основу механізму фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні

[Побудовано автором за даними джерел 7, 8]

Розроблення теоретико-методичних засад дослідження та забезпечення функціонування фінансово-бюджетних відносин у контексті ефективного розвитку регіону має ґрунтуватися на усвідомленні їх ключового значення як інструменту державного управління, здатного до постійної трансформації відповідно до пріоритетів державної політики з метою стимулювання стійкого економічного зростання. Реалізація визначених цілей і значущість окресленої проблематики зумовлюють необхідність використання сучасного понятійно-термінологічного інструментарію у формуванні механізму фінансово-бюджетних відносин, а також його подальшої модернізації з метою забезпечення ефективного розвитку регіону [9, 10].

В умовах кризових процесів і глобальної нестабільності подолання проблем розвитку регіону потребує застосування сучасних методичних підходів до аналізу фінансово-бюджетних відносин. З позиції автора обґрунтованим є використання діяльнісного підходу, який передбачає дослідження різноманітних форм людської діяльності, способів застосування інструментів і ресурсів для досягнення поставлених цілей у конкретних соціально-економічних умовах та в процесі пізнання реальності. Важливою складовою запропонованого методичного підходу є інтеграція логістичних принципів у процеси планування та оптимізації управління матеріальними, інформаційними й фінансовими потоками в межах системи фінансово-бюджетних відносин, що створює можливості для подолання проблем, які виникають у діяльності економічних суб'єктів на регіональному рівні [9, 10]. Об'єктивні умови сучасного розвитку зумовлюють нагальну потребу у формуванні фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону на якісно нових концептуальних засадах, теоретичним і науково-методичним підґрунтям яких може слугувати діяльнісно-логістичний підхід до аналізу відповідних проблем, запропонований і ґрунтовно обґрунтований автором у підрозділі 1.2. Запровадження зазначеного підходу в систему фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні на початковому етапі передбачає здійснення комплексних управлінських функцій, зокрема планування, організації, координації, контролю та регулювання діяльності всіх

суб'єктів, задіяних у процесах розподілу фінансових ресурсів. Наступний етап реалізації діяльнісно-логістичного підходу охоплює аналітичну обробку релевантної інформації з метою оцінювання результативності бюджетних видатків за визначеними напрямками, що забезпечують досягнення необхідного рівня соціально-економічного розвитку регіону [9, 10]. Регулювання фінансово-бюджетних відносин неможливе без існування сформованої законодавчої бази, яка включає нормативно-правові акти як центральних, так і місцевих органів влади в сфері бюджетних відносин. Держава впливає на соціально-економічний розвиток регіонів через систему розподілу наявних фінансових ресурсів, які виступають інструментом забезпечення та регулювання суспільного розвитку і являють собою сукупність всіх надходжень до бюджетів усіх рівнів. Бюджетні видатки спрямовуються на забезпечення суспільства певними соціальними та економічними благами, що дозволяє вирішувати загальнодержавні завдання з відновлення економіки та забезпечення економічного зростання, розвитку секторів економіки з високою доданою вартістю, реалізації цільової та ефективної соціальної політики, розвитку системи освіти, охорони здоров'я, культури та спорту. Особливості правового регулювання фінансово-бюджетних відносин та обґрунтування їх ролі у розвитку окремих територій країни докладно розглянуто автором у підрозділі 2.2. Модернізація нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин у контексті розвитку регіону має бути зорієнтована на подолання низки ключових проблем, зокрема: зменшення надмірної централізації бюджетних ресурсів і вдосконалення механізмів їх перерозподілу; посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів у частині фінансування заходів розвитку регіону; підвищення результативності управління міжбюджетними трансфертами з метою забезпечення населення регіону якісними публічними послугами та стимулювання зростання рівня його розвитку.

В умовах необхідності оперативного реагування на зовнішні виклики та ризики, а також мінімізації наслідків внутрішньої нестабільності, актуалізується потреба в аналізі зарубіжної практики організації фінансово-бюджетних

відносин, що дає змогу науково обґрунтувати сучасні напрями регулювання розвитку регіону із застосуванням релевантних інструментів впливу. Потреба у вивченні практик зарубіжних країн щодо фінансово-бюджетного регулювання регіональних соціально-економічних процесів зумовлена необхідністю реалізації комплексу заходів, спрямованих на підтримання високих темпів розвитку регіону, що є можливим лише за наявності належного рівня фінансового забезпечення. У цьому контексті впровадження міжнародного досвіду фінансово-бюджетного впливу на соціально-економічні процеси регіонів доцільно здійснювати за такими ключовими напрямками [9, 10]:

аналіз рівня перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) через державний бюджет, що залежить від прийнятої моделі фінансових відносин у суспільстві, структури бюджетних витрат та напрямів їх використання;

виявлення особливостей регулювання соціальних і економічних процесів як на національному, так і на регіональному рівні в Європейських країнах з метою вирівнювання рівня життя населення різних країн, що входять до Європейського співтовариства;

дослідження напрямів регулювання розвитку регіону за допомогою фінансово-бюджетних засобів, що залежить від прийнятої моделі соціальної політики в країні.

Зміни основних макроекономічних індикаторів, які відображають поточний стан національної економіки, наведено в табл. 1.1. Прогнозовані темпи приросту реального валового внутрішнього продукту свідчать про поступове відновлення та стабілізацію національної економіки, незважаючи на складні внутрішні та зовнішні виклики, що формують сучасне економічне середовище. Така динаміка свідчить про здатність економічної системи України відновлюватися в умовах затяжної фінансово-економічної кризи, порушення логістичних ланцюгів, скорочення виробничих потужностей у прифронтових регіонах та трансформації структури споживчого попиту. Водночас слід зазначити, що економічне зростання залишається вразливим і залежним від низки системних чинників, які формуються впродовж тривалого періоду,

зокрема: сировинної орієнтації економічної моделі, що підсилює залежність України від коливань світових цін на аграрну та металургійну продукцію; несприятливого бізнес-клімату, який характеризується високим рівнем регуляторних бар'єрів, недостатнім захистом прав інвесторів та складністю доступу до фінансових ресурсів; значного обсягу державного та зовнішнього боргу, що посилює фіскальні ризики та ускладнює можливості інвестування у розвиткові проєкти; надмірної доларизації економіки, яка знижує ефективність монетарної політики та робить фінансовий сектор залежним від курсових коливань; тінізації економічної діяльності суб'єктів господарювання, що обмежує надходження до бюджету, спотворює конкурентне середовище та знижує ефективність державної економічної політики.

Таблиця 1.1

Динаміка основних макроекономічних показників розвитку України

[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Макроекономічні індикатори	Роки							
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Номінальний ВВП, млрд. грн.	2983,9	3558,7	4022,1	4487,5	4942,1	5415,1	6634,0	7730–7850
ВВП реальний, темп зростання, %	2,5	3,3	3,5	-3,8	3,4	-28,8	5,3	4,7–5,0
Індекс споживчих цін, на кінець періоду	13,7	9,8	6,7	5,0	10,0	26,6	5,1	4,5–5,0
Індекс цін виробників промислової продукції, %	16,5	14,2	6,4	–	–	–	17,8	12–14
Продукція сільського господарства, %	-2,2	7,8	3,3	-11,5	14,4	-10,7	+7,7	+5–7
Оборот роздрібною торгівлі, %	6,5	6,2	10,2	-4,0	10,7	-1,3	11,6	10–12
Середньомісячна заробітна плата, грн.	7104	8865	10664	11979	14100	14700	17442	19300–20000
Зміна реальної заробітної плати, %	19,1	12,5	11,1	2,0	6,5	-9,0	+10,9	+7–9
Рівень безробіття, % (за методологією МОП)	9,5	8,8	8,6	9,9	9,8	21,0	17,7	15–16
Баланс рахунку поточних операцій, млрд. дол.	-2,4	-4,4	-4,3	+6,3	-2,0	+8,0	-3,2	-1...-3
Сальдо торговельного балансу, млн. дол.	–	–	–	–	–	–	–	-16000
				14161	15997	18330	14800	
Зміна експорту товарів та послуг, %	17,1	9,7	7,7	-4,6	12,6	-35,1	+9,2	+7–9
Зміна імпорту товарів та послуг, %	19,2	12,6	8,0	-10,3	17,9	-24,3	+14,1	+10–12

Примітка: за оцінкою НБУ.

У 2023–2024 рр. ці виклики доповнюються факторами нестабільності зовнішнього і внутрішнього ринкового середовища: міграцією робочої сили,

руйнуванням інфраструктури, підвищеними оборонними видатками та необхідністю швидкої адаптації підприємств до умов ризикового середовища. Тому відновлення економічної активності потребує не лише фінансових вливань, але й системних інституційних змін, що спрямовані на модернізацію економічної моделі, структурну диверсифікацію виробництва, розвиток інноваційного сектору та підвищення стійкості розвитку регіонів. Очікується подальше зменшення темпів інфляції протягом наступного періоду, що дозволить стабілізувати фінансову систему та сформувати основу для забезпечення розвитку регіонів. Починаючи з 2010 р., аграрний сектор утвердився як ключовий чинник економічної динаміки, насамперед завдяки вираженій експортній орієнтації та спеціалізації на виробництві зернових культур і олійної продукції. Водночас промисловий комплекс поступово втрачає роль провідного драйвера зростання, що зумовлено тривалою стагнацією обсягів промислового виробництва, характерною для більшості галузей національної економіки. Експортна спеціалізація визначає структуру промисловості, що призводить до підвищення обсягів виробництва сировини та низькотехнологічної продукції, зокрема: металу, руди, запчастин та комплектуючих з низьким рівнем доданої вартості (рис. 1.2).

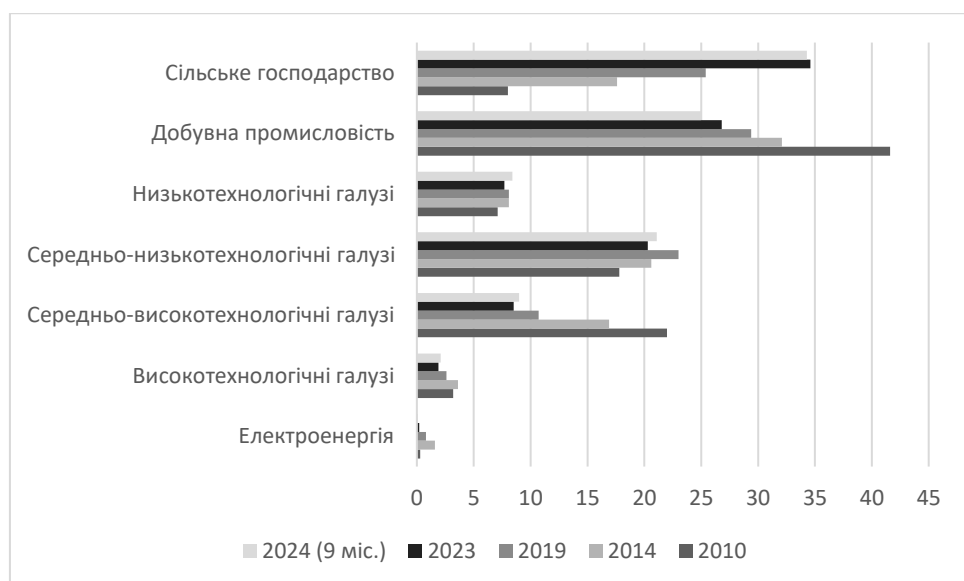

Рис. 1.2. Галузева структура експорту товарів за технологічними рівнями
[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Галузева структура експорту України у 2023–2024 рр. демонструє подальше посилення сировинної орієнтації економіки, що проявляється в істотному зростанні частки аграрної продукції та скороченні частки промислових високотехнологічних товарів. Падіння експорту продукції металургії та машинобудування зумовило зменшення питомої ваги добувної та середньо-високотехнологічної продукції, що пов'язано як із руйнуванням промислових потужностей, так і з логістичними обмеженнями. Водночас стабільно низька частка високотехнологічного експорту свідчить про системні проблеми інноваційного розвитку, які стримують технологічну модернізацію економіки. Сукупність цих тенденцій підкреслює необхідність стратегічного перегляду підходів до державної індустріальної та торговельної політики з метою посилення технологічної складової експорту в середньостроковій перспективі. Станом на кінець 2024 р. у бюджетній сфері сформувалися суттєві ускладнення, незважаючи на те, що в попередній період спостерігалися окремі ознаки відносної стабілізації (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні бюджетні показники 2018-2024 рр., млрд. грн.

[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Доходи держбюджету	843,3	899,7	1 076,1	1 298,4	1 512,2	1 663,1	3 120,0*
Видатки держбюджету	-843,3	-933,5	-1 288,0	-1 562,1	-2 671,2	-3 994,4	-4 479,0*
Дефіцит / профіцит	0,2	34,9	211,9	263,7	1 159,0	1 331,3	1 359,0*
Надання кредитів	-6,8	-8,3	-10,5	-11,4	-16,7	-18,2	-19,5*
Повернення кредитів	6,7	7,2	6,8	7,0	7,5	8,1	8,4*

*за попередньою оцінкою Мінфіну станом на кінець 2024 р.

У 2019 р. доходи державного бюджету зросли на 6,7% і досягли 899,7 млрд грн, з яких доходи загального фонду збільшилися на 4,1% – до 792,2 млрд грн. Виконання планових показників за доходами державного бюджету у зазначеному р. становило 95,8%, у тому числі за загальним фондом – 93,9%. Водночас видатки державного бюджету за підсумками 2019 р. зросли на

10,7% і склали 933,5 млрд грн, з яких видатки загального фонду збільшилися на 8,5% – до 834,7 млрд грн. У 2019 р. виконання планових показників за видатками загального фонду державного бюджету становило 92,4%. При цьому фінансування пріоритетних для держави напрямів, зокрема соціальних витрат, видатків на оборону і безпеку, а також на обслуговування державного боргу, здійснювалося у повному обсязі відповідно до затвердженого бюджетного розпису та відкритих асигнувань. За підсумками 2019 р. дефіцит державного бюджету склав 34,9 млрд грн, що суттєво не перевищувало встановлений Законом України про Державний бюджет (з урахуванням змін) граничний рівень у 91,1 млрд грн [12]. Упродовж 2018–2019 рр. також простежувалася позитивна динаміка надходжень до державного бюджету від податку на прибуток підприємств і податку на доходи фізичних осіб. За 2022–2024 рр. спостерігається різке зростання як доходів, так і видатків державного бюджету, що зумовлено безпековими викликами, масштабною міжнародною фінансовою підтримкою та суттєвим розширенням видаткових зобов'язань. Водночас дефіцит бюджету залишається на надвисокому рівні, що свідчить про критичну залежність фінансової стабільності країни від зовнішнього фінансування та необхідність поступового відновлення внутрішньої дохідної бази після завершення бойових дій. У 2022–2023 рр. структура доходів загального фонду державного бюджету України зазнала суттєвих трансформацій під впливом кризових подій, зміни логістичних маршрутів та адаптації економіки до кризових умов (рис. 1.3). Ключову роль у стабілізації бюджетної системи відіграли податкові надходження, насамперед податок на додану вартість та податок на доходи фізичних осіб, які продемонстрували стійке зростання. ПДВ з імпортованих товарів у 2023 р. суттєво зріс порівняно з 2022 р. завдяки поступовому відновленню торговельних потоків, що стало можливим після формування альтернативних логістичних коридорів. Водночас ПДВ із вироблених в Україні товарів утримував стабільну динаміку, що свідчить про певне відновлення внутрішнього ринку та адаптацію українського бізнесу до нових умов. Показники ПДФО та військового збору стали найбільш надійними джерелами доходів у 2023 р., відображаючи

зростання фонду оплати праці, індексацію доходів у державному секторі та збільшення чисельності військовослужбовців.

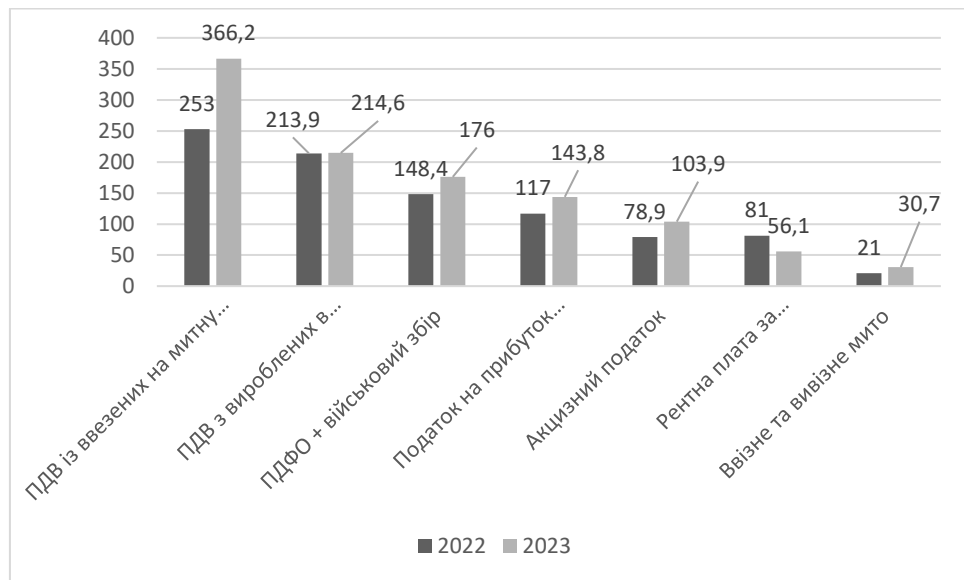

Рис. 1.3. Виконання доходів загального фонду державного бюджету за січень-листопад 2022-2023 рр.

[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Водночас надходження від податку на прибуток підприємств демонстрували нетипову для кризового періоду позитивну динаміку, зумовлену прибутками окремих галузей, інфляційними ефектами та посиленням фіскального контролю. Покращення адміністрування сприяло також зростанню акцизних та митних платежів. Найвразливішим сегментом у структурі доходів залишилися рентні надходження, які суттєво скоротилися через падіння видобутку, руйнування промислових об'єктів та зниження світових цін на енергоресурси. Загалом динаміка доходів у 2023–2024 рр. свідчить про здатність бюджетної системи адаптуватися до деструктивних процесів, однак водночас підкреслює високу залежність від імпортного ПДВ та нестійкість доходів, пов'язаних із природними ресурсами, що потребує подальшого удосконалення бюджетної політики та зміцнення фінансової автономії держави. У 2024 р. структура доходів загального фонду демонструє зміцнення фіскальної бази держави та поступове відновлення економічної активності, незважаючи на

триваючі безпекові виклики. Найвагомішим джерелом надходжень став податок на прибуток підприємств – 270,8 млрд грн, що є нетипово високим показником для умов геополітичної нестабільності. Це свідчить про прибутковість окремих секторів (ІТ, аграрний сектор, торгівля, фінансовий сектор), інфляційні ефекти та посилення адміністрування [12]. Сукупні надходження ПДВ становили 267,8 млрд. грн., що підтверджує відновлення імпорتنих потоків і стабілізацію споживчого ринку. ПДФО разом із військовим збором забезпечили 233,6 млрд. грн., що відображає збільшення номінальної зарплати, розширення оборонного сектору та стабільні кадрові витрати держави. Акцизний податок у розмірі 133,5 млрд. грн. демонструє позитивну тенденцію, зумовлену частковим відновленням виробництва підакцизної продукції та зростанням імпорту. Натомість рентна плата – 51,8 млрд грн – залишається відносно низькою через втрату контролю над частиною родовищ, скорочення видобутку та нижчу активність у секторі природних ресурсів [12]. Загалом 2024 р. характеризується зростанням податкових надходжень практично за всіма ключовими статтями, що свідчить про адаптацію економіки до умов надзвичайних обставин, підвищення ефективності податкового адміністрування та поступову стабілізацію фіскальної системи. Наведені на рис. 1.4 дані демонструють суттєву трансформацію структури видатків загального фонду державного бюджету України у 2022–2023 рр., що безпосередньо зумовлено кризовими подіями та зміною пріоритетів державної фінансової політики.

У 2022 р. оборонні видатки сягнули понад 1,14 трлн. грн., або 42,2% усіх видатків загального фонду. Вже у 2023 р. їх обсяг зріс майже вдвічі – до понад 2,09 трлн. грн., а частка – до 52,3%. Це вказує на системну переорієнтацію бюджетної системи на забезпечення національної безпеки, мобілізацію ресурсів для оборонного сектору та підтримку сектору безпеки, що є закономірною реакцією держави на безпрецедентні зовнішні загрози. Одночасно спостерігається зменшення частки видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення (із 15,75% у 2022 р. до 11,69% у 2023 р.), що пояснюється як загальним перерозподілом ресурсів на користь оборони, так і значною

зовнішньою фінансовою підтримкою, яка частково компенсувала навантаження на державний бюджет.

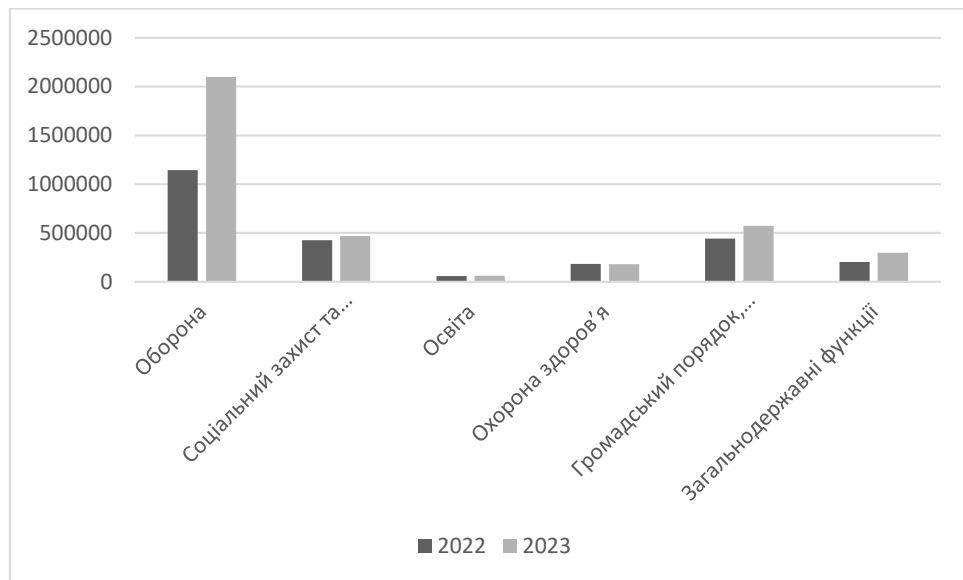

Рис. 1.4. Видатки загального фонду Державного бюджету за основними напрямками за 2022-2023 рр.

[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Зниження частки видатків на освіту та охорону здоров'я є критичним і відображає високий рівень бюджетних обмежень, адже попри суттєву соціальну важливість цих сфер, в умовах порушення безпекового балансу вони фінансуються за залишковим принципом. Особливо симптоматичним є скорочення видатків на охорону здоров'я – з 6,81% у 2022 р. до 4,47% у 2023 р., що створює додаткові ризики для стійкості системи медичного забезпечення в умовах гуманітарних викликів. Варто підкреслити також динаміку видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу, які хоча й залишаються відносно стабільними, проте зростають у номінальному вимірі внаслідок збільшення загального обсягу бюджету. Це свідчить про необхідність підтримки внутрішньої безпеки, правоохоронних органів та системи правосуддя в умовах зростання внутрішніх ризиків. Водночас збільшення видатків на загальнодержавні функції у 2023 р. до майже 300 млрд. грн. відображає потребу держави у посиленні адміністрування фінансових потоків, координації

міжвідомчої діяльності та управління масштабними бюджетними ресурсами в умовах трансформації безпекового середовища. Таким чином, аналіз структури видатків загального фонду державного бюджету у 2022–2023 рр. демонструє істотну мілітаризацію бюджетної політики, суттєве посилення оборонного сектору, одночасне звуження можливостей для фінансування соціальної та інституційної сфери, а також значну залежність від зовнішньої фінансової допомоги. У 2024 р. касові видатки загального фонду державного бюджету досягли 3,5 трлн. грн., що на 15% більше, ніж за попередній рік [11]. Найбільшу частку витрат склала оплата праці з нарахуваннями – понад 37% видатків, зокрема грошове утримання військовослужбовців. Соціальні витрати (пенсії, допомоги, стипендії) утримувалися на рівні 16% видатків, тоді як оборонні та безпекові напрямки продовжують домінувати у структурі бюджету [11]. Подібна структурна асиметрія, хоч і є об'єктивною реакцією на деструктивні процеси, у середньостроковій перспективі потребуватиме поступової корекції та перегляду пріоритетів з метою забезпечення стійкості розвитку регіонів у період відновлення. У Державному бюджеті на 2024 р. фінансування понад половини запланованих видатків передбачено за рахунок зовнішніх запозичень, що формує потенційні ризики як для загальної динаміки національної економіки, так і для соціально-економічного розвитку регіонів. При цьому розвиток регіонів вирізняється істотною асиметрією та наявністю структурних диспропорцій, що додатково посилює зазначені загрози. Масштаби цих відмінностей доцільно проаналізувати за узагальнюючим показником розвитку регіону – валовим регіональним продуктом (ВРП) на одну особу, який наочно демонструє відмінності між регіонами (табл. 1.3). У зв'язку з відсутністю офіційно оприлюднених даних Державної служби статистики України щодо валового регіонального продукту на одну особу по регіонах за 2022–2024 рр., кількісне порівняння у таблиці здійснено в межах періоду 2016–2021 рр. Результати проведеного аналізу засвідчують наявність суттєвої диференціації між валовим регіональним продуктом, причому масштаби цього розриву істотно зросли після втрати державного контролю над окремими територіями країни.

Відмінності окремих соціально-економічних показників по регіонах
України

[Побудовано автором за даними джерел 11, 12]

Валовий регіональний продукт на одну особу (без м. Київ), грн..	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Максимальне значення	81145 Полтавська	106248 Полтавська	123763 Полтавська	134449 Полтавська	398732 Дніпропетровська	582363 Дніпропетровська
Мінімальне значення	14251 Луганська	13883 Луганська	16301 Луганська	18798 Луганська	43204 Луганська	52135 Луганська
Розрив (раз)	5,69	7,65	7,59	7,15	9,23	11,17

Додатковим чинником посилення регіональної асиметрії виступає прискорений розвиток окремих регіонів і великих міських агломерацій. Так, понад 37% ВВП формується в шести областях країни, 29% ВВП – в м. Київ та Київській області, що також посилює диспропорційність. Наприклад, протягом 2016–2021 рр. розрив між мінімальним та максимальним ВРП на одну особу без урахування м. Київ збільшився майже у 2 рази та досяг 11,17 раз у 2021 р. Ефективний розвиток регіонів можливий за умови наявності належного обсягу фінансових ресурсів у розпорядженні органів місцевого самоврядування (табл. 1.4). Аналітичні результати засвідчують, що ключову роль у формуванні доходної бази місцевих бюджетів відіграють податкові надходження, зокрема податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, а також інші податки і збори. При цьому їх частка у структурі доходів місцевих бюджетів демонструвала стійку тенденцію до зростання, збільшившись у період 2018–2021 рр. з 41,35% до 60,57%. Структура доходів місцевих бюджетів у 2020–2024 рр. демонструє суттєві зрушення, що є наслідком як продовження бюджетної децентралізації, так і впливу надзвичайних факторів, пов'язаних із ескалацією напруженості. Найвагомим джерелом надходжень протягом усього періоду залишаються податкові надходження, частка яких зросла з 60,57% у 2020–2021 рр. до пікових 70,88% у 2022 р. Таке збільшення зумовлене передусім адаптацією місцевих бюджетів до надзвичайних обставин, коли

відбулося скорочення трансфертів із державного бюджету, а власні доходи громад – насамперед ПДФО та єдиного податку – стали основним джерелом фінансової стійкості.

Таблиця 1.4

Структурний аналіз доходів місцевих бюджетів, 2020–2024 рр.

[Побудовано автором за даними джерела 13]

Склад доходів місцевих бюджетів	Роки									
	2020		2021		2022		2023		2024	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податкові надходження	285571,54	60,57	285571,54	60,57	393460,6	70,88	434540,9	66,59	441094,1	64,91
Неподаткові надходження	21462,54	4,55	21462,54	4,55	22041,1	3,97	36511,4	5,59	43603,7	6,42
Доходи від операцій з капіталом	3473,07	0,74	3473,07	0,74	2275,9	0,41	3621,9	0,55	4854,9	0,71
Від органів державного управління	160177,05	33,97	160177,05	33,97	136753,7	24,64	177385,2	27,15	187932,4	27,66
Від європейського Союзу, урядів іноземних держав	146,39	0,03	146,39	0,03	223,2	0,04	197,9	0,03	1427,4	0,21
Цільові фонди	649,35	0,14	649,35	0,14	342,3	0,06	351,7	0,05	618260,7	0,09

У 2023–2024 рр. частка податкових надходжень дещо зменшилася (66,59 % та 64,91 % відповідно), що свідчить про поступове відновлення трансфертної підтримки держави та розширення інших джерел доходів. Неподаткові надходження у 2020–2021 рр. були відносно стабільними (4,55 %), проте у 2022 р. зазнали скорочення до 3,97 % через призупинення діяльності окремих комунальних підприємств, зменшення адміністративних зборів та орендних платежів. Натомість у 2023–2024 рр. їхня частка збільшилася (до 5,59 % та 6,42 %), що відображає поступову активізацію місцевої економіки, відновлення надання послуг, збільшення адміністративних надходжень та оплати за оренду комунального майна. Доходи від операцій з капіталом у структурі місцевих бюджетів традиційно є незначними і становлять менше 1 %. У 2022 р. їхня частка знизилася до 0,41 % через різке зменшення операцій з продажу комунального майна та призупинення реалізації інвестиційних проєктів у громадах у період активних бойових дій. Вже у 2023–2024 рр. спостерігається відновлення цього джерела – до 0,55 % і 0,71 %, що може бути пов'язано з

активізацією інвестиційної діяльності, реалізацією майнових операцій та пожвавленню місцевих ринків нерухомості. Значні зміни відбулися також у надходженнях від органів державного управління (офіційні трансферти). Якщо у 2020–2021 рр. їхня частка становила 33,97 %, то у 2022 р. вона різко впала до 24,64 % через перегляд державних видатків на користь оборонного сектору. У 2023–2024 рр. спостерігається поступове зростання частки трансфертів (27,15 % та 27,66 %), що свідчить про відновлення фінансової підтримки державою місцевих бюджетів та коригування міжбюджетних відносин у період системної стабілізації. Надходження від Європейського Союзу та урядів іноземних держав традиційно становили мізерну частку доходів – близько 0,03%. Проте у 2024 р. їх обсяг зріс до 0,21 %, що відповідає загальній тенденції посилення міжнародної допомоги, спрямованої на відбудову громад, реалізацію інфраструктурних, гуманітарних та енергетичних проєктів. Надходження до цільових фондів протягом аналізованого періоду залишалися мінімальними та нестабільними. Особливо різке скорочення у 2022 р. (0,06 %) зумовлене припиненням окремих програм та перенаправленням фінансування на термінові потреби під час ескалації напруженості. У 2024 р. частка цільових фондів зростає, проте потребує уточнення, оскільки вказане значення (618260,7 млн. грн.) ймовірно є технічною помилкою, несумісною зі структурою місцевих бюджетів; за потреби можна перевірити це значення окремо. Структурні трансформації національної економіки, процеси децентралізації державного управління та розширення повноважень органів місцевої влади формують передумови для зменшення нерівності у доступі населення до суспільних благ і підвищення якості надання публічних послуг.

В цих умовах, суспільні послуги, що надаються органами місцевого самоврядування, мають відповідати потребам та уподобанням громади та бути спрямованими на її соціальний та економічний розвиток. І самостійність місцевих бюджетів на рівні регіону, що формується шляхом закріплення за місцевими бюджетами частки загальнодержавних податків, місцевих зборів на постійній основі, і надання права визначати напрями їх використання самостійно

виходячи з проблем розвитку регіону. Оцінювання результативності фінансово-бюджетних відносин з урахуванням їх впливу на розвиток регіону та активізацію його внутрішнього потенціалу потребує ґрунтовного аналізу структури видатків місцевих бюджетів, відображеної у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Динаміка структури видатків місцевих бюджетів, 2020-2024 рр.
(Побудовано автором за даними джерела [13])

Склад видатків місцевих бюджетів	Роки									
	2020		2021		2022		2023		2024	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Загальнодержавні функції	40969,42	8,57	40969,42	8,57	46469,1	9,6	53003,6	8,19	61563,1	9,16
Громадський порядок, безпека	1833,78	0,38	1833,78	0,38	11108,3	2,29	16817,3	2,6	20054,1	2,99
Економічна діяльність	93925,57	19,65	93925,57	19,65	61065,9	12,61	112983,6	17,47	96725,6	14,4
Охорона навколишнього середовища	2419,78	0,51	2419,78	0,51	512,5	0,11	1193,4	0,18	869047,8	0,13
Житлово-комунальне господарство	32125,94	6,72	32125,94	6,72	40631,4	8,39	62028,4	9,59	58538,4	8,73
Охорона здоров'я	50865,98	10,64	50865,98	10,64	31008,0	6,4	38161,2	5,9	37207,2	5,54
Духовний та фізичний розвиток	21884,49	4,58	21884,49	4,58	22584,7	4,66	26653,4	4,12	29330,5	4,37
Освіта	199425,84	41,71	199425,84	41,71	232250,4	47,96	248186,7	38,37	283694,3	42,23
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23999,21	5,02	23999,21	5,02	29199,1	6,03	44879,5	6,94	57193,3	8,51
Міжбюджетні трансферти	10658,0	2,23	10658,0	2,23	9465,6	1,95	42915,3	6,63	26522,2	3,95

Наведена структура видатків місцевих бюджетів за 2020–2024 рр. демонструє суттєві зміни у пріоритетах місцевої фінансової політики, що зумовлено як трансформаціями у сфері децентралізації, так і впливом надзвичайних обставин. Домінуючу позицію протягом усіх років займає галузь освіти (від 38 % до майже 48 %), що підтверджує її ключову роль у забезпеченні соціального розвитку та відтворенні людського потенціалу регіонів. Поступове зростання обсягів фінансування у 2022–2024 рр. також відображає необхідність адаптації освітньої інфраструктури до умов кризи, релокації населення та підвищених потреб у підтримці закладів освіти. Видатки на загальнодержавні функції та соціальний захист демонструють стабільне поступове зростання, що є відповіддю на збільшення фінансового навантаження місцевих бюджетів у період турбулентності. Особливо помітно зростання у сфері громадського порядку та безпеки: від 0,38 % у 2020 р. до майже 3 % у 2024 р., що відображає підвищений попит на заходи цивільного захисту, охорони критичної

інфраструктури та посилення безпекової компоненти у громадах. Видатки на житлово-комунальне господарство та економічну діяльність також зазнали коливань: їх зростання у 2023 р. пов'язане із потребою відновлення пошкодженої інфраструктури та підтримки комунальних підприємств, тоді як зменшення у 2024 р. може пояснюватися перерозподілом коштів на користь інших пріоритетних сфер. Найбільш різким є різке скорочення видатків на охорону здоров'я порівняно з 2020–2021 рр. (понад 10 % до близько 5 % у 2023–2024 рр.), що пов'язано із переходом основного фінансування медичної системи на державний рівень через НСЗУ та централізацію медичних видатків під час порушення безпекового балансу [14]. Крім того, у структурі 2024 р. простежується аномальне значення по статті «Охорона навколишнього середовища» (869 047,8 млн. грн.), що суттєво не відповідає загальним тенденціям і ймовірно відображає разові великі трансфери, переоблік або технічну специфіку бюджетної класифікації. Загалом структура видатків свідчить про зміну фокусів місцевої політики: від інвестицій у розвиткові програми до забезпечення безпеки, соціальної стійкості та відновлення критичних сфер життєзабезпечення громад у період підвищеного ризику та подальшої стабілізації. Духовний та фізичний розвиток і освіта є пріоритетними напрямками підтримки в контексті розвитку регіону фінансово-бюджетними засобами, збільшення фінансування яких протягом досліджуваного періоду дозволить створити умови для зміцнення трудових ресурсного потенціалу громад, формування здорового населення, піднесення культури і духовності людини [15]. Отже нова парадигма розуміння фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні полягає в тому, щоб ефективно розподіляти бюджетні ресурси, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади, відповідно до стратегічних напрямів розвитку національної економіки для забезпечення високих соціальних стандартів, що визначають рівень добробуту населення регіонів, відновлення економічного зростання та подальшого збалансованого розвитку окремих територій країни [16, 17]. З метою формування дієвого й адаптивного реаліям механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку

регіону у підрозділі 1.2 уточнено понятійно-термінологічний апарат крізь призму наукових поглядів провідних економічних шкіл, в основу якого покладено принципи діяльнісно-логістичного підходу. Комплексний аналіз нормативно-правових засад забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону з метою визначення його місця та ролі у формуванні складових відповідного механізму, а також виокремлення напрямів удосконалення правової основи в контексті сучасних соціально-економічних викликів проведено в підрозділі 1.3. Імплементация міжнародного досвіду фінансово-бюджетного регулювання в управлінні розвитком регіонів, які органічно інтегрують міжнародні практики та сучасні інструменти розвитку регіону здійснено у підрозділі 2.1 (з метою формування складових механізму фінансово-бюджетних відносин). Забезпечення високого рівня розвитку регіону будь-якої країни створює необхідні умови для стабільного функціонування суспільства в цілому, а також для його стійкого розвитку й подальшого поступу в довгостроковій перспективі. Отже, об'єктивне оцінювання рівня розвитку регіону крізь призму фінансово-бюджетних відносин є визначальним індикатором результативності діяльності як центральних органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування (виконано автором у підрозділі 2.2). У цьому контексті доцільним є застосування системного підходу до всебічного оцінювання рівня розвитку регіону за окремими складовими, що забезпечує формування науково обґрунтованого підґрунтя для раціонального розподілу бюджетних ресурсів у процесі реалізації цілей, стратегій і програм стійкого розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях [9, 10]. Для характеристики та оцінки регіональних ресурсів у науковій літературі використовується поняття «потенціал», що на думку Сафонова Ю. [18] представляє собою ресурси, які знаходяться в розпорядженні економічного суб'єкта, оптимізацію їх структури та раціоналізації їх використання для досягнення поставлених цілей. Педченко Н. [19] потенціал розглядає, як наявні засоби, ресурси та запаси, що можуть бути мобілізовані для реалізації можливостей та вирішення завдань на рівні конкретної особистості, підприємства, регіону, національної економіки в

цілому. Такий підхід до розуміння потенціалу дозволяє його використовувати в різних сферах науки та діяльності людини в залежності від цілей дослідження. Авторська концепція розв'язання проблеми оцінювання рівня розвитку регіону ґрунтується на сучасних теоретичних уявленнях і ціннісних орієнтирах щодо людського та демографічного потенціалу як визначального чинника підвищення конкурентоспроможності регіонів, що дає змогу здійснити системне представлення ресурсів людської діяльності з урахуванням ефективності їх використання [9, 10]. Результати відповідного дослідження, що ґрунтуються на сучасних уявленнях про роль фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону та формуванні і реалізації людського потенціалу наведено у підрозділі 2.2.

Вагомим напрямом наукового дослідження є формування методичного підходу до оцінювання впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичної парадигми. У межах авторського підходу обґрунтовується доцільність використання економіко-математичних методів для виявлення та кількісного опису причинно-наслідкових взаємозв'язків між обсягами бюджетних витрат і параметрами розвитку регіону з урахуванням їх фактичного стану, що забезпечує формування більш аргументованого аналітично-прикладного підґрунтя управління розвитком регіону у системі фінансово-бюджетних відносин [9, 10]. Отримані результати слугують підґрунтям для формування авторського підходу до інтерпретації ролі фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону та дають змогу розглядати сукупний фінансовий потенціал з позицій його впливу на соціально-економічні результати людської діяльності, забезпечення збалансованості використання ресурсів і формування інформаційних орієнтирів для розширення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування у розв'язанні територіальних проблем. Це, у свою чергу, дало змогу обґрунтувати пріоритети бюджетного фінансування з урахуванням специфіки кризових умов соціально-економічного розвитку та створило підґрунтя для формування стратегічно орієнтованих і ефективних управлінських рішень, що докладно викладено у підрозділі 2.3.

Побудова механізму фінансово-бюджетних відносин у системі забезпечення розвитку регіону в межах діяльнісно-логістичного підходу зумовлює необхідність дослідження взаємозалежності інструментів державного регулювання та фінансово-бюджетних важелів впливу на розвиток регіонів, що формує діагностично-управлінське підґрунтя для досягнення стратегічних цілей розвитку [9, 10]. Автором пропонується власний погляд на вирішення окреслених проблем у підрозділі 3.1. При цьому актуальним є питання використання дієвих фінансово-бюджетних засобів регулювання розвитку регіону, що включають бюджетну та фінансову політику, принципи організації та стимулювання бюджетного та фінансового процесів і їх способи контролю. Науково-методичне підґрунтя здійснення практично орієнтованих і результативних управлінських рішень, спрямованих на реалізацію заходів соціальної підтримки населення регіону, стабілізацію економічних процесів, відновлення інфраструктурного потенціалу та формування передумов економічного зростання в умовах кризових явищ, може бути забезпечене шляхом раціонального розподілу бюджетних ресурсів у системі розвитку регіону за умови застосування діяльнісно-логістичних принципів. Нині актуальними є наступні проблеми, що мають значний вплив на соціальний та економічний розвиток регіонів в умовах глобальної кризи та викликів, що стоять перед національною економікою [9, 10]:

зберігся та посилився феномен незбалансованості показників економічного та соціального розвитку в різних регіонах країни;

неефективна внутрішня кооперація та залежність від експорту порушує комплексність економічного простору країни;

спостерігаються певні проблеми з вирішенням окремих питань соціальної спрямованості, що належать до сфери управління місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування;

спостерігається значний вплив трудових ресурсів внаслідок переміщення людей до безпечних місць, цей процес особливо важко повернути у зворотному напрямі в економічно слаборозвинутих територіях, що є додатковим фактором

скорочення трудового потенціалу і зменшення населення окремих адміністративно-територіальних одиниць;

невирішеними залишаються такі питання, як встановлення економічно обґрунтованих тарифів, стабільна оплата комунальних послуг, відновлення соціальної інфраструктури, ефективне функціонування житлово-комунального господарства;

більшість громад та регіонів дедалі більше не можуть самостійно фінансувати власний розвиток. Це проявляється у спрямуванні дотацій з державного бюджету на вирішення окремих і не завжди нагальних питань місцевого розвитку, що послаблює можливості місцевої влади вирішувати ключові проблеми, розбіжності тощо.

Неефективність міжрегіональної системи перерозподілу ресурсів і доходів, відсутність структурно-інноваційної трансформації регіональної економіки, неефективність фінансового механізму подолання соціально-економічної відсталості, що посилюють нерівномірність соціально-економічного розвитку, перешкоджають формуванню нових технологічних укладів, структурної перебудови економіки та модернізації виробництва, формуванню збалансованої та конструктивної взаємодії з центральними органами влади в умовах посткризового відновлення національної економіки. Надмірна та асиметрична динаміка регіонального економічного розвитку зумовлює виникнення дезінтеграційних процесів у межах національної економіки, що актуалізує потребу в запровадженні дієвих фінансово-бюджетних заходів, спрямованих на їх нейтралізацію. Подолання зазначених ринкових диспропорцій за допомогою механізмів фінансово-бюджетних відносин є необхідною передумовою формування нових можливостей для економічного відновлення та подальшого стійкого розвитку, а також для підвищення якості життя населення як у країні загалом, так і на регіональному рівні. Основними викликами, які має вирішити держава шляхом формування та реалізації фінансово-бюджетних засобів регулювання соціального та економічного розвитку регіону на принципах

оптимізації розподілу бюджетних коштів, що знаходиться в розпорядженні місцевих бюджетів, є [9, 10]:

усунення відставання від провідних країн світу за якістю життя населення, інвестиційною привабливістю, конкурентоспроможністю та розвитком інноваційного середовища;

подолання асиметрії регіонального розвитку та зниження трудового потенціалу регіонів з точки зору кількості та якості;

створення умов для фінансової спроможності територіальних громад самостійно вирішувати питання в рамках своєї компетенції, забезпечення рівноправності та партнерства між центральними органами влади та регіонами щодо розподілу функцій та повноважень;

узгодження суперечностей між задекларованими національними пріоритетами соціально-економічного розвитку та регіональними інтересами з урахуванням актуальних потреб населення відповідних територій, зосередженість представників органів місцевого самоврядування переважно на вирішенні політичних питань

необхідність забезпечення надійного та стабільного джерела надходжень до місцевих бюджетів як при отриманні необхідних фінансових ресурсів для задоволення потреб місцевого розвитку, так і в процесі їх розподілу.

Саме тому, формування аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону на основі застосування діяльнісно-логістичного підходу постає важливим інструментом реалізації механізму фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні, що досліджено автором у розділі 3.2. Сучасна практика фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні базується на планах, які певним чином висвітлюють проблеми та цілі розвитку певної території. Як правило, такі програми розробляються за галузевими методами. На їх основі складаються, навіть, комплексні плани розвитку областей, адміністративних районів, великих і середніх міст. Водночас представники Мінфіну України зазначають, що чинний регіональний план ще не є адекватним інструментом

управління розвитком регіону: відсутні механізми управління процесом планування та інструменти моніторингу виконання планових показників [20]. Відзначаючи позитивну роль програм розвитку регіону, зауважимо, що вони відіграють особливу інформативну роль через наявність у них багатьох показників, які характеризують економічну ситуацію в ретроспективі та перспективі, а також наміри суб'єктів господарювання щодо подальшого територіального розвитку на основі результатів аналізу економічної ситуації. Програмний підхід до формування бюджетних програм забезпечує концентрацію ресурсів, досягнення кінцевих результатів і задоволення потреб територіальних громад. Його використання дозволяє вирішувати актуальні проблеми науково-технічного, інноваційного, економічного та соціального розвитку, які мають велике значення для національної економіки і часто носять міжгалузевий чи міжрегіональний характер. Цей метод використовується в ситуаціях, коли застосування інших методів регулювання не призводить до очікуваних результатів [9, 10].

Цільові програми спрямовані на досягнення конкретно вираженого кінцевого результату та включають набір завдань, заходів і пов'язаних з ними ресурсів, характеризуються високим ступенем складності. Цілі проекту мають бути вимірні та чітко сформульовані в якісному та кількісному відношенні, а система заходів має бути розроблена на основі досягнення основних та проміжних цілей проекту. З метою підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів та досягнення цілей економічного і соціального розвитку регіону необхідно вдосконалити програмні завдання та методику бюджетного планування з точки зору оптимізації бюджетних програм відповідно до визначених загальнодержавних пріоритетів, зокрема відновлення та стрімкого економічного зростання, стабілізації соціально-економічної ситуації, підвищення рівня життя населення. Систематизація й узагальнення напрацювань попередніх досліджень у зазначеній сфері дали змогу автору сформулювати власне бачення структури параметрів оцінювання виконання бюджетних програм і результативності їх реалізації, які доцільно визначати

через систему показників витрат, результату (продукту), ефективності та якості. Запровадження належної системи показників результативності оцінювання ефективності реалізації бюджетних програм забезпечує можливість [9, 10]: здійснити комплексну характеристику обсягів витрат і досягнутих результатів; проаналізувати їх співвідношення та провести порівняльну оцінку динаміки виконання бюджетних програм; науково обґрунтувати напрями додаткового фінансового забезпечення окремих сфер відповідно до стратегічних орієнтирів розвитку регіону.

Інтегральне оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм (підрозділ 3.3) надає органам місцевого самоврядування можливість здійснювати оперативну кількісну й якісну діагностику стану соціально-економічної сфери регіону, своєчасно ідентифікувати та запобігати негативним наслідкам економічної нестабільності, зумовленої зростанням цін на енергоресурси, руйнуванням економічної й соціальної інфраструктури, підвищенням інфляційного тиску, збільшенням рівня безробіття та чисельності внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечувати усунення наявних проблем і підвищення результативності реалізованих програм. Для оцінювання результативності реалізації бюджетних програм доцільно застосовувати систему показників у розрізі галузей, що зазнали найбільшого негативного впливу економічної кризи та водночас у середньо- і довгостроковій перспективі визначатимуть потенціал розвитку регіону, зокрема сфер освіти, охорони здоров'я та житлово-комунального господарства. Наукове обґрунтування удосконалення підходів до оцінки ефективності бюджетних програм з точки зору отримання кінцевих результатів, сприятиме підвищенню якості та керованості розвитком регіону фінансово-бюджетними засобами [9, 10]. У підрозділі 3.3 наведено авторське вирішення даної проблеми.

Отже, розв'язання ключового науково-практичного завдання, пов'язаного з розвитком теоретико-методичних положень і формуванням практичних рекомендацій щодо побудови механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу,

створює передумови для розроблення методичних основ його функціонування. Запропоновані підходи можуть бути впроваджені на різних рівнях управління з метою вдосконалення процесів раціонального розподілу бюджетних ресурсів та підвищення обґрунтованості оцінювання результативності виконання бюджетних програм.

1.2 Понятійно–термінологічний апарат формування механізму фінансово–бюджетних відносин з використанням принципів діяльнісно–логістичного підходу

Прояви глобальної нестабільності в економічній і соціальній площинах суттєво трансформують наукові уявлення про роль і місце фінансово-бюджетних відносин у системі розвитку регіону. У цьому контексті дослідження фінансово-бюджетних відносин, підходів до регулювання розвитку територій та інструментарію досягнення стратегічних цілей розвитку регіону мають ґрунтуватися на комплексному аналізі характеристик і специфіки соціально-економічних процесів у регіонах, а також на осмисленні сутності фінансово-бюджетного регулювання, що дає змогу глибше розкрити його змістовне значення та функціональну роль у забезпеченні розвитку регіонів. Відсутність цілісної та системно вибудованої парадигми застосування фінансово-бюджетних інструментів для забезпечення розвитку регіону в умовах необхідності економічного відновлення України та наявності негативних очікувань щодо подальшого загострення кризових процесів формує гостру науково-практичну проблему, що потребує невідкладного розв'язання. Питанням розвитку регіону, зокрема в контексті економічної нестабільності та посилення соціальних викликів, присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: Варналій З. С. [21], Данилишин Б. М. [22], Долішній М. І. [23], Boschma R. [24], Samagni R. [25], Herrschel T. [26] та ін. Зміст і теоретичні засади фінансово-бюджетного регулювання в аспекті досягнення цілей розвитку регіону висвітлено у наукових працях Чугунова І. Я. [27, 28], Канєвої Т.В. [28],

Кириленко О. П. [29], Даниленко А. І. [30], Ярошенко Ф. О. [31], Лібанової Е. М. [31], Мочерного С. В. [32], Бутурлакіної Т. О. [33] та ін. З метою формування обґрунтованого понятійно-термінологічного апарату дослідження механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону доцільним є аналіз наукових підходів до трактування категорій «розвиток» і «регіон» [34, 35]. У науковій літературі поняття «розвиток» застосовується для характеристики широкого кола соціально-економічних процесів і проблем, зокрема підвищення економічної конкурентоспроможності об'єктів, адаптації до змін зовнішнього середовища, подолання диспропорцій у соціальних відносинах та інших трансформаційних явищ. Водночас категорія «розвиток» у науковому дискурсі нерідко набуває багатозначного, а подекуди й внутрішньо суперечливого змісту, що зумовлює необхідність її ґрунтовного термінологічного аналізу з метою з'ясування сутності та структурних характеристик відповідного процесу. Використання поняття «розвиток» у розмовній мові вказує на значний ступінь змін у об'єкті, його поліпшення, удосконалення [34, 35]. В Академічному тлумачному словнику розвиток визначається як «процес, в наслідок якого відбуваються якісні зміни чого–небудь, перехід від певного якісного стану до більш досконалого, вищого [36]. Близькими до розвитку є такі поняття як: еволюція, відтворення, зміна, зростання, рух, прогрес, трансформація та модернізація. В філософському розумінні розвиток стає ключовим поняттям, вказуючи на узагальнений вектор трансформаційних змін у суспільних і природних системах. Принципи діалектико-матеріалістичного розвитку в поєднанні з теорією життєвих циклів забезпечують визначають необоротну, закономірну зміну матерії та свідомості. Ці зміни має прогресивний та регресивний характер. Прогрес полягає у переході від нижчих до вищих, більш досконалих форм, в свою чергу регрес представлений процесами деградації, зниження рівня організації та втрати здатності до виконання певних функцій. В рамках діалектичного матеріалізму або еволюційного підходу розвиток використовується для пояснення історії природи, суспільства і пізнання через загальну методологічну основу. При цьому

еволюція – це закономірні зміни суспільства або природи, що передбачають позитивну спрямованість розвитку на основі прогресу. У більш вузькому розумінні під еволюцією мають на увазі повільні, поступові кількісні зміни, відмінні від революційних зрушень, для яких характерний різкий якісний стрибок і вихід за межі поступовості розвитку. Згідно з теорією життєвих циклів, будь-який об'єкт – чи то індивід, суспільна система, наукова концепція, теорія, підприємство або продукт – проходить послідовність етапів від моменту виникнення через фази розвитку до стадій, що завершуються втратою системної цілісності та припиненням існування [34, 35]. Вперше основні положення даної теорії було обґрунтовано англійським істориком і соціологом А. Дж. Тойнбі, який обґрунтував концепцію циклічної зміни локальних цивілізацій, що послідовно змінюють одна одну, при цьому кожна з них проходить етапи зародження, становлення, розвитку, подальшого занепаду та дезінтеграції [37].

З урахуванням специфіки об'єкта дослідження та наукової позиції автора в межах теорій життєвих циклів виокремлюють різну кількість етапів та їх сутнісне наповнення. Наприклад, Мозенков О. В. [38] у контексті функціонування підприємств ідентифікує п'ять ключових етапів життєвого циклу: становлення, динамічного зростання, стабілізації, занепаду та кризи. Окремі автори вказують на обов'язкову загибель або руйнування системи в кінці життєвого циклу [39], інші стверджують, що система має властивість відновитися в новій якості на іншій основі. У науковій літературі існує чимало авторських визначень поняття «розвиток», що видно з табл. 1.6.

На підставі аналізу сутнісних ознак і характеристик розвитку можливе подальше уточнення та поглиблення наявних наукових інтерпретацій цього поняття. Отже, розвиток є незворотним, закономірним і цілеспрямованим процесом змін об'єкта, у ході якого відбувається поліпшення його якісних і кількісних характеристик, зростання рівня стійкості в умовах невизначеності та глобальної нестабільності та еволюційний перехід до нового, більш прогресивного стану [34, 35].

Наукові підходи та тлумачення поняття «розвиток»

[Побудовано автором за даними джерел 40-61]

Автор, джерело	Тлумачення поняття «розвиток»	Ключовий зміст поняття
1	2	3
Накен Н. [40]	Подолання суперечності між новими та усталеними моделями функціонування (рівноважними конфігураціями).	Протиріччя, їх вирішення.
Микитюк П. П. [41]	Спрямовані трансформації наявної виробничо-економічної системи, що передбачають оновлення окремих підсистем або її структурних елементів з метою забезпечення досягнення необхідних темпів зростання.	Зміни існуючої системи, оновлення.
Раєвнева О. В. [42]	Винятковий процес перетворення відкритої системи, що вирізняється постійною еволюцією глобальних цілей існування в просторі та часі, на основі створення структури, що постійно здійснює обмін з зовнішнім середовищем, переведення на якісно новий рівень.	Перетворення системи, зміна цілей, якісно новий рівень.
Russell D. Archibald [43]	Процес розвитку передбачає сукупність кількісних і якісних трансформацій об'єкта, спрямованих на досягнення такого стану, за якого забезпечується максимально повне узгодження його власних інтересів із зовнішніми вимогами та очікуваннями.	Якісні й кількісні зміни.
Якименко Н. В. [44]	Комплексна зміна системи, яка охоплює взаємозалежні кількісні, якісні та структурні характеристики.	Кількісні, якісні й структурні зміни системи.
Мельник Л. Г. [45]	Незворотний, цілеспрямований і закономірний процес трансформації, що розгортається в певному напрямі та підпорядковується об'єктивним закономірностям розвитку.	Незворотна, спрямована, закономірна, зміна.
Гонтарева І. В. [46]	Подолання внутрішніх суперечностей, орієнтоване на забезпечення поступальної динаміки розвитку оборотних і необоротних компонентів системи.	Вирішення протиріч, оборотні і необоротні процеси.
Савчук Л. М. [47]	Динамічний процес вирішення проблем взаємодії соціально-економічної системи з зовнішнім середовищем на основі розвитку нових здібностей адекватної реакції на зміни останньої.	Процес, взаємодія, нові здібності.
Пилипенко А. А. [48]	Цілісний у часі процес, спрямований на підвищення рівня задоволення споживчих потреб завдяки гармонізації життєвих циклів портфеля продуктів підприємства.	Процес, задоволення потреб, узгодження потоків.
Пономаренко В. С. [49]	Прагнення досягти найбільшого сумарного потенціалу (капіталу) й ефективності за рахунок переходу від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого стану.	Перехід, стан, потенціал, ефективність.
Ляшенко В. І. [50]	Спрямований та незворотній процес, що здійснюється послідовним чергуванням стадій.	Спрямований, незворотній процес.
Дикань В. В. [51]	Планомірне систематичне вдосконалення, яке знаходить вираз у формуванні нових й раціоналізації наявних структур, вдосконаленні процесів та регламентації функцій.	Вдосконалення, формування нових структур, удосконалення існуючих.

Продовження Таблиці 1.6

1	2	3
Карамушко Л. М. [52]	Технологія управління змінами, орієнтована на вдосконалення організаційних процесів і підвищення ефективності діяльності.	Методологія, техніка, зміни з метою підвищення ефективності.
Бурмака М. М. [53]	Довгострокова програма вдосконалення можливостей підприємства вирішувати різні проблеми та можливості до оновлення.	Вдосконалення можливостей, вирішення проблем, оновлення.
Скібіцький Л. І. [54]	Цілеспрямований у часовому вимірі процес трансформації архітектури системи, що реалізується через структуроване впорядкування та інтеграцію наявної інформації й знань.	Трансформація системи, упорядкування.
Касьянова Н. В. [55]	Цілеспрямований процес зміни в часі як структури, так і функції системи, яка розглядається.	Процес змін структури, функцій системи.
Кривов'язюк І. В. [56]	Придбання нової якості, що зміцнює життєдіяльність в умовах середовища, що має тенденцію до змін.	Нова якість, зміни середовища.
Монастирський Г. Л. [57]	Організаційний процес, в рамках якого система послідовно проходить етапи свого розвитку з дотриманням певної послідовності.	Організаційний процес, послідовність етапів розвитку системи.
Shmatko N. M. [58]	Зміна, що реорганізує, а не руйнує чи створює. Це одночасно зміна в ім'я збереження та збереження в ім'я зміни.	Зміни, реорганізація.
Пілетська С. [59]	Підвищення спроможності організації до ефективного розв'язання різнопланових проблем і забезпечення її здатності до сталого оновлення у довгостроковій перспективі.	Вирішення проблем, здатність до оновлення.
Дорошук Г. А. [60]	Багатовимірний процес, який охоплює взаємопов'язані та збалансовані трансформації у техніко-технологічній, економічній, соціальній і політичній сферах.	Процес, комплекс змін.
Момот Т. В. [61]	Еволюційний процес якісних трансформацій в організації, що проявляється у розширенні масштабів її діяльності та зростанні чисельності персоналу.	Процес якісних змін.

Слід зауважити, що попри різноманіття концептуальних підходів до інтерпретації цього поняття, їх поєднує розуміння розвитку як інтегрованої сукупності кількісних і якісних трансформацій, узгоджених зі структурними характеристиками системи, ключовими ознаками яких виступають незворотність, закономірний характер еволюційних змін та спрямованість на досягнення нового якісного стану [35]. У зв'язку з цим істотно зростає актуальність поглибленого дослідження та системного аналізу властивостей розвитку, а також розроблення інструментів і механізмів забезпечення розвитку конкретних об'єктів, зокрема регіонів (табл. 1.7).

Можливості застосування властивостей поняття «розвиток» до забезпечення розвитку регіону

[Побудовано автором]

Властивості розвитку	Сутнісна характеристика властивостей розвитку	Можливості застосування
1	2	3
Цілеспрямованість та керованість	Орієнтація на певну мету або ціль, досягнення якої є головним завданням, що дозволяє зосередитися на потрібних завданнях та діях, не витрачаючи зайвого часу та ресурсів на непотрібні речі. Керованість означає, що розвиток відбувається за певним планом та стратегією, які дозволяють вирішувати проблеми та долати перешкоди в процесі розвитку.	Цілеспрямованість та керованість допомагає забезпечити розвиток регіону в більш систематичний та ефективний спосіб, що зменшує ризики та забезпечує більш точний прогноз результатів.
Структурні, якісні та кількісні зміни	Структурні та якісні зміни – зміна внутрішньої структури певного об'єкту та удосконалення його характеристик. Кількісні зміни – зміни в кількості певних речей, явищ або процесів, дозволяють оцінити ефективність певних заходів або стратегій, що спрямовані на зміну кількості досліджуваного об'єкту.	Структурні зміни в розвитку регіону проявляються в перерозподілі факторів розвитку між різними галузями економіки, соціальною та економічною сферою регіону. Якісні та кількісні зміни проявляються в підвищенні якості та обсягів послуг, товарів та соціальних послуг, які надаються в регіоні.
Вирішення наявних протиріч	Знаходження і використання способів, які допоможуть позбавитися або зменшити протиріч, що існують між різними цілями, потребами, обмеженнями або іншими факторами, що впливають на певну ситуацію.	Дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсів та розблокувати нові можливості для розвитку регіону.
Підвищення ступеню упорядкованості	Підвищення рівня організації, системності та структурованості процесів, даних, інформації та інших елементів у певній системі на основі розробки більш точних і структурованих процесів, створення більш чітких правил і процедур, удосконалення систем управління, розробки нових методів аналізу.	Систематизація та покращення організації різних аспектів життя регіону, таких як інфраструктура, господарська діяльність, соціальна сфера та ін., що дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсів, зменшення затрат та ризиків, покращення якості життя населення та збільшення конкурентоспроможності регіону.

Продовження Таблиці 1.7

1	2	3
Незворотність процесу	Незворотність процесу означає, що коли процес розпочався, він не може бути повністю зупинений або повернений до початкового стану. Наголошується на необхідності ретельного вивчення наслідків будь-яких дій або рішень, перш ніж вони будуть прийняті.	Передбачає неминучість змін та розвитку в часі. Ця властивість відображає той факт, що після розвитку, певні зміни в регіоні стають постійними і незворотними, і неможливо повернутися до попереднього стану.
Формування нових властивостей	Процес, коли дві або більше речовин або систем з'єднуються і утворюють нову систему з властивостями, які не були присутні у початкових компонентах. При формуванні нових властивостей відбувається взаємодія між компонентами, що може привести до зміни їхньої структури або поведінки.	У контексті розвитку регіону формування нових властивостей може виявлятися у вигляді створення нових галузей економіки, появи нових форм власності, збільшення обсягів інвестицій, зміни соціально-економічної структури регіону та інше. Нові властивості дозволяють регіону адаптуватися до нових умов, змінювати свою спрямованість, що може бути особливо важливим у глобалізованому світі, де швидко змінюються економічні та соціальні умови.
Динамічність та розгортання у часі	Динамічність означає зміну стану системи з часом, тобто рух до більш складних та високорозвинених станів. Розгортання у часі відображає процес розвитку, який відбувається з певним темпом та у певному напрямку.	В розвитку регіону динамічність та розгортання у часі відображають його здатність до зміни, до адаптації до нових умов, до розвитку нових галузей, технологій та форм власності. Регіони, які здатні до динамічного розвитку, мають переваги у порівнянні з тими, що залишаються незмінними та не здатні до зміни.
Обов'язковість удосконалень	Необхідність постійного покращення технологій, методів, процесів та інших аспектів життя і діяльності.	Роль обов'язковості удосконалень в розвитку регіону полягає в забезпеченні сталого інноваційного розвитку, що сприяє зростанню ефективності та конкурентоспроможності регіону. Регіон, який постійно удосконалює свої технології та методи, має можливість пристосовуватись до змін у внутрішніх та зовнішніх умовах, що допомагає забезпечити сталий розвиток та підвищити конкурентоспроможність регіону.

Розглянемо трактування категорії «регіон», запропоновані різними авторами (табл. 1.8), що зумовлює існування множинності підходів до її інтерпретації. Термін «регіон» (від лат. *regionis* – країна, область, край) набув поширення у другій половині XIX століття як означення певної територіальної одиниці [62]. У науковому джерелі [63] обґрунтовано зазначається, що поняття «регіон» має значення не лише в межах географічної науки, а й у системі економічних дисциплін, пов'язаних із дослідженням просторових і територіальних аспектів суспільного відтворення. Сучасні економічні доктрини розглядають регіон в якості багатофункціональної і різнобічної системи. Як зазначає Амоша О.І. [64], теорія економіки регіону, започаткована Чумаченком М.Г., розглядає соціально-економічний регіон як складову національної території, виокремлену у межах певних специфічних характеристик в адміністративну одиницю, діяльність якої цілеспрямовано організовується та координується для досягнення цілей соціального розвитку та захисту від деструктивних чи інших негативних зовнішніх впливів. Водночас в економічній літературі існує велика кількість способів розуміння поняття «регіон» з точки зору основних характеристик території, зокрема: населення, фізичні особливості, географічні параметри, інфраструктура, система управління, політика, економіка, соціологічні та культурно-історичні особливості. У працях багатьох науковців регіон розглядається крізь призму системного підходу, що передбачає виокремлення властивостей, які забезпечують його цілісність та інтегрованість [34, 35]. Зокрема, у дослідженні [65] наголошується, що розвиток регіону має ґрунтуватися на теоретико-філософському осмисленні концепції об'єктивної єдності та взаємозумовленості природних, соціальних і економічних процесів, сформованих у межах конкретної території. Державне регулювання розвитку регіону становить сукупність інструментів та важелів впливу, що забезпечують узгодження інтересів держави, бізнесу і територіальних громад з метою досягнення стабільності та сталості регіональної соціально-економічної системи.

Наукові підходи до тлумачення поняття «регіон»

[Побудовано автором за даними джерел 66-82]

Науковий підхід	Автор	Визначення змісту поняття
1	2	3
Географічний	Шульц С. Л. [66]	Подолання внутрішніх суперечностей, орієнтоване на забезпечення поступальної динаміки розвитку оборотних і необоротних компонентів системи.
	Великий тлумачний словник української мови [67]	Певна географічна зона, така як район, область або інша територіальна одиниця, може виділятися серед інших подібних одиниць завдяки своїм унікальним характеристикам, які можуть бути географічними, етнографічними, геологічними, економічними та ін.
	Hoover E. M., Giarratani F. [68]	Просторові утворення різного масштабу, які вирізняються специфічною внутрішньою однорідністю, що слугує підставою для їх наукового виокремлення серед інших територій.
	Ляшенко В. І. [65]	Інтегрована система, що поєднує природне середовище, антропогенно сформоване матеріальне середовище та соціальну спільноту, які функціонують у тісній взаємодії.
	Ліба Н. С. [69]	Соціально-економічно організована територія з визначеною природно-географічною зоною, яка має специфічну структуру виробництва та сформовані історико-культурні й демографічні особливості, характеризується адміністративно-політичним поділом, і розташована в межах відповідного регіону, де діє єдиний нормативно-правовий базис.
	Ценклер Н. І. [70]	Обмежена територія з історико-культурною ідентичністю, що відображається у свідомості населення, об'єднується спільністю природно-географічного потенціалу та параметрів соціально-економічного розвитку, а також інтегрується через наявність спільних поліфункціональних інституцій.
Адміністративний	Долішній М. І. [71]	Державна адміністративно-територіальна формація з розвиненою організаційною структурою та продуктивним територіальним комплексом.
	Мамонова В. В. [72]	Субнаціональна адміністративно-територіальна одиниця, законодавчо сформована з урахуванням історико-культурних і соціально-політичних особливостей, у межах якої через систему територіальних органів виконавчої влади реалізується державна політика та координуються спільні інтереси складових територій.
	Романюк С. А. [73]	Адміністративно-територіальне утворення субнаціонального рівня, наділене виборними органами влади, правосуб'єктністю та фінансовою автономією у вигляді власного бюджету.
	Фісун К. А. [74]	Частина території держави, яка виокремлена за сукупністю різноманітних ознак та створена як адміністративна одиниця для свідомого спрямування та координації дій з метою реалізації цілей суспільного розвитку та мінімізації негативного впливу зовнішніх чинників.

Продовження Таблиці 1.8

1	2	3
Економічний	Довгаль О. А. [75]	Територіальне утворення, яке внаслідок суспільного поділу праці набуло виробничої спеціалізації, характеризується відносною автономністю відтворювальних процесів, комплексним господарством і власною системою управління.
	Бубенко П. Т. [76]	Концепція регіону виникає у випадку, коли на певній території запроваджуються та виконуються програми будь-якої специфічної діяльності (однієї або кількох): господарської, культурної, освітньої, військової тощо, з метою формування певних особливостей проживання на визначеній території.
	Верхоглядова Н. І., Олініченко І. В. [77]	Регіон є просторово цілісним утворенням, що характеризується єдністю земельної території та вирізняється специфічним економіко-географічним положенням, унікальністю природно-кліматичного потенціалу й національно-культурної спадщини, сформованих у процесі історичного розвитку.
	Герасимчук З. В., Свида І. В. [78]	Соціо-еколого-економічна система господарської території, що функціонує як цілісне та відтворювальне утворення, має відносну адміністративно-правову самостійність і водночас є складовою національного простору; вона вирізняється специфічним економіко-географічним положенням, поєднанням природних, матеріальних і трудових ресурсів, визначеною спеціалізацією та структурою господарства, спільністю екологічних викликів, а також високим ступенем внутрішньої соціально-економічної інтеграції.
	Расвнева О. В. [79]	Територіально-економічна система з обмеженим внутрішнім ресурсним потенціалом, визначеною потребою у взаємодії із зовнішнім середовищем та специфічною виробничою структурою.
	Економічна енциклопедія [80]	Територія країни, що має свої специфічні природно-кліматичні та економічні умови, які визначають спрямованість розвитку її продуктивних сил з урахуванням історичних, соціальних, та демографічних особливостей. Розвиток кожного регіону базується на його власних економічних можливостях та національній економіці в цілому. Це сприяє формуванню регіональних економічних відносин, що забезпечують розвиток країни в цілому.
	Одінцов М. М. [81]	Велика територія країни має відносно однорідні природні умови, але її особливістю є спрямованість виробничих сил на основі комбінації природних ресурсів зі створеною і перспективною соціальною інфраструктурою.
	Перепелюкова О. В. [82]	Складова національного господарського комплексу, що виокремлюється специфікою географічних умов та природно-ресурсною орієнтацією економічної діяльності.

Отже, територія розглядається як цілісна система, що поєднує природне середовище, фізично створене людиною просторове середовище та людську спільноту певного типу. Різні типи регіонів формуються й функціонують завдяки специфічним взаємозв'язкам між цими трьома складовими. Цілісність такої системи передбачає внутрішню єдність та принципову неможливість звести її властивості до простої суми характеристик окремих елементів. При цьому не всі зв'язки та відносини зберігають елементи системи незмінними. Для виокремлення системи у складних об'єктах визначають ті зв'язки, які є необхідними для виконання цими об'єктами їхніх основних функцій – так звані системоутворюючі зв'язки [34, 35]. Так, у роботі [66] під системою розуміється сукупність об'єктів, їх ознаки та відношення, що включають взаємозв'язки між складовими елементами і наділяють його новою якістю цілісності, яка виявляється у відносній стабільності, особливого прояву певних закономірностей всієї сукупності, узагальнення функції.

Таким чином, узагальнення наведених у табл. 1.8 трактувань поняття «регіон» дає підстави виокремити сукупність базових ознак, що забезпечують його цілісність, а саме: спільність територіального простору, єдність екологічного середовища, наявність системи управління як адміністративно-територіального утворення, комплекс взаємопов'язаних продуктивних сил, історико-культурні традиції населення, етнічні характеристики та демографічні особливості, а також сформовану систему життєзабезпечення населення тощо [34, 35]. Поліваріантність ознак і складна багатовимірна природа поняття «регіон» зумовлюють існування різних підходів до його класифікації [83]. У наукових дослідженнях обґрунтовується доцільність використання класифікаційних критеріїв, серед яких ключовими визнаються рівень економічного розвитку, фінансова спроможність, стан соціального й природного середовища, а також географічні та фізико-просторові характеристики території [71]. Перший класифікаційний критерій – рівень економічного розвитку – передбачає диференціацію регіонів на високорозвинені, ті, що перебувають на стадії становлення та зростання, а також

економічно відсталі. Другий критерій класифікації пов'язаний з оцінюванням поточного стану фінансового забезпечення, соціального розвитку та якості природного середовища регіонів – уточнюється за такими показниками: розвиток ринкових відносин, кризова ситуація в певній галузі економіки регіону, депресивність. Третя класифікаційна ознака – географічна та фізична – передбачає диференціацію регіонів на традиційно відсталі, депресивні та стабільно розвинені (промислові, промислово–сільськогосподарські, сільськогосподарські, сировинні), володіють ресурсами загальнодержавного значення або території планового розвитку [34, 35]. Незалежно від типу території та її класифікації усі зазначені підсистеми у процесі свого розвитку мають функціонувати в узгодженому та взаємозбалансованому режимі для забезпечення належного рівня задоволення матеріальних і духовно-культурних потреб населення території з одночасним захистом навколишнього природного середовища [77]. На нашу думку, у межах цілей даного дослідження найбільш повне та змістовне трактування поняття «регіон» представлено у працях Долішнього М.І. [71], Герасимчука З.В. [78] та Романюка С.А. [73], оскільки в них органічно поєднано адміністративно-територіальні й управлінські чинники просторової організації країни, що є принципово важливими для аналізу розвитку регіону з використанням фінансово-бюджетних інструментів. Зазначені підходи створюють методичне підґрунтя для оцінювання показників розвитку регіонів і обґрунтування оптимального розподілу бюджетних видатків з метою досягнення визначених стратегічних цілей. У межах дослідження регіон розглядається як цілісна соціо-еколого-економічна система, що є частиною території держави та виокремлена за певними ознаками у самостійну адміністративно-правову одиницю, функціонування якої цілеспрямовано орієнтоване на відновлення стійкого економічного зростання, забезпечення соціального розвитку та екологічної безпеки. Її розвиток координується на засадах саморозвитку, ефективної організації та структуризації [34, 35]. Однією з базових категорій у системі розвитку регіону, яка формує вихідне уявлення про регуляторні

механізми, спрямовані на нейтралізацію внутрішньої нестабільності та зовнішніх глобальних викликів з метою досягнення цілей соціально-економічного розвитку територій держави, є фінансово-бюджетні відносини. Фінансово-бюджетні відносини виникають у процесі взаємодії держави та суспільства з бюджетною системою і органами державної влади та реалізуються через формування, розподіл і використання фінансових ресурсів [34, 35]. Зазначені відносини перебувають у безперервному процесі формування та еволюції й охоплюють систему принципів і правил планування, узгодження та реалізації фінансових надходжень і видатків державних інституцій. У межах цього процесу здійснюється визначення фінансових призначень для державних установ, розподіл бюджетних ресурсів за пріоритетними напрямками фінансування, спрямування коштів на виконання відповідних програм, а також організація контролю за здійсненням бюджетних видатків і забезпечення результативності та ефективності їх використання [34, 35].

Проблематиці фінансово-бюджетних відносин, зокрема аспектам застосування інструментарію фінансово-бюджетного регулювання, присвячено низку наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед них варто відзначити роботи Василика О. Д. [84], Чугунова І. Я. [85, 86], Даниленка А. І. [30, 87], Єфименко Т. І. [88], Загорського В. С. [89], Запатріної І. В. [90], Кириленка О. П. [29, 91], Кирильчука Є. І. [92], Ватульова А. В. [93], Крисоватого А. І. [94], Луніної І. О. [95], Опаріна В. І. [96], Чобіток В.І. [97], Пасічника Ю. В. [98], Рекуненко І. І. [99] та інших учених. У наукових дослідженнях детально проаналізовано окремі складові фінансово-бюджетної політики, яка передбачає органічну інтеграцію бюджетних і податкових інструментів регулювання соціально-економічного розвитку. Кожна з цих складових виконує притаманні їй функції, однак у сукупності вони формують умови для забезпечення збалансованості, цілісності та якісного функціонування бюджетів усіх рівнів. Результативність фінансово-бюджетних відносин істотно впливає на рівень соціальної захищеності населення, інвестиційну та

підприємницьку активність, а також на позиціонування України у міжнародному економічному просторі. Отже, підвищення результативності фінансово-бюджетних відносин передусім зумовлюється ґрунтовним усвідомленням економічної природи відповідного регуляторного механізму та ключових детермінант його еволюції.

З огляду на наведені аргументи вважаємо, що роль і значення фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону потребують подальшого поглибленого наукового осмислення, систематизації та методичного уточнення, що передбачає деталізацію їх сутності та співвідношення з близькими за змістом поняттями – «бюджетні відносини», «фінансово-бюджетні відносини», «бюджетно-податкові відносини» (табл. 1.9). Як свідчить аналіз наукових джерел, поняття «бюджетні відносини», «фінансово-бюджетні відносини» та «бюджетно-податкові відносини» мають близький економічний зміст. Водночас кожне з наведених трактувань відображає окремі грані фінансово-бюджетних процесів як узагальненої характеристики участі держави в управлінні розвитком країни та її регіонів із використанням відповідного фінансового інструментарію [34, 35].

При цьому категорія «бюджетні відносини» зосереджується переважно на аспектах управління фінансовими та грошовими потоками, що певною мірою звужує розуміння механізмів державного регулювання економіки в частині фінансового забезпечення реалізації функцій держави. Поділяємо позицію науковців, згідно з якою фінансово-бюджетні відносини не слід обмежувати лише діяльністю в межах бюджетної системи, пов'язаною з механізмами перерозподілу фінансових ресурсів. Натомість бюджетно-податкові відносини формуються внаслідок законних дій держави та громадян у межах бюджетного і податкового права. Їх основними складовими є державні регулятивні та правові акти, обмеження й обов'язки платників податків – тобто комплекс норм і правил, що визначають процедури формування податкових надходжень і подальшого спрямування фінансових потоків [34, 35].

Аналіз змісту та характеристики понять «бюджетні відносини», «фінансово-бюджетні відносини»,

«бюджетно-податкові відносини»

[Побудовано автором за даними джерел 31-33, 85-103]

Поняття	Автори, джерело	Сутність поняття
1	2	3
Бюджетні відносини	Чугунов І. Я. [85]	Вагомий компонент системи державного економічного регулювання виступає сукупність функціонально взаємопов'язаних фінансово-бюджетних і економічних елементів, до яких належать доходна та видаткова складові бюджету, бюджетний дефіцит (або профіцит), державний борг, механізми податкового регулювання, міжбюджетні відносини, внутрішні економічні процеси, зовнішньоекономічне середовище, а також система їх взаємодії.
	Кириленко О. П. [91]	Цілеспрямована діяльність, спрямована на забезпечення узгодженості та збалансованості державного і місцевих бюджетів.
	Даниленко А. І. [87]	Сукупність цілеспрямованих управлінських заходів і рішень, ініційованих державою та спрямованих на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, зосереджених у бюджетній системі. Бюджетні відносини спрямовані на встановлення науково обґрунтованих пропозиції перерозподілу фінансових ресурсів у процесі їхньої мобілізації й використання для забезпечення максимально можливого задоволення потреб усіх суб'єктів цього перерозподілу, тобто держави, підприємницьких структур і окремих громадян.
	Ярошенко Ф. О., Лібанова Е. М. [31]	Форма залучення держави до процесів суспільного відтворення, що реалізується через акумулювання та використання грошових ресурсів з метою фінансового забезпечення виконання функцій держави й органів місцевого самоврядування.
	Мочерний С. В. [32]	Запроваджений державою спосіб економічного регулювання полягає у формуванні раціональної рівноваги між обсягами державних доходів, передусім податкових надходжень, і державних видатків, а також у здійсненні міжбюджетного перерозподілу фінансових ресурсів з метою впливу на циклічну динаміку економічного розвитку, структурні трансформації, темпи науково-технічного прогресу, реалізацію соціально-економічної політики та забезпечення збалансованості сукупного попиту і пропозиції.
	Бутурлакiна Т. О. [33]	Фінансові відносини, які стають дієвим інструментом регулювання економічним розвитком. Фінансовий метод (інструмент) регулювання економіки, являє собою процес управління міжбюджетними відносинами з приводу мобілізації та перерозподілу коштів (фінансових ресурсів) для фінансування розвитку територій на основі вирівнювання доходної та витратної частин місцевих бюджетів з метою їх збалансування.

1	2	3
Бюджетні відносини	Бутурлакiна Т. О. [33]	Регiональна полiтика та комплексний розвиток регiонiв є ключовими факторами загальнодержавного значення бюджетних вiдносин. Використання бюджетних вiдносин для регулювання економiки регiонiв допомагає забезпечити економiчне зростання на основi фiнансової автономiї мiсцевих органiв влади, змiцнення фiнансових основ мiсцевого самоврядування та створення стимулiв для використання територiальних факторiв.
	Олійник Я. Б. [100]	Бюджетні вiдносини доцiльно розглядати значно ширше, нiж суто дiяльнiсть у межах бюджетної системи, обмежену процесами перерозподiлу бюджетних ресурсiв. Вони вiдображають суспiльно значущi полiтичнi та народногосподарськi процеси, за допомогою яких реалiзуються загальнодержавнi завдання щодо стимулювання економiчного зростання, розвитку продуктивних сил, пiдвищення рiвня добробуту населення, зменшення мiжтериторiальних диспропорцiй у розвитку, фiнансового забезпечення мiсцевого самоврядування, а також розв'язання стратегiчних нацiональних проблем.
Фiнансово-бюджетні вiдносини	Дiдкiвська Л. I. [101]	Ключовий набiр iнструментiв державного впливу на функцiонування фiнансової системи формується передусiм через механiзми управлiння та цiльового застосування публiчних фiнансових ресурсiв.
	Мiнiстерство фiнансiв України [102]	Фiнансово-бюджетні вiдносини є соцiальними взаєминами, що виникають з метою формування, розподiлу та ефективного залучення та перерозподiлу публiчних фiнансових ресурсiв для виконання рiзноманiтних завдань та функцiй, що реалiзуються державними органами влади.
Бюджетно-податковi вiдносини	Дiдкiвська Л. I. [101]	Бюджетно-податковi вiдносини опосередковують процеси функцiонування публiчних фiнансiв, охоплюють механiзми формування дохiдної частини бюджету та здiйснення державних видаткiв i зорiєнтованi на досягнення стратегiчних прiоритетiв соцiально-економiчного розвитку держави.
	Податковий кодекс [103]	Бюджетно-податковi вiдносини охоплюють сукупнiсть регулятивних процесiв, пов'язаних iз iдентифiкацiєю та мобiлiзацiєю доходних джерел публiчних фiнансiв, побудовою та функцiонуванням податкової системи, визначенням податкової бази й рiвнiв фiскального навантаження, а також впливом на формування витратної частини дiяльностi суб'єктiв господарювання через амортизацiйну полiтику, обов'язковi вiдрахування та iншi фiнансовi нормативи.

Водночас фінансово-бюджетні відносини є одним із базових інструментів державного економічного впливу, за допомогою яких держава здійснює регулювання макроекономічної динаміки, опосередковано коригуючи функціонування ринкових механізмів через застосування фінансово-бюджетних інструментів. Ці відносини мають загальнодержавний характер і спрямовані на реалізацію ключових стратегічних орієнтирів розвитку, зокрема стимулювання економічної динаміки, зростання ефективності використання ресурсного потенціалу та підвищення якості життя населення, зменшення регіональних диспропорцій, підтримка фінансової автономії місцевого самоврядування та розв'язання інших системних проблем національного розвитку. Отже, фінансово-бюджетні відносини займають центральне місце в системі економічного регулювання, оскільки забезпечують узгодженість фінансових механізмів держави з її соціально-економічними цілями та сприяють формуванню ефективної політики збалансованого розвитку [34, 35].

Таким чином, фінансово-бюджетні відносини орієнтовані на реалізацію комплексу взаємопов'язаних цілей, серед яких провідне місце посідає досягнення загальнодержавних і регіональних пріоритетів розвитку [33, 101]. До їх змісту також належать забезпечення узгодженого задоволення інтересів різних економічних суб'єктів – держав, корпоративних утворень і населення, а також здійснення перерозподільних процесів у сфері фінансових ресурсів [30]. Важливою цільовою складовою виступає відновлення економічного потенціалу та формування передумов для подальшої економічної динаміки [33, 100], розвиток продуктивних сил, зростання рівня добробуту населення, подолання міжрегіональних диспропорцій, забезпечення фінансової спроможності місцевого самоврядування й розв'язання актуальних проблем територіальних громад [33, 100]. У наукових дослідженнях обґрунтовано наголошується, що фінансово-бюджетні відносини, з одного боку, доцільно розглядати як динамічний процес [31, 100], а з іншого – як багатокomпонентну сукупність інструментів, заходів, дій, методів, механізмів і форм фінансової взаємодії [32, 33, 87, 91, 101]. Поділяючи зазначені підходи, водночас слід акцентувати на

наявності істотних відмінностей у наукових інтерпретаціях щодо структури, змісту та способів бюджетного регулювання, а також методів оцінювання фінансово-бюджетних відносин (рис. 1.5).

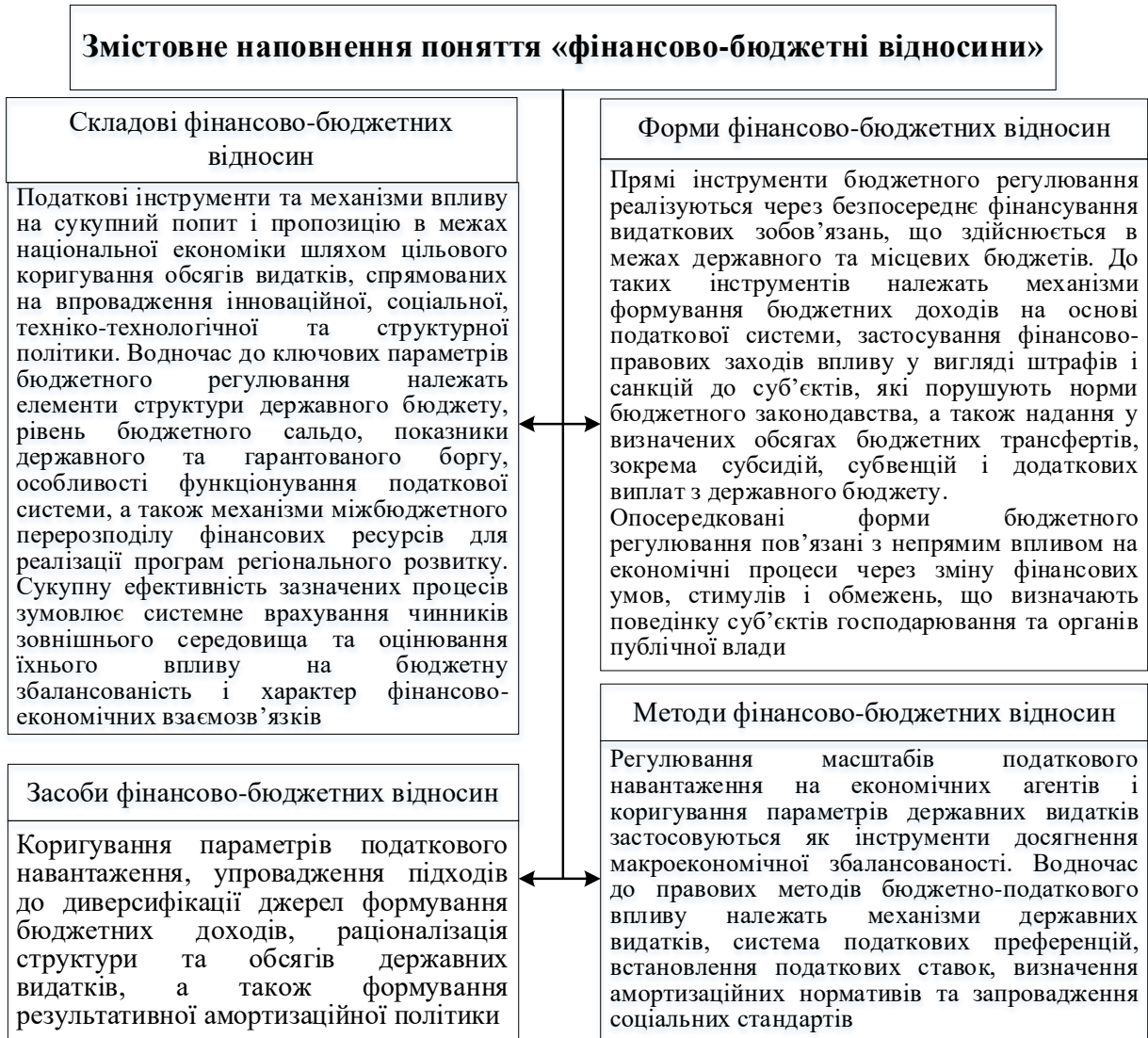

Рис. 1.5. Характеристика змістовного наповнення поняття «фінансово-бюджетні відносини»

[Побудовано автором]

Отже, враховуючи смислові відтінки, відмінності та особливості застосування проаналізованих понять, у межах дослідження фінансово-бюджетні відносини трактуються як економічні відносини між державою та суб'єктами відтворювальних процесів – підприємствами різних форм власності,

організаціями та населенням – що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, необхідних для реалізації державних функцій у сфері економічної діяльності, соціального забезпечення, управління розвитком економіки та забезпечення екологічної безпеки. Ці відносини базуються на системі правових норм, які регламентують процеси формування, розподілу та використання фінансових ресурсів і доходів, спрямованих на реалізацію цілей державної економічної політики [34, 35]. Фінансово-бюджетні відносини відіграють ключову роль у забезпеченні розвитку регіону. Вони охоплюють структуру фінансування проєктів розвитку регіонів, а також методи організації й управління фінансовими потоками, спрямованими на досягнення регіональної стабільності та стійкого зростання.

Завдяки фінансово-бюджетним відносинам місцеві органи влади отримують можливість контролювати, координувати та оптимізувати процеси фінансування регіональних програм і проєктів, ефективно організовувати фінансову діяльність, а також забезпечувати реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку територій [34, 35]. Фінансово-бюджетні відносини є невід'ємною складовою системи розвитку регіону. Вони характеризують систему фінансових взаємозв'язків між бюджетами різних ієрархічних рівнів, а також співвідношення процесів формування доходів і здійснення видатків у межах публічних фінансів. У структурному вимірі такі відносини включають механізми міжрівневого перерозподілу бюджетних ресурсів, закріплення доходних і видаткових повноважень за відповідними рівнями бюджетної системи, формування державної та регіональної бюджетної політики, а також управління фінансовими ресурсами бюджету. Для комплексного відображення сукупності форм, методів, важелів та інструментів використання державного бюджету з метою впливу на соціальний та економічний розвиток, Чугунов І. Я [85] вводить поняття «бюджетний механізм». У науковій літературі існує значна кількість авторських підходів до трактування поняття «механізм», що свідчить про його багатоаспектність і складну систему взаємопов'язаних елементів, які забезпечують реалізацію державної фінансово-бюджетної політики (рис. 1.6)

[34, 35]. До поняття механізму фінансово-бюджетного регулювання Опарін В. М. [96] відносить сукупність нормативів і правових норм. Отже, фінансово-бюджетний механізм функціонує не ізольовано, а в межах чинного законодавчого поля держави, яке формує відповідний економічний режим, що охоплює елементи бюджетного та податкового законодавства, визначає сфери пільгового оподаткування, порядок розподілу фінансових ресурсів тощо. З метою характеристики ключових параметрів механізму фінансово-бюджетних відносин, з авторської позиції, доцільно застосовувати наступне узагальнене визначення поняття «механізму» як сукупність методів і засобів, що забезпечують цілеспрямований рух, функціонування та розвиток об'єкта управління, зокрема регіону [34, 35].

Рис. 1.6. Основні підходи до розуміння поняття «механізм»
[Побудовано автором]

Успіх економічного відновлення України за сучасних умов зумовлюється необхідністю адаптації до глобальної невизначеності та стримування негативних очікувань, пов'язаних із посиленням кризових явищ у соціально-економічній сфері неможливий без розроблення нових концептуальних підходів до розвитку регіонів як ключових елементів господарського комплексу країни. Це зумовлює

необхідність глибокого дослідження можливостей застосування теорії діяльності та сучасних логістичних концепцій для розв'язання соціально-економічних проблем розвитку регіону шляхом використання фінансово-бюджетних інструментів, спрямованих на подолання довгострокових викликів, що постають перед національною економікою загалом [34, 35]. Як сучасна методологія пізнання, орієнтована на виявлення закономірностей, притаманних об'єктам, які є результатом людської діяльності, виступає діяльнісний підхід, що дозволяє розглядати економічні процеси через призму взаємодії суб'єктів, ресурсів і механізмів управління.

Під діяльністю у широкому розумінні розуміють «специфічні форми відносин людини з навколишнім світом, змістом яких є доцільні зміни та перетворення на користь людини; умови її суспільного існування» [104]. Як видно з наведеного визначення, поняття людської діяльності охоплює як індивідуальну активність особистості, так і діяльність соціальних груп – організацій різних рівнів, суспільства загалом. Водночас діяльність є міждисциплінарною науковою категорією, що широко застосовується у психології, економічній теорії, соціології та філософії [34, 35]. Сучасні діяльнісні концепції спираються на загальну теорію діяльнісних систем і відповідну методологію дослідження взаємодії суб'єкта діяльності із середовищем (об'єктом). Такий підхід забезпечує системне розуміння процесів формування, функціонування та розвитку соціально-економічних явищ у контексті впливу людини, інститутів та механізмів управління [105, 106].

На нашу думку, наведені характеристики дають підстави розглядати загальну теорію діяльності як ефективний інструмент дослідження соціально-економічних об'єктів, яким притаманні економічні, соціальні та психологічні властивості. До таких об'єктів цілком слушно можна віднести учасників фінансово-бюджетних відносин, адже їх поведінка та мотивація поєднують раціональні (економічні) й суб'єктивно-поведінкові (соціально-психологічні) чинники. Діяльнісний підхід спочатку набув широкого поширення у психології як альтернатива так званому об'єктному підходу, характерному для

природничих наук [34, 35]. Нову парадигму дослідження психіки людини вперше запропонував Левін К. у 1930-х роках [107]. Учений запропонував розглядати психіку не ізольовано, а як елемент загальної системи, що охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти взаємодії людини з навколишнім середовищем.

У межах цієї системи К. Левін визначав діяльність як процес взаємодії суб'єкта та об'єкта, у якому психічні явища розгортаються в особливому «ментальному просторі». З одного боку, реальний фізичний об'єкт у цьому просторі перетворюється на «квазіоб'єкт» – об'єкт у системі діяльності, що відображає суб'єктивне сприйняття реальності. З іншого боку, рушійною силою взаємодії є потреби людини чи групи осіб, які містяться у «психічному просторі» та взаємопов'язані з квазіоб'єктами, формуючи систему мотивів і дій [107]. Праксеологія, як методологічний підхід у соціальних науках, тісно пов'язана з діяльнісним підходом. Згідно з праксеологічною концепцією, яку також розглядають як дедуктивну теорію діяльності, об'єктом дослідження суспільствознавства є будь-яка свідома людська діяльність – тобто способи, за допомогою яких людина використовує наявні засоби для досягнення поставлених цілей у конкретних обставинах і з певним розумінням навколишнього світу. Праксеологія формує низку положень щодо сутності людської діяльності, виходячи з її самоочевидних або апіорних характеристик [34, 35]. Однією з ключових рис праксеологічного підходу є методологічний суб'єктивізм, відповідно до якого аналіз людської поведінки має здійснюватися з урахуванням того, як сам суб'єкт сприймає свої цілі, засоби та умови діяльності, яке знання про світ і себе він вважає істинним, а також як інтерпретує отриману інформацію. Неможливо адекватно зрозуміти поведінку людини, якщо її цілі, знання та інтерпретації приписуються не окремій особистості, а узагальненим категоріям – «суспільству» або самому досліднику. Саме ця характеристика праксеології дозволяє зробити висновок, що способи людської діяльності слід оцінювати з погляду їх практичної ефективності, тобто відповідності між реальною дією та її ідеальним варіантом, свідомо обраним на

основі певної стратегії чи досвіду [34, 35]. На думку Пщоловського Т. [108], ступінь раціональності дії визначається тим, наскільки вона узгоджується з усією сукупністю обставин, враховує наявні у суб'єкта знання та адекватність їх оцінки. Іншими словами, дія є тим більш раціональною, чим краще вона пристосована до умов середовища та заснована на усвідомленому виборі оптимальних засобів її реалізації. Теорія діяльності виокремлює такі функціональні елементи: мета, засоби, умови внутрішнього та зовнішнього середовища, об'єкт і продукт діяльності. Мета діяльності відображає уявлення суб'єкта про бажаний кінцевий результат – образ продукту, який здатен задовольнити певну потребу. Продукт діяльності, у цьому контексті, є конкретним результатом, що може бути використаний як засіб для подальшої діяльності або як об'єкт безпосереднього споживання. Засоби діяльності – це об'єкти, якими суб'єкт може вільно оперувати у процесі досягнення поставленої мети. У широкому розумінні до засобів діяльності належать усі предмети, що використовуються у процесі створення певного продукту. Під час аналізу окремих видів трудової діяльності серед засобів діяльності виокремлюють об'єкт діяльності (предмет праці). У такому разі поняття засобів діяльності набуває вужчого змісту – вони розглядаються як предмети, що забезпечують перетворення об'єкта діяльності (предмета праці) у готовий продукт. Таким чином, зміни, що відбуваються в об'єкті діяльності, зумовлені застосуванням відповідних засобів і спрямовані на досягнення визначеної мети. Початковий стан об'єкта діяльності визначається характеристиками застосованих засобів, а кінцевий стан – тобто продукт діяльності – є результатом їх цілеспрямованого використання [34, 35]. Отже, для забезпечення власного існування суб'єкт діяльності повинен, з одного боку, мати можливість споживати об'єкти навколишнього середовища – ресурси, товари, цінності, що задовольняють його потреби. З іншого боку, людина має володіти засобами діяльності, які зрештою забезпечують їй доступ до необхідних ресурсів споживання. Постійна потреба суб'єкта у споживанні визначає його прагнення до здійснення такого виду діяльності, який забезпечує стабільне надходження ресурсів і регулярне

відновлення засобів діяльності. На думку автора дослідження [108], умовами діяльності є всі чинники, що впливають на її зміст, обґрунтованість і результативність. Вони формуються під впливом оточення та середовища, у якому перебуває суб'єкт, і зумовлюють можливості, обмеження та ефективність його дій. На рис. 1.7 подано схему представлення людської діяльності відповідно до діяльнісного підходу, яка ілюструє взаємозв'язок суб'єкта, об'єкта, засобів, умов і продукту діяльності.

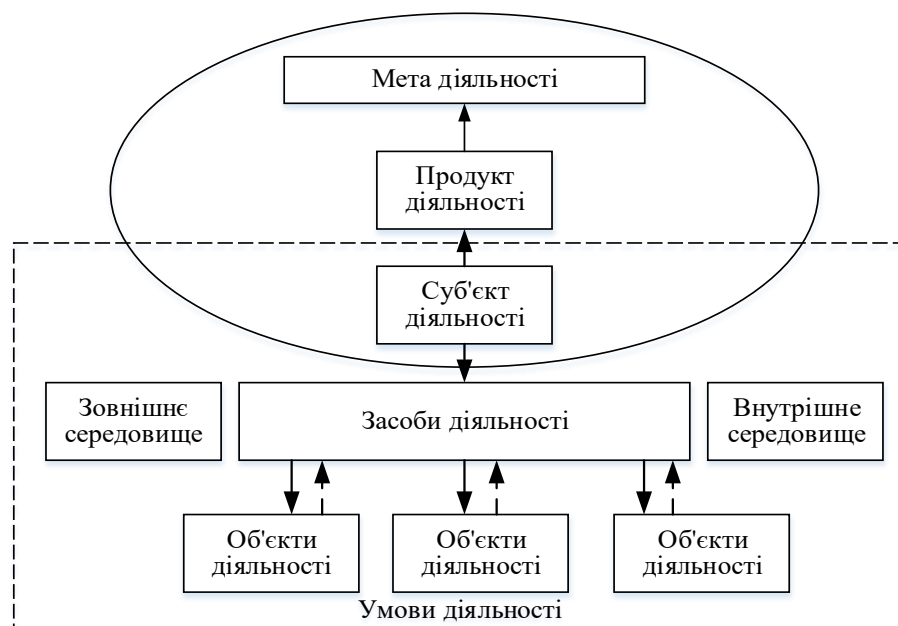

Рис. 1.7. Представлення людської діяльності відповідно до діяльнісного підходу

[Побудовано автором]

На думку автора, найбільш повно сутність поняття «людська діяльність» у межах даного дослідження відображає таке узагальнене визначення. Людська діяльність – це система взаємодії суб'єкта із середовищем, що охоплює суб'єкта, об'єкти, умови та засоби діяльності, а також сукупність відносин і зв'язків між ними, які забезпечують активний вплив суб'єкта на середовище та зміну характеру його зворотних впливів [34, 35]. З метою розроблення ефективного фінансово-бюджетного інструментарію розвитку регіону доцільно розглянути наукові підходи до формування понять «логістика» та «логістична діяльність».

Аналізуючи існуючі підходи до визначення поняття «логістика», варто зазначити, що більшість із них є уніфікованими за ознаками наукової діяльності, орієнтованими на інтеграцію різних наукових ідей та пов'язаними з управлінням потоками різних видів ресурсів – матеріальних, інформаційних і часових – на всіх етапах виробництва та споживання продукту, з обов'язковим урахуванням потреб і обмежень ринку [109, 110].

Таким чином, під логістикою у межах даного дослідження розуміємо процес управління потоками матеріалів, інформації та фінансових ресурсів економічних суб'єктів, що включає планування, організацію, координацію, контроль і регулювання їх руху з урахуванням вимог споживачів до якості та рівня обслуговування. Кінцевою метою такого управління є досягнення синергетичного ефекту шляхом мінімізації витрат і підвищення ефективності використання ресурсів. Характер та специфіку логістичної діяльності докладно досліджено у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, з позицій системного, інтеграційного, функціонального та процесного підходів [110]. Проведений аналіз наукових підходів до визначення поняття «логістична діяльність» дозволяє виокремити низку її характерних особливостей, головною з яких є безперервний розвиток під впливом численних конструктивних і деструктивних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Як і будь-яка форма людської діяльності, логістична діяльність формується, змінюється та вдосконалюється відповідно до еволюції ринкових відносин і соціально-економічних умов господарювання. Основою побудови моделі композиційної структури логістичної діяльності є запропоноване автором визначення, згідно з яким логістичну діяльність доцільно розуміти як інтегровану, логічно організовану сукупність логістичних дій, що координуються у просторі та синхронізуються в часі відповідно до визначених цілей. Зазначені дії реалізуються суб'єктами господарювання з метою формування, цілеспрямованого управління та перетворення матеріальних потоків і пов'язаних з ними ресурсів, що забезпечує досягнення стійких довгострокових результатів. Така результативність ґрунтується на пріоритетному задоволенні запитів

споживачів, зниженні сукупних витрат, узгодженні інтересів ключових стейкхолдерів та адаптивному реагуванні на вплив мінливих чинників зовнішнього середовища [34, 35].

Парадигмальні засади фінансово-бюджетних відносин у контексті розвитку регіону доцільно інтерпретувати крізь призму діяльнісно-логістичного підходу, у межах якого визначальними детермінантами виступають цілеспрямована людська діяльність та механізми узгодження інтересів учасників економічної взаємодії (бізнес-одиниць) у складі інтегрованої системи стратегічних цілей розвитку. Такий підхід передбачає оцінювання рівня розвитку регіону та розроблення ефективного фінансово-бюджетного інструментарію, спрямованого на оптимальну трансформацію і розподіл фінансових ресурсів для забезпечення позитивної динаміки економічного зростання регіону. Важливе значення у формуванні та реалізації стратегії ефективного управління ресурсами, процесами та діяльністю має логістичний підхід, заснований на принципах раціонального використання ресурсів і орієнтації на вимірювані результати. Застосування цього підходу передбачає розроблення комплексного плану, який визначає цілі, завдання, ресурси та заходи, необхідні для досягнення поставлених результатів [34, 35]. Практична реалізація логістичного підходу передбачає послідовний аналіз етапів виконання запланованих дій, моніторинг прогресу, оцінку ефективності та внесення коригувань у процес управління в разі необхідності. Завдяки системності та гнучкості логістичний підхід є особливо корисним інструментом для розв'язання проблем розвитку регіону та управління змінами, оскільки забезпечує раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів, зниження ризиків, підвищення адаптивності управлінських рішень та оперативне реагування на зовнішні виклики [34, 35]. Таким чином, логістичний підхід можна розглядати як систему управління процесами, що ґрунтується на використанні принципів планування, координації та контролю для забезпечення балансу між витратами та очікуваними результатами. Цей підхід застосовується не лише для оптимізації процесів управління запасами, постачанням, транспортуванням,

складуванням і доставкою, а й для управління процесами використання та розподілу будь-яких видів ресурсів, зокрема фінансових [34, 35]. Застосування логістичного підходу до управління фінансовими та бюджетними відносинами дозволяє обґрунтувати економічно ефективні, доцільні та надійні управлінські рішення, спрямовані на скорочення витрат за умови досягнення поставлених цілей та підвищення загальної продуктивності. Це стає можливим завдяки системній оцінці й постійному моніторингу показників розвитку регіону.

Основними перевагами використання логістичного підходу у бюджетно-фінансових відносинах є: забезпечення узгодженості між визначеними цілями та запланованими результатами; оптимізація витрат шляхом перерозподілу бюджетних ресурсів від менш ефективних напрямів до тих, що мають більший потенціал розвитку; постійне вдосконалення результативності бюджетного процесу; урахування контексту управлінських рішень для підвищення їхньої адаптивності до змін ринкового середовища; спрощення координації та підвищення ефективності взаємодії між усіма учасниками фінансово-бюджетних процесів. Логістичний підхід до оптимального розподілу бюджетних видатків включає такі послідовні етапи: визначення пріоритетів та стратегічних цілей розвитку; ідентифікація необхідних ресурсів для їх досягнення; оцінка вартості та ефективності потенційних витрат; моніторинг виконання бюджету та регулярне оновлення плану відповідно до отриманих результатів і змін середовища [34, 35]. Головна мета логістичного підходу до оптимального розподілу бюджетних видатків полягає у досягненні найкращого співвідношення між обсягами бюджетних витрат і результатами їх використання, що проявляється у підвищенні якості життя населення, зростанні соціально-економічних показників розвитку регіону та ефективнішому використанні фінансових ресурсів.

Для поглибленого обґрунтування ролі фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіонів доцільно звернутися до положень системології, яка дозволяє розглядати регіон не як сукупність ізольованих елементів, а як цілісну багаторівневу систему зі складною структурою взаємозв'язаних соціальних,

економічних та інституційних підсистем. Системологія – це наука, що вивчає загальні закони функціонування складних систем (як технічних, так і біологічних) та досліджує теорію таких систем. Вона розглядає системи як єдине ціле, що складається з взаємопов'язаних частин, і прагне зрозуміти їхню потенційну ефективність [111]. Системологія підкреслює важливість цілісного розуміння фінансово-бюджетних відносин як системи, де фінансові потоки, бюджетні ресурси та механізми їх розподілу утворюють взаємозалежні складові. Таке бачення дозволяє усвідомити, що зміни на одному рівні (наприклад, збільшення місцевих бюджетів) мають вплив на інші елементи системи, що у підсумку відіграє ключову роль у розвитку регіонів. З метою теоретико-методичного обґрунтування ролі фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіонів розроблено концептуальні засади механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, сформовані на основі діяльнісно-логістичного підходу (рис. 1.8) [34, 35]. Поєднання логістичного та діяльнісного підходів у процесі реалізації фінансово-бюджетних відносин дозволяє врахувати їх дуальну природу, що полягає у поєднанні людської діяльності з механізмами узгодження інтересів учасників та забезпеченні єдності цілей розвитку, спрямованого на оптимальну трансформацію і розподіл фінансових ресурсів. Такий інтегрований підхід створює методичне підґрунтя для оцінювання рівня розвитку регіону та розроблення ефективного фінансово-бюджетного інструментарію. Це, своєю чергою, сприяє досягненню стійкої позитивної динаміки соціально-економічної сфери регіону та підвищенню результативності управлінських рішень [34, 35]. Отже, діяльнісно-логістичний підхід до оптимального розподілу бюджетних видатків полягає у порівнянні підсумкових показників якості життя населення регіону, що розглядаються як результат людської діяльності в динаміці часу, а також у визначенні впливу кожного напрямку фінансування на інші аспекти соціального й економічного розвитку [34, 35]. Зазначений підхід забезпечує комплексне бачення бюджетних процесів, дозволяючи узгоджувати пріоритети фінансування з довгостроковими цілями розвитку регіону та підвищувати обґрунтованість прийняття управлінських рішень.

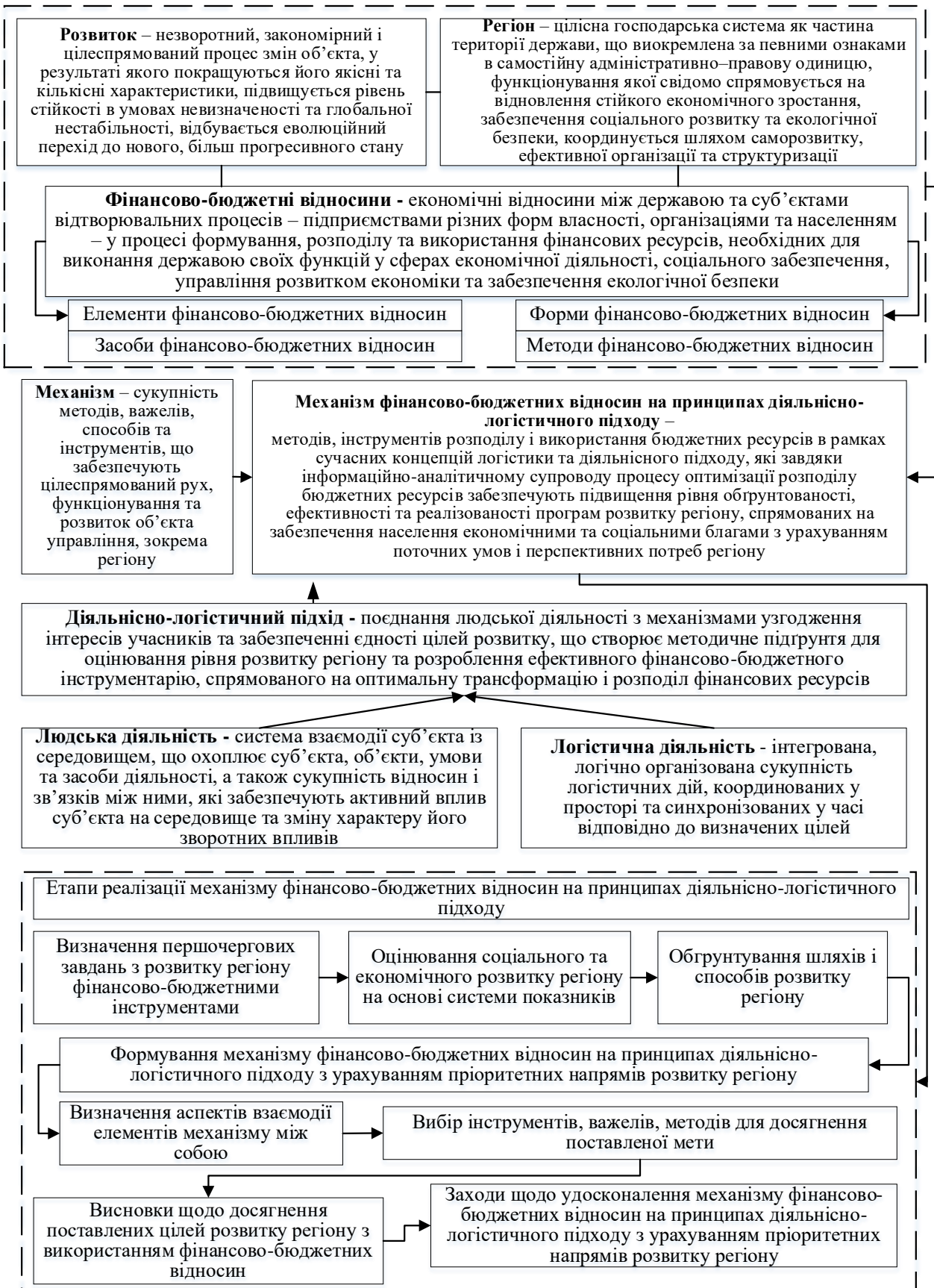

Рис. 1.8. Структурно-композиційна схема поняття «механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу» [Побудовано автором]

Таким чином, у межах дослідження удосконалено понятійно-термінологічний апарат формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, який базується на системному поєднанні дефініцій «механізм», «фінансово-бюджетні відносини», «розвиток», «регіон», «діяльнісно-логістичний підхід», детальному аналізу наукових положень теорій і концепцій економіки (державного регулювання, системології, логістики, праксеології), що дозволило визначити сутність поняття дослідження «механізм фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу» як сукупність методів, інструментів розподілу і використання бюджетних ресурсів в рамках сучасних концепцій логістики та діяльнісного підходу, які завдяки інформаційно-аналітичному супроводу процесу оптимізації розподілу бюджетних ресурсів сприяють підвищенню рівня обґрунтованості, ефективності та реалізованості програм розвитку регіону, спрямованих на забезпечення населення економічними та соціальними благами з урахуванням поточних умов і перспективних потреб регіону.

1.3 Нормативно-правове підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону

Нині Україна не має достатньої спроможності для повного й всебічного задоволення інтересів держави, регіонів і територіальних громад на засадах формування суспільства добробуту. Водночас, країна має великий потенціал для відновлення та подальшого піднесення економіки, що дозволяє забезпечити стабільний розвиток регіонів шляхом налагодження ефективної системи фінансово-бюджетних відносин. В контексті необхідності забезпечення балансу між всіма структурними елементами держави одним із важливих факторів в розбудові економіки країни є належний рівень фінансування регіонів та їх системного і узгодженого розвитку. Регулювання процесів соціального та економічного відтворення регіонів супроводжується розв'язанням критичних

проблем в сфері фінансового забезпечення, розвитку інфраструктури, інноваційних технологій та ін., що сприяють зміцненню та стійкості розвитку регіону. Особливе місце серед визначених питань посідає проблема формування нормативно-правового підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, яке потребує удосконалення з огляду на необхідність пошуку та активізації залучення ресурсів на відновлення та подальшого зростання постконфліктних територій. Законодавча база повинна забезпечувати ефективне використання бюджетних коштів та фінансових ресурсів, а також прозорість та відкритість у відносинах між державою та регіонами. Проблематика нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин є елементом ширшої проблеми соціального та економічного розвитку регіону. Аналіз законодавчої бази фінансово-бюджетних відносин ґрунтовно представлено у працях С. Варналія [21], Б. Данилишина [22], М. Долішнього [23], R. Boschma [24], R. Samagni [25], T. Herrschel [26] та ін. Питання наближення нормативно-правового регулювання фінансово-бюджетних відносин до цілей розвитку регіону детально проаналізовано у працях І. Чугунова [28, 86, 112, 113], В. Асікгоз [114], Т. Крикун [112], В. Макогон [112, 113]. Регулювання соціально-економічного розвитку регіону реалізується через систему взаємоузгоджених елементів, до яких можна віднести нормативно-правове підґрунтя, систему фінансово-бюджетних відносин, регіональні програми підтримки та розвитку окремих регіонів. Детальний аналіз і огляд нормативно-правового підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин у процесі розвитку регіонів України дають змогу виявити основні проблеми та виклики, що постають перед державою у цій сфері, а також визначити інструменти й механізми, здатні забезпечити підвищення ефективності фінансування розвитку регіону та поліпшення якості життя населення. Нагальна потреба у переосмисленні ролі та основних завдань держави в процесі розвитку регіону зумовила формування сучасних підходів до фінансового регулювання розвитку територій. Це регулювання розглядається як сукупність методів і інструментів, за допомогою яких держава та інші регулюючі інституції забезпечують

ефективний розподіл ресурсів, соціальну й економічну стабільність, а також збалансований розвиток окремих регіонів країни [115]. Основними засадами державного регулювання розвитку регіону фінансово-бюджетними засобами є принципи діяльності держави, що визначаються цілями довгострокового стратегічного спрямування у системі розвитку регіону (рис. 1.9).

Засади фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону	Принципи їх реалізації
взаємоузгодженості інтересів всіх зацікавлених осіб	забезпечення взаємоузгодженості інтересів всіх зацікавлених осіб у процесі мобілізації ресурсів та їх використанні на основі врахування потреб різних груп населення та забезпечення їхньої участі у процесах прийняття рішення
оптимальності	забезпечення максимально можливих результатів при мінімальних витратах ресурсів, що дозволяє ефективно використовувати обмежені ресурси регіону, забезпечуючи при цьому максимальну користь для громади.
збалансованого розвитку	рівномірний розподіл ресурсів та забезпечення рівномірного розвитку різних секторів економіки регіону, що дозволить забезпечити стійкий розвиток регіону, зменшити ризики економічної нестабільності
об'єктивності та справедливості	уникнення суб'єктивного впливу при розподілі ресурсів та коштів, щоб кожна територія та громада мала рівні можливості для розвитку, незалежно від свого положення в ієрархії владних структур або рівня економічного розвитку
самозабезпечення	максимальне використання внутрішніх ресурсів та можливостей, залучення додаткових коштів залежить від конкретних умов та потреб розвитку.
логічної обґрунтованості	забезпечення ефективного використання ресурсів та досягнення максимальних результатів

Рис. 1.9. Засади фінансово-бюджетного регулювання на регіональному рівні

[Побудовано автором]

До основних нормативних актів, які спрямовані на розв'язанням існуючих проблем на засадах взаємоузгодженості інтересів всіх зацікавлених осіб, можна віднести наступні: Конституцію України [116], Європейську хартію місцевого самоврядування [117], Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки [118], План заходів на 2025-2027 роки з реалізації Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки [119] та цілісну систему взаємопов'язаних правових норм і регуляторних актів виконавчих органів влади, рішення місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування. Конституція України [116], як основний закон держави, визначає засади фінансової політики, зокрема у частині розподілу фінансових ресурсів між центральним і місцевими бюджетами. Такий підхід дає змогу враховувати фінансові інтереси окремих територій і громад, а також оцінювати рівень їх задоволення. Фінансово-бюджетні відносини реалізуються на засадах самостійності та незалежності за допомогою ресурсної та організаційної спроможності як центральних, так місцевих органів державної влади для досягнення цілей розвитку регіону.

Ці засади можуть бути дотримані шляхом належного фінансового, організаційного та кадрового забезпечення для ефективного регулювання розвитку регіону [115]. Організаційна спроможність забезпечення ефективного розвитку регіону обумовлена існуванням системи правових актів, що регулюють даний процес, зокрема: Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [120], який прямо визначає організаційні та правові засади місцевого самоврядування, в тому числі у сфері фінансів та бюджету. Крім того, існує ряд фінансових інструментів, які можна використовувати для забезпечення соціального та економічного розвитку регіону, серед них можна виділити міжбюджетні трансферти, чинність яких унормована Бюджетним кодексом України [17]. Бюджетний кодекс України є базовим законодавчим актом, який регулює фінансово-бюджетні відносини в Україні, включаючи відносини розвитку регіонів. Кодекс містить норми та правила, які стосуються формування та виконання державного бюджету, регулювання відносин між різними рівнями

бюджетної системи, визначення порядку розподілу бюджетних коштів між регіонами, а також регулювання фінансових відносин між регіонами та центральною владою. Бюджетний кодекс України відіграє системоутворюючу роль у формуванні фінансово-бюджетних відносин регіонального розвитку, оскільки визначає інституційні засади міжбюджетної взаємодії, механізми перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи та створює нормативні передумови для реалізації державної регіональної політики. У цьому контексті його положення формують фінансову основу для досягнення цілей людського розвитку на субнаціональному рівні, що узгоджується з підходами до оцінювання розвитку територій та якості життя населення, обґрунтованими в дослідженнях з вимірювання людського розвитку регіонів [121].

Ресурсна спроможність стосується наявності необхідних фінансових ресурсів у держави для спрямування на розвиток певних територій держави на основі Закону України «Про Державний бюджет України» [122], що регламентує порядок формування й використання коштів Державного бюджету України, зокрема у частині фінансування заходів розвитку регіону. Відповідно, Закон України «Про Державний бюджет України» виступає базовим нормативно-правовим актом, у межах якого щорічно встановлюються обсяги та пріоритетні напрями спрямування публічних фінансових ресурсів. Цей закон встановлює основні розподільні коефіцієнти для регіонів України та визначає обсяги бюджетних коштів, які будуть виділені на розвиток регіонів. Закон України «Про Державний бюджет України» має вирішальне значення в забезпеченні фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону. Він визначає обсяги фінансування національних програм та проектів, які спрямовані на розвиток регіонів, що створює передумови для результативної координації дій усіх суб'єктів, відповідальних за розвиток території та територіальної громади, на основі принципів партнерської взаємодії [115]. Таким чином, Закон про Державний бюджет України відіграє визначальну роль у формуванні та реалізації фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, оскільки саме в його межах окреслюються обсяги й пріоритети фінансування загальнодержавних

програм і проєктів, спрямованих на розвиток територій. Крім того, цей нормативно-правовий акт встановлює механізми розподілу бюджетних ресурсів між регіонами, виступаючи ключовим інструментом стимулювання розвитку регіону та скорочення міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій в Україні. [115]. Ресурсна спроможність фактично означає обсяг доходів місцевих бюджетів, який достатній для виконання їхніх повноважень, а також можливість отримувати кошти з інших джерел. Серед основних фінансових ресурсів, що можуть використовуватися для підтримки регіонів, варто виокремити кошти Державного фонду регіонального розвитку (діяльність якого регламентується статтею 24-1 Бюджетного кодексу України) [17], а також інвестиційні надходження, механізми міжбюджетного перерозподілу коштів з державного бюджету (зокрема базову дотацію), цільові субвенції на забезпечення соціально-економічного розвитку окремих територій і залучення кредитних ресурсів, у тому числі шляхом здійснення місцевих запозичень органами місцевого самоврядування, та коштів міжнародних фінансових організацій, що надаються у межах реалізації проєктів із відновлення та модернізації інфраструктури. Таке поєднання джерел фінансування створює можливості для збалансованого розвитку територій, зміцнення фінансової спроможності регіонів та підвищення ефективності реалізації програм розвитку регіону. Основним законодавчим актом, який встановлює засади та принципи державної регіональної політики, визначає завдання та обов'язки центральних і місцевих органів публічної влади щодо забезпечення розвитку регіонів є Закон України «Про засади державної регіональної політики» [123]. Закон встановлює принципи розподілу коштів між регіонами та механізми їх виділення, а також визначає критерії, за якими визначається рівень розвитку регіонів та відповідно обсяги фінансування їх проєктів на засадах оптимальності, що дозволяє забезпечувати найбільш ефективний на певний момент часу результат за умови досягнення поставлених цілей.

Протягом тривалого часу в країні спостерігається проблема недостатнього ресурсного забезпечення розвитку окремих громад та регіонів. Система

фінансової підтримки територій в більшій мірі залежала від рішень центральних органів державного управління, що обмежувало можливості місцевих владних структур і органів територіального самоврядування в пошуку ресурсів. Формування політики фінансової підтримки регіонів за допомогою дозвільних та рестриктивних інструментів призводить до подальшої залежності органів місцевого управління та самоврядних інституцій від центральних органів влади [115]. Пошуки та залучення місцевою владою ресурсів для розвитку господарства та інфраструктури стало проблемою балансування між фінансовим забезпеченням захищених статей видатків та акумулюванням коштів. Саме ці проблеми покликаний вирішити Закон України «Про засади державної регіональної політики» [123], який визначає способи забезпечення рівних можливостей для всіх регіонів на принципах збалансованого розвитку, що забезпечує подолання диспропорцій між територіями. Також цей закон створює правову базу для регулювання фінансово–бюджетних відносин розвитку регіону, зокрема, визначає правовий статус місцевих бюджетів та механізми їх формування та використання. Закон також встановлює порядок розподілу міжбюджетних трансфертів між різними рівнями бюджетної системи відповідно до потреб регіонів. Це забезпечує більш ефективне використання фінансових ресурсів на рівні регіонів та підтримує більш рівномірний розвиток територій. Отже, Закон України «Про засади державної регіональної політики» [123] має важливе значення для забезпечення фінансово–бюджетних відносин розвитку регіону, встановлюючи правову базу для регулювання фінансових відносин та забезпечуючи більш ефективне використання фінансових ресурсів та більш рівномірний розвиток територій. Міжбюджетні відносини в Україні представляють собою систему фінансових відносин між державним бюджетом, бюджетом автономна територіальної одиниці та місцевими бюджетами, яка спрямована на забезпечення відповідності між повноваженнями та бюджетними ресурсами для їх виконання. Вплив таких відносин істотно позначається на розвитку регіону, особливо через механізми міжбюджетних трансфертів, які сприяють фінансовій стабільності та рівномірному соціально-економічному

розвитку регіонів України. Міжбюджетні відносини регулюються Бюджетним кодексом України [17], метою якого є забезпечення збалансованості між видатками, закріпленими законодавством за бюджетами, та ресурсами, що фінансують ці видатки. Вони включають механізми координації, контролю та розподілу бюджетних коштів на різних рівнях влади – державному, регіональному та місцевому, що впливає на реалізацію делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Механізми міжбюджетних трансфертів мають ключове значення для подолання диспропорцій у соціально-економічному розвитку окремих територій. Вони сприяють зменшенню розривів між багатшими та біднішими регіонами, забезпечують фінансову підтримку місцевого самоврядування для виконання місцевих програм і життєво важливих послуг. Водночас існують проблеми недостатньої децентралізації, що обмежує автономність місцевих бюджетів і створює нерівномірність у доступі до ресурсів. В умовах безпекових викликів в Україні міжбюджетні відносини набувають додаткової значущості.

Збільшуються видатки на оборону, зростає кількість міжбюджетних трансфертів, а також підвищується роль місцевих органів влади в ефективному використанні коштів. Це вимагає активного залучення нових джерел доходів, ефективного управління бюджетними витратами, пріоритетності фінансування оборони та необхідних соціальних потреб населення. Таким чином, міжбюджетні відносини є фундаментальним інструментом регулювання розвитку регіонів в Україні, водночас залишаючи виклики щодо більшої децентралізації, прозорості і ефективності використання бюджетних ресурсів у регіонах. Забезпечення адекватного фінансування розвитку регіонів та ефективного використання бюджетних коштів на регіональному рівні досягається також рішеннями Кабінету Міністрів України, зокрема Постановою «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» [118], яка окреслює ключові вектори та стратегічні пріоритети регіонального розвитку та встановлює механізми їх реалізації. Цей документ є ключовим для визначення пріоритетів та напрямків розвитку регіональних

програм та проєктів, які будуть фінансуватися з бюджетів державного та місцевих рівнів, зокрема з питань інфраструктури, соціальної сфери, туризму, підтримки підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, науки і освіти. Документ також містить плани та конкретні проєкти з розвитку кожного регіону, які можуть отримувати фінансування з державного та місцевих бюджетів, координує фінансово–бюджетні відносини між центральною та місцевою владою, визначає пріоритети та напрямки розвитку регіонів, а також сприяє у забезпеченні фінансування регіональних програм та проєктів, що сприятимуть розвитку економіки та соціальної сфери регіону. В цілому стратегія розвитку регіону забезпечує консолідацію зусиль та підвищення рівня ефективності формування необхідних бюджетних коштів та їх використання.

Засади самозабезпечення розвитку регіону реалізуються через залучення ресурсів територіальних громад, позабюджетних фінансових потоків, кредитних коштів і міжнародної технічної та дослідницької підтримки. Здатність місцевої влади залучати необхідні фінансові та матеріальні ресурси для вирішення актуальних питань як основи самоврядного розвитку формує її можливості самозабезпечення. Засади самозабезпечення мають три складові частини: використання ресурсів, отриманих з державного бюджету; формування для цілей розвитку регіону залучених ресурсів – міжнародної технічної допомоги, дослідницьких грантів, кредитів; використання внутрішніх можливостей та потенціалу стейкхолдерів. Проблемним питанням процесів розподілу субвенцій, що спрямовуються на соціальне забезпечення та економічний розвиток регіонів було те, що цей механізм розподілу заснований на дискреційних управлінських рішеннях органів публічної влади вищого рівня, що істотно обмежує практичну реалізацію принципу фінансової самостійності місцевих бюджетів у частині формування дохідної бази та здійснення видаткових повноважень. Саме тому, важливим елементом нормативно–правового забезпечення розвитку регіону є також діяльність органів місцевого самоврядування, які відповідають за формування та реалізацію бюджету регіону. Вони мають право встановлювати місцеві податки та збори, розробляти регіональні програми та проєкти,

контролювати виконання бюджетних програм та забезпечувати виконання вимог законодавства в галузі бюджету. Україна має дві форми місцевого самоврядування: місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Місцеві державні адміністрації є органами виконавчої влади на рівні області, району, міста обласного значення та столиці, які здійснюють управління відповідно до Конституції та законів України. Органи місцевого самоврядування, зі свого боку, є органами влади на рівні територіальних громад, які складаються з міських, сільських та селищних рад. Основна різниця між цими двома формами місцевого самоврядування полягає в тому, що місцеві державні адміністрації є органами виконавчої влади, тоді як органи місцевого самоврядування є органами представницької влади. Це означає, що місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу та реалізують політику держави на місцевому рівні, в той час як органи місцевого самоврядування вирішують питання відповідно до потреб та інтересів громадян, які вони представляють. Також варто зазначити, що місцеві державні адміністрації створюються на рівні областей та районів, а органи місцевого самоврядування – на рівні територіальних громад.

Оскільки місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу, вони мають більші повноваження щодо забезпечення реалізації державної політики регіонального розвитку на місцях. В процесі реформи децентралізації та формування ефективного місцевого самоврядування на засадах самостійності та незалежності створюються умови для вільного вибору напрямку розвитку місцевих громад. В умовах необхідності стабілізації та системного відновлення економіки регіонів важливо системно вирішити питання щодо забезпечення достатньою кількістю матеріальних та фінансових ресурсів, формування правових важелів в частині розподілу повноважень, функцій та відповідальності, а також компетенції щодо управління територіями. Досягнення певного рівня децентралізації передбачає передачу повноважень щодо самостійного розвитку території на нижчий рівень державного управління, а саме на рівень громад. Завдяки цьому, громади отримають необхідну кількість ресурсів для розвитку.

Порівняння доходів місцевих бюджетів в Україні до і після реформи 2015 р. показує суттєве збільшення доходної бази та фінансової спроможності регіонів. До реформи 2015 р. місцеві бюджети значною мірою залежали від трансфертів із державного бюджету, мали обмежений доступ до податкових ресурсів і не володіли значною фінансовою автономією. За цей період доходи місцевих бюджетів були обмеженими і нерівномірними за територіями, із високою залежністю від державних субсидій і дотацій. Реформа 2015 р. надала місцевим громадам нові повноваження з формування доходів, зокрема податкові надходження від єдиного податку, місцевих податків і зборів, що призвело до значного зростання власних доходів [124]:

у 2016 р. доходи місцевих бюджетів зросли на 44% порівняно з 2015 р., досягнувши приблизно 144 млрд грн;

у багатьох громадах доходи зібраних податків і власних надходжень суттєво збільшилися, що дало змогу підвищити обсяг фінансування місцевих програм і розвитку інфраструктури;

зростання доходів від податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб і акцизів стало характерним для більшості регіонів, що підсилює їх фінансову автономію.

Питання кадрового забезпечення реформи децентралізації пов'язані також зі зміною системи регулювання розвитку регіону, що передбачає інституційне оформлення виконавчих структур при районних і обласних радах, а також запровадження інституту префектів як органів наглядово-контрольного характеру на рівні регіонів і районів. Реалізація зазначених змін сприятиме вдосконаленню моделей територіального управління та формуванню підвищеного рівня відповідальності суб'єктів влади за соціально-економічний розвиток закріплених за ними територій [115]. Крім того, існують певні програми та стратегії, що містять заходи щодо зміцнення фінансової стабільності регіонів, стимулювання інвестиційної привабливості та інші пункти, спрямовані на розвиток регіонів. Наприклад, Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [125]

визначає порядок розроблення і затвердження державних прогнозів комплексного соціально-економічного розвитку держави та регіонів, зокрема, на засадах логічної обґрунтованості. Формування прогнозних сценаріїв соціально-економічного розвитку регіонів дозволяє визначати потреби територій у фінансових ресурсах та спрямовувати їх на розвиток тих галузей, які найбільше потребують підтримки. Підготовка програм економічного і соціального розвитку на рівні регіонів дозволяє визначити перелік конкретних заходів, які необхідно реалізувати в рамках розвитку регіону в рамках системи державного управління. Цей закон також регулює механізми фінансового забезпечення розвитку регіону на основі більш ефективного використання бюджетних коштів. В контексті досягнення цілей розвитку регіону основними передумовами запровадження програмно-цільового методу на рівні регіонів було досягнення чітко окреслених цілей на основі достатнього обсягу фінансування за рахунок державного бюджету, місцевого бюджету, позик від міжнародних фінансових установ, приватних інвестицій тощо. Основна мета цього методу – забезпечити ефективно та економне використання фінансових та бюджетних ресурсів, які виділяються на розвиток регіону.

У системі забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, програмно-цільовий метод дозволяє побудувати ефективну систему планування розвитку регіону, яка включає у себе наукові, технічні, організаційні, фінансові, економічні та соціальні аспекти [126]. Крім того, програмно-цільовий метод дозволяє регулювати фінансові потоки відповідно до потреб регіону, розподіляти бюджетні кошти та інші ресурси на реалізацію конкретних програм та проєктів, забезпечувати моніторинг та контроль за виконанням програм та цілей розвитку регіону. Отже, програмно-цільовий метод є необхідним елементом системи забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, який дозволяє раціонально використовувати фінансові ресурси та забезпечує ефективний розвиток регіону, що, в свою чергу, сприяє покращенню життєвого рівня населення та зростанню економічного потенціалу регіону. Нормативно-правове регулювання та методична база розробки та реалізації

програм розвитку регіону постійно оновлюється в напрямку удосконалення планування та реалізація місцевих бюджетів із застосуванням програмно-цільового підходу [127]. Варто додати, що переваги використання програмно-цільового управління у бюджетному процесі для забезпечення розвитку регіону полягають у наступному [115]:

система планування та виконання бюджету стає орієнтованою на спрямування бюджетних ресурсів на реалізацію стратегічних пріоритетів із максимальною результативністю, а не на підтримання функціонування бюджетних установ, що дозволяє управляти бюджетом з позицій стратегічного планування розвитку регіону, що забезпечує максимальну ефективність використання ресурсів;

завдяки програмно-цільовому управлінню встановлюється безпосередній зв'язок між обсягами бюджетного фінансування та досягнутими результатами його застосування. Бюджетні програми стають більш прозорими та ефективними завдяки можливості відстежувати реалізацію проєктів розвитку регіону та визначати їх вартість;

програмно-цільове управління дозволяє відстежувати ефективність та результативність використання бюджетних коштів. За допомогою інформації, що відображається у бюджетних запитах, паспортах бюджетних програм та звітних матеріалах щодо результатів їх реалізації, можна аналізувати та оцінювати витрати та результати діяльності;

формування прозорого інформаційного середовища, що забезпечує обґрунтованість управлінських рішень. Програмно-цільове управління дозволяє збирати, обробляти та аналізувати інформацію про витрати та результати виконання бюджетних програм, що дозволяє управляти бюджетом більш ефективно та забезпечує належне використання бюджетних коштів.

Таким чином, застосування програмно-цільового підходу в бюджетному процесі з метою розвитку регіонів сприяє підвищенню ефективності управління бюджетними ресурсами, забезпечує прозорість і об'єктивність у прийнятті управлінських рішень, а також зростання результативності діяльності установ,

що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. Сформовані засади фінансово-бюджетного регулювання на рівні регіону становлять теоретико-методичне підґрунтя формування механізму фінансово-бюджетних відносин, який визначає сутність і напрями розвитку регіону, дає змогу ідентифікувати потенційні ризики та можливості, а також оцінити позитивні аспекти досягнення соціальних і економічних цілей та забезпечити їх належне нормативно-правове регулювання. В Україні сформовано розвинену систему нормативно-правових актів і програм, спрямовану на регулювання фінансово-бюджетних відносин у сфері розвитку регіонів, забезпечення адекватного фінансування їх потреб та підвищення ефективності використання бюджетних коштів на регіональному рівні [115]. Водночас важливо створити сприятливі умови для ефективної реалізації системи нормативно-правових актів і програм на місцевому рівні, що забезпечить стійкий розвиток регіонів та підвищення якості життя населення. Структурну конфігурацію нормативно-правового поля забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону наведено на рис. 1.10, що дає можливість відобразити його ключові проблеми та взаємозв'язки між регуляторними складовими. Аналіз правового поля фінансово-бюджетних відносин у сфері розвитку регіону дозволяє визначити такі системні проблеми [115].

По-перше, правова невизначеність у нормативно-правових актах стосовно окремих питань забезпечення розвитку регіону фінансово-бюджетними інструментами та їх сутності. Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових документів єдиного визначення поняття «фінансово-бюджетні відносини» не існує. Загальнопоширеним підходом є трактування окремо таких категорій як «бюджетні відносини» або «фінансові відносини», однак таке розмежування не дозволяє комплексно охопити усю сукупність економічних, фіскальних і управлінських процесів, що формують фінансово-бюджетні відносини в розвитку регіону. У результаті виникає фрагментарність правового регулювання та відсутність єдиних методичних підходів до визначення змісту, структури та механізмів реалізації цих відносин.

Рис. 1.10. Конфігурація нормативно-правового поля забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону [Побудовано автором на основі 103, 116, 121, 130122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132]

По-друге, чинна нормативно-правова база не враховує діяльнісно-логістичну природу фінансово-бюджетних відносин, яка передбачає узгодженість дій усіх учасників бюджетного процесу, інтеграцію інформаційних і фінансових потоків, а також орієнтацію на кінцеві результати розвитку регіону. Правова невизначеність у частині трактування основних категорій призводить до суперечностей у розподілі та використанні бюджетних ресурсів, ускладнює оцінку ефективності бюджетних програм та формування інструментів розвитку регіону. Це, своєю чергою, стримує імплементацію сучасних практик бюджетного регулювання, знижує прозорість і керованість фінансових потоків на регіональному рівні та не дозволяє забезпечити належний рівень фіскальної самодостатності регіонів. У таких умовах виникає об'єктивна необхідність у формуванні цілісного понятійно-термінологічного апарату, який поєднував би традиційні фінансові категорії з інструментарієм діяльнісно-логістичного підходу та забезпечував методичну базу для удосконалення механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону.

По-третє, неузгодженість механізмів координації діяльності органів влади на різних рівнях, особливо на рівні областей, залишається однією з системних проблем у сфері забезпечення фінансово-бюджетних відносин. Відсутність чітко врегульованої та узгодженої системи розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями ускладнює координацію управлінських процесів і нерідко створює ризики компетенційних конфліктів між різними структурами публічної влади. Такі дисфункції безпосередньо впливають на рівень фінансової автономії територій. Недостатня регіональна фінансова самостійність значною мірою зумовлена централізованим характером податкової системи та механізмами розподілу бюджетних ресурсів, що обмежує можливості регіонів самостійно формувати і реалізовувати власні соціально-економічні пріоритети. У результаті значна частина фінансових ресурсів перебуває під контролем центральної влади, що звужує

інструментарій розвитку регіону та знижує гнучкість управлінських рішень на місцях. Разом із тим, у межах триваючої реформи децентралізації державного управління створено нормативні передумови для більш чіткого розмежування прав і обов'язків між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Зокрема, удосконалено систему територіальної організації влади, запроваджено нову модель адміністративно-територіального устрою, а також підсилено фінансову спроможність територіальних громад шляхом закріплення за ними частини податкових надходжень і розширення власних бюджетних джерел. Це сприяє поступовому формуванню більш ефективної системи регіональної публічної влади, у межах якої органи місцевого самоврядування отримують реальні управлінські та фінансові інструменти для забезпечення стійкого розвитку відповідних територій.

Вчетверте, у сфері фінансово-бюджетних відносин, що забезпечують розвиток регіону, функціонує значний масив нормативно-правових актів, які охоплюють як закони України, що мають найвищу юридичну силу після Конституції, так і велику кількість підзаконних актів кодифікованого та регуляторного характеру. Проте аналіз чинного правового поля свідчить, що основна частина нормативного регулювання у цій сфері здійснюється саме підзаконними актами, тоді як закони становлять відносно невелику частку. Така диспропорція ускладнює формування цілісної та ієрархічно узгодженої системи норм, починаючи від конституційно-правових положень і завершуючи процедурними актами центральних органів виконавчої влади. Правові можливості врегулювання окремих питань фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону багато в чому залежать від чіткого розмежування предметів регулювання між законами та підзаконними актами, а також від єдності правозастосування на різних рівнях публічної влади. Наявна фрагментарність та повторюваність окремих норм, а також часті зміни у регуляторному середовищі призводять до нормативної нестабільності, ускладнюють системне планування розвитку регіону та створюють ризики

правової невизначеності. У зв'язку з цим доцільним видається кодифікування нормативно-правових актів, що регулюють питання фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону. Одним із варіантів може бути їх об'єднання у межах муніципального кодексу або окремого спеціального кодифікованого акта, який забезпечив би комплексне, узгоджене та несуперечливе правове регулювання цієї групи суспільних відносин. Запровадження такого кодексу дозволило б: усунути фрагментарність та дублювання ключових понять і принципів фінансово-бюджетних відносин; встановити чітку ієрархію нормативно-правових актів; зменшити кількість підсилюючих та дублюючих норм у підзаконних актах; забезпечити цілісність правового підґрунтя для реалізації фінансово-бюджетної політики розвитку регіону; створити передумови для єдності правозастосування органами державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, кодифікація норм у сфері фінансово-бюджетних відносин є важливим напрямом удосконалення правового забезпечення розвитку регіону, оскільки сприятиме підвищенню правової визначеності, прозорості та ефективності управління публічними фінансами на місцевому рівні.

По-п'яте, нормативно-правове поле фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону має специфічну конфігурацію, яка характеризується відносно незначною часткою нормативно-правових актів, що безпосередньо регулюють питання фінансового забезпечення розвитку територій держави в загальному масиві чинних законів і підзаконних актів. Це дає підстави стверджувати, що кількість нормативно-правових документів, предметом регулювання яких є саме розвиток регіонів за допомогою фінансово-бюджетних інструментів, є обмеженою, попри високу суспільну значущість формування дієвих правових механізмів управління розвитком територіальних громад. Питання фінансово-бюджетного забезпечення розвитку регіону врегульовані окремими нормами та положеннями вищезгаданих законів і кодексів, зокрема Конституції України [116], Бюджетного кодексу України [17], Податкового кодексу України [103], Закону

України «Про місцеві державні адміністрації» [128] а також інших регуляторно-правових документів. Водночас ключове місце у системі правового формування фінансово-економічної спроможності територіальних громад займає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [120], який регламентує правові, організаційні та матеріально-фінансові засади діяльності місцевого самоврядування. Саме цей закон формує основу для забезпечення громад фінансовими ресурсами, необхідними для виконання власних і делегованих повноважень, та регламентує принципи бюджетної самостійності, майнової основи місцевого самоврядування, управління об'єктами комунальної власності й використання фінансово-бюджетних інструментів для розвитку місцевих територій. Завдяки цьому він відіграє центральну роль у правовому регулюванні фінансового забезпечення розвитку регіону та є базовим нормативним актом у системі формування спроможних територіальних громад.

Насамкінець, правове визначення суб'єктів регулювання розвитку регіону за допомогою фінансово-бюджетних інструментів в Україні залишається недостатньо чітким та системним. Чинне законодавство визначає декілька груп суб'єктів, які уповноважені впливати на соціально-економічний розвиток регіонів, зокрема: органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, центральні органи виконавчої влади та інші інституції. Однак, нормативні акти не містять узгоджених критеріїв, що дозволяли б чітко визначити, які саме суб'єкти несуть пряму відповідальність за фінансове забезпечення розвитку регіону і які конкретні фінансово-бюджетні інструменти мають використовуватися ними для реалізації відповідних повноважень. Виникаючі в правовому регулюванні прогалини та нечіткість у визначенні ролей різних суб'єктів публічної влади можуть спричиняти дублювання функцій, розмивання відповідальності та суперечності під час практичної реалізації державної регіональної політики. У свою чергу, це створює ризики неефективного використання обмежених фінансових ресурсів, ускладнює стратегічне

планування, знижує якість оцінювання результативності бюджетних програм і стримує формування системного механізму фінансово-бюджетного забезпечення розвитку територій. Необхідність чіткого нормативного розмежування компетенцій між суб'єктами розвитку регіону, а також визначення переліку фінансово-бюджетних інструментів, які вони можуть застосовувати, є важливою передумовою посилення фінансової спроможності регіонів та ефективного управління публічними фінансами в умовах сучасних соціально-економічних викликів. Іншими суттєвими проблемами законодавчого поля забезпечення фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону є наявність суперечностей у прийнятті рішень щодо напрямів фінансування територій. Зокрема, у практиці бюджетного процесу дотації та субвенції, покликані стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів, нерідко використовуються не за цільовим призначенням або з істотними відхиленнями від визначених у нормативно-правових актах пріоритетів. Подібні порушення принципів цільового і ефективного використання бюджетних коштів призводять до зниження результативності застосування фінансово-бюджетних інструментів та не дозволяють досягти очікуваного ефекту від державних інвестицій у розвиток регіонів. Невиконання або формальне виконання вимог Бюджетного кодексу щодо цільового використання коштів, а також недостатній рівень контролю та моніторингу ефективності бюджетних програм з боку уповноважених органів додатково поглиблюють проблему. У підсумку це знижує якість регіональної політики, зменшує потенціал стратегічних інвестицій та стримує збалансований розвиток територій. Слід також зазначити, що однією з ключових проблем законодавчого забезпечення фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону є відсутність стабільної та достатньої фінансової бази для досягнення стратегічних соціальних та економічних цілей на місцевому рівні. Значна частина регіонів України залишається фінансово неспроможною й істотно залежною від міжбюджетних трансфертів, що обмежує їхню здатність самостійно планувати розвиток, формувати інвестиційні програми та

реагувати на місцеві потреби. Додатковою проблемою є недостатня транспарентність фінансових відносин, яка проявляється у відсутності повної, зрозумілої та своєчасної інформації про формування і використання бюджетних коштів органами влади різних рівнів. Неповнота або складність доступу до таких даних може породжувати сумніви щодо ефективності прийнятих рішень, створювати передумови для корупційних ризиків та непродуктивних витрат. Наслідком цього є зниження рівня довіри громадян до органів місцевого самоврядування, що негативно позначається на результативності регіональної політики та гальмує реалізацію важливих соціально-економічних ініціатив. У цьому контексті особливої актуальності набуває удосконалення законодавчих механізмів забезпечення прозорості й підзвітності у сфері управління публічними фінансами, включаючи розширення вимог щодо відкритих даних, доступності бюджетної інформації та посилення інституційного контролю. Системні проблеми правового поля фінансово-бюджетних відносин в забезпеченні розвитку регіонів представлено на рис. 1.11. Отже, правова основа фінансово-бюджетних відносин в забезпеченні розвитку регіонів в Україні є важливим елементом формування ефективної регіональної політики та створення умов для відновлення та стійкого розвитку регіонів. Відповідна регуляторна база має забезпечувати адекватне фінансування та ефективне використання бюджетних коштів на регіональному рівні, що сприятиме зміцненню соціально-економічного потенціалу, підвищенню добробуту населення, активізації подальшого розвитку території. Однак, на жаль, діючий сьогодні механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону залишається несистемним, оскільки на нормативному рівні не закріплено його єдиного та чіткого визначення, а також відсутні узгоджені критерії оцінки досягнення цілей державного регулювання розвитку регіону. У межах бюджетного процесу простежується нестача прозорості та системності при визначенні порядку розподілу коштів між регіонами, що ускладнює забезпечення рівності можливостей, збалансованого зростання та стійкого розвитку територій.

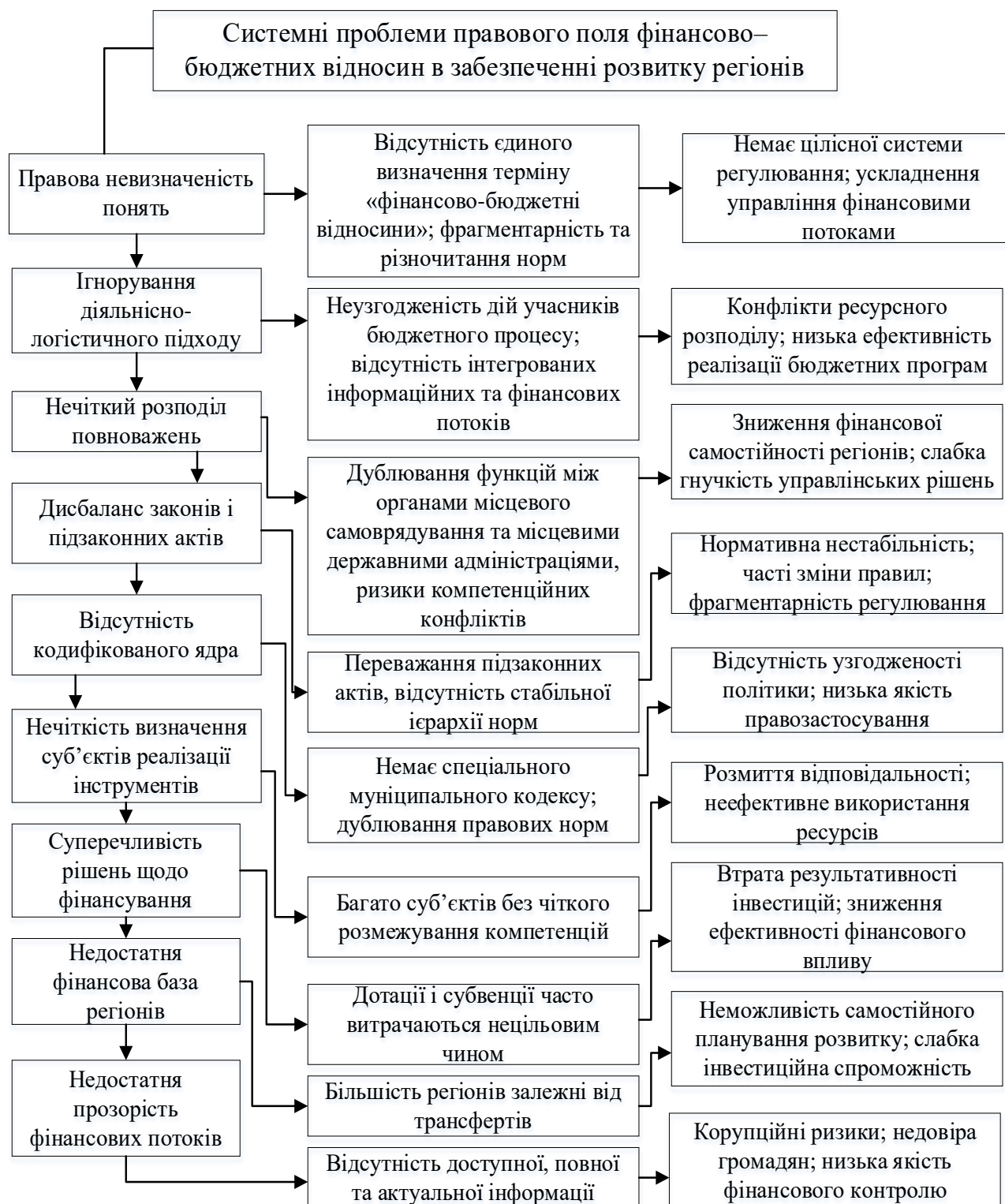

Рис. 1.11. Системні проблеми правового поля фінансово–бюджетних відносин в забезпеченні розвитку регіонів [Побудовано автором]

Напрями удосконалення нормативно-правового поля розвитку регіону подано на рис. 1.12, що дозволяє наочно відобразити їх структуру та логічну взаємопов'язаність.

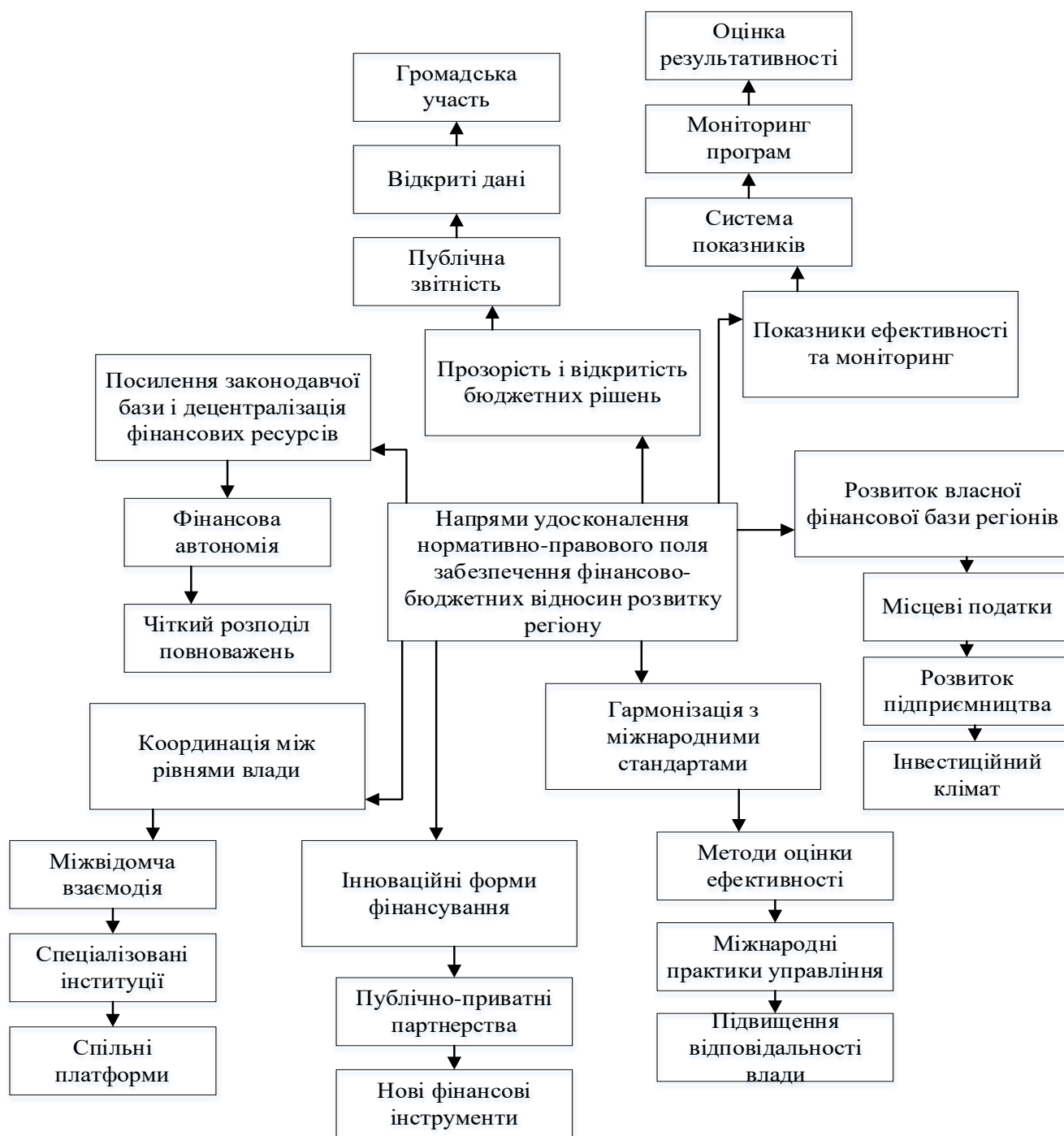

Рис. 1.12. Напрями удосконалення нормативно-правового поля фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону
[Побудовано автором]

Погоджуючись із позицією дослідників [72, 86, 133], та враховуючи актуальні потреби формування нового рівня та підвищення якості розвитку територій, автором пропонуються такі напрями удосконалення правового поля розвитку регіону в Україні:

впровадити сучасні підходи до удосконалення законодавчих актів, що спрямовані на забезпечення регіональної фінансової автономії шляхом децентралізації фінансових ресурсів та чіткого перерозподілу повноважень між органами влади різних рівнів. Це передбачає формування дієвих механізмів контролю за наданням та використанням дотацій і субвенцій, а також установлення відповідальності за їх нецільове або неефективне використання;

розробити інструменти забезпечення прозорості та відкритості процесу прийняття рішень щодо фінансового забезпечення розвитку регіону, передбачивши активне залучення громадськості й зацікавлених сторін до обговорення та формування таких рішень. Запровадження ефективних механізмів публічної звітності сприятиме підвищенню довіри населення до органів влади та ухвалених ними фінансових рішень. Важливим напрямом є також підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності громадян у сфері публічних фінансів і бюджетування, що дасть змогу забезпечити їхню результативну участь у процесах прийняття рішень і громадського контролю за використанням бюджетних коштів;

обґрунтувати систему показників ефективності використання фінансових ресурсів, які забезпечували б повну, достовірну й об'єктивну оцінку оптимальності їх розподілу в контексті розвитку регіону. Такі показники мають відображати реальні результати соціально-економічного впливу бюджетних рішень, рівень досягнення цілей програм розвитку та ступінь ефективності використання публічних коштів. Необхідним є також встановлення дієвих механізмів моніторингу й оцінювання ефективності, включаючи періодичність оцінок, критерії результативності та інструменти публічного контролю;

забезпечити стабільну фінансову базу регіонів шляхом розвитку місцевих податків, підвищення їх адміністрування та розширення можливостей для формування власних доходів територіальних громад. Розвиток підприємництва, поліпшення інвестиційного клімату та

стимулювання ділової активності в регіонах мають стати ключовими факторами зміцнення фінансової спроможності територій;

встановити ефективні механізми координації діяльності органів влади різних рівнів, спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку регіонів на основі формування сучасних інструментів міжвідомчої взаємодії, розвитку партнерських форматів співпраці між центральними та місцевими органами влади, а також створення спеціалізованих інституцій, зацікавлених у розвитку регіонів. Такі інституції мають взаємодіяти з органами місцевого самоврядування, громадськістю та бізнес-спільнотою з метою забезпечення комплексного, ефективного та узгодженого регулювання розвитку регіону;

розвивати нормативно–правові основи інноваційних форм фінансування розвитку регіону, таких як публічно–приватні партнерства, що дозволить залучати додаткові фінансові ресурси та розвивати нові проєкти та ініціативи для розвитку регіону;

деталізувати методіку системного моніторингу виконання бюджетних програм та оцінки результативності їх реалізації як критерію ефективності розвитку регіону на основі врахування міжнародних стандартів та практик забезпечення фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіонів. Результатом цієї роботи має стати забезпечення правової стабільності, прозорості в регулюванні фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону, підвищення рівня персональної відповідальності органів виконавчої влади в регіонах та представників місцевого самоврядування за недостатньо ефективне або неналежне використання фінансових ресурсів, незадовільні результати розвитку регіону, недосягнення запланованих цілей.

Оновлене нормативно-правова поле має містити не тільки закони і постанови Кабінету Міністрів, але й правила та кодекси, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування та представників виконавчої влади на регіональному рівні в контексті фінансово–бюджетного забезпечення розвитку територій України. Таким чином, оновлена нормативно-правова база є необхідною умовою для ефективного розвитку регіону. Автором

обґрунтовано підходи до удосконалення нормативно-правового поля фінансово-бюджетних відносин розвитку регіонів України, що розглядається як багаторівнева система регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. Доведено доцільність його оновлення з урахуванням діяльнісно-логістичного підходу та можливостей імплементації зарубіжного досвіду для підвищення ефективності фінансово-бюджетних механізмів у розвитку регіону. Доцільно дослідити існуючі підходи до забезпечення розвитку регіонів в розвинутих країнах світу з для імплементації апробованих іноземних підходів до управління розвитком регіонів за допомогою фінансово-бюджетних інструментів на місцевому рівні.

Висновки до Розділу 1

1. У результаті проведеного дослідження доведено, що формування і реалізація фінансово-бюджетних відносин в умовах глибокої економічної турбулентності та безпекових викликів набувають ключового значення для забезпечення стійкості та збалансованості розвитку регіонів. Встановлено, що наявні суперечності у сфері бюджетного регулювання, насамперед нерівномірність розподілу фінансових ресурсів, залежність місцевих бюджетів від трансфертів та збереження високої фіскальної централізації, ускладнюють можливості регіонів щодо реалізації власного потенціалу та вимагають системного оновлення концептуальних підходів до регулювання їх розвитку.

2. Обґрунтовано, що діяльнісно-логістичний підхід є ефективною методичною основою модернізації механізму фінансово-бюджетних відносин, оскільки дозволяє розглядати бюджетну систему як динамічну мережу взаємопов'язаних потоків – фінансових, інформаційних та управлінських. Такий підхід забезпечує підвищення керованості бюджетними процесами, формування інструментарію оперативної реакції на зовнішні загрози, удосконалення процедур розподілу ресурсів та створення умов для підвищення результативності бюджетних програм. Доведено, що впровадження діяльнісно-логістичного підходу у бюджетний процес сприяє зміцненню фінансової спроможності регіонів та раціоналізації використання бюджетних ресурсів.

3. Аналітична оцінка макроекономічної ситуації, міжрегіональних диспропорцій та трансформації доходів і видатків державного і місцевих бюджетів у 2018–2024 рр. засвідчила наявність стійкої тенденції до поглиблення регіональної нерівності. Встановлено, що в умовах ескалації напруженості та геополітичної нестабільності значно зросла залежність бюджетної системи від зовнішніх фінансових впливань, а видаткова структура набула виразної мілітаризованої спрямованості. Подібні виклики формують

необхідність перегляду парадигми розвитку регіону та запровадження нових механізмів фінансово-бюджетного регулювання, орієнтованих на подолання диспропорцій, зміцнення людського потенціалу, відновлення економічної активності та формування довгострокових передумов стійкого розвитку територій.

4. Проведений аналіз понятійно-термінологічного апарату засвідчив, що дефініції «розвиток» та «регіон» мають багатовимірний зміст і відображають складну систему взаємозв'язків природних, соціальних та економічних процесів. Незважаючи на наявність різних наукових підходів, їх об'єднує трактування розвитку як закономірного, незворотного та цілеспрямованого процесу якісних і кількісних змін, а регіону – як цілісної соціо-еколого-економічної системи. Таке узагальнення формує науково-методичну основу для подальшого теоретичного конструювання механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону.

5. З'ясовано, що бюджетні, фінансово-бюджетні та бюджетно-податкові відносини, хоча й мають близьку економічну природу, відрізняються рівнем системності та широтою охоплення фінансових процесів. Фінансово-бюджетні відносини є найбільш комплексною категорією, оскільки поєднують управління фінансовими ресурсами, механізми їх формування й розподілу, інструменти державного впливу на соціально-економічні процеси та забезпечують досягнення стратегічних цілей розвитку регіону.

6. Встановлено, що діяльнісний підхід дає можливість інтерпретувати фінансово-бюджетні відносини не лише як інструментальний процес, а як систему взаємодії суб'єктів розвитку регіону, їхніх цілей, мотивів, засобів і умов діяльності, що дозволяє глибше зрозуміти природу управлінських рішень у сфері фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону

7. Обґрунтовано, що логістичний підхід, інтегрований із діялісним, формує концептуальні засади нового типу механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону – діялісно-логістичного, який ґрунтується на

принципах раціонального використання ресурсів, координації інтересів учасників, системного планування, мінімізації витрат і орієнтації на кінцевий результат. Запропонований діяльнісно-логістичний підхід до формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону забезпечує підвищення ефективності розподілу бюджетних ресурсів, покращення якості управлінських рішень та створює умови для стійкого розвитку регіонів.

8. Удосконалено понятійно-термінологічний апарат формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, який, ґрунтується на системній інтеграції категорій «механізм», «фінансово-бюджетні відносини», «розвиток», «регіон» та «діяльнісно-логістичний підхід» і спирається на положення теорій державного регулювання, системології, логістики та праксеології, що дало змогу визначити зміст досліджуваного поняття як цілісної сукупності методів та інструментів розподілу і використання бюджетних ресурсів, що функціонують у межах сучасних концепцій логістики та діяльнісного підходу і підтримуються інформаційно-аналітичним супроводом процесів оптимізації. Такий підхід забезпечує підвищення обґрунтованості, ефективності та практичної реалізованості програм розвитку регіону, орієнтованих на забезпечення населення економічними та соціальними благами з урахуванням поточних умов та перспектив розвитку регіону.

9. Встановлено, що в Україні сформовано розгалужене, але фрагментарне нормативно-правове поле фінансово-бюджетних відносин розвитку регіонів. Сукупність цих актів закріплює базові принципи фінансової самостійності територіальних громад, міжбюджетних відносин, програмно-цільового управління та підтримки розвитку регіону, однак не забезпечує цілісної, внутрішньо узгодженої системи регулювання фінансово-бюджетних процесів на регіональному рівні. Виявлено низку системних проблем нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин, серед яких ключовими є: відсутність єдиного доктринального й законодавчо закріпленого визначення поняття «фінансово-бюджетні відносини»; надмірна

залежність регулювання від підзаконних актів за відносно невеликої частки кодифікованих законів; неузгодженість повноважень та інструментів органів влади різних рівнів; нестабільність і непрозорість процедур розподілу дотацій та субвенцій; обмеженість власної фінансової бази значної частини регіонів, що породжує правову невизначеність, посилює асиметрію фінансових можливостей територій та стримує реалізацію потенціалу децентралізації.

10. Показано, що програмно-цільовий підхід, інститути міжбюджетних трансфертів, розширення дохідної бази місцевих бюджетів у результаті реформи децентралізації, а також запровадження стратегічних документів нового покоління створюють концептуальні та інституційні засади для посилення фінансової спроможності регіонів. Водночас їхня результативність істотно обмежується недостатнім рівнем прозорості бюджетного процесу, нерівномірністю доступу до ресурсів, слабкістю механізмів моніторингу й оцінювання ефективності використання коштів, а також недостатньою імплементацією діяльнісно-логістичного підходу у правове поле.

11. Обґрунтовано напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин у контексті розвитку регіонів України, яке розглядається як багаторівнева система регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. Встановлено доцільність його актуалізації з урахуванням положень діяльнісно-логістичного підходу, а також можливостей адаптації позитивного зарубіжного досвіду з метою підвищення результативності та ефективності фінансово-бюджетних механізмів розвитку регіону.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНІСНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ

2.1 Імплементация зарубіжного досвіду регулювання соціальних і економічних процесів у регіоні фінансово-бюджетними засобами

Процедура адаптації та впровадження міжнародних практик фінансово-бюджетного впливу на соціально-економічні процеси розвитку регіону є надзвичайно важливим, оскільки використання досвіду інших країн дозволяє уникнути повторення помилок, допомагає заощадити час і ресурси, уникнути негативних наслідків і прискорити процес досягнення цілей розвитку регіону. Розвинуті країни світу мають успішний досвід у вирішенні соціальних та економічних проблем фінансово-бюджетними інструментами. Використання кращих іноземних практик і технологій дозволяє оптимізувати витрати та максимізувати кінцеві результати, що сприятиме підвищенню ефективності витрат бюджетних коштів. Впровадження інновацій у сфері державного регулювання та адаптація сучасних управлінських рішень, успішно апробованих у провідних країнах світу, здатні суттєво оновити підходи й інструменти фінансово-бюджетного забезпечення розвитку регіону, що дозволить підвищити конкурентоспроможність регіонів у глобальному середовищі, сформувані сприятливі умови для економічного відновлення, стійкого зростання та комплексного соціального розвитку територій.

Сучасні погляди на роль держави в економічній та соціальній сфері сформувалися в процесі глибокої трансформації та наукового переосмислення її функцій під впливом змін глобального економічного середовища та особливостей фінансового регулювання. Значний внесок у формування теоретичних засад державного втручання та регулювання соціально-економічних процесів зробили представники різних наукових шкіл. Зокрема,

Дж. М. Кейнс [134] обґрунтував необхідність активної ролі держави у стабілізації економіки та згладжуванні циклічних коливань; П. Самуельсон [135] і Д. Стігліц [136] підкреслювали важливість державного сектору в забезпеченні суспільних благ і коригуванні ринкових провалів; Ф. Фукуяма [137] та Д. Норт [138] досліджували інституційні передумови ефективного державного управління та роль інституцій у довгостроковому розвитку економік. У вітчизняній науковій літературі питання державного впливу на розвиток регіону розглядали О. Василик [84, 139], Є. Руденко [140], І. Рекуненко [141], Г. Возняк [142], А. Буряченко [143], Кузьминчук Н.В. [144], які акцентували на важливості фінансової політики, бюджетного регулювання та міжбюджетних відносин у забезпеченні збалансованості розвитку територій. Попри певні концептуальні відмінності у підходах науковців, більшість авторів підкреслюють домінуючу роль держави як ключового суб'єкта формування політики розвитку та гаранта забезпечення регіональної стійкості. У працях І. Запатріної [145], Л. Фещенко [146], А. Гриценка [147], Т. Єфименко [148], наголошується, що саме держава визначає стратегічні орієнтири розвитку, забезпечує інституційну спроможність регіонів, здійснює перерозподіл фінансових ресурсів та координує діяльність місцевих органів влади. Таким чином, аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить про усталену наукову позицію: ефективний розвиток регіонів і країни загалом неможливий без активної, системної та науково обґрунтованої ролі держави у фінансово-бюджетному регулюванні, формуванні інституційних умов та підтримці територіальної збалансованості.

Соціальний та економічний розвиток не можливий без держави, здатної ефективно виконувати свої функції, які визначають головні напрямки і види її діяльності, розкривають її сутність та відповідають її завданням та цілям [149]. Функції, які притаманні сучасним державам, представляють собою єдність методів, форм та інструментів реалізації державної влади в певній соціально-економічній сфері на принципах самостійності, повторюваності та однорідності. Фінансово-економічна криза, посилена глобальною

геополітичною нестабільністю та структурними дисбалансами світової економіки, що негативно позначається на стані соціальної інфраструктури, якості життя населення та рівні економічного розвитку територій, актуалізує потребу у пошуку й впровадженні оптимальної моделі участі держави в регулюванні фінансово-бюджетних відносин [150, 151]. З метою формування актуальних підходів до фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічних процесів розвитку регіону важливо використати існуючий теоретичний базис, що ґрунтується на наукових положеннях, концепціях та теоріях, що були розроблені вченими із світовим ім'ям. В першу чергу, слід прийняти до уваги теоретичні концепції, що формують певні уявлення про особливості та закономірності соціального та економічного відновлення та подальшого розвитку країни, регіонального відтворення [150, 151]. Орієнтація на стратегічні цілі Плану відновлення України [152] потребує використання науково-обґрунтованих, інтелектуальних інструментів реалізації ефективних управлінських рішень та формування рекомендацій щодо ролі регіону та держави на основі теорій різних економічних шкіл, що довели свою ефективність в розв'язанні завдань розвитку. Такий підхід вимагає використання інструментів сучасної економічної науки, таких як макроекономічний аналіз, стратегічне управління, інноваційний розвиток, соціально-економічне моделювання тощо. Різні економічні школи, такі як класична теорія, неокласична теорія, кейнсіанство, інституціоналізм, поведінкова економіка та інші, пропонують свої власні підходи до аналізу економічних явищ і формулювання рекомендацій для управлінських рішень в фінансово-бюджетній сфері на рівні регіону. Класична теорія наголошує на важливості вільного ринку і мінімального втручання держави в процеси розподілу бюджетних ресурсів для забезпечення розвитку територій, тоді як кейнсіанство пропонує активні державні заходи для стимулювання економічного зростання як на державному, так і регіональному рівнях. Інституціоналізм фокусує увагу на ролі інституційних структур у формуванні фінансово-бюджетних відносин і розвитку національної економіки та її

регіонів. Поведінкова теорія аналізує рішення всіх учасників бюджетного процесу на основі психологічних та соціальних характеристик [150, 151]. Як зазначали відомі економісти [153, 154] важливість державного регулювання фінансово-бюджетних відносин має супроводжуватися певними обмеженнями втручання держави в економіку, та водночас супроводжуючись процесами трансформації розуміння ролі та функцій держави в процесі економічного та соціального розвитку регіону. Під впливом поглядів представників відомих економічних шкіл в розвинутих країнах світу сформувалася ефективна система фінансово-бюджетних відносин у відповідному контексті регулювання розвитку регіону, що має певні, спрямовані особливості та включає унікальний набір інструментів державного впливу на перебіг регіональних процесів [155, 156]. Концептуальні напрацювання провідних економістів ключових наукових шкіл розвинених країн сформували ґрунтовне теоретико-методичне підґрунтя фінансово-бюджетного регулювання розвитку держави та її регіонів. Водночас національні моделі державного впливу у сфері бюджетних відносин характеризуються специфічними рисами й спираються на диференційований інструментарій, спрямований на забезпечення економічного зростання та соціального поступу [157]. Кращі зарубіжні практики та ефективні механізми регулювання соціальних і економічних процесів у регіоні фінансово-бюджетними засобами можуть бути успішно використані в Україні для вирішення актуальних проблем в процесі комплексного відновлення та відбудови громад та територій та створенні можливостей для стійкого економічного розвитку [150, 151]. Питання доцільності та граничних масштабів державного впливу на економічні процеси отримали ґрунтовне теоретичне обґрунтування в працях представників провідних економічних шкіл, зокрема: Д. Г'юм [158], Ф. Кене [159], Дж. Кейнс [134], А. Маршалл [160], П. Самуельсон [135], А. Пігу [161] та ін. Проблематика фінансово-бюджетного регулювання економіки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях посідає важливе місце в наукових дослідженнях, що підтверджується працями

провідних вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких Т. Канєва [162], І. Чугунов [86], А. Кузнєцова [163], L. Cavallari [164]. Разом із тим актуалізується необхідність поглибленого дослідження механізмів упровадження зарубіжних практик фінансово-бюджетного регулювання з огляду на відновлення економіки держави та постраждалих регіонів. При цьому формування регіональних фінансово-бюджетних відносин має ґрунтуватися на узагальненні напрацювань провідних наукових шкіл. Доцільно звернутися до аналізу базових економічних теорій, оскільки саме вони формують узагальнене уявлення про закономірності розвитку держави й регіонів, а також про механізми регіонального відтворення. Науково обґрунтовані принципи та концептуальні підходи, запропоновані представниками різних економічних шкіл, виступають важливим інтелектуальним підґрунтям для розроблення результативних управлінських рішень і практичних рекомендацій щодо участі держави та органів місцевої влади у підвищенні якості життя населення й реалізації завдань економічного відновлення, актуальних для сучасних умов розвитку. Узагальнення ролі держави у формуванні фінансово-бюджетних відносин крізь призму основних теоретичних підходів і поглядів провідних економістів наведено на рис. 2.1.

Меркантилізм, який був домінуючою економічною теорією в XVII–XVIII ст. (Т. Манн, Р. Кантільон, Д. Юм, Дж. Ло), відіграв значну роль у становленні та реалізації фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону. Основна ідея меркантилізму полягала в тому, що багатство країни вимірювалося обсягом золота й срібла, яке вона мала. З цієї причини, державні органи влади активно стимулювали збільшення експорту товарів та імпорту благородних металів, щоб країна могла нагромаджувати більше багатства [165]. Концептуальні положення меркантилізму справили істотний вплив на становлення фінансово-бюджетної політики розвитку регіону, зокрема через орієнтацію на стимулювання експортної діяльності, запровадження державного контролю за ввезенням дорогоцінних металів та посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів з метою забезпечення економічного зростання.

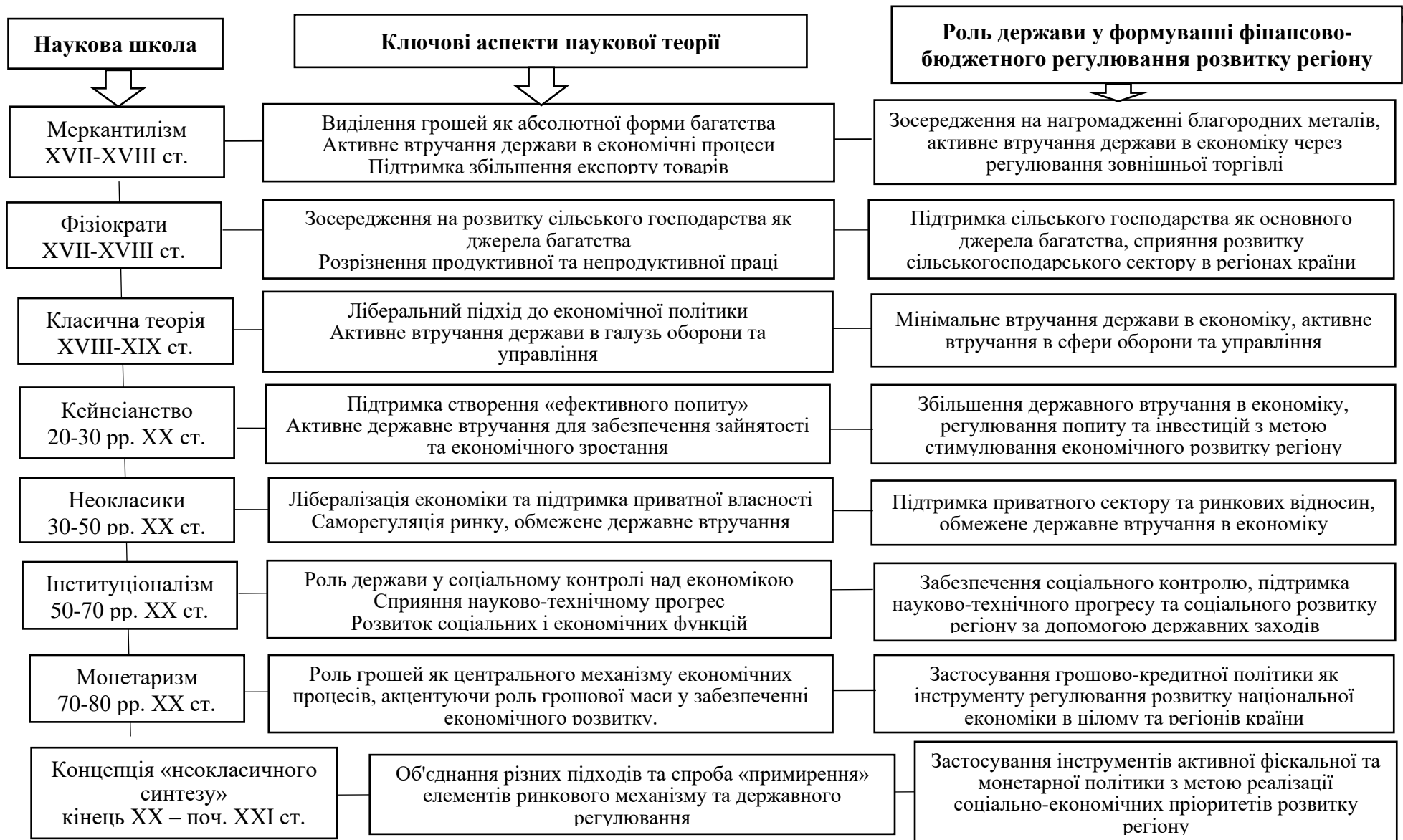

Рис. 2.1. Узагальнення підходів до визначення ролі держави у становленні фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону крізь призму еволюції концепцій провідних економічних шкіл

[Побудовано автором на основі 158–161, 165–167]

За сучасних умов класичні принципи меркантилізму не реалізуються у незміненому вигляді, однак окремі держави інтегрують його елементи в економічну політику з метою активізації розвитку регіону. У контексті фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, ідеї меркантилістів реалізувалися на основі прийняття наступних заходів: всебічна підтримка експорту шляхом надання пільг та стимулів для розвитку та розширення експортно-орієнтованих галузей економіки шляхом фінансової підтримки, зниження митних тарифів для експортних товарів, а також заохочення підприємництва та ділової активності в визначених секторах економіки; процес контролю над імпортом благородних металів передбачав зменшення імпорту товарів, що купувалися за золото та срібло, та активно дбали про те, щоб збільшити імпорт саме цих металів що супроводжувалося встановленням спеціальних митних ставок або обмежень; втручання держави в процеси розвитку економіки. Меркантилісти вважали, що держава повинна активно втручатися в економіку для забезпечення економічного розвитку та соціальної стабільності в регіонах країни, що включало регулювання торговельних відносин, обмеження монополій, стимулювання інфраструктурних проєктів тощо. Так, прикладом адаптованого використання окремих меркантилістських підходів є економічна політика Китаю, яка характеризується активним стимулюванням експорту, залученням іноземних інвестицій і посиленою роллю держави у регулюванні господарських процесів з метою підвищення конкурентоспроможності національних виробників на світових ринках. Водночас Сінгапур застосовує окремі елементи меркантилістської доктрини, орієнтуючись на формування експортно-спрямованої економіки та активне залучення зовнішнього капіталу шляхом створення сприятливого інституційного середовища для розвитку бізнесу й промисловості. Зазначена стратегія є однією з ключових ознак соціально-економічної моделі Сінгапуру, що вирізняється високою ефективністю управління та мінімальним рівнем корупційних проявів. Відповідно до Звіту UNCTAD's World Investment Report 2023, у 2022 р. обсяг надходжень прямих іноземних інвестицій до Сінгапуру

досяг історичного максимуму – 141,2 млрд дол. США, що перевищує показник попереднього р. (131,1 млрд дол. США) на 7,7%. Така динаміка забезпечила країні третю позицію серед найбільших світових реципієнтів ПІІ після США та Китаю, а також сформувала майже дві третини сукупних інвестиційних потоків, спрямованих до держав регіону АСЕАН [168]. На сектор фінансових і страхових послуг припадає найбільша частка (35%) потоків прямих іноземних інвестицій в країну, випереджаючи оптову та роздрібну торгівлю і переробну промисловість. На три провідні галузі припадає в цілому 75% потоків прямих іноземних інвестицій. Південна Корея також послідовно реалізує експортно-орієнтовану модель як ключовий чинник економічного зростання, поєднуючи підтримку стратегічно важливих промислових секторів із активним залученням іноземного капіталу. Таким чином, наведені країни застосовують окремі елементи меркантилістського підходу, водночас адаптуючи їх до сучасних міжнародних стандартів і регуляторних вимог, що дозволяє забезпечувати стійкий розвиток регіонів та національної економіки загалом і підтримувати довгострокову динаміку зростання у глобальному середовищі. З огляду на це доцільним є використання їх позитивного досвіду у розвитку експортної інфраструктури, формуванні спеціальних економічних зон і створенні сприятливого бізнес-клімату для просування вітчизняних товарів і послуг на зовнішніх ринках. Школа фізіократів у Франції XVII–XVIII ст. (Ф. Кене, А. Р. Тюрго) мала значний вплив на процеси становлення та реалізації фінансово-бюджетних механізмів розвитку регіону. Основна ідея фізіократів полягала в тому, що вони вважали розвиток сільського господарства основою створення багатства країни, що вплинуло на політику державного регулювання розвитку регіону в таких аспектах:

1. стимулювання та підтримка сільського господарства. Фізіократи пропагували політику, спрямовану на підтримку сільського господарства, зокрема через надання субсидій, земельних угод, підтримку технологічного розвитку, покращення інфраструктури, що сприяло розвитку цієї галузі;

2. фізіократи вважали, що оподаткування повинно бути спрямоване на забезпечення підтримки сільського господарства та сприяння його розвитку. Тому державні витрати та податкова політика були орієнтовані на забезпечення підтримки сільського населення та реалізації аграрних інтересів регіонів країни;

3. підтримка економічно активних регіонів, де сільське господарство було найбільш розвиненим на основі стимулювання інвестицій, розвитку інфраструктури та інших заходів, спрямованих на підтримку соціального та економічного розвитку регіонів.

Отже, представники фізіократичної школи сформуvalи комплекс підходів у сфері фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, орієнтованих на підтримку аграрного сектору та створення сприятливого інституційно-економічного середовища для розвитку господарства, насамперед у сільськогосподарських регіонах. Концептуальні засади цієї течії, що розглядали сільське господарство як провідне джерело національного багатства, на сучасному етапі знаходять практичне втілення в різних напрямках економічної політики окремих держав, зокрема Франції, Індії та Бразилії. Попри те, що доктрина фізіократів набула найбільшого поширення у XVIII ст., в сучасній економічній політиці Франції й надалі зберігається акцент на розвитку аграрного сектору. Держава застосовує комплекс фінансово-бюджетних інструментів підтримки сільського господарства, зокрема механізми бюджетного субсидування, податкового стимулювання та інвестування у модернізацію сільської інфраструктури. Водночас Індія належить до країн, у яких аграрна сфера відіграє визначальну роль у соціально-економічному розвитку. Державна політика Індії спрямована на всебічну підтримку фермерських господарств і розвиток сільськогосподарського виробництва шляхом надання фінансової допомоги, реалізації програм субсидування та здійснення інвестицій у сільську інфраструктуру, що сприяє економічному зростанню регіону та пом'якшенню соціальних проблем. Уряд Індії надає значну увагу питанням підтримки

фермерів і розвитку сільського господарства через різні програми та ініціативи. Приміром, урядові програми, такі як Pradhan Mantri Kisan Samman Nidhi (PM-KISAN) та AtmaNirbhar Bharat Abhiyan, сприяють зростанню економічного благополуччя фермерів. PM-KISAN надає пенсійні виплати фермерам, що є власниками середнього за розміром землеволодіння, для покращення їх соціального становища та стимулювати споживання [169]. Урядова організація National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD) також бере участь у наданні пільгових кредитів для фермерів та інших жителів села. NABARD працює над створенням нових можливостей для отримання кредитів для фермерів, а також надає технічні консалтингові послуги для приватних банків [170]. Субсидії на сільське господарство є важливим джерелом фінансової підтримки для фермерів. Вони охоплюють широкий спектр галузевих операцій, від оплати робочої сили до обробки землі та насіння. Інвестування у сільську інфраструктуру також є одним із основних компонентів стратегії уряду Індії щодо розвитку сільського господарства. Це стосується будівництва доріг, водного господарства, гідроелектричних станцій, центрів переробки та склади. Таким чином, уряд Індії активно працює над підтримкою фермерів та розвитком сільськогосподарського сектору шляхом надання фінансової підтримки, субсидій та інвестицій у сільську інфраструктуру. Сільське господарство в Бразилії відіграє ключову роль у економіці країни. Бразильський уряд використовує різні фінансові та бюджетні інструменти, щоб підтримати сільськогосподарський сектор, зокрема, через програми субсидій, кредитування та розвитку сільської інфраструктури. Зазначимо, що згадані країни використовують елементи фізіократичних принципів у своїй економічній політиці, зосереджуючи увагу на розвитку сільського господарства як ключового сектору для розвитку регіону. Слід наголосити, що концептуальні положення фізіократичної школи доцільно використовувати як теоретичну основу для розроблення результативних заходів із відновлення та подальшого розвитку регіонів, а також стабілізації їх соціально-економічного стану. Реалізація таких заходів

передбачає державну підтримку аграрного сектору, активне впровадження інноваційних і сучасних агротехнологій, розвиток коопераційних форм господарювання у сільській місцевості та стимулювання експорту сільськогосподарської продукції, що в сукупності сприятиме зміцненню економічного потенціалу регіонів. Класична економічна теорія, яка виникла в XVIII ст. і панувала до другої половини XIX ст. (У. Петті, А. Сміт, Д. Р.ардо, Д. Мілль, Ж. Сей, Е. Селігмен, А. Вагнер), суттєво вплинула на у межах фінансово-бюджетного забезпечення розвитку регіону в контексті ліберального підходу до функціонування ринкових інструментів за обмеженої участі держави в соціальному та економічному розвитку територій і включала наступні інструменти:

1. обмежене втручання в економічні процеси з боку держави. Представники класичної школи підкреслювали необхідність обмеження втручання держави в економіку на основі обмеження державних витрат та мінімізації податкового навантаження. Фінансова політика держави переважно була спрямована на забезпечення військових цілей, виплату процентів з державного боргу і управління;

2. забезпечення фінансової стабільності. Класична теорія підтримувала ідею збалансованого бюджету, що сприяло фінансовій стабільності регіону та країни в цілому. Держава мала утримувати свої витрати на рівні, який не порушував би бюджетний баланс;

3. діюча система оподаткування: Відповідно до класичної теорії оподаткування мало бути простим, зручним і справедливим, податкова система мала базуватися на загальних, визначених і прозорих принципах оподаткування;

4. підтримка умов для вільної конкуренції. Класики підтримували ідею вільної конкуренції та використання ринку як головного регулятора економіки на державному та регіональному рівнях, що за допомогою механізмів конкуренції впливало на економічну діяльність в регіоні.

Слід підкреслити, що класична економічна теорія сформувала низку базових принципів і підходів до фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, серед яких ключовими є стримування державних видатків, забезпечення прозорості податкової системи та збереження умов вільної конкуренції. Зазначені положення справили суттєвий вплив на становлення економічної політики та практику застосування фінансово-бюджетних інструментів у державах, орієнтованих на ліберальну модель економічного розвитку [171]. США мають тривалу традицію застосування ліберальної моделі економічного розвитку, насамперед у сфері податкової політики та державного регулювання. Хоча уряд США використовує фінансово-бюджетні інструменти для стимулювання економічного зростання, у практичній площині переважає прагнення до обмеження державного втручання у функціонування ринкових механізмів і конкурентного бізнес-середовища. Аналогічно Велика Британія відома послідовною реалізацією ліберальної економічної політики, заснованої на засадах класичної економічної теорії, у межах якої фінансові та бюджетні інструменти застосовуються для підтримки економічного розвитку й формування сприятливих умов для підприємницької діяльності, зокрема на регіональному рівні. Канада, у свою чергу, інтегрує окремі положення класичної економічної доктрини в державну економічну політику, акцентуючи на підтримці вільної торгівлі та конкурентного середовища, а також використовуючи фінансові важелі для активізації інвестиційних процесів і забезпечення економічного зростання. Узагальнення досвіду зазначених країн свідчить про доцільність його використання у формуванні ефективної ринкової економіки, створенні сприятливого інституційного середовища для підприємництва та інвестицій шляхом реалізації політики податкового стимулювання й дерегуляції бізнесу, що сприяє активізації економічного розвитку регіону та підтримці підприємницької ініціативи. Кейнсіанська концепція, яка була розроблена Джоном Кейнсом у 20-30 роках ХХ ст., справила визначальний вплив на

формування механізмів фінансово-бюджетного регулювання на розвиток регіону в ряді ключових аспектів [134]:

1. збільшення попиту на товари та послуги в країні. Кейнсіанська теорія підкреслювала важливість створення «ефективного попиту» для сприяння економічному зростанню та досягнення повної зайнятості, що передбачає активне втручання в економіку шляхом збільшення видатків або зменшення податків для заохочення споживання та інвестицій як на регіональному, так і на національному рівнях;

2. представники кейнсіанської теорії наголошували на важливості держави у стимулюванні інвестицій через кредитно-грошову та бюджетну політику, що передбачає збільшення державних витрат на інфраструктуру та інші проєкти, які можуть стимулювати приватні інвестиції;

3. використання фіскальної політики шляхом збільшення або зменшення податків, допущення бюджетного дефіциту чи досягнення збалансовані бюджету в залежності від потреб ринку та економічних умов;

4. кейнсіанська теорія також підкреслювала важливість таких заходів як: регулювання банківської системи, контроль над кредитами та інші заходи, які можуть впливати на економічну активність в регіоні.

Очевидно, що кейнсіанська теорія суттєво трансформувала підходи до фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, акцентувавши на активній ролі держави у стимулюванні економічного зростання та досягненні повної зайнятості населення [172]. У межах цього теоретичного напрямку було обґрунтовано засади формування результативної фінансово-бюджетної політики розвитку регіону, зорієнтованої на активізацію сукупного попиту й інвестиційної діяльності, а також на цілеспрямоване використання фіскальних і монетарних інструментів для досягнення зазначених цілей. Практика застосування кейнсіанських принципів фінансово-бюджетного впливу на розвиток регіонів набула поширення у багатьох країнах, насамперед у періоди економічних криз або за умов зниження ділової активності. Під час Великої Депресії у 1930-х роках уряд США впроваджував програми Франкліна

Рузвельта, відомі як «New Deal», які були експериментальним кроком, спрямованим на застосування кейнсіанських принципів для стимулювання економіки через державні витрати і інвестиції в інфраструктуру та програми зайнятості. Уряд Китаю також часто використовує фіскальні стимули та програми інфраструктурних інвестицій для підтримки економічного зросту. Зокрема, у період глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Китай реалізував масштабні програми економічного стимулювання, ключовим елементом яких стали значні державні інвестиції у розвиток інфраструктури та будівельного сектору. За оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у 2023 р. темпи зростання валового внутрішнього продукту Китаю становили 5,2%, що підтверджує його вагомий вплив на динаміку світової економіки [173]. Водночас низка країн Європейського Союзу послідовно застосовує кейнсіанські підходи у фіскальній політиці з метою стимулювання економічного зростання, підтримки розвитку регіону та зниження рівня безробіття. Зокрема, уряди країн Німеччини, Франції та Італії використовують державні витрати і фіскальні стимули для підтримки підприємств та зниження безробіття. Наведені приклади ілюструють практику застосування кейнсіанських принципів у фінансово-бюджетному регулюванні з метою активізації розвитку регіону. Відновлення економічної динаміки регіонів і стабілізація соціальної ситуації можуть досягатися шляхом розширення державних видатків на інфраструктурні проєкти, реалізацію соціальних програм і підтримку малого бізнесу, що, у свою чергу, сприяє прискоренню економічного зростання та створенню додаткових робочих місць. Для прикладу, під час глобальної фінансової кризи 2008 р. уряд США запровадив програму «American Recovery and Reinvestment Act», спрямовану на збільшення державних витрат у секторах інфраструктури, освіти та охорони здоров'я для стимулювання економічного зростання. Під час кризи, спричиненої пандемією COVID-19, в ЄС було прийнято програми підтримки, такі як Європейський план відновлення, що передбачає значні інвестиції у сферу зелених технологій та цифрову трансформацію [174]. Неокласична

теорія, представлена такими великими економістами як: А. Маршалл, А. Пігу та У. Джевонс, вплинула на формування фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону наступним чином:

1. лібералізація економіки та приватна власність. Неокласична теорія підкреслювала важливість лібералізації економіки та відводила провідну роль приватній власності та недержавним господарським структурам. Це відобразилося в політиці фінансового регулювання, що спрямована на підтримку приватного сектору та створення сприятливих умов для його розвитку;

2. саморегулювання ринку. Представники неокласичної теорії розглядали ринок найбільш ефективною формою господарювання та стверджували наявність «природного порядку», здатного до саморегулювання. Таким чином, фінансово-бюджетне регулювання розвитку регіону може бути орієнтоване на формування сприятливих умов для ефективного функціонування ринкової економіки та підтримання механізмів її саморегулювання;

3. незначне державне втручання в економіку. Неокласична теорія підтримувала ідею обмеженого державного втручання в економіку лише в частині соціальної політики, яка впливає на обсяг та розподіл національного добробуту. Фінансова політика спрямована на забезпечення соціальної справедливості та підтримки економічного добробуту через регулювання обсягу державних видатків та податків.

Неокласична економічна теорія ґрунтується на сукупності принципів, що застосовуються у процесі формування фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, серед яких провідне місце посідають підтримка приватного сектору, створення сприятливих умов для функціонування ринкової економіки та обмеження масштабів державного втручання в господарську діяльність. Зазначені підходи, що акцентують на визначальній ролі ринкових механізмів і мінімізації державного впливу на економічні процеси, простежуються у практиці низки країн, які реалізують

ліберально орієнтовані моделі фінансового й бюджетного регулювання [175]. США історично орієнтовані на переважання ринкових механізмів і стриману роль держави в економічних процесах як на національному, так і на регіональному рівнях. Такий підхід реалізується через захист приватної власності, забезпечення свободи підприємницької діяльності та регуляторні заходи, спрямовані на підтримку конкурентного середовища, що формує концептуальні засади фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону. Аналогічно, Велика Британія у своїй економічній політиці спирається на неокласичні принципи, зосереджуючи увагу на стимулюванні економічного зростання шляхом підтримки підприємництва, зменшення регуляторних бар'єрів для бізнесу та вдосконалення ринкового регулювання. Водночас Сінгапур є показовим прикладом успішної адаптації неокласичної парадигми у практиці регулювання розвитку, оскільки його економічна модель передбачає комплекс заходів із залучення інвестицій, підтримки підприємницької ініціативи та формування сприятливого інституційного середовища для ефективного функціонування ринкової економіки [176, 177]. Водночас Сінгапур демонструє успішну адаптацію неокласичних засад у поєднанні з активною державною участю, спрямованою на забезпечення довгострокової конкурентоспроможності економіки. Модель розвитку регіону Сінгапуру ґрунтується на збалансуванні ролі ринку й держави та передбачає реалізацію цілеспрямованої промислової політики, розвиток сучасної інфраструктури, інвестування в людський капітал і формування партнерських взаємодій із венчурним капіталом з метою безперервної структурної трансформації економіки. Наведені приклади підтверджують можливість ефективного впровадження принципів неокласичної теорії у фінансово-бюджетній політиці для стимулювання розвитку регіону за умови їх адаптації до національних і регіональних особливостей.

Інституціоналізм (У. Мітчелл, Т. Верлен, Дж. Кларк, П. Самуельсон, Д. Гелбрейт, Т. Баллог, Я. Тінберген) відіграв важливу роль у формуванні ефективної системи забезпечення фінансово-бюджетного впливу на розвиток

регіонів через кілька ключових аспектів, зокрема: розширення ролі держави, оскільки представники даної школи вбачали у державі реальну силу, здатну стримувати негативні процеси у соціальній сфері. Регулювання економічного розвитку регіону включало більш активну участь держави у впровадженні фінансових та бюджетних заходів для забезпечення соціального контролю та підтримки розвитку; сприяння науково-технічному прогресу, оскільки інституціоналісти визнавали важливість організації та стимулювання науково-технічного прогресу, саме тому фінансово-бюджетне регулювання спрямоване на підтримку досліджень та розвиток інновацій у регіоні; розвиток соціальних і економічних функцій з використанням Фінансово-бюджетних інструментів, спрямованих на забезпечення фінансування програм та проєктів, які сприяють соціальному розвитку регіону, таких як освіта, охорона здоров'я, житлова політика тощо. Інституціоналізм суттєво вплинув на формування фінансово-бюджетних механізмів розвитку регіону, обґрунтовуючи провідну роль державних і суспільних інститутів у забезпеченні соціального контролю, інноваційного поступу та розвитку ключових соціально-економічних сфер, що підтверджується практикою окремих країн. Зокрема, Нідерланди характеризуються розвиненою системою соціальних інститутів, які відіграють ключову роль у регулюванні економічного розвитку та забезпеченні високої якості життя населення. Фінансово-бюджетні інструменти цієї країни спрямовані на підтримку соціальної справедливості та стимулювання економічного зростання через інвестиції в освіту, охорону здоров'я й інфраструктуру. Важливим елементом інституційної моделі Нідерландів виступає система соціального страхування, яка забезпечує високий рівень соціального захисту населення. За даними Eurostat, у 2019 р. обсяг витрат на соціальне страхування на одну особу в Нідерландах становив 6 960 євро, що істотно перевищувало середній показник по Європейському Союзу (4 810 євро) [178]. Водночас інвестиції в освіту досягли 5,6 % ВВП, що також було вище середньоєвропейського рівня (4,6 % ВВП), свідчаючи про пріоритетність розвитку людського потенціалу та формування сприятливого

соціального середовища [179]. Швеція є прикладом реалізації інституціональної моделі, у межах якої фінансово-бюджетні інструменти активно використовуються для підтримки соціального добробуту та зменшення соціальної нерівності. Шведська система характеризується значними державними видатками на пенсійне забезпечення, освіту, охорону здоров'я та інші соціальні програми, що сприяє підвищенню якості життя населення та соціальній згуртованості. Норвегія, у свою чергу, вирізняється високим рівнем соціального захисту й ефективно функціонуючою системою соціальних інститутів розвитку регіону, де фінансово-бюджетна політика орієнтована на забезпечення рівності, добробуту та стимулювання економічного зростання через інвестиції в інновації та принципи сталого розвитку [180]. Роль монетаризму у забезпеченні фінансово-бюджетного впливу на розвиток регіону проявлялася на основі реалізації наступних принципів: фокус на грошовій політиці, оскільки монетаристи вважали, що грошова маса має вирішальний вплив на економіку, наголошували на важливості грошової політики у регулюванні економічних процесів; протистояння державному втручанням. Монетаристи виступали проти значного державного втручання в економіку та були переконані, що державні регулятори та соціальна політика спричиняють демотивацію господарської діяльності; підтримка мінімальних державних регуляторів в розвитку регіону на основі ідеї зниження державного втручання до мінімуму, допускали лише обмежене податкове і бюджетне регулювання.

Під впливом представників монетаристської школи відбулися суттєві трансформації у системі державного регулювання економіки, що супроводжувалися посиленням ролі грошово-кредитної політики та звуженням масштабів прямого державного втручання в економічні процеси, що, у свою чергу, позначилося на підходах до фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону. Концептуальні засади монетаризму, які акцентують визначальне значення грошей і монетарних інструментів у забезпеченні економічної стабільності, простежуються в практиці

регулювання розвитку багатьох розвинених країн у сучасних умовах. Зокрема, США належать до держав, у яких ключова увага приділяється застосуванню монетарної політики як інструменту стимулювання економічного зростання та стримування інфляційних процесів. Федеральна резервна система (ФРС) впливає на рівень грошової маси та процентні ставки, що позначається на економічній активності на національному та регіональному рівнях, дозволяє контролювати інтенсивність інфляційних процесів. Багато країн Європейського союзу, зокрема країни Єврозони, також використовують монетарну політику для досягнення стабільності цін та підтримки економічного зростання, розвитку регіонів [181–183]. Велика Британія, Канада також використовують монетарні інструменти для керування грошовою політикою на основі рішень центральних банків щодо встановлення процентних ставок та інших монетарних заходів з метою забезпечення стабільності в контексті інфляції, підтримки економічного розвитку, стимулювання зайнятості. Концепція «неокласичного синтезу» (економікс) також внесла значний вклад в формування механізму фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, зокрема: об'єднання різних економічних теорій та підходів, включаючи елементи ринкового механізму, економічного лібералізму та кейнсіанського державного регулювання дозволили виокремити ефективні засоби та інструменти регулювання соціального та економічного розвитку регіону; розробка цілісного підходу до розв'язання широкого спектру макро- і мікроекономічних проблем, включаючи зайнятість, інфляцію та економічне зростання як засіб досягнення цілей розвитку регіону; використання активної податкової та грошово-кредитної політики для досягнення цілей максимальної зайнятості, низького рівня інфляції та забезпечення стійкого розвитку регіону; реалізація моделі «соціального ринкового господарства», що передбачає поєднання принципів вільного ринку та ключової ролі державного регулювання в моделі «соціального ринкового господарства», що дозволяє обмежити стихійність ринку та коригувати його недосконалість. Таким чином, концепція неокласичного синтезу акцентує на

визначальній ролі державного втручання у фінансово-бюджетному регулюванні розвитку регіону, що реалізується через активне поєднання податкової та грошово-кредитної політики для досягнення стратегічних економічних цілей. Зasadничі положення неокласичного синтезу, орієнтовані на інтеграцію механізмів ринкової економіки з вибірковими інструментами державного регулювання, спрямовані на забезпечення макроекономічної стабільності, соціальної збалансованості та зниження рівня соціальної напруги. Практичним прикладом реалізації таких підходів є економічна модель Німеччини, яка, поєднуючи розвиток конкурентного ринкового середовища з розгалуженою системою соціального захисту, використовує податкові важелі та бюджетні видатки для підтримки економічної активності й соціальної стабільності на регіональному рівні. Зокрема, у Німеччині реалізуються регіональні програми, спрямовані на розширення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та зниження навантаження на загальнодержавний бюджет [184]. Поряд із цим держава активно застосовує фінансові інструменти для стимулювання територіального економічного розвитку й підвищення конкурентоспроможності регіонів [185], що свідчить про високий рівень результативності використання бюджетно-фінансових важелів у забезпеченні соціально-економічного поступу на регіональному рівні. Аналогічний підхід характерний і для Швеції, економічна модель якої поєднує ринкові механізми з розвиненою системою соціальної підтримки розвитку регіону. Держава спрямовує значні фінансові ресурси на фінансування соціально значущих сфер, зокрема охорони здоров'я та освіти, водночас використовуючи фінансові стимули для заохочення підприємницької активності та інвестиційних процесів. Швеція підтримує розвиток регіонів через різноманітні механізми та програми, включаючи державну інвестування, фінансові інструменти та сприяння локальному самоврядуванню. Швеція також бере участь у транскордонних проєктах, таких як Балтійське морське співтовариство та Сили реагування НАТО, що сприяють розвитку регіону та інтеграції. Канада також відома комбінацією

ринкової економіки з елементами соціальної підтримки. Держава застосовує фінансові інструменти, зокрема бюджетне фінансування інфраструктурних проєктів і соціальних програм, як засіб активізації економічного розвитку та забезпечення соціальної збалансованості. Швейцарія є прикладом країни, що реалізує принципи «неокласичного синтезу» в наслідок чого країна має високий рівень економічної свободи та підтримує підприємництво, але також інвестує у розвиток освітньої сфери, системи охорони здоров'я та інфраструктурного забезпечення через бюджетні програми. Фінансово-економічна криза, яка одночасно охопила як Україну, так і світове співтовариство, суттєво впливає на ключові параметри суспільного розвитку – соціально-економічну стабільність, рівень зайнятості населення, темпи економічного зростання, інфляційні процеси, фінансову стійкість та довіру до банківсько-фінансових інституцій.

В умовах триваючих глобальних турбулентностей, значного геополітичного тиску проти України особливої ваги набуває пошук інноваційних, неординарних та адаптивних підходів до нейтралізації наслідків кризи. Перед Україною сьогодні стоїть комплекс стратегічних викликів: забезпечення макрофінансової стабільності, підтримка соціальної рівноваги, підвищення стійкості регіональних економік, ефективне управління бюджетними ресурсами та реалізація структурних реформ, спрямованих на відновлення економічного зростання та покращення якості життя громадян. Вирішення цих завдань потребує формування дієвої системи фінансово-бюджетного регулювання, здатної оперативно реагувати на зовнішні шоки та забезпечувати стійкі умови розвитку як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (табл. 2.1). Застосування досвіду іноземних країн безумовно сприятиме активізації фінансово-економічної активності процесів розвитку регіону, однак у повному обсязі не вирішують головної проблеми збалансованості ресурсної складової державних фінансів та усунення диспропорцій.

Таблиця 2.1

Напрямки імплементації зарубіжного досвіту в регулюванні розвитку регіону фінансово-бюджетними інструментами через призму наукових шкіл
[Побудовано автором]

Наукова школа	Пропозиції з практичного впровадження ключових напрямів розвитку регіону	Фінансово-бюджетні інструменти
Меркантилізм	Розробка спеціальних програм та інструментів для стимулювання розвитку регіону. Залучення інвестицій через різноманітні фінансові заходи. Проведення реформ у сфері оподаткування та фінансів для стимулювання розвитку певних регіонів. Створення сприятливого інвестиційного клімату та підтримка підприємництва в менш розвинених регіонах.	Регіональні програми розвитку. Інвестиційні фонди та програми. Податкові пільги для інвесторів в регіони. Програми фінансування для малого та середнього бізнесу.
Фізіократи	Впровадження ефективної системи оподаткування землі та нерухомості, яка б сприяла сталому використанню природних ресурсів і стимулювала розвиток регіонів.. Розробка програм та інструментів для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів і стимулювання інвестицій у розвиток регіону. Зменшення фіскального тягаря на працю та підприємництво, щоб сприяти економічному зростанню та стимулювати підприємництво в регіонах.	Оптимізація землекористування, ставок земельного податку. Інвестиційні програми в аграрному секторі. Податкові пільги для підприємств, що зайняті у сільському господарстві. Підтримка аграрного бізнесу через кредитні програми.
Класична теорія	Зміцнення регіонального самоврядування, надання більших повноважень місцевим органам управління для прийняття рішень щодо розвитку своїх регіонів. Розвиток інфраструктури та програм підтримки для малих та середніх підприємств. Розвиток та модернізація транспортної, енергетичної та інших видів інфраструктури сприятимуть розвитку регіонів та підвищенню їх конкурентоспроможності.	Фінансування місцевих програм розвитку. Кредитування малих та середніх підприємств. Фінансування реалізації інфраструктурних проєктів за рахунок коштів місцевих органів влади.
Кейнсіанська теорія	Здійснення значних інвестицій у розвиток транспортної, енергетичної та інших видів інфраструктури може стимулювати розвиток регіону. Розвиток програм підтримки малих та середніх підприємств у регіонах може сприяти створенню нових робочих місць та стабілізації економічної ситуації. Забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту може допомогти зменшити нерівності між регіонами та покращити соціальну ситуацію в цілому.	Державні програми будівництва та реконструкції інфраструктури. Кредитні програми для малих підприємств. Соціальні виплати та програми соціального захисту.
Неокласична теорія, концепція «неокласичного синтезу» та ін.	Зниження адміністративних бар'єрів, спрощення процедур реєстрації та залучення інвестицій можуть стимулювати розвиток бізнесу в регіонах. Інвестиції в наукові дослідження та розвиток високотехнологічних галузей можуть стати основою для створення нових робочих місць та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Розробка програм та ініціатив для залучення інвестицій у розвиток регіону, таких як партнерства з приватним сектором та створення спеціальних економічних зон, може стимулювати економічний зростання у регіонах.	Спрощення процедур реєстрації, налагодженні ефективного діалогу з місцевими органами влади. Гранти для науково-дослідницьких проєктів. Податкові пільги та стимули для інноваційно-активних підприємств.

У контексті відновлення розвитку регіону із забезпеченням соціальної стабільності та підвищення рівня життя населення доцільно окреслити пріоритетні напрями та фінансово-бюджетні інструменти їх реалізації (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Характеристика інструментарію регулювання розвитку регіону в межах системи фінансово-бюджетних відносин

[Побудовано автором]

Запропонований інструментарій може бути використаний для досягнення збалансованого поєднання економічного зростання та соціальної справедливості, що відповідає концептуальним засадам неокласичного синтезу. Його застосування передбачає активізацію економічної діяльності на регіональному рівні у поєднанні з цілеспрямованою підтримкою соціально

вразливих груп населення, формуючи тим самим необхідні передумови для відновлення та забезпечення стійкого довгострокового розвитку регіонів країни.

Таким чином, систематизовано та адаптовано для умов України теоретико-методичні підходи провідних економічних шкіл світу (меркантилізм, фізіократи, класична, неокласична, кейнсіанська, інституціональна теорії, монетаризм, концепція неокласичного синтезу) щодо фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону, що дозволило сформувати цілісну модель імплементації зарубіжного досвіду для підвищення ефективності бюджетної політики в процесі соціально-економічного відновлення регіонів в умовах посткризової трансформації. Стратегічні пріоритети економічного відновлення, а також специфічні параметри соціального середовища, що трансформуються під впливом ринкової кон'юнктури, політичних і технологічних чинників, зумовлюють необхідність застосування розширеного комплексу фінансово-бюджетних інструментів регулювання розвитку регіону. Їх використання спрямовується на формування та модернізацію регіональної інфраструктури, активізацію підприємницької діяльності, реалізацію соціальних програм підтримки населення й розвитку людського потенціалу, нарощування інвестицій в інновації та систему освіти, а також стимулювання інвестиційних процесів і економічного відновлення регіонів країни. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є обґрунтування принципів формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону з урахуванням положень діяльнісно-логістичного підходу.

2.2 Формування системи показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово–бюджетних відносин

Вирішення проблеми прискореного відновлення України потребує розробки комплексної стратегії, що охоплює різні аспекти економічного піднесення, такі як відбудова та розвиток інфраструктури, підтримка підприємницької активності, впровадження інновацій, створення умов для

розвитку регіону і боротьба з корупцією, що є запорукою створення стійкої економічної бази та зростання рівня життя населення. І в даному контексті стратегія відновлення промислово-інфраструктурного потенціалу України повинна базуватися на визнанні суспільства центральним суб'єктом модернізаційних перетворень, адже саме якість людського капіталу та активність громадян є фундаментом підвищення конкурентоспроможності регіонів і забезпечення стійкого розвитку національної економіки [186]. Пріоритетними напрямками інституційної модернізації та соціально-економічної трансформації відповідно до завдань національного плану дій [187]:

розбудова та відновлення різних секторів інфраструктури та житлового фонду України, зокрема: транспортної інфраструктури, медичної мережі, соціальних установ, комунальних підприємств, виробничих об'єктів та енергетичної інфраструктури, зв'язку, військово-промислового комплексу;

структурна трансформація та відновлення функціонування економіки шляхом реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня безробіття, підтримку сімей з дітьми й соціально вразливих груп населення, допомогу особам, що зазнали негативного впливу регіональної дестабілізації та перебувають у складних життєвих обставинах, а також на відновлення й збереження об'єктів культурної спадщини;

розробка пріоритетних реформ, стратегічних ініціатив та проєктів нормативно-правових актів, які мають на меті забезпечити ефективну роботу та відновлення України у цей важкий період.

Крім того, необхідно передбачити необхідні комплементарні зміни в економічному середовищі, що сприятимуть підвищенню здатності національної економіки до абсорбції фінансових ресурсів, що надходять у вигляді фінансової допомоги під час процесу відбудови [188]. Це, в свою чергу, зміцнить вплив проєктів відновлення на економічний і соціальний розвиток регіону. Необхідно закласти основи для сталого розвитку регіону шляхом створення міцної, соціально-відповідальної та сучасної конкурентоспроможної економіки, яка забезпечує рівні можливості і комфортне життя для людей. Також важливим

є стратегічна та повноправна інтеграція країни в європейську та глобальну економічну спільноту, яка дозволить сформувати надійний фінансово-економічний та оборонний потенціал, достатній для стійкого розвитку в довгостроковій перспективі [189].

Процес переходу від забезпечення стійкості до режиму відновлення, в першу чергу, має бути спрямований на збереження та розвиток людського потенціалу, оскільки без нього всі фінансові та економічні зусилля будуть марними. Ключовим викликом в процесі відновлення є загроза неповернення примусових мігрантів до України, що на думку експертів EasyBusiness та Центру економічного відновлення [190] призведе до збитків у розмірі 113 млрд дол недоотриманого ВВП за 10 років (в цінах 2021 р.), що також може означати недоотримання приблизно 45 млрд доларів податкових надходжень. Це значна сума, враховуючи, що у 2022 р. зниження ВВП становило, за даними Мінекономіки, 29,2%. На сьогоднішній день від 3,8 до 4,7 млн примусових мігрантів знаходяться за кордоном. З них близько 1,4 млн перебувають у працездатному віці. За розрахунками, лише близько третини примусових мігрантів повернуться до України. Однак з часом бажання примусових мігрантів повертатися зменшується через їх інтеграцію в країнах, де вони перебувають через активний процес інтеграції у суспільство приймаючої країни. Дедалі більше українців працевлаштовуються за кордоном, віддають своїх дітей до місцевих шкіл та дитячих садків, проходять професійну підготовку для отримання роботи за кордоном. У той же час, навіть якщо більшість мігрантів повернуться і ВВП ростиме з темпом 7% щорічно, до 2032 р. Україні потрібно залучити від 3,1 до 4,5 млн людей працездатного віку [190]. Саме тому координація всіх генерованих у суспільстві ідей, напрацювань і зусиль має бути спрямована саме на вирішення даної проблеми на основі врахування бажань та потреб населення з метою створення умов для підвищення рівня життя і соціального розвитку. Однією з головних цілей відновлення є розвиток інфраструктури, яка забезпечує необхідні умови для економічного зростання та підтримки життєзабезпечення населення. Інвестиції в транспортну систему,

комунікації, енергетику та інші галузі інфраструктури мають стати пріоритетним завданням у стратегії відновлення. Також необхідно активно сприяти розвитку малих та середніх підприємств, які є важливим джерелом створення робочих місць і сприяють економічному зростанню. Спрощення бізнес–процедур, підтримка фінансування та доступу до ринків створюють передумови для їх розвитку. Крім того, важливо акцентувати увагу на розвитку інноваційних технологій та наукових досліджень. Створення сприятливого середовища для інновацій, співпраця між університетами, дослідницькими центрами та бізнес–середовищем можуть прискорити технологічний розвиток і забезпечити конкурентоспроможність національної економіки. Забезпечення соціальної стабільності та рівномірного розвитку регіонів також є ключовим аспектом в контексті стратегії відновлення. Підтримка розвитку регіону, інвестиції в інфраструктуру, створення робочих місць та забезпечення доступу до освіти та соціальних послуг можуть сприяти зменшенню нерівностей між регіонами та забезпечити як економічне, так і соціальне зростання. Важливим елементом стратегії відновлення є також боротьба з корупцією та зростання прозорості в системі державного управління. Ефективні антикорупційні заходи, зміцнення правової системи та забезпечення прозорості у фінансових операціях допоможуть забезпечити ефективне використання ресурсів та залучення іноземних інвестицій [189].

Таким чином, ключовим напрямком забезпечення територіально–регіональної стійкості вітчизняної економіки має стати людський потенціал, що означає збільшення соціальних інвестицій у людський капітал, відновлення і модернізація сучасної інфраструктури та публічних послуг, необхідних для створення якісного життєвого простору [191]. Зосередженість на модернізації національної системи освіти, охорони здоров'я, поліпшенні соціальних стандартів, розвитку культури творчого використання вільного часу, підтримці національних культурних індустрій дозволить досягти значного розвитку людського потенціалу. Запровадження прогресивної моделі відновлення та розвитку України, що комбінує тактику модернізаційних змін та стратегічні

пріоритети соціально–економічного розвитку відповідно до визначених імперативів, має на меті досягнення «постійної модернізації» і вплине на соціально–економічний розвиток регіонів в цілому. Успішне впровадження цих заходів передбачає необхідне фінансове забезпечення та підтримку з боку місцевих органів влади, оскільки головний тягар у забезпеченні життєвих потреб населення регіонів лежить на місцевих бюджетах з урахуванням необхідності дотримання регіональної та територіальної збалансованості відновлення на основі принципів врахування інтересів найбільш постраждалих регіонів та громад, наданні їм пріоритетності [192]. Тому ефективний розподіл бюджетних коштів відповідно до запропонованого діяльнісно–логістичного підходу визначатиме як рівень життєвого комфорту мешканців регіонів, так і загальний прогрес соціально–економічного розвитку території. Процес гуманізації сучасного суспільства передбачає орієнтацію на переоцінку рушійних сил економічного розвитку та визнанні провідної ролі людини, яка володіє потенціалом до саморозвитку та має здатність до самовдосконалення [189]. Практична реалізація концепції цінності людського ресурсу в контексті розвитку людського потенціалу передбачає розуміння соціально–економічної природи людини як об'єкту суспільного життя, що включає наступні аспекти [193]. Людина виступає в якості ресурсу в системі суспільного виробництва та є важливим елементом виробничої системи, що потребує створення умов для ефективного використання та управління в процесі трудової діяльності. З іншого боку, людина є головним суб'єктом управління, що передбачає необхідність врахування індивідуальних потреб, цінностей, мотивів в системі суспільних відносин. Людський потенціал як сукупність можливостей суспільства, держави та окремих осіб в процесі використання людських здібностей, знань і продуктивних людських рис є основою стійкого розвитку регіону, оскільки саме розвиток людських ресурсів дозволяє досягти суспільного прогресу [194]. Однак, без ефективних заходів збереження та розвитку людського потенціалу жодна країна не може нормально розвиватися та досягти стійкого розвитку. Збереження та розвиток людського потенціалу включають в себе широкий

спектр заходів, спрямованих на підвищення якості освіти, покращення доступу до охорони здоров'я, розвиток професійних навичок та навчання, стимулювання науково–технологічного прогресу, підтримку творчих талантів та підприємництва, а також забезпечення рівних можливостей для всіх людей. Загрози щодо розвитку людського потенціалу в регіоні визначено ще Стратегією розвитку Харківської області на 2021–2027 роки [195], де наголошується на наступних його характеристиках: неухильне скорочення чисельності населення регіону, активізація процесів старіння, навантаження на бюджет, соціальну інфраструктуру, ринок праці та житла, правоохоронну систему через збільшення внутрішньопереміщених осіб із зони бойових дій, відтік кваліфікованих кадрів в столичний регіон та закордон, обмежені можливості працевлаштування в сільській місцевості. Зазначені проблеми не тільки не вирішено, але й ситуація значно ускладнилася через регіональну нестабільність. Саме тому в Концепції стратегії повоєнного відновлення та розвитку України визначено наступні основні вектори відновлення та ефективного реалізації людського потенціалу [188]: повернення людей до місць проживання; формування безпечного простору для життя; створення умов для мобільності населення; адаптація зайнятості до структурних змін; соціальна реабілітація дітей і молоді; повноцінне навчання та професійна підготовка; науково–дослідне забезпечення відновлення; участь організацій громадянського суспільства.

Отже, об'єктивне оцінювання рівня розвитку регіону з позицій формування сприятливих умов для відновлення та повноцінної реалізації людського потенціалу за допомогою фінансово-бюджетних інструментів доцільно розглядати як один із ключових критеріїв результативності діяльності органів місцевої влади. Застосування системного підходу до аналізу розвитку регіону передбачає комплексне дослідження наявного ресурсного потенціалу населення конкретної території та можливостей його ефективного використання з метою підвищення якості життя, посилення соціальної підтримки й реабілітації, фінансового забезпечення процесів відновлення житлового фонду, створення безпечного середовища проживання, а також розширення доступу до

освіти, професійного розвитку й довгострокового зростання людського потенціалу регіону. До ресурсів, які формують базис розвитку людського потенціалу, можна віднести всі джерела доходів населення регіону, зокрема: заробітну плату, дохід від підприємницької діяльності, інвестиційні доходи, соціальні виплати та інші джерела доходу [189].

Також слід додатково врахувати ресурсні можливості бюджетної інфраструктури з надання населенню безкоштовних благ, наприклад: розширення доступу до безкоштовної шкільної освіти, включаючи дошкільну освіту, і вищої освіти; безкоштовний доступ до основних медичних послуг, включаючи профілактичні огляди, вакцинацію, діагностику і лікування; безкоштовні соціальні послуги для підтримки уразливих верств населення (допомога по безробіттю, соціальна допомога, допомога дітям, людям з інвалідністю та ін.); доступ до культурних подій, бібліотек, музеїв, парків, спортивних об'єктів і розваг. Важливо зазначити, що надання безкоштовних благ потребує адекватного фінансування з місцевих бюджетів та ефективного управління ресурсами, щоб надати максимальну користь населенню. Крім того, важливо розглядати цілеспрямоване інвестування в розвиток людського потенціалу, щоб забезпечити стале зростання і стійкий прогрес [189].

Відповідно до теорії людського капіталу, розробленою американським економістом Г. Беккером у 70-х роках [196], відбувся докорінний перелом у відношенні до людських ресурсів на основі антропоцентричного підходу, який передбачає додаткові можливості розвитку творчого потенціалу людини. Це означає розширення вибору для людини напрямів реалізації її потенціалу, зокрема виявлення власних здібностей у різних сферах людської діяльності. І в контексті діяльнісного підходу дохід не повинен розглядатися як кінцева мета, але як засіб, який дає можливість розширити вибір людини у відношенні отримання освіти, доступу до можливостей для тривалого й здорового життя, а також формування способу життя, що найкраще відповідає її розумінню й потребам. Таким чином, держава має забезпечувати формування інституційних та економічних умов, що гарантують вільний і справедливий доступ усіх членів

суспільства до ресурсів, необхідних для розвитку особистості, самореалізації та досягнення гідного рівня життя. Розроблення науково-методичного інструментарію оцінювання розвитку регіону в контексті відновлення та подальшого нарощування людського потенціалу із застосуванням фінансово-бюджетних інструментів ґрунтується на поетапному підході з урахуванням специфіки їх практичної реалізації, що схематично представлено на рис. 2.3.

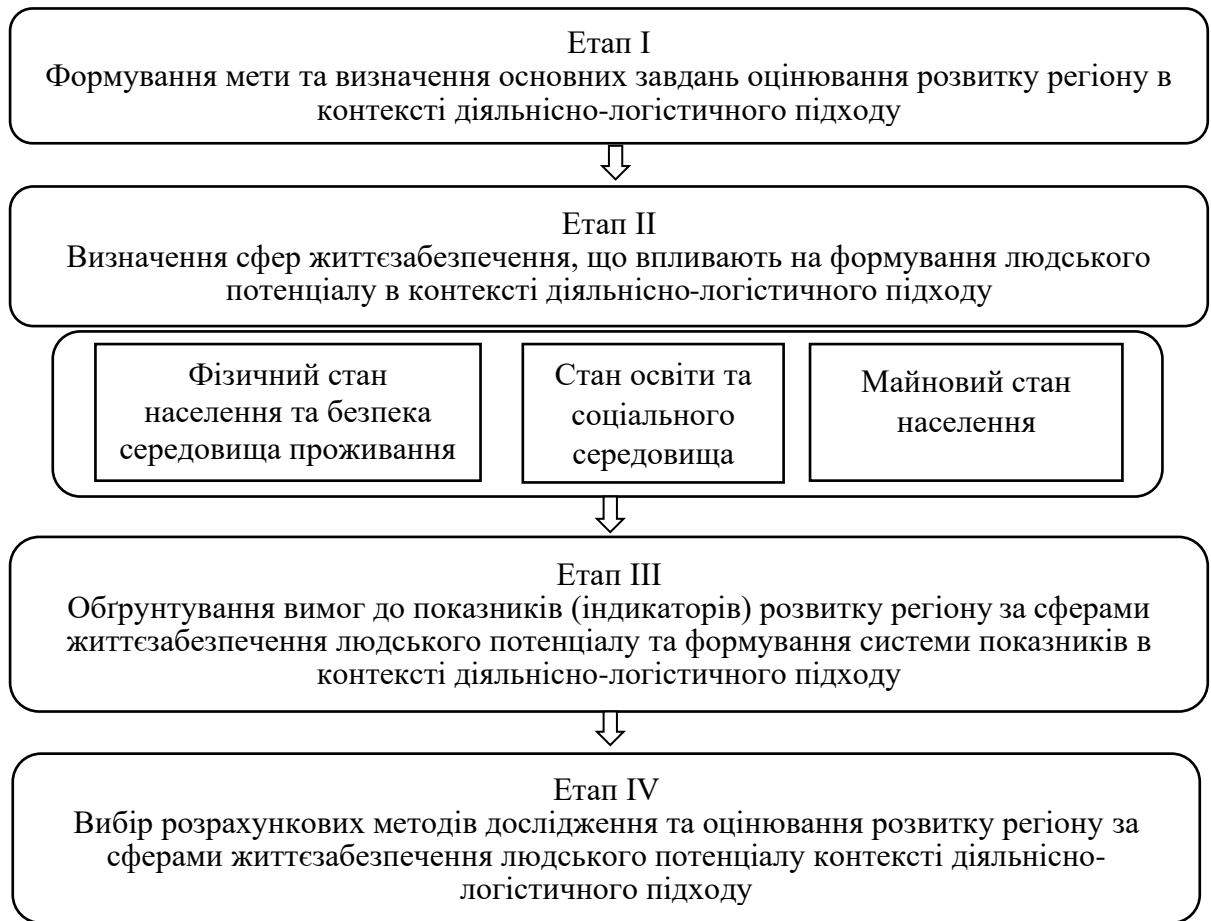

Рис. 2.3. Етапи побудови науково-методичного інструментарію оцінювання розвитку регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу на засадах діяльнісно-логістичного підходу [Побудовано автором]

Етап I. Метою формування узагальненого науково-методичного інструментарію оцінювання розвитку регіону є комплексний аналіз стану економічної та соціальної сфер, що формується під впливом державного фінансово-бюджетного регулювання як базової передумови відновлення та відтворення людського потенціалу території. Водночас ключовим завданням

такого оцінювання виступає ідентифікація параметрів, які характеризують рівень розвитку регіону, та їх кількісне відображення шляхом побудови системи відповідних індикаторів і показників.

Етап II. Ідентифікація ключових сфер життєзабезпечення, що визначають формування та реалізацію людського потенціалу. Перед розробленням системи показників (індикаторів) оцінки розвитку регіону було уточнено вимоги до її побудови з урахуванням комплексності та цільової спрямованості аналізу. Сформована система індикаторів є впорядкованою сукупністю кількісних показників, які відображають стан і динаміку розвитку різних сфер життєзабезпечення людського потенціалу та характеризують процеси акумулювання необхідних ресурсів для його відновлення й розвитку, а також створення умов для їх результативного використання населенням відповідної території. Поточна ситуація в Україні значно загострила демографічну кризу, з якою країна стикалася з моменту отримання незалежності, що на думку експертів Віденського інституту міжнародних економічних досліджень (Weiner Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche) призведе до масового дефіциту робочої сили після закінчення конфлікту [197]. За прогнозами дослідників навіть у 2040 р. в країні проживатиме приблизно 35 млн людей, що становитиме приблизно на 20% менше, ніж в 2021 р., коли кількість населення становила 42,8 млн. У будь-якому випадку, зменшення чисельності населення трудового віку буде найбільш відчутним фактором, який може суттєво вплинути на процес відновлення. Вчені відмічають, що у майбутньому може виникнути просто нестача робочої сили для ліквідації знищеної інфраструктури та відновлення вітчизняної економіки, зокрема дана проблема буде актуальною саме для східних та південно-східних регіонів країни, в яких фіксується найбільша кількість руйнувань. Саме тому важливо визначити сфери життєзабезпечення, які найбільше впливають на формування людського потенціалу [197].

Спосіб життєзабезпечення людини відображає загальний порядок, за яким засоби її діяльності постійно перетворюються у проміжні продукти та, у кінцевому підсумку, стають споживчими благами шляхом послідовних

повторюваних трансформацій. Кожний період часу характеризується відносною стабільністю складу діяльностей (функцій), що виконуються з певною періодичністю, типовим використанням ресурсів і масштабами задоволення нагальних потреб людини. У процесі життєзабезпечення кожної людини можна виокремити, з урахуванням певної умовності, три види діяльності, що мають різні цілі:

бізнес–діяльність: спрямована на отримання прибутку через найману працю або підприємницьку діяльність, включаючи використання власного майна, охоплює виробничо–торговельну, суспільно–політичну, державне управління, спортивно–тренерську, релігійну сфери тощо;

побутова діяльність: орієнтована на формування або перетворення матеріальних благ, призначених для задоволення індивідуальних потреб споживання, що включає ведення домашнього господарства, купівлю та продаж побутового обладнання, придбання житла, приготування їжі та інші дії, пов'язані з побутовими потребами. Вона може включати використання наявних матеріальних ресурсів та залучення найманої праці;

відтворення особистих нематеріальних ресурсів: спрямована на розвиток та збереження особистих нематеріальних цінностей, що включає освіту та самоосвіту, види рекреаційної та культурної діяльності, пов'язані з фізичною активністю, соціальним спілкуванням і споживанням пізнавально-естетичних цінностей [189].

Зазначені види діяльності відрізняються метою та спрямованістю, але є невід'ємною частиною загального способу життя людини. Отже, ключовою передумовою визначення пріоритетів розвитку сучасної держави, зокрема на рівні регіону, є формування нової моделі життєдіяльності населення та утвердження прогресивного суспільного ставлення до людського потенціалу як стратегічного ресурсу. Розвиток людського потенціалу в масштабах суспільства забезпечується, передусім, через механізми бюджетного перерозподілу, спрямовані на фінансування соціальної сфери, системи освіти та охорони здоров'я. Управління процесом нагромадження людського потенціалу в

економіці вимагає особливої уваги до процесів збільшення обсягів капіталу в галузі освіти, охорони здоров'я, культури. Демографічні характеристики населення з урахуванням вікової структури (зокрема тенденцій чисельності та відтворення працездатного контингенту), стан і якість системи освіти та професійної підготовки, а також рівень людського розвитку, що визначається особливостями розподілу й використання суспільного часу (між зайнятістю, навчанням і дозвіллям), виступають ключовими чинниками формування та реалізації людського потенціалу [189]. З огляду на викладене, до ключових сфер життєзабезпечення, що формують основу відновлення та реалізації людського потенціалу на регіональному рівні з використанням фінансово-бюджетних інструментів, доцільно віднести фізичний стан населення та безпеку середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, майновий стан населення.

Етап III. Обґрунтування вимог до індикаторів розвитку регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу та формування системи показників. У межах дослідження [197] акцентовано на необхідності попереднього вирішення низки методичних питань, що передують кількісному оцінюванню досліджуваних процесів. Зокрема, увага зосереджується на забезпеченні доступності та надійності статистичної інформації, обґрунтованому доборі методів аналізу, визначенні масштабу дослідження, а також встановленні релевантних критеріїв для зіставлення та інтерпретації отриманих даних. Розв'язання зазначених питань має принципове значення на початковому етапі дослідження, оскільки правильні рішення щодо них допоможуть забезпечити належну об'єктивність та достовірність результатів дослідження. Ґрунтовне опрацювання зазначених питань на початковому етапі дослідження є визначальною передумовою здійснення коректного та результативного кількісного аналізу досліджуваного явища. Аналіз досліджень різних авторів [7, 70, 79, 174, 198, 199, 200] свідчить про наявність кількох підходів до визначення показників розвитку регіону та існування певних вимог до формування їх сукупності:

загальні вимоги: максимальна інформативність показників для прийняття управлінських рішень; комплексність, що охоплює різні аспекти та сфери життєзабезпечення людського потенціалу регіону; прозорість, що дозволяє легко розуміти інформацію, яку надають показники; універсальність, що дозволяє застосовувати систему показників до різних регіонів, органічність, яка забезпечує взаємозв'язок між показниками та їх зв'язок з розвитком регіону;

аналітичні вимоги: максимальний ступінь динамічності, що враховує зміни в розвитку регіону; відсутність суперечностей між показниками, що дозволяє досягти консистентності та точності аналізу.

Найбільш розповсюдженим підходом до оцінювання розвитку регіону в аспекті забезпечення людського потенціалу є обґрунтування тісного зв'язку між рівнем соціально–економічного розвитку регіону, що досягається фінансово–бюджетними засобами та якістю життя населення і визначає одночасно умови як для розвитку особистості, так і для існування суспільства [189]. На думку автора, інформаційною основою оцінювання розвитку регіону є перелік показників, що характеризують соціальні та економічні умови відновлення та реалізації людського потенціалу фінансово–бюджетними засобами та відповідають наступним умовам:

дають системне уявлення про розвиток регіону та повно й всебічно відображають явище або процес, враховуючи його складність;

чим більше локальних показників включено до системи оцінювання рівня розвитку регіону, тим точніше буде його визначення, оскільки ці показники виступають інструментом дослідження регіональних ресурсів і їх потенціалу для задоволення потреб населення у поточній, середньостроковій та довгостроковій перспективі;

система показників повинна бути зручною для практичного використання та надавати достатню кількість інформації для управлінських рішень місцевих органів самоврядування щодо розвитку регіону фінансово–бюджетними інструментами, що сприятиме нарощуванню та підвищенню людського потенціалу відповідно до стратегій та програм сталого розвитку регіону. Варто

відмітити, що фінансово–бюджетна політика є одним з найефективніших інструментів державного регулювання соціально–економічного розвитку регіону, тому адекватний цілям дослідження відбір показників забезпечить чіткий зв'язок між витратами з бюджету на розвиток регіону та результатами, отриманими населенням, що дозволить оцінити ефективність процесу або кінцевого продукту (послуги). Тому прозорість є важливою властивістю обраної системи показників:

система показників має передбачати перетворення часткових показників на інтегральні та мати загальну організаційну структуру, яка пояснює логіку її побудови, тобто бути органічною;

система показників має бути універсальною, що дозволяє комплексно оцінювати рівень соціально–економічного розвитку різних регіонів країни.

Таким чином, у процесі визначення показників оцінювання розвитку регіону в площині фінансово–бюджетних відносин було сформовано систему критеріїв, що охоплює як загальні параметри – комплексність (системність), інформативність, достовірність і прозорість, так і аналітичні характеристики, зокрема логічну узгодженість та динамічність [189]. Узагальнення результатів дослідження наукових підходів до аналізу розвитку регіону, а також систематизація інформації з різноманітних літературних джерел щодо відбору показників дали змогу сформуванню системи індикаторів розвитку регіонів за СЖЛП, орієнтовану на його відновлення та реалізацію (рис. 2.4–2.6). Запропонована система індикаторів розвитку регіону в контексті відновлення й нарощування людського потенціалу інтегрує локальні показники за відповідними сферами життєзабезпечення людського потенціалу та дозволяє встановити взаємозв'язок між виконанням регіоном соціально–економічних функцій і рівнем розвитку людського потенціалу конкретної території в межах досягнення стратегічних цілей посткризового відновлення та прискореного розвитку України [189].

Етап IV. Вибір розрахункових методів аналізу та оцінювання розвитку регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу ґрунтується на

використанні офіційних статистичних даних. Базовою інформаційною основою дослідження слугували матеріали Державної служби статистики України, а також результати вибірових статистичних обстежень, що здійснюються Держстатом та його територіальними підрозділами.

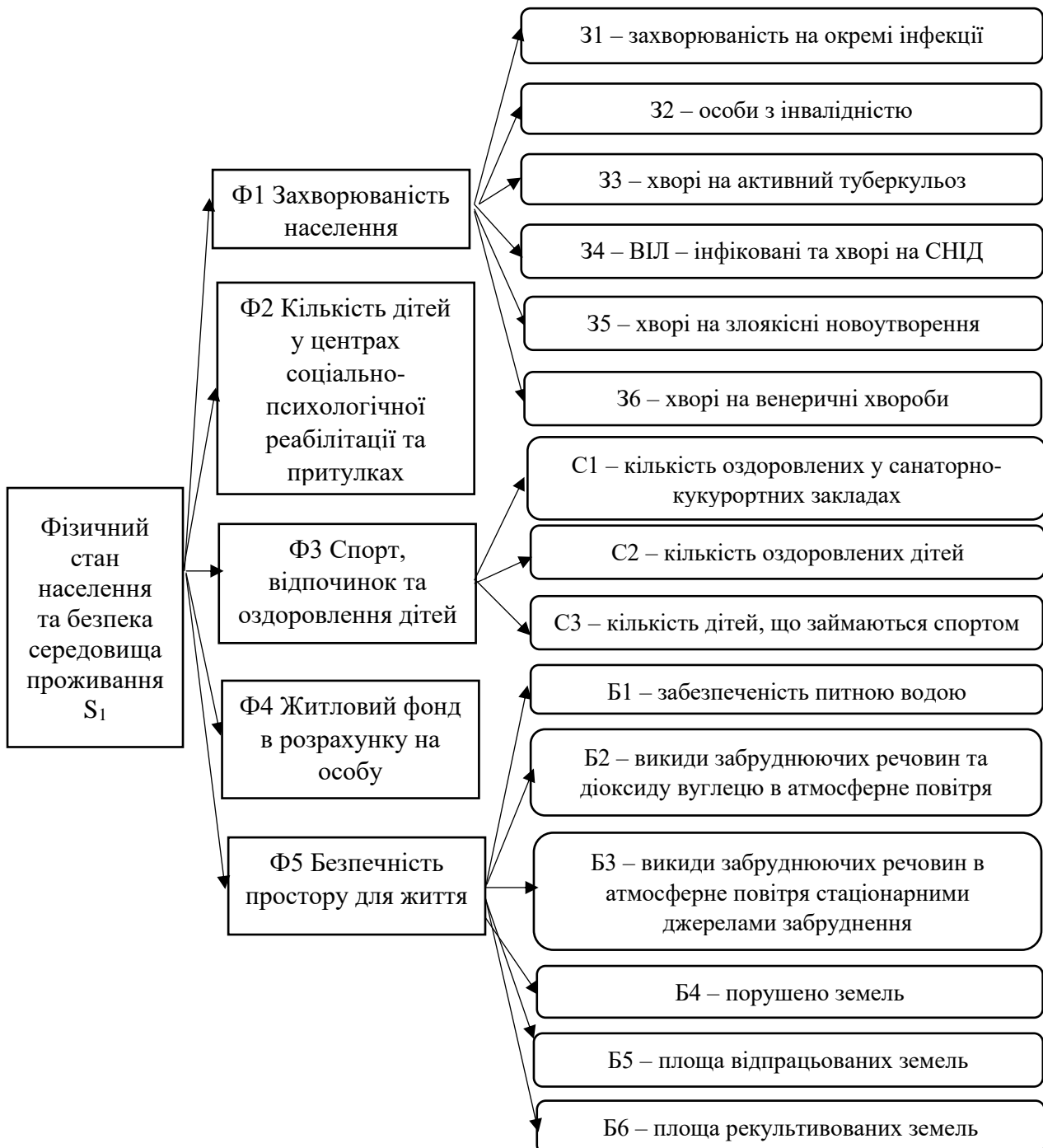

Рис. 2.4. Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає фізичний стан населення та безпеку середовища проживання [Побудовано автором]

Рис. 2.5. Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає стан освіти та соціального середовища [Побудовано автором]

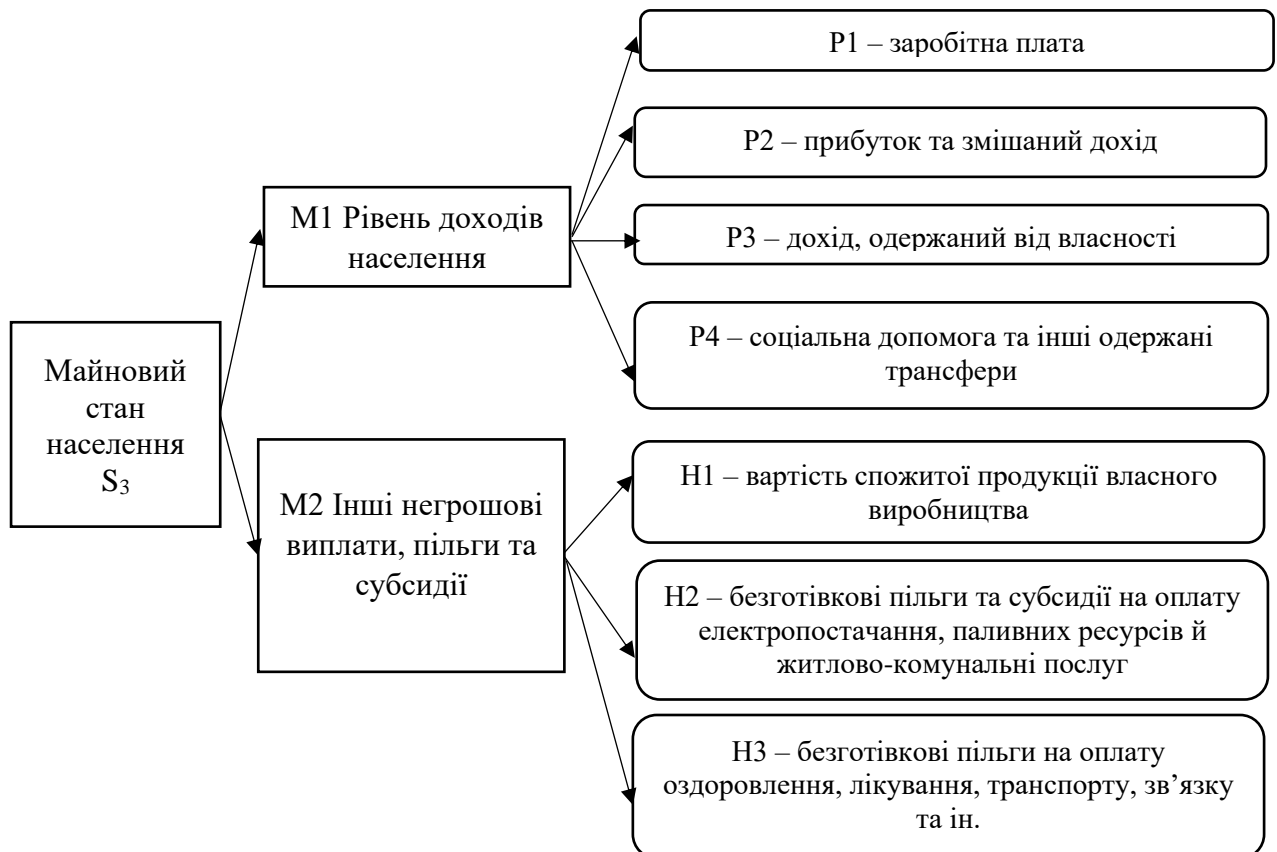

Рис. 2.6. Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає майновий стан населення [Побудовано автором]

Проведення аналітичних і розрахункових процедур забезпечувалося із застосуванням програмного продукту Statistica, що дозволило здійснити обробку даних та отримати обґрунтовані аналітичні висновки. Система кількісних індикаторів, що широко відображає соціально–економічну динаміку, має надавати можливість отримувати об'єктивну, достовірну та комплексну інформацію про соціальні та економічні процеси, що відбуваються на рівні регіону. Вона також має виявляти фінансово–бюджетні фактори, що можуть впливати на розвиток соціально–економічного комплексу регіону, а також забезпечувати доступність та прозорість даних для органів влади, бізнесу та населення [189]. У формуванні оціночних систем показників існує 2 основні підходи: перший – це створення інтегрального агрегованого індикатора, який дозволяє оцінити рівень розвитку регіону внаслідок застосування фінансово–бюджетних інструментів для відновлення та реалізації людського потенціалу; другий – це створення системи конкретних показників, кожен з яких відображає окремі аспекти розвитку регіону. Виходячи з пріоритетів за завдань процесу відновлення та відбудови національної економіки в контексті розбудови людського потенціалу при оцінюванні розвитку регіону будемо враховувати тільки ті фактори, на які можна впливати шляхом бюджетного фінансування [201, 202]. Проблему оптимізації розподілу обмежених ресурсів доцільно розглядати як задачу математичного програмування. Такий підхід є перспективним, оскільки принципи побудови математичних моделей для задач математичного програмування і методи їх розв'язання вже достатньо добре розроблені [203, 204]. Основним поняттям у цій задачі є критерій ефективності, який є цільовою функцією, яка досліджується для пошуку екстремуму. У процесі вирішення поставленої задачі в якості критерію ефективності використовується інтегральний показник, що відображає рівень розвитку регіону за СЖЛП. Інтегральний показник має бути кількісним і базуватися на системі локальних індикаторів, що всебічно характеризують потреби населення у колективних благах, при цьому їх агрегування повинно забезпечувати орієнтацію на розвиток регіону шляхом відновлення та розвитку людського потенціалу [189]. Доречним

видається обрати узагальнений показник ефективності, аналогічний тому, що використовується для оцінки рівня людського розвитку в країні, підходи до розрахунку якого представлено в Додатку Е. Оцінювання кожної складової інтегрального індексу розвитку регіону за СЖЛП доцільно здійснювати на основі адитивного підходу, що передбачає агрегування значень окремих компонентів, сутність якого полягає в тому, що значення інтегрального показника обчислюється шляхом додавання значень окремих складових показників з врахуванням їхніх вагових коефіцієнтів. Це означає, що кожен складовий показник вносить свій внесок у загальне значення показника, причому вага кожного компонента визначається його значущістю або впливом на оцінювану систему. Принцип адитивності дозволяє зробити оцінку більш об'єктивною та системною, дозволяючи враховувати вагомість кожного елемента в загальному контексті, також забезпечує можливість порівняння різних систем або регіонів за допомогою одного комплексного показника, що спрощує процес аналізу та прийняття управлінських рішень:

$$S_i = \sum_j a_{ij} y_{ij}, \quad i = \overline{1,3}, \quad (2.1)$$

де a_{ij} – ваговий коефіцієнт, що відображає рівень значущості j -го фактора та визначається на основі результатів експертного оцінювання з дотриманням умови нормування $\sum_j a_{ij} = 1$;

y_{ij} – відносне значення j -го локального показника, включеного до складу i -го фактора.

Для зручності порівняння та аналізу складових інтегрального індексу розвитку регіону за СЖЛП приведемо до аналітичного вигляду обрані показники шляхом нормування величин – процесу перетворення значень величин на відповідні нормовані значення або діапазони, що спрощує порівняння та аналіз даних. Для стандартного нормування однополярних показників використаємо наступну формулу:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{ijmin}}{x_{ijmax} - x_{ijmin}}. \quad (2.2)$$

Слід врахувати, що фактори можуть впливати на рівень розвитку регіону за СЖЛП в контексті формування людського потенціалу фінансово-бюджетними засобами як прямо, так і обернено. Іншими словами, зростання певного фактора може сприяти збільшенню рівня соціального та економічного розвитку, або навпаки. Для визначення факторів, які мають найбільший вплив на формування рівня розвитку регіонів за СЖЛП, введемо поняття фінансово-бюджетних каталізаторів та уповільнювачів розвитку регіонів. Показники, які мають позитивний вплив вважаємо фінансово-бюджетними каталізаторами, тоді як інші мають негативний вплив і відомі як фінансово-бюджетними уповільнювачі розвитку регіону. Завдання дослідження розвитку регіонів за СЖЛП полягає в ідентифікації цих каталізаторів та уповільнювачів. Це дозволить краще зрозуміти механізми формування людського капіталу на рівні регіону фінансово-бюджетними інструментами та розробити стратегії для відновлення економіки. Слід зауважити, що складові S_1 , S_2 , S_3 , що визначають рівень розвитку регіону за СЖЛП, подаються у нормованому вигляді, що уможливорює їх подальше інтегрування в узагальнений індекс, є стимулюючими щодо підвищення рівня розвитку регіону за СЖЛП фінансово-бюджетними засобами для відновлення людського потенціалу. Оскільки інтегральний показник розвитку регіону за СЖЛП сформовано з дотриманням принципу адитивності його складових, для коректного врахування локального індикатора, що виступає фінансово-бюджетним чинником уповільнення розвитку, регіону доцільним є відповідне коригування його впливу в загальній структурі показника, то тоді J -й локальний показник визначається співвідношенням:

$$y_{ij} = 1 - \frac{x_{ij} - x_{ijmin}}{x_{ijmax} - x_{ijmin}}, \quad (2.3)$$

або після перетворення отримуємо:

$$y(x) = \frac{x_{ijmax} - x_{ij}}{x_{ijmax} - x_{ijmin}}, \quad (2.4)$$

де x_{ij}^{\min} – мінімальне значення j -го фактора;

x_{ij}^{\max} – максимальне значення j -го фактора.

Якщо мінімальне значення j -го фактора доцільно прийняти рівним нулю, то отримана розрахункова модель дозволяє коректно ідентифікувати вплив фінансово-бюджетних каталізаторів розвитку регіону:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ijmax}}, \quad (2.5)$$

тоді як для фінансово-бюджетного уповільнювача розраховуємо за формулою:

$$y_{ij} = \frac{x_{ijmax} - x_{ij}}{x_{ijmax}}. \quad (2.6)$$

Значення x_{ij} є відносними показниками, тобто не мають розмірності та перебувають у межах визначеного інтервалу значень $[0; 1]$, що дозволяє застосовувати їх для формування показника, що узагальнює визначені характеристики процесу. До характеристик, що дозволяють оцінити розвиток регіону за СЖЛП та комплексно описують відновлення та реалізацію людського потенціалу фінансово-бюджетними, віднесено наступні групи показників:

індекс фізичного стану населення та безпеки середовища проживання (S_1) включає показники, які визначають фізичний потенціал населення регіону та характеризує умови проживання ($y_1 - y_5$);

індекс рівня освіти та доступності соціального середовища для населення (S_2) включає показники, які визначають потенціальні можливості здобувати освіту та здійснювати саморозвиток особистості ($y_6 - y_7$);

індекс майнового стану населення (S_3) включає показники, які визначають рівень доходів населення ($y_8 - y_9$), який включає такі ресурси життєзабезпечення людського потенціалу регіону: доходи від трудової та підприємницької діяльності, бюджетні ресурси.

Слід зазначити, що величини $y_1 - y_2$ та такі складові y_5 як: площа відпрацьованих земель, викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, порушено земель відображають негативні явища та є фінансово–бюджетними уповільнювачами, що погіршують розвиток регіону за СЖЛП, тоді як усі інші відображають позитивний вплив і виступають в якості фінансово–бюджетних каталізаторів. Тому нерівності основної системи обмежень, які описують витрати за даними категоріями, повинні мати обмеження знизу, що означає дотримання їх величини на більшому рівня ніж визначений мінімум. Отже, необхідно очікувати, що якщо на сучасному етапі витрати на потреби, що позначені як $y_1 - y_2$ та окремі складові y_5 , проводити у більшому обсязі, то в подальшому це сприятиме зменшенню витрат на ці потреби на наступних етапах. Інші характеристики мають позитивний зміст і є фінансово–бюджетними каталізаторами, однак основна система обмежень математичної моделі задачі щодо цих змінних теж повинна мати обмеження знизу, оскільки існують норми, яких необхідно дотримуватись. Узагальнюючий інтегральний показник розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин пропонуємо розраховувати на базі часткових інтегральних показників за СЖЛП, що визначають процеси його відновлення та реалізації (рис. 2.7). Розрахунок узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП базується на методі аналізу ієрархій, використовується для ранжування альтернатив та визначення їх важливості шляхом парних порівнянь за кількома критеріями. Порівняння проводиться шляхом присвоєння числових значень, що відображають ступінь важливості або перевагу однієї альтернативи відносно іншої. Після проведення порівняння всіх пар альтернатив за кожним критерієм, обчислюються ваги критеріїв і альтернатив за формулою:

$$a_{ij} = \frac{r_i}{r_k}, \quad (2.7)$$

де r_i – стандартизоване значення і-го потенціалу;

r_k – стандартизоване значення к-го потенціалу.

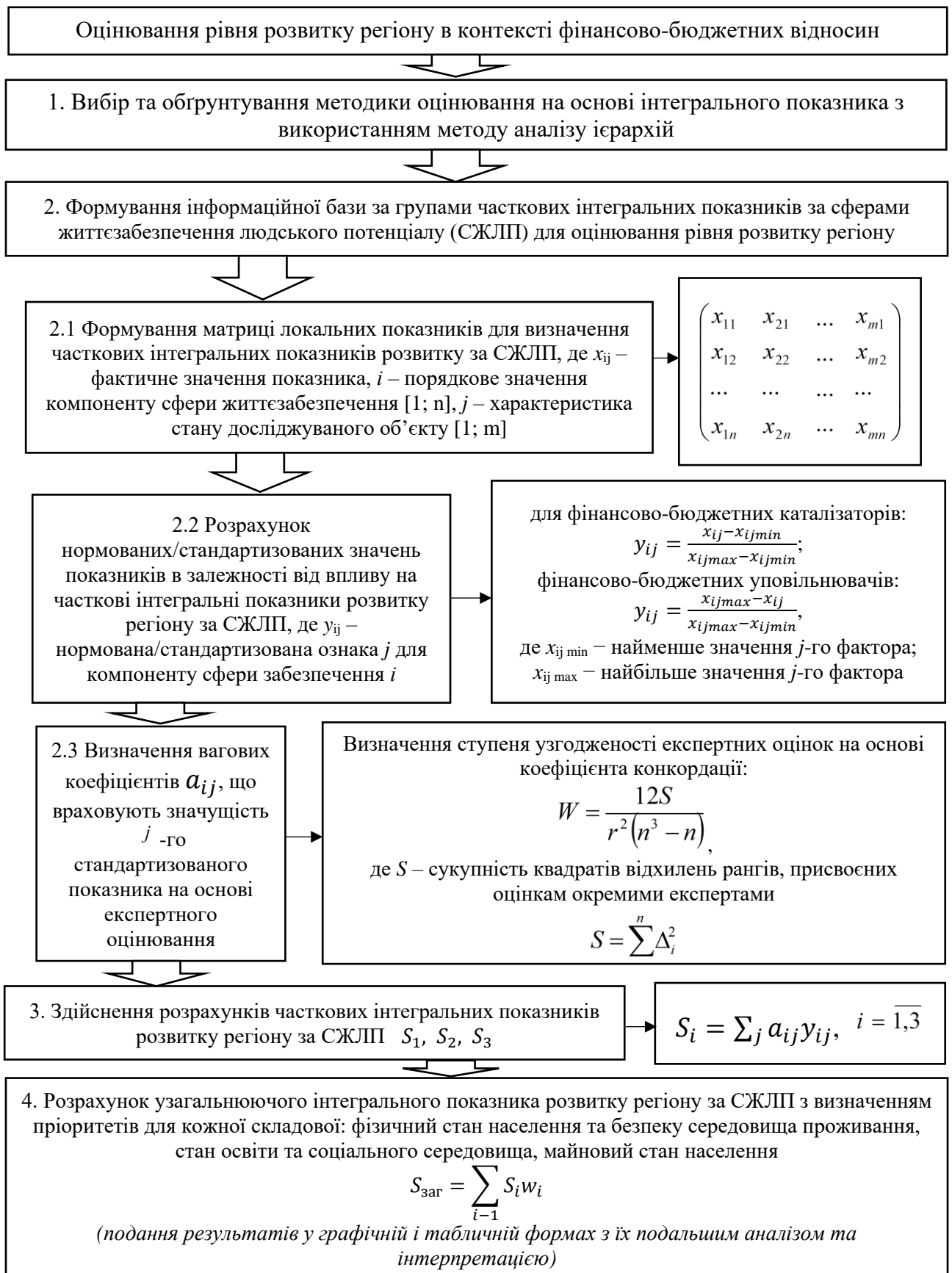

Рис. 2.7. Науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу
 [Побудовано автором]

Наступним етапом є формування квадратичної узгодженої матриці попередньо визначених ваг a_{ij} в динаміці для n – елементів узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП в контексті фінансово–бюджетних відносин:

$$K_t = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{1k} & a_{1n} \\ a_{i1} & a_{ik} & a_{in} \\ a_{n1} & a_{nk} & a_{nn} \end{pmatrix}$$

Розрахунок рядка пріоритетів здійснюємо в наступній послідовності. Знаходимо суму всіх елементів по кожному рядку квадратичної узгодженої матриці (формула 2.8) та розраховуємо зворотне значення кожного елементу рядка (формула 2.9).

$$\begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n a_{n1} \\ \sum_{k=1}^n a_{nk} \\ \sum_{i=1}^n a_{ni} \end{pmatrix} \quad (2.8)$$

$$\begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n \frac{1}{a_{n1}} \\ \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{nk}} \\ \sum_{i=1}^n \frac{1}{a_{ni}} \end{pmatrix} \quad (2.9)$$

Знаходимо сумарне значення за всіма елементами рядків зворотних значень:

$$\left(\sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{ik}} \right) \quad (2.10)$$

Для визначення рядка пріоритетів w необхідно поділити кожного елементу рядка на отриману суму:

$$\begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n \frac{1}{a_{n1}} / \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{ik}} \\ \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{nk}} / \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{ik}} \\ \sum_{i=1}^n \frac{1}{a_{ni}} / \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n \frac{1}{a_{ik}} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \end{pmatrix} \quad (2.11)$$

Для розрахунку узагальненого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП використовуємо формулу:

$$S_{\text{заг}} = \sum_{i=1} S_i w_i \quad (2.12)$$

Виходячи з наведеного методичного підходу величина узагальненого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП визначається сумою добутків часткових інтегральних показників та їх пріоритетів, що дозволяють розрахувати середньоарифметичне значення рядків пріоритетів всіх сфер життєзабезпечення людського потенціалу, які формують необхідний його рівень для досягнення стратегічних цілей відновлення та розвитку вітчизняної економіки. Графічне представлення отриманих значень розподілу пріоритетів впливу визначених сфер життєзабезпечення людського потенціалу на розвиток регіону та узагальненого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП забезпечує можливість отримати уявлення щодо динаміки соціально-економічних процесів в регіоні та впливу бюджетних витрат на формування високого рівня людського потенціалу. Обґрунтовано та сформовано систему показників оцінки розвитку регіону в контексті фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу, яку побудовано з використанням методу аналізу ієрархій, що дозволило систематизувати індикатори за трьома сферами життєзабезпечення людського потенціалу (фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, майновий стан населення), виокремити фінансово-бюджетні каталізатори і уповільнювачі розвитку регіону, та за результатами розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону отримати об'єктивно-адаптивну оцінку ефективності використання бюджетних ресурсів, визначити ступінь впливу і значущість сфер життєзабезпечення, що є базисом для відновлення та реалізації людського потенціалу на основі продукування своєчасних і обґрунтованих управлінських рішень.

2.3 Науково–методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону в аспекті діяльнісно–логістичного підходу

Дослідження впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону за СЖЛП фінансово–бюджетними інструментами дозволяє визначити основні напрями формування його потенціалу за рахунок в тому числі розширення можливостей наповнення бюджету в перспективному періоді. Ключовою проблемою, що супроводжує процеси розподілу коштів видаткової частини бюджету, є їх обмеженість, особливо в ситуації скорочення обсягів виробництва, втрати ключових об'єктів інфраструктури, необхідності відновлення стійкості та стимулювання економічного та соціального розвитку регіону. Ця проблема набула особливої актуальності в умовах викликів, які стоять перед країною у соціально-економічних, гуманітарних та політичних сферах і недостатнє врахування можливостей платників податків у формуванні доходів бюджету може призвести до прийняття помилкових управлінських рішень щодо розподілу бюджетних ресурсів та ефективного їх використання для відновлення регіону в умовах кризового стану. Ця проблема набула особливої актуальності в умовах викликів, які стоять перед країною у соціально-економічних, гуманітарних та політичних сферах [218]. Роль бюджетних видатків як елемента фінансово–бюджетних відносин в системі забезпечення розвитку регіону досліджувалися в роботах Канєвої Т. [172], Лібанової Е.М. [219], Александрова І. О. [220]. Питання встановлення впливу витрат бюджету на динаміку окремих складових інтегрального показника розвитку регіону з метою їх оптимізації та створення передумов для стратегічного розширення потенційних можливостей регіону аналізувалися в роботах Жаліло Я. А. [221], Згуровського М. З. [222] та ін.

Згідно з аналізом, наведеним у дослідженні [223], система оподаткування є визначальним чинником, який формує та спрямовує соціально-економічний розвиток будь-якої країни. Податкова стратегія стає невід'ємною частиною економічної політики та інструментом досягнення державних цілей. Поза своєю традиційною фіскальною функцією, система оподаткування також

використовується для спрощення процедур сплати податків та стимулювання розвитку економіки відповідно до національних завдань [218]. Вона допомагає створювати передумови для загального економічного зростання чи подальшого розвитку секторів національної економіки відповідно до стратегічних напрямів розвитку країни. Однак, економіка більшості країн демонструє значний розрив між податковою та економічною політикою, а влада фокусується головним чином на максимізації обсягу збирання податків в якості основної податкової цілі. Встановлено, що скорочення податкових витрат на 1% не має істотного негативного впливу на темпи економічного зростання, тоді як підвищення ставок податків на суму, еквівалентну 1% від загального валового внутрішнього продукту (ВВП), призводить протягом найближчих двох років до зменшення реального ВВП на 3%. [224]. Дослідження, проведене на основі аналізу двадцяти однієї країни, що входить до складу ОЕСР протягом досліджуваного періоду, що охоплює 1971–2004 рр., виявило найбільш важливі чинники, які впливають на швидкість економічного зростання та розвитку. Серед них дослідниками виокремлено параметри, що характеризують рівень накопичення людського та фізичного капіталу, приріст населення, рівень фіскального навантаження в досліджуваних країнах, виражене у відсотках до ВВП [225]. Цей аналіз також дозволив оцінити вплив різноманітних податків на економічний розвиток на основі їхнього внеску до загальної суми податкових надходжень, з врахуванням нейтральності основних видів доходів і витрат. Внаслідок проведеного аналізу було встановлено, що найбільший негативну дію на розвиток економіки країни та економічне зростання спричиняють такі види податків: податки на діяльність корпорацій, податки на доходи фізичних осіб, податки на споживання і податки на власність, що сплачуються домашніми господарствами, а не корпораціями.

Статистичні дані по Україні свідчать про постійне зростання ступеня податкового навантаження (з 36,6% в 2013 р. до 40,8% в 2021 р.), що викликає систематичне невиконання податкових обов'язків як фізичними, так і юридичними особами, що є платниками податків, та зменшує інвестиційну привабливість вітчизняної економіки [195], що особливо актуально в умовах

необхідності залучення іноземних інвестицій у світлі відсутності внутрішніх фінансових ресурсів для відновлення економіки. Цей процес також веде до дисбалансу між доходами та витратами в бюджеті, що призводить до виникнення дефіцитів у фінансовій сфері, як відомих, так і схованих. Зокрема, сфери соціального захисту та освіти, які страждали від недофінансування останніми роками, можуть стати каталізаторами економічного розвитку та забезпечити умови для збільшення доходів бюджету в майбутньому. Саме тому, актуальність дослідження впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону за напрямками формування людського потенціалу фінансово–бюджетними інструментами обґрунтована необхідністю розширення можливостей наповнення бюджету в перспективному періоді. Запропонований у підрозділі 2.2 підхід до оцінки розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу в тому числі дозволяє з'ясувати, наскільки ефективними є рішення органів місцевого самоврядування у відношенні до ключових складових розвитку регіону, що допоможе створити та реалізувати спеціалізовані програми, спрямовані на відновлення, модернізацію та подальший розвиток інфраструктури регіону з метою включення його в європейський простір, збільшення інвестиційної привабливості регіону та сприяння впровадженню інноваційних технологій та ін. Проведемо оцінювання розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу на прикладі Харківської області на основі вихідних даних, представлених в Додатку Ж. Науково–методичний підхід до оцінки розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу реалізується у вигляді послідовних етапів [218].

I. Створення інформаційного середовища на основі ґрунтового аналізу існуючих показників розвитку регіону за СЖЛП (підрозділ 2.2), що дозволило виокремити ключові складові показників, що визначають особливості розвитку регіону, об'єднані у відповідні групи, їх стандартизація з урахуванням

стимулюючого або дестимулюючого впливу на часткові інтегральні показники за сферами життєзабезпечення людського потенціалу.

II. Підготовка анкети для проведення експертного опитування. Даний етап включає в себе розробку анкети для здійснення експертної оцінки на основі певних вимог до її вмісту та форми, зокрема: використання загальновідомої термінології при формулюванні запитань, виключення двозначного тлумачення запитань для уникнення непорозумінь, забезпечення однозначного розуміння кожного запитання. До експертів, що приймають участь у експертному опитуванні, також висувається ряд вимог: оцінки експерта мають бути стійкими в часі і послідовними, будь-яка додаткова інформація щодо характеристик об'єкта дослідження має поліпшувати оцінку експерта, а не призводити до виникнення розбіжностей, фахівець повинен бути визнаним у сфері своєї діяльності як особа, що має значний досвід та кваліфікацію, експерт повинен мати певний досвід успішних передбачень у даній галузі знань. Розроблена анкета, призначена для дослідження важливості чинників, що впливають на розвиток регіону за СЖЛП, включає питання, відповідно до яких експертам необхідно відсортувати кожний фактор (показник) залежно від ступеня його важливості для визначення рівня розвитку Харківського регіону. Ранги призначаються наступним чином: 1 – дуже висока важливість; 2 – висока важливість; 3 – середня важливість; 4 – низька важливість; 5 – дуже низька важливість. Крім того, вам необхідно визначити числовий коефіцієнт важливості для кожного з факторів, дотримуючись таких вимог. Якщо експерт вважає, що даний показник не впливає на досліджуваний об'єкт, він не ставить жодної позначки. Якщо експерт не може визначити важливість показників порівняно з іншими, то необхідно присвоїти їм однаковий номер. У випадку, якщо експерт вважає, що рівень розвитку регіону за СЖЛП повинен враховувати інші показники, необхідно додати їх до списку і присвоїти їм відповідний ранг. Результати експертного оцінювання представлено в табл. 2.2–2.4.

III. Оцінка ступеня узгодженості оцінок експертів зазвичай визначається за допомогою коефіцієнта конкордації Кендела (W). Цей коефіцієнт допомагає

визначити, наскільки схожі чи різні оцінки експертів стосовно декількох варіантів або альтернатив. Спочатку кожен експерт виставляє свої оцінки для різних альтернатив. Потім проводиться порівняння оцінок пар експертів для кожної альтернативи. В результаті цього порівняння визначається, скільки пар оцінок співпадають, скільки різняться і скільки залежать одна від одної. Значення коефіцієнта Кендела може знаходитися в діапазоні від -1 до 1 . Чим ближче значення до 1 , тим вища узгодженість оцінок експертів, що вказує на схожі вподобання між ними.

Таблиця 2.2

Результати опитування експертів щодо визначення важливості показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання [Побудовано автором]

Оцінка експертів	Захворюваність населення	Кількість дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках	Спорт, відпочинок та оздоровлення дітей	Житловий фонд в розрахунку на особу	Безпечність простору для життя
№1	2	3	5	1	1
№2	1	4	4	2	2
№3	2	4	3	2	2
№4	3	3	4	1	2
№5	2	4	4	2	3
№6	2	4	3	2	2
№7	2	4	4	2	2
Загальна оцінка	14	26	27	12	14

Таблиця 2.3

Результати опитування експертів щодо визначення важливості показників стану освіти та соціального середовища [Побудовано автором]

Оцінка експертів	Рівень освіти населення	Відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів
№1	2	3
№2	3	3
№3	2	4
№4	1	3
№5	3	3
№6	2	3
№7	2	3
Загальна оцінка	2	3

Таблиця 2.4

Результати опитування експертів щодо визначення важливості показників
майнового стану населення [Побудовано автором]

Оцінка експертів	Рівень доходів населення	Інші негрошові виплати, пільги та субсидії
№1	2	3
№2	3	3
№3	2	2
№4	1	3
№5	2	3
№6	2	3
№7	1	3
Загальна оцінка	2	3

Значення, близьке до -1 , також свідчить про високий рівень узгодженості, але зазначає, що експерти вибирають різні альтернативи. Значення, близьке до 0 , свідчить про відсутність узгодженості між оцінками експертів. Перевірка значимості отриманого значення показника, що характеризує узгодженість оцінок експертів проводиться за допомогою статистики Фрідмана (F) з використанням таблиці критичних значень. Результати експертного опитування, зокрема значення коефіцієнту конкордації Кендела та вибіркове значення статистики Фрідмана з кількістю ступенів вільності та рівнем значущості представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Результати оцінювання ступеня узгодженості оцінок експертів
[Побудовано автором]

Змінна	N = 7, df = 8 ANOVA Chi Sqr = 40.66310, p < .00000 Coeff. of Concordance = 0.72613 Average rank r = 0.68048			
	Average Rank	Sum of Ranks	Mean	Std. Dev.
x1	3,5	24,5	2	0,57735
x2	8	56	3,714286	0,48795
x3	8,142857	57	3,857143	0,590066
x4	2,642857	18,5	1,714286	0,48795
x5	3,428571	24	2	0,57735
x6	3,642857	25,5	2,142857	0,590066
x7	6,714286	47	3,142857	0,48795
x8	3	21	1,857143	0,377964
x9	5,928571	41,5	2,857143	0,377964

Встановлено, що величина коефіцієнту конкордації становить $W=0,73$, величина статистики Фрідмана $F=40,66$. Перевіримо табличне значення критерію χ^2 при рівні значущості 0,05 становить 15,51, що з імовірністю 95% підтверджує існування певної узгодженості думок експертів відносно важливості показників, що формують часткові інтегральні показники за сферами життєзабезпечення людського потенціалу.

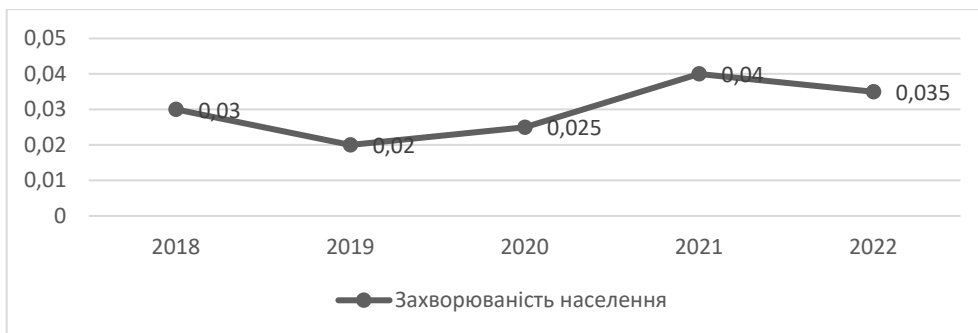
IV. Розрахунок вагових коефіцієнтів a_{ij} на основі їх середньоарифметичного значення дозволив отримати наступну множину значень. Для показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання $a_{ij}= 0,25; 0,13; 0,12; 0,26; 0,24$. Для показників стану освіти та соціального середовища $a_{ij}= 0,61; 0,38$. Для показників майнового стану населення $a_{ij}= 0,60; 0,40$. Розрахуємо часткові показники $a_{ij}u_{ij}$ та часткові інтегральні показники розвитку регіону за СЖЛП S_i . В табл. 2.6 представлено результати розрахунку часткових показників та часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання.

Таблиця 2.6

Часткові показники та частковий інтегральний показник фізичного стану населення та безпеки середовища проживання [Побудовано автором]

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Захворюваність населення	0,03	0,02	0,025	0,04	0,035
Кількість дітей у центрах соціально–психологічної реабілітації та притулках	0,07	0,09	0,13	0,12	0,13
Спорт, відпочинок та оздоровлення дітей	0,11	0,12	0,11	0,09	0,09
Житловий фонд в розрахунку на особу	0,16	0,2	0,22	0,25	0,26
Безпечність простору для життя	0,05	0,11	0,09	0,13	0,06
Частковий інтегральний показник фізичного стану населення та безпеки середовища проживання S_1	0,4	0,57	0,59	0,64	0,62

На основі отриманих значень показників (табл. 2.6) побудовано відповідні графіки, що демонструють динаміку розрахованих показників (рис. 2.8).

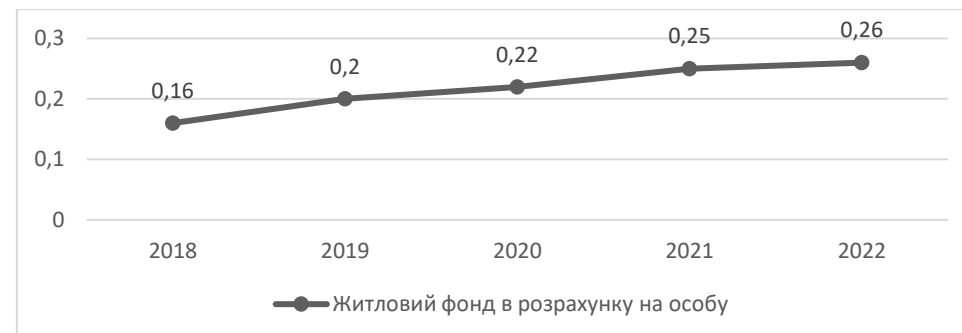
а)

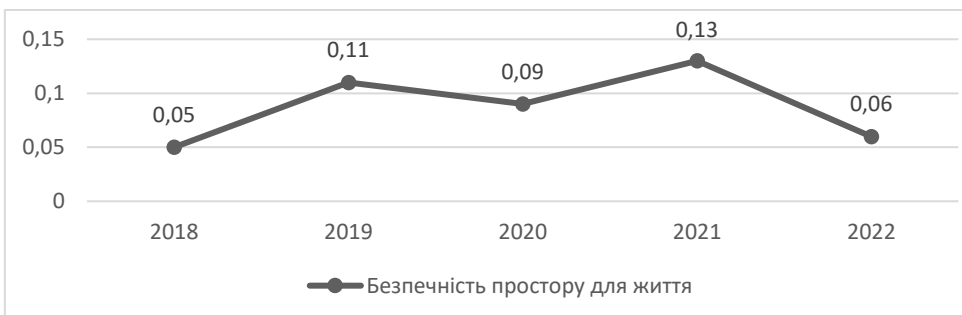
б)

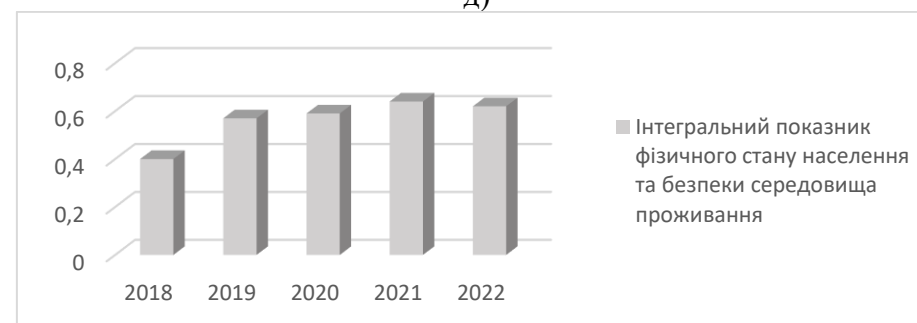
в)

г)

д)

е)

Рис. 2.8. Динаміка часткових показників та часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання [Побудовано автором]

Так, рис. 2.8 а) демонструє тенденцію до збільшення першого фактору часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання, а саме захворюваності населення. Оскільки цей показник негативно впливає на розвиток фізичного стану населення, зменшення його рівня слід розглядати як збільшення захворюваності серед населення. Аналізуючи отримані дані для Харківського регіону, спостерігаємо різкий пік захворюваності у 2019 і 2020 рр. через підвищення рівня захворюваності та поширення COVID–19. Пандемія коронавірусу спричинила велику кількість заражень та смертей, що призвело до масових госпіталізацій та перевантаження системи охорони здоров'я. Крім того, карантинні обмеження призвели до затримок в лікуванні та діагностиці серцево–судинних захворювань, онкологічної патології, значно скоротилися профілактичні заходи. Згодом спостерігалось уповільнення цього процесу у 2021 р. Однак, починаючи з 2022 р. ситуація поступово погіршується через руйнування елементів інфраструктури системи охорони здоров'я, порушення поставок медичних препаратів, обмеження доступу до медичних послуг, прямої загрози життю і здоров'ю як військових, так і цивільного населення. Отримані результати підтверджують доцільність визначення завдань сталого соціального розвитку як ключового пріоритету державної політики, зокрема через зниження рівня захворюваності населення, що відзначено у стратегічних планах сталого економічного розвитку Харківської області на 2021–2027 роки [195].

Зазначена проблема в значній мірі пов'язана із проблемами в галузі охорони здоров'я, а саме [226]: низькою якістю і високою вартістю медичних послуг і лікарських засобів, обмеженою матеріально–технічною базою медичних установ, поєднання масштабування пандемії COVID–19 і надзвичайні обставини на території країни. Динаміку другого фактору часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання – кількість дітей у центрах соціально–психологічної реабілітації та притулках, що знаходяться на утриманні у дитбудинках, можна побачити на рис. 2.8 б). Подібно до попереднього показника, цей фактор є гальмівником розвитку людського

потенціалу, тому збільшення його значень свідчить про скорочення кількості дітей, що перебувають у дитбудинках. Аналізуючи рис. 2.8 б), можна побачити, що починаючи з 2018 р., кількість дітей у дитбудинках Харківської області почала зменшуватися. З 2020 по 2021 рр. їх кількість майже не змінилася. На рис. 2.8 в) представлена динаміка третього фактору часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання – спорт, відпочинок та оздоровлення дітей. Аналізуючи рис. 2.8 в), можна побачити, що рівень оздоровлення та спортивної підготовки має досить негативні тенденції у своїй динаміці. Зокрема, поряд із високими показниками у 2018 та 2019 рр., у наступному періоді спостерігається скорочення даного показника. В 2022 р. рівень оздоровлення та спортивної підготовки не змінився порівняно з попереднім 2021 р. встановлення низького рівня оздоровлення та спортивної підготовки пов'язано з обмеженим обсягом фінансуванням розвитку фізкультури та спорту, зокрема спортивних шкіл, а також оплатою путівок санаторно–курортного оздоровлення для дітей та підлітків.

Відповідно до графічних даних, наведених на рис. 2.8 г) встановлено, що з 2018 р. рівень житлового фонду на одну особу в Харківському регіоні почав зростати стабільно. Ця позитивна динаміка може бути пов'язана зі сильними внутрішніми чинниками сталого соціального розвитку області, такими як розвинута будівельна галузь та виробництво будівельних матеріалів. Ці фактори призводять до надмірної пропозиції на ринку житла і підсилюють матеріальні можливості населення, що підвищує рівень забезпеченості житлом населення регіону. Щодо рис. 2.8 д), рівень безпечності простору для життя має досить неоднозначну динаміку, що вказує на коливання рівня безпеки простору, який впливає на життєзабезпечення людського потенціалу. Збільшення давного показника у 2019 р. порівняно з попереднім свідчить про поліпшення безпеки простору для життя. Проте, у 2020 р. показник скоротився до 0,09, що свідчить існування певних факторів, що викликають певні загрози для життя. Зростання даного показника у 2021 р. стало позитивним сигналом в системі регіональних відносин, але в у 2022 р. показник знову зменшився до 0,06, що свідчить про

розширення загроз для життя населення. Важливо враховувати, що фактор безпечності простору для життя включає різноманітні складові, з яких два є стимуляторами, а чотири – дестимуляторами. Так, наприклад, кількість порушених земель не показує чіткої тенденції в динаміці, але максимальні значення спостерігаються у 2018 р., 2020 р. та 2022 р., що негативно впливає на загальний рівень безпечності простору проживання. Особливо ця проблема загострилася останнім часом, що все більш негативно буде впливати на підсумкові параметри безпеки [218]. Так за оцінками KSE Institute та Міністерства аграрної політики та продовольства, загальні втрати, які сільське господарство України понесло внаслідок повномасштабного вторгнення, складає 4,29 млрд дол. [227]. Найсуттєвіші збитки були зафіксовані через процеси руйнування або часткового виведення з обігу або пошкодження сільськогосподарських земель та неурожаю, що призвело до втрат на суму 2,1 млрд дол. Дослідження вказує, що сільськогосподарські землі зазнали два значних види пошкоджень – мінне забруднення та пряме фізичне ушкодження. Крім того, земельні ділянки, на яких велися активні бойові дії, забруднено нерозірваними боєприпасами, що становить безпекові загрози для працівники агросфери. Вартість оцінки стану земель та їх очищення коштує понад 436 млн дол. Іншим різновидом пошкоджень земель сільськогосподарського призначення є фізичне ушкодження поживного прошарку ґрунту [228]. Площа відпрацьованих земель також зростала досить швидкими темпами з року в рік, що також негативно вплинуло на рівень безпечності простору для життя в регіоні. Щодо показників–стимуляторів безпечного простору регіону, забезпеченість питною водою скорочується у 2018 р., а протягом 2019–2022 рр. незначно зростає. Площа рекультивованих земель має постійну тенденцію до скорочення, починаючи з 2018 р. Ґрунтуючись на наведених вище положеннях, можна підтвердити необхідність вирішення основних проблем сталого економічного розвитку в екологічній сфері, що визначено у Стратегії розвитку Харківської області [195]: істотна концентрація відходів на території регіону, а також посилення антропогенного навантаження на атмосферне повітря

внаслідок зростання обсягів викидів забруднювальних речовин від пересувних джерел тощо. На основі аналізу складових показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання та їх узагальнення, на рис. 2.8 е) відображено динаміку часткового інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання як компоненти оцінки розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу, що ілюструє загальне значення його складових. Так, виходячи з рис. 2.8 е) позитивні зміни досліджуваного інтегрального показника нестабільні, а з 2021 р. спостерігається повільна, але негативна тенденція його зміни. Порівнюючи особливості динаміки інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання з динамікою його часткових показників, можна стверджувати, що факторами, які забезпечують підвищення його рівня є: по–перше, постійне зростання забезпеченості житлом населення; по–друге, скорочення абсолютної кількості дітей, що перебувають у дитбудинках. У той же час до факторів, які скорочують значення показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання відносяться: рівень захворюваності населення (у дуже значній мірі), а також рівень оздоровлення спортивної підготовки та зниження рівня безпеки проживання населення регіону.

Наступним елементом оцінки розвитку Харківського регіону за СЖЛП в аспекті фінансово–бюджетних відносин в контексті діяльнісно–логістичного підходу є частковий інтегральний показник стану освіти та соціального середовища (табл. 2.7). На рис. 2.9–2.10 спостерігаємо, що рівень освіти населення та інтерес до культурних подій мають тенденцію до зниження в досліджуваному періоді, в той час як частковий інтегральний показник стану освіти та соціального середовища демонструє певні коливання, з покращенням у 2020 р. та зменшенням у 2021 і 2022 рр. Виходячи з даних, які представлені на рис. 2.9 протягом 2018–2022 рр. можна відзначити поступове зменшення освітнього рівня населення, яке вимірюється за кількістю учнів, студентів та науковців на 10 тисяч осіб.

Часткові показники та частковий інтегральний показник стану освіти та соціального середовища [Побудовано автором]

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень освіти населення	0,62	0,38	0,31	0,16	0,00
Відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів	0,19	0,27	0,38	0,27	0,32
Частковий інтегральний показник стану освіти та соціального середовища S_2	0,81	0,65	0,69	0,43	0,32

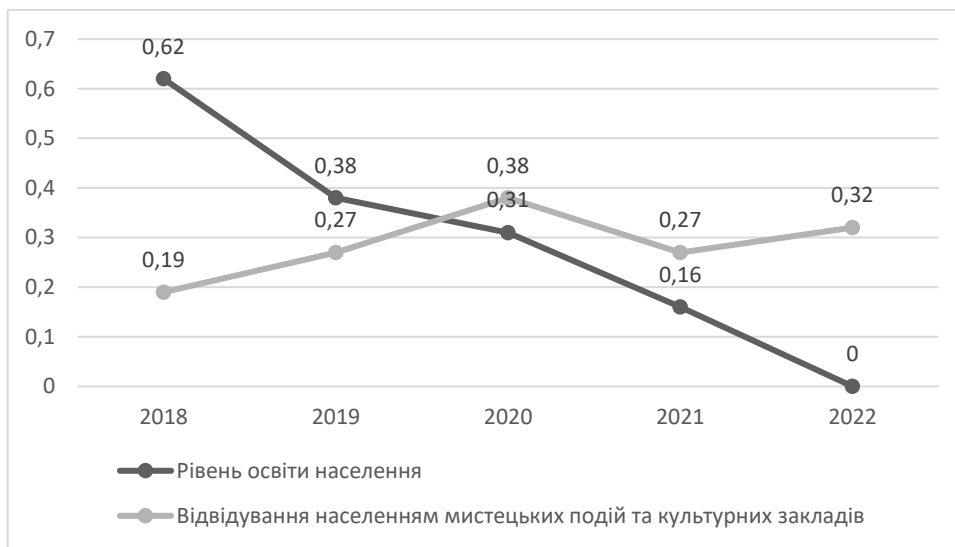

Рис. 2.9. Динаміка часткових показників стану освіти та соціального середовища [Побудовано автором]

Рис. 2.10. Динаміка часткового інтегрального показника стану освіти та соціального середовища [Побудовано автором]

Ця тенденція в більшій мірі обумовлена демографічною ситуацією, спадом народжуваності, обмеженнями, пов'язаними зі стрімким поширенням захворюваності на COVID-19, призупиненням навчального процесу у багатьох закладах освіти через деструктивні процеси у фазі загострення [229]. Понад 6 млн осіб були змушені залишити територію України через трансформацію безпекового середовища. Станом на кінець вересня 2022 р., 4,18 млн осіб зареєструвалися в європейських країнах для отримання тимчасового притулку або подібних національних програм. Понад 8 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами, при цьому значна кількість залишилася на тимчасово окупованих територіях. За наявними даними, понад 665 тис. студентів і учнів шкіл (16% від загальної кількості) і 25 тис. освітян (6% від загальної кількості) були змушені покинути Україну.

Крім того, станом на 25 жовтня 2022 р. в українських університетах навчалось 68 712 іноземців. Загалом в Україні отримують вищу освіту громадяни понад 150 країн світу, найбільше представників надходить з Індії, Марокко, Туркменістану, Азербайджану та Нігерії. З початком складних суспільних процесів значна кількість іноземних студентів була змушена покинути Україну, проте більшість з них продовжує навчання дистанційно, і не обов'язково повертається на свою батьківщину, а отримали захист у сусідніх країнах. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, в 2023 р. спостерігається помітне зменшення кількості студентів і учнів в Україні порівняно з попередніми роками. Зокрема, кількість учнів початкової школи зменшилася на 3,6% за перші два місяці 2023 р. порівняно з аналогічним періодом 2022 р., тоді як кількість учнів середньої школи зменшилася на 2,8% [12, 229]. Динаміка другого фактору часткового інтегрального показника стану освіти та соціального середовища, який вимірює культурний рівень населення за кількістю відвідувань населенням мистецьких подій та культурних закладів, можна також побачити на рис. 2.10. Аналізуючи динаміку даного показника, помітно, що у період з 2018 по 2020 рр. спостерігалось стійке зростання кількості відвідувачів культурних та мистецьких подій. Але останні два роки досліджуваного періоду характеризуються

зменшенням цього показника. Причини цієї ситуації включають скорочення доходів більшості населення, недостатнє фінансування розвитку сфери культури та мистецтва, карантинні обмеження, заборона проведення масових заходів через небезпеку для життя та здоров'я відвідувачів. На рис. 2.10 відображено динаміку часткового інтегрального показника стану освіти та соціального середовища, що є ключовим складовим показником оцінки розвитку регіону за СЖЛП. Оцінюючи динаміку інтегрального показника стану освіти та соціального середовища протягом досліджуваного періоду спостерігаємо спад у 2019 р., а після певного відновлення в 2020 р., наступає значне щорічне скорочення значень показника. Порівнюючи особливості динаміки інтегрального індексу потенціалу здібностей та знань з динамікою його часткових показників, можна встановити, що до 2006 р. факторами, які сприяли підвищенню цього показника, були постійне зростання рівня освіти населення та невелике збільшення культурного рівня населення, виміряне кількістю відвідувань театрів, музеїв та кінозалів. Проте, починаючи з 2007 р., зменшення кількості учнів, студентів і науковців має негативний вплив на вимірюваний показник освітнього потенціалу, незважаючи на стабільний ріст другого його компонента. Значення часткових показників та інтегрального показника майнового стану населення для Харківського регіону у динаміці за період 2018–2022 рр. наведено в табл. 2.8. На основі отриманих значень показників з табл. 2.8 побудовано графіки, що демонструють динаміку рівня доходів населення та інших негрошових доходів на одну особу.

Таблиця 2.8

Часткові показники та частковий інтегральний показник майнового стану населення [Побудовано автором]

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень доходів населення	0,24	0,26	0,41	0,51	0,60
Інші негрошові виплати, пільги та субсидії	0,16	0,14	0,23	0,31	0,45
Майновий стан населення S_3	0,41	0,43	0,64	0,81	0,91

Важливо зауважити, що під час розрахунків значення майнового стану населення було кориговано з урахуванням індексу інфляції. Виходячи з рис. 2.11, спостерігається постійне зростання доходів населення, особливо помітно за останні 3 роки, коли темпи зростання цих показників були найвищими, хоча в 2022 р. темпи зростання оплати праці та підприємницького доходу уповільнилися через загальну негативну соціально–економічну ситуацію в країні.

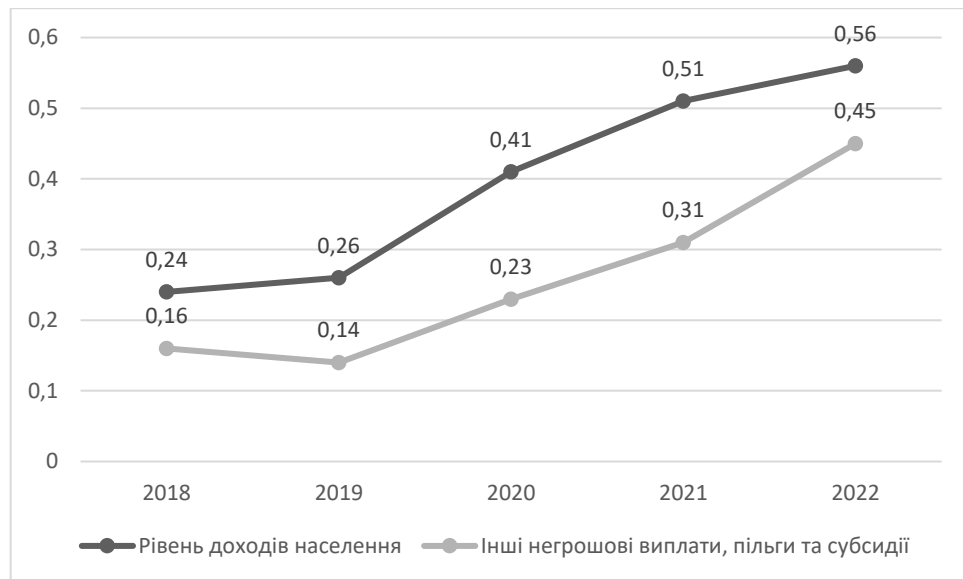

Рис. 2.11. Динаміка часткових показників майнового стану населення
[Побудовано автором]

На рис. 2.11 представлено динаміку інших негрошових виплат, пільг та субсидій з бюджету, який також відзначається стабільно високими темпами зростання за останні 3 роки. Важливо відзначити, що значний обсяг коштів, необхідних для підвищення рівня системи соціальних послуг до європейського рівня, вимагає розробки соціальної стратегії, яка б не лише не стимулювала економіку, але й гратиме мультиплікативну роль у підтримці економічної динаміки. Динаміку часткового інтегрального індексу майнового стану населення як складової оцінки рівня розвитку регіону за СЖЛП можна побачити на рис. 2.12. Цей графік демонструє стабільне зростання досліджуваного показника. Порівнюючи особливості динаміки часткового інтегрального індексу майнового стану населення з динамікою його окремих складових показників,

можна стверджувати, що факторами, які сприяють зростанню рівня цього показника, є одночасне (хоча і нерівномірне) збільшення обох зазначених складових.

Рис. 2.12. Динаміка часткового інтегрального показника майнового стану населення [Побудовано автором]

Розрахунок узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП з визначенням пріоритетів для кожної складової: фізичний стан населення та безпеку середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, майновий стан населення. Визначення рядка пріоритетів w для кожної складової для розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП представлено в табл. 2.9. Дані, представлені на рис. 2.13, демонструють практично стабільне зростання інтегрального показника розвитку регіону протягом 2018–2020 рр. Але варто зауважити, що у 2021 р. спостерігалось незначне зниження даного показника на 6,5%. Так, за даними Держкомстату, українська економіка у 2020 р. під впливом пандемії зазнала різке падіння, але з другого кварталу 2021 р. спостерігається стійке відновлення. Однак цей процес відбувається повільніше, ніж передбачали аналітики як в Україні, так і за кордоном. У січні–березні 2021 р. валовий внутрішній продукт України продовжував падати, зберігаючи певну інерцію, з втратою у 1,2% порівняно з аналогічним періодом 2020 р. [12].

Розрахунок рядка пріоритетів w для кожної складової узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП) [Побудовано автором]

Квадратична узгоджена матриця попередньо визначених ваг a_{ij} для n – елементів узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП	Сума елементів по рядкам узгодженої квадратичної матриці	Зворотне значення кожного елементу рядка	Сумарне значення за всіма елементами рядків зворотних значень	Визначення рядка пріоритетів (w)
1	2	3	4	5
$K_{2018} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 0,49 & 0,98 \\ 2 & 2,03 & 1 & 1,98 \\ 3 & 1,03 & 0,51 & 1 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 4,06 \\ 2,00 \\ 3,96 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 0,25 \\ 0,50 \\ 0,25 \end{pmatrix}$	1	$\begin{pmatrix} 0,25 \\ 0,50 \\ 0,25 \end{pmatrix}$
$K_{2019} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 0,88 & 1,36 \\ 2 & 1,14 & 1 & 1,55 \\ 3 & 0,73 & 0,65 & 1 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 2,87 \\ 2,53 \\ 3,91 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 0,35 \\ 0,40 \\ 0,25 \end{pmatrix}$	1	$\begin{pmatrix} 0,35 \\ 0,40 \\ 0,25 \end{pmatrix}$
$K_{2020} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 0,86 & 0,92 \\ 2 & 1,17 & 1 & 1,08 \\ 3 & 1,08 & 0,93 & 1 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 3,25 \\ 2,79 \\ 3,00 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 0,31 \\ 0,36 \\ 0,33 \end{pmatrix}$	1	$\begin{pmatrix} 0,31 \\ 0,36 \\ 0,33 \end{pmatrix}$
$K_{2021} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 1,49 & 0,19 \\ 2 & 0,67 & 1 & 0,53 \\ 3 & 1,27 & 1,89 & 1 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 2,94 \\ 4,38 \\ 2,32 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 0,34 \\ 0,23 \\ 0,43 \end{pmatrix}$	1	$\begin{pmatrix} 0,34 \\ 0,23 \\ 0,43 \end{pmatrix}$
$K_{2022} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 2,06 & 0,66 \\ 2 & 0,48 & 1 & 0,32 \\ 3 & 1,51 & 3,12 & 1 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 3,02 \\ 6,18 \\ 1,98 \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} 0,33 \\ 0,16 \\ 0,50 \end{pmatrix}$	0,99	$\begin{pmatrix} 0,33 \\ 0,16 \\ 0,50 \end{pmatrix}$

Однак у другому кварталі 2021 р. українська економіка показала значний ріст на рівні 5,4% у порівнянні з попереднім роком. Статистика за третій квартал, хоч і трохи менш вражаюча, свідчить про зростання на рівні 2,7% порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Однак, темпи економічного

відновлення в 2021 р. не компенсували 4% спаду, який був зафіксований у 2020 р.

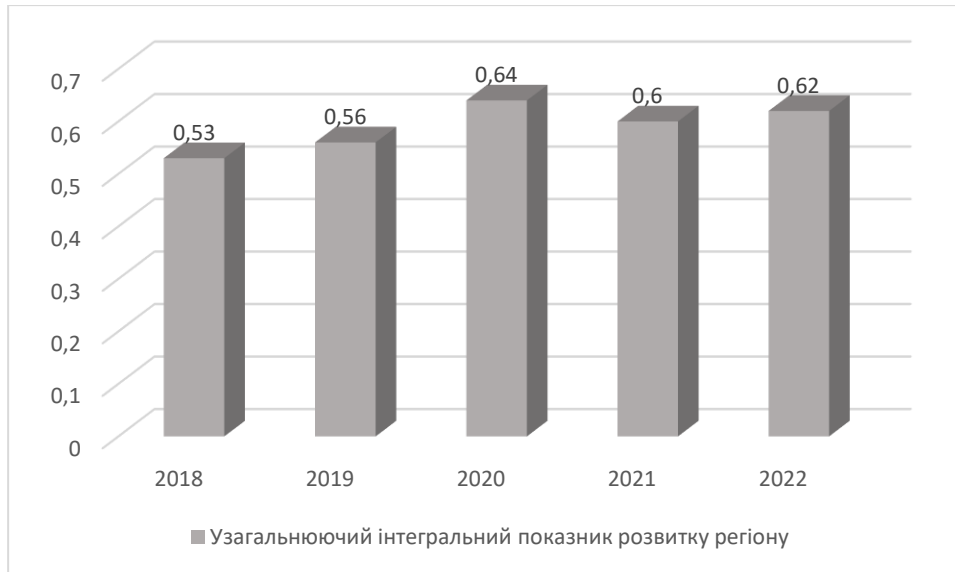

Рис. 2.13. Динаміка узагальнюючого інтегрального показника розвитку Харківського регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу
[Побудовано автором]

За результатами аналізу регіону Харківського у 2022 р., можна відзначити незначну позитивну тенденцію до підвищення інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП за рахунок зростання фізичного та майнового потенціалу регіону через масштабну державну підтримку окремих категорій населення, які постраждали через непередбачувані події політичного та соціально-економічного характеру. Зокрема на підтримку працівників небюджетної сфери, внутрішньо переміщених осіб, багатодітних родин та інших категорій населення в 2022 р. було спрямовано понад 8,0 млрд грн. [12]. За даними Міністерства соціальної політики України бюджет на соціальні виплати для працівників позабюджетного сектору, внутрішньо переміщених осіб, багатодітних сімей та інших категорій населення складався в 2022 р. наступним чином [218]: працівники позабюджетного сектору отримали 3,9 млрд грн.; внутрішньо переміщені особи – 2,5 млрд грн.; багатодітні сім'ї – 1,1 млрд грн.; інші категорії населення – 1,5 млрд грн. На рис. 2.14 наведено розрахунок середньоарифметичного значення пріоритетів розвитку регіону за СЖЛП в

аспекті фінансово–бюджетних відносин на основі діяльнісно–логістичного підходу. Важливо відзначити, що значущість напрямів розвитку Харківського регіону за СЖЛП, що фінансується з бюджету, розподілена таким чином: 45% фінансових ресурсів вкладається у фізичний стан населення та забезпечення безпеки середовища проживання, 32% – у стан освіти та соціального середовища, і 23% – у майновий стан населення.

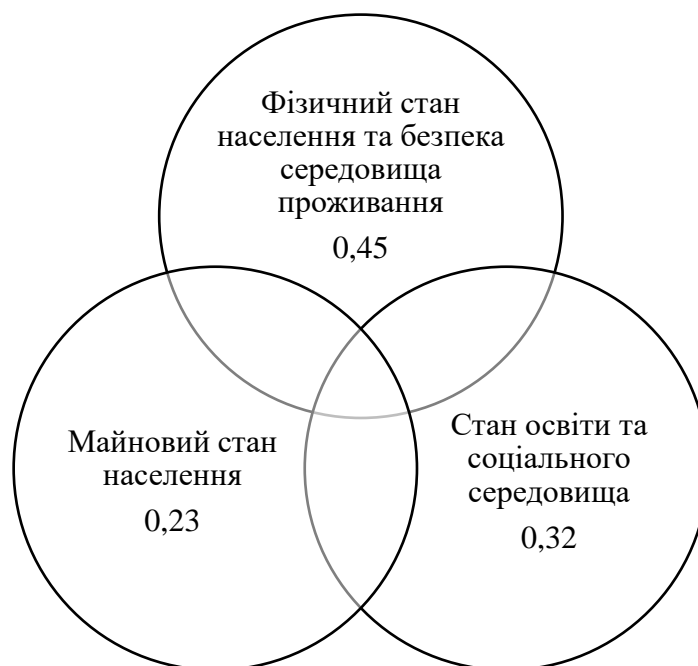

Рис. 2.14. Розподіл пріоритетів розвитку Харківського регіону за сферами життєзабезпечення людського потенціалу у 2018–2022 рр.

[Побудовано автором]

Аналіз пріоритетів дозволяє концентрувати зусилля там, де досягнення позитивних структурних зрушень може стати каталізатором для розвитку в суміжних або віддалених галузях. Це важливо для втілення стратегічних завдань відновлення вітчизняної економіки та забезпечення стійкого розвитку регіонів України. Проведений аналіз динаміки бюджетного фінансування та його кореляції з ключовими параметрами розвитку регіону засвідчив, що ефективність розподілу коштів значною мірою визначається не лише обсягами видатків, а й структурою їх спрямування. Встановлено, що наявні підходи до

оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм часто не враховують комплексний взаємозв'язок між соціально-економічними, демографічними та ресурсними факторами, що ускладнює формування збалансованої політики фінансування. Розраховані інтегральні показники дозволили ідентифікувати сфери із найбільшою чутливістю до зміни бюджетних потоків, а також окреслити напрями, де додаткове фінансування може забезпечити мультиплікативний ефект для економіки регіону. Таким чином, сформовані аналітичні висновки стали основою для обґрунтування необхідності виділення пріоритетних напрямів бюджетної підтримки. Виявлено, що цільове акцентування ресурсів має здійснюватися з урахуванням довгострокових ефектів та ризиків зовнішніх шоків. Такий підхід підсилює адаптивність регіональної бюджетної системи до кризових умов та сприяє формуванню механізмів швидкого реагування на соціально-економічні зміни. З урахуванням цього, аналітична оцінка стає не лише засобом діагностики поточного стану, а й інструментом прогнозування та стратегічного планування розвитку територій. Отже, запропоновано науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, який, базується на дуальному підході до оцінювання, що поєднує стандартизовану систему індикаторів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу із поетапним застосуванням методу експертної оцінки (визначення вагових коефіцієнтів), ранжування альтернатив і визначення їх пріоритетності та, на основі розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону, дозволило обґрунтувати стратегічно-орієнтовані пріоритети бюджетного фінансування в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Висновки до Розділу 2

1. Узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід регулювання розвитку регіонів фінансово-бюджетними інструментами з урахуванням еволюції теоретичних підходів провідних економічних шкіл. Встановлено, що моделі фінансово-бюджетного регулювання, які застосовуються в країнах із різними історичними, економічними та соціальними передумовами, відображають інтеграцію ринкових і державних механізмів впливу на розвиток регіону.

2. Проаналізовано особливості впровадження фінансово-бюджетних інструментів у провідних країнах світу відповідно до концепцій меркантилізму, фізіократії, класичної, неокласичної, кейнсіанської, інституціональної теорій, монетаризму та неокласичного синтезу. Виявлено, що більшість країн застосовують комплексні моделі, які передбачають інвестиції в інфраструктуру, підтримку підприємництва, розвиток людського потенціалу та зміцнення соціальної стабільності регіонів.

3. У межах дослідження систематизовано та адаптовано до сучасних умов розвитку України теоретико-методичні підходи провідних економічних шкіл світу у сфері фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону. На основі узагальнення їх ключових положень сформовано цілісну модель імплементації зарубіжного досвіду, яка враховує специфіку соціально-економічного середовища регіонів, особливості функціонування системи міжбюджетних відносин та сучасні виклики територіального розвитку. Застосування запропонованої моделі сприятиме підвищенню узгодженості бюджетної політики, зміцненню фінансової спроможності регіонів і підвищенню результативності управлінських рішень у процесі соціально-економічного відновлення в посткризових умовах.

4. Обґрунтовано доцільність групування індикаторів на фінансово-бюджетні каталізатори та уповільнювачі розвитку регіону, що забезпечує можливість виявлення чинників, які сприяють або перешкоджають зростанню

людського потенціалу регіонів, і дозволяє уточнити пріоритети фінансування та забезпечити більш раціональний розподіл бюджетних ресурсів.

5. Використання методу аналізу ієрархій у процесі розрахунку вагових коефіцієнтів та узгодженості експертних оцінок забезпечує обґрунтованість і прозорість оцінювання, а також створює основу для побудови єдиного інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП, що дозволяє порівнювати рівень розвитку різних регіонів України у контексті реалізації політики відновлення.

6. Обґрунтовано та сформовано систему показників оцінки розвитку регіону в контексті фінансово-бюджетних відносин на засадах діяльнісно-логістичного підходу, яка базується на застосуванні методу аналізу ієрархій, що дало змогу систематизувати індикатори за трьома ключовими сферами життєзабезпечення людського потенціалу, а саме: фізичний стан і рівень безпеки середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, а також майновий стан населення. Виокремлення фінансово-бюджетних катализаторів і чинників уповільнення розвитку регіонів створило підґрунтя для забезпечення можливості об'єктивно-адаптивної оцінки ефективності використання бюджетних ресурсів, визначення ступеня впливу та значущості кожної із зазначених сфер життєзабезпечення для забезпечення відновлення та реалізації людського потенціалу.

7. Доведено актуальність дослідження впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону в умовах посилення фіскального навантаження, дефіциту фінансових ресурсів та зростання соціально-економічних і безпекових викликів. Показано, що сфери соціального захисту, освіти, охорони здоров'я як основи розвитку людського потенціалу можуть виступати катализаторами довгострокового зростання та розширення дохідної бази бюджету, що зумовлює необхідність переорієнтації державного регулювання з переважно фіскальної на модель розвитку.

8. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону на засадах діяльнісно-

логістичного підходу, який ґрунтується на дуальному підході до оцінювання, що поєднує стандартизовану систему індикаторів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти й соціального середовища, майновий стан населення) із поетапним застосуванням експертних процедур, ранжування альтернатив і визначення їх пріоритетності. Розрахунок узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону забезпечив можливість обґрунтування пріоритетів бюджетного фінансування з урахуванням специфіки посткризових умов та сформував інформаційну основу для прийняття стратегічно орієнтованих ефективних управлінських рішень.

9. На прикладі Харківського регіону здійснено апробацію запропонованого науково-методичного підходу, виявлено специфіку динаміки розвитку регіону за СЖЛП у 2018–2022 рр.: нестабільність інтегрального показника фізичного стану населення та безпеки середовища проживання (за домінуючого негативного впливу захворюваності й безпекових ризиків), спад показників освітнього та культурного потенціалу та сталє зростання майнового стану населення. На основі розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону за СЖЛП та розподілу пріоритетів бюджетного фінансування (45% – фізичний стан та безпека середовища проживання, 32% – освіта та соціальне середовище, 23% – майновий стан населення) обґрунтовано напрями концентрації бюджетних ресурсів, що створює підґрунтя для формування стратегічно орієнтованих та більш ефективних управлінських рішень щодо відновлення та стійкого розвитку регіону.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ДІЯЛЬНІСНО- ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ

3.1 Формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу

Стратегічна значущість формування механізму фінансово-бюджетних відносин у системі забезпечення розвитку регіону зумовлюється необхідністю нейтралізації наслідків масштабних непрямих фінансово-економічних втрат національної економіки, які, за оцінками KSE Institute, досягли 1,164 трлн дол. втрат доходів та 385,7 млрд дол. втраченої доданої вартості [230]. Сукупні збитки Харківської області, що перевищують 30 млрд дол., актуалізують потребу у впровадженні цілісного, системно інтегрованого підходу до управління фінансовими ресурсами з метою відновлення регіону та забезпечення його довгострокової стійкості. У процесі відбудови та посилення спроможності територіальних громад ключового значення набуває діяльнісно-логістичний підхід, який створює методичні передумови для узгодження фінансових, адміністративних і економічних процесів та їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку регіону [231, 232]. Стратегічні пріоритети оновленої Стратегії розвитку Харківської області до 2027 р. [233] узгоджуються з ключовими положеннями Плану внутрішньої стійкості Президента України [234], у межах якого першочергового значення набувають питання безпеки, відновлення критичної та соціальної інфраструктури, підвищення якості життя населення та формування передумов для повернення громадян до місць постійного проживання. В умовах масштабних економічних і соціальних втрат домінуючими стратегічними орієнтирами виступають ефективне управління фінансовими ресурсами, відбудова житлового фонду, модернізація закладів

освіти й охорони здоров'я, а також посилення оборонного потенціалу регіону. З урахуванням положень Плану внутрішньої стійкості Президента України [234] актуалізується необхідність формування такої фінансово-бюджетної політики, яка виконуватиме функцію комплексного інструмента регіональної відбудови, стимулювання підприємницької активності, залучення іноземного капіталу та розвитку взаємодії з міжнародними партнерами. При цьому сучасні наукові дослідження акцентують увагу на важливості адаптації регіональних фінансових систем до підвищених безпекових ризиків, що супроводжують процеси відновлення територіальних громад [234]. Ключовими залишаються виклики, пов'язані з істотним падінням дохідної бази місцевих бюджетів, що в прифронтових територіях сягає 70–90%, одночасно зі зростанням видаткового навантаження на соціальну підтримку населення та внутрішньо переміщених осіб на 35–40% [235]. Зазначені дисбаланси актуалізують потребу у пошуку нестандартних управлінських рішень щодо узгодження інтересів усіх учасників бюджетного процесу та формування результативного фінансово-бюджетного інструментарію трансформації ресурсів за умови їх раціонального й цільового розподілу. Реалізація таких завдань потребує стратегічно орієнтованого планування, підвищення ефективності використання наявного фінансового потенціалу та адаптації бюджетно-фінансових механізмів до кризових умов функціонування [236]. У цьому контексті особливого значення набуває діяльнісно-логістичний підхід, який забезпечує інтеграцію сучасних інструментів механізму фінансово-бюджетних відносин у процеси стратегічного управління та практичної реалізації цілей розвитку регіону, формуючи необхідні передумови для підвищення стійкості, адаптивності та результативності застосування фінансово-бюджетних важелів у процесі післякризової відбудови регіону [232]. Отже, підвищення рівня наукової обґрунтованості та результативності практичної реалізації програм розвитку регіону доцільно пов'язувати з формуванням механізму фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу. Такий механізм розглядається як інтегрована система методів, інструментів і управлінських важелів, синхронізованих із

сучасними логістичними концепціями та засадами діяльнійшої методології, що забезпечує комплексний інформаційно-аналітичний супровід процесів раціоналізації та оптимізації розподілу бюджетних ресурсів. Його ключове цільове призначення полягає у формуванні умов для задоволення економічних і соціальних потреб населення регіону з урахуванням як поточних параметрів життєзабезпечення людського потенціалу, так і стратегічних довгострокових орієнтирів розвитку. Водночас стратегічні завдання економічного відновлення та мінливість соціального середовища, зумовлена впливом ринкової кон'юнктури, політичних трансформацій і технологічних зрушень, актуалізують необхідність застосування розширеного набору фінансово-бюджетних інструментів і регуляторних механізмів. Їх використання має бути спрямоване на модернізацію регіональної інфраструктури, активізацію підприємницької діяльності, реалізацію соціальних програм підтримки та розвитку людського капіталу, нарощування інвестицій у сферу інновацій і освіти, а також на стимулювання інвестиційних потоків і прискорення процесів економічного відновлення регіонів країни [232]. У сучасних умовах макроекономічної нестабільності, децентралізації влади та зростаючих викликів безпекового характеру питання ефективного функціонування фінансово-бюджетних відносин між державою та регіонами набуває особливої актуальності. Визначальною тенденцією періоду системної стабілізації та відновлення країни стане пошук нових підходів до управління фінансовими потоками з урахуванням не лише економічних, а й соціальних, просторових та інституційних чинників. Саме тому посилення ролі регіонального рівня в системі публічних фінансів потребує перегляду існуючих моделей формування та реалізації фінансово-бюджетних відносин. Зокрема, сучасні виклики вимагають комплексного бачення механізму фінансово-бюджетних відносин не лише як системи вертикального розподілу ресурсів, але й як діяльнійсно-орієнтованої, логістично інтегрованої структури, здатної забезпечити оперативну, гнучку та результативну підтримку розвитку регіону. Такий підхід дозволяє поєднати стратегічне планування, ефективне ресурсне забезпечення та логіку просторової

організації фінансових потоків у межах конкретного регіону. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про суттєву активізацію наукових досліджень, присвячених проблематиці фінансово-бюджетних відносин у контексті розвитку регіону, що зумовлено як трансформацією моделі публічного управління в умовах децентралізації, так і загостренням викликів, пов'язаних з фазою загострення деструктивних процесів, бюджетною нестабільністю та необхідністю оперативного реагування на кризові явища [232].

Дослідженню міжбюджетних відносин та процесів фіскальної децентралізації присвячено роботи таких вчених як Коваленко С. [237], Олійченко І. [238], Дітковської М. [238], Martínez-Vázquez J. [239], які розглядають проблеми збалансування бюджетних ресурсів між різними рівнями влади, механізми горизонтального та вертикального вирівнювання, а також вплив децентралізації на економічну самодостатність регіонів. Дослідження Жибер Т. [240], Савастеевої О. [241], Цимбалюк І. [242] сфокусовані на інструментарії бюджетного планування, впровадженні програмно-цільового методу (ПЦМ), розвитку стратегічного та середньострокового бюджетування. У публікаціях Стеценко Н. [243], Onofrei M. [244], Булавинця В. [245], Глущенко О. [235] зроблено акцент на формуванні системи результативних показників, моніторингу виконання бюджетних програм, а також методах їх комплексного оцінювання на основі використання інтегральних показників, індексного та таксономічного аналізу для виявлення залежності між бюджетними витратами та досягнутими результатами у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо. Однак, попри значну увагу до проблеми ефективного управління фінансовими ресурсами, існує потреба в інтеграції логістичних підходів у бюджетну архітектуру регіону, що дозволить синхронізувати цілі розвитку регіону з реальними механізмами ресурсного забезпечення. Саме це зумовлює потребу в подальшому науковому обґрунтуванні й методичному наповненні діяльнісно-логістичного підходу як інноваційної основи для модернізації механізму фінансово-бюджетних відносин. Механізм фінансово-бюджетних відносин у процесі розвитку регіону забезпечує

цілеспрямовану мобілізацію й розподіл фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів розвитку територій. Завдяки діяльнісно-логістичному підходу він не лише виконує функцію фінансування, а й виступає каталізатором змін, спрямованих на підвищення якості життя населення, розвиток інфраструктури, освіти, медицини, культури. Механізм фінансово-бюджетних відносин, сформований на основі діяльнісно-логістичного підходу, являє собою інтегровану систему управління бюджетними ресурсами, що поєднує методи, інструменти та важелі бюджетного регулювання з сучасними концепціями логістики і діяльнісного аналізу. Його головною метою є забезпечення ефективного, адаптивного та аналітично обґрунтованого розподілу та використання бюджетних коштів для стійкого розвитку регіонів [231]. Ключові характеристики механізму фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Ключові характеристики механізму фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу

[Побудовано автором на основі джерел 235, 238, 240, 241]

До основних характеристик механізму фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону, який ґрунтується на принципах діяльнісно-логістичного підходу, відноситься [231]:

1. інтегративність – поєднання логістичних принципів управління ресурсними потоками з діяльнісним підходом, що розглядає бюджетні відносини як системно організовану діяльність усіх учасників бюджетного процесу – від центральних до місцевих органів влади, громад та отримувачів бюджетних коштів;

2. циклічність – механізм передбачає поетапне планування, організацію, управління, контроль та аналітичну оцінку бюджетного процесу, охоплюючи повний цикл бюджетного регулювання;

3. аналітична підтримка – на основі логістичних методів оптимізації розподілу фінансових ресурсів формується інформаційно-аналітична система, що забезпечує оцінку результативності бюджетних програм, їх впливу на соціально-економічні показники регіону та дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення;

4. гнучкість та адаптивність – механізм враховує динамічні зміни у фінансовому середовищі, соціальних запитах та стратегічних цілях розвитку регіону, адаптуючи параметри бюджетного регулювання відповідно до виявлених ризиків та потреб;

5. цільова орієнтація – діяльнісно-логістичний підхід забезпечує спрямованість бюджетного фінансування на досягнення конкретних результатів і підвищення якості життя населення, мінімізуючи втрати та неефективні витрати;

6. прозорість і контроль: реалізація принципів прозорості, підзвітності та зворотного зв'язку між усіма учасниками фінансово-бюджетного процесу є обов'язковою умовою функціонування механізму, що підвищує його легітимність і довіру з боку громадськості.

На цій підставі можна зробити висновок, що діяльнісно-логістичний підхід дозволяє сформувати системно-орієнтований механізм фінансово-бюджетних відносин, здатний гнучко реагувати на виклики розвитку регіону, забезпечувати оптимальний розподіл ресурсів та підвищувати ефективність бюджетного управління в умовах обмежених фінансових можливостей [231]. Роль і значення

механізму фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу полягають насамперед у тому, що він виступає ефективним інструментом стратегічного управління розвитком регіону. Зокрема, механізм забезпечує цілеспрямовану мобілізацію й розподіл фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів розвитку територій. Завдяки діяльнісно-логістичному підходу він не лише виконує функцію фінансування, а й виступає каталізатором змін, спрямованих на підвищення якості життя населення, розвиток інфраструктури, освіти, медицини, культури. Крім того механізм виступає координаційною платформою між усіма учасниками бюджетного процесу, оскільки об'єднує в єдину систему державу, місцеву владу, розпорядників коштів, громаду, забезпечуючи скоординовану діяльність усіх учасників: діяльнісний компонент дозволяє аналізувати дії кожного суб'єкта в межах цілей розвитку, а логістичний – оптимізує маршрути ресурсних потоків. За допомогою логістичних методів (оптимізації потоків, прогнозування, моніторингу) механізм забезпечує раціональний та обґрунтований розподіл фінансів, мінімізуючи втрати та неефективне використання коштів, що дозволяє досягати максимального результату з обмеженими ресурсами. Також, сучасні інформаційно-аналітичні інструменти, які є частиною логістичного блоку, сприяють прозорості бюджетного процесу, громадському контролю та підзвітності влади, що підвищує довіру до системи фінансового управління [232]. За умов динамічного зовнішнього середовища, що породжує як зовнішні, так і внутрішні ризики соціально-економічної нестабільності, механізм фінансово-бюджетних відносин виконує функцію гнучкого та адаптивного інструмента, здатного ефективно реагувати на виклики розвитку. Завдяки циклічному регулюванню (планування → реалізація → контроль → коригування), механізм є гнучким до змін у зовнішньому середовищі – збройні конфлікти, кризи, економічні коливання, і дозволяє швидко адаптувати бюджетну політику під нові умови.

В умовах необхідності подолання кризових явищ на місцевому рівні механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону

виступає як фактор активізації місцевого самоврядування та децентралізації, оскільки у межах діяльнісного підходу громади стають не лише споживачами, а активними учасниками бюджетного процесу: від планування до оцінки результатів, що сприяє зростанню їх спроможності та відповідальності [232]. Отже, механізм фінансово-бюджетних відносин, побудований на діяльнісно-логістичному підході, є ключовим засобом формування ефективної, адаптивної та результативної регіональної бюджетної політики, здатної забезпечити сталість і якісне зростання потенціалу регіонів України (рис. 3.2).

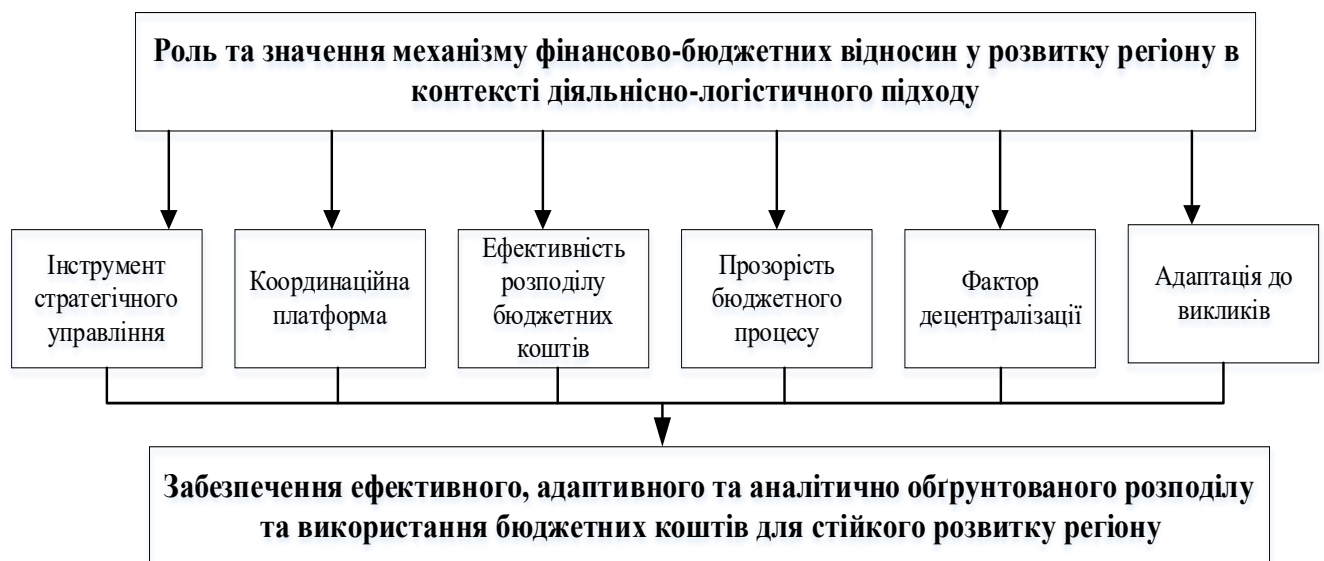

Рис. 3.2. Системне представлення ролі фінансово-бюджетного механізму при прийнятті управлінських рішень в розвитку регіону

[Побудовано автором]

Схематичне зображення механізму фінансово-бюджетних відносин у контексті діяльнісно-логістичного підходу до забезпечення розвитку регіону репрезентує цілісну систему взаємодіючих елементів, що реалізують визначені функції в межах інтегрованого циклу управління бюджетними ресурсами (рис. 3.3). Цільовий блок зазначеного механізму відіграє визначальну роль у його структурі, оскільки саме він задає стратегічний вектор трансформації фінансово-бюджетного забезпечення розвитку регіону [232].

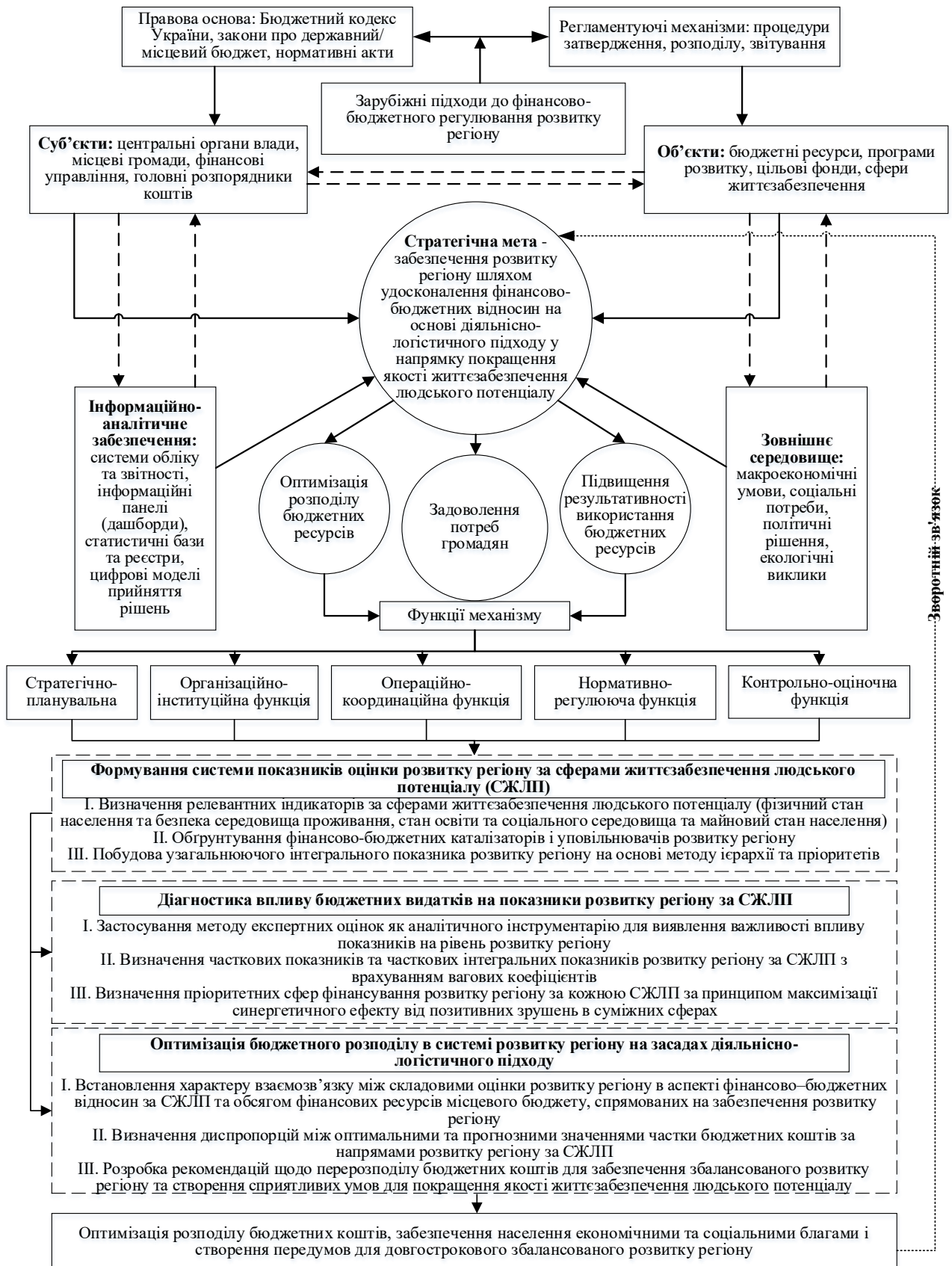

Рис. 3.3. Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діялісно-логістичного підходу

[Побудовано автором]

Формування цільового блоку механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу ґрунтується на парадигмі стійкого розвитку, що акцентує увагу на результативності, адаптивності та ефективності використання бюджетних ресурсів. Цільовий блок виконує функцію фокусування всіх підсистем і процесів механізму навколо досягнення чітко визначених стратегічних і операційних цілей. Ключовим змістовим елементом цільового блоку виступає стратегічна мета, яка спрямована на забезпечення розвитку регіону шляхом удосконалення фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу у напрямку покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу. Стратегічна мета механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу реалізується через систему взаємопов'язаних операційних цілей, спрямованих на:

оптимізацію розподілу бюджетних ресурсів, яка передбачає скорочення неефективних витрат і забезпечення своєчасного фінансування ключових напрямів розвитку регіону;

забезпечення задоволення потреб громадян, що передбачає посилення зворотного зв'язку між органами влади та населенням, а також узгодження бюджетних рішень із соціально-економічними пріоритетами регіону;

підвищення результативності та ефективності використання бюджетних ресурсів, що досягається шляхом забезпечення відповідності між обсягами витрачених ресурсів, виконаними управлінськими діями та досягнутими результатами розвитку регіону.

У сукупності зазначені операційні цілі формують цілісну систему реалізації стратегічної мети механізму фінансово-бюджетних відносин, що забезпечує збалансований, керований та соціально орієнтований розвиток регіону. Формалізація цільового блоку дозволяє інтегрувати цільові орієнтири в логіку функціонування інших елементів механізму – інституційних, нормативно-правових, інструментальних, інформаційно-аналітичних – і забезпечити їх системну взаємодію задля досягнення вимірюваних і суспільно значущих

результатів. Таким чином, цільовий блок є концептуальною та функціональною основою механізму фінансово-бюджетних відносин у контексті діяльнісно-логістичного підходу, що надає унікальної цілісності та наукової обґрунтованості процесам бюджетного регулювання розвитку регіону [232]. Суб'єктно-об'єктний блок являє собою системоутворювальну підсистему, що забезпечує функціональну реалізацію цілей механізму шляхом узгодженої взаємодії між учасниками бюджетного процесу (суб'єктами) та об'єктами управлінського впливу. У межах діяльнісно-логістичного підходу цей блок набуває особливої ваги, оскільки саме через нього конкретизується взаємозв'язок між потребами розвитку регіону та інструментами їх ресурсного забезпечення. Суб'єкти механізму фінансово-бюджетних відносин включають:

1. органи державної влади (Міністерство фінансів України, Верховна Рада, Рахункова палата);
2. органи місцевого самоврядування (місцеві ради, виконавчі органи, фінансові управління ОТГ);
3. головні розпорядники бюджетних коштів (міністерства, департаменти, установи);
4. одержувачі бюджетних коштів (освітні, медичні, соціальні заклади);
5. інститути громадянського суспільства, які залучені до процесів планування та моніторингу бюджету (громадські ради, аналітичні центри, громадські організації).

Зазначені суб'єкти виконують діяльнісні функції, пов'язані з ініціюванням, формуванням, реалізацією, моніторингом і контролем бюджетних програм. Їхня взаємодія, згідно з логістичним принципом, має бути оптимізованою з точки зору маршруту, обсягів інформаційних та фінансових потоків, часових параметрів і результативності виконання [232]. Об'єктами впливу в межах даного блоку виступають: бюджетні ресурси (фінансові потоки державного та місцевих бюджетів); регіональні програми розвитку (галузеві, комплексні, інфраструктурні); територіальні громади як одержувачі публічних послуг;

індикатори розвитку регіону (зайнятість, рівень захворюваності, якість освітніх послуг, доступність медичної допомоги, стан інфраструктури тощо).

Суб'єктно-об'єктна взаємодія в цьому механізмі має двосторонній характер: з одного боку, суб'єкти впливають на об'єкти через реалізацію бюджетних програм; з іншого – результати, досягнуті в об'єктній сфері, повертаються до суб'єктів у вигляді зворотного зв'язку, на основі якого здійснюється коригування управлінських дій. Ключовим аспектом є інституціоналізація цієї взаємодії, тобто впровадження чітко визначених процедур, нормативних актів і стандартів, які регулюють розподіл ролей, відповідальності та прав між усіма учасниками. З огляду на викладене, суб'єктно-об'єктний блок виконує роль функціональної основи механізму фінансово-бюджетних відносин, що забезпечує реалізацію управлінських рішень шляхом ефективної координації дій різнорівневих суб'єктів і системної трансформації бюджетних ресурсів у вимірювані соціально-економічні результати розвитку регіону [232]. Інституційно-нормативний блок є фундаментальним елементом механізму фінансово-бюджетних відносин, оскільки забезпечує правову, процедурну та організаційну легітимність функціонування всіх учасників бюджетного процесу та визначає рамкові умови його реалізації. У контексті діяльнісно-логістичного підходу цей блок виконує не лише регулятивну функцію, а й формує архітектоніку взаємодії інститутів, які забезпечують планування, виконання, контроль і оцінку бюджетних програм на регіональному рівні. Інституційна складова блоку охоплює [232]:

1. систему державних та місцевих органів, які беруть участь у формуванні та реалізації бюджетної політики (Міністерство фінансів, обласні та міські ради, органи Державної казначейської служби, місцеві департаменти фінансів, Рахункова палата тощо);

2. інститути громадського контролю та експертного супроводу (громадські ради, аудиторські служби, незалежні аналітичні центри);

3. формалізовані механізми партнерства держави і громади у фінансовому управлінні (участь громадськості у бюджетних слуханнях, програмно-цільове планування за участю громад).

Ці інститути не просто забезпечують реалізацію механізму, але й формують сталі правила взаємодії, які створюють передумови для системної трансформації бюджетної моделі в бік відкритості, ефективності та справедливості. Нормативно-правова основа включає: Конституцію України; Бюджетний кодекс України; закони України; підзаконні нормативні акти, інструкції, методики та стандарти бюджетного планування й обліку; міжнародні норми та підходи. Особливу роль у межах цього блоку відіграє регламентація процедур, яка забезпечує уніфікованість та прозорість таких процесів, як: підготовка та подання бюджетних запитів; затвердження та перегляд бюджетних програм; звітування та аудит; моніторинг виконання бюджетних зобов'язань. У межах діяльнісно-логістичного підходу інституційно-нормативний блок виконує функцію структурування взаємодії суб'єктів механізму відповідно до визначених цілей та ресурсних обмежень, забезпечує гнучкість управління через передбачення механізмів змін і коригувань відповідно до соціально-економічної динаміки. Інституційно-нормативний блок виконує роль організаційного та регулятивного каркасу механізму фінансово-бюджетних відносин. Його ефективність обумовлює рівень узгодженості дій суб'єктів, прозорість бюджетних процедур, довіру до публічних фінансів і, зрештою, результативність реалізації регіональної бюджетної політики. Саме цей блок дозволяє формалізувати логістичну маршрутизацію бюджетних потоків, визначити відповідальних суб'єктів і легітимізувати управлінські рішення в публічній площині [232]. Функціональний блок механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону виконує ключову роль у реалізації цілей механізму через логічно послідовну сукупність управлінських дій:

1. стратегічно-планувальна – визначення бюджетних пріоритетів і формування запитів відповідно до стратегічних цілей розвитку регіону;

2. організаційно-інституційна – розподіл повноважень, відповідальності та ресурсів між суб'єктами бюджетного процесу;

3. операційно-координаційна – координація реалізації бюджетних програм, оперативне регулювання фінансових потоків;

4. контрольно-оціночна – моніторинг виконання бюджетних зобов'язань, перевірка ефективності, аудит та коригування;

5. нормативно-регулююча – формування, актуалізація та вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансово-бюджетних відносин на регіональному рівні з метою забезпечення їх узгодженості, адаптації до соціально-економічних змін та створення умов для ефективної реалізації розвитку регіону.

Функціональний блок забезпечує циклічність, безперервність і результативність бюджетного управління, з'єднуючи стратегічну мету з конкретними діями в межах діяльнісно-логістичного підходу. Інструментальний блок механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в запропонованій моделі відіграє роль практичного забезпечення реалізації стратегічної мети та функцій механізму. Зміст інструментального блоку полягає у впровадженні науково-методичних і аналітичних інструментів, які дозволяють обґрунтовано формувати бюджетні рішення, оцінювати їхню результативність і коригувати на основі логіки діяльнісно-логістичного підходу [232].

Формування системи показників оцінювання розвитку регіону як елемент механізму дозволило забезпечити об'єктивне, комплексне та кількісно вимірюване уявлення про соціально-економічний стан регіону, виявити пріоритетні напрями фінансування та створити аналітичну основу для прийняття ефективних бюджетних рішень. Таким чином, інструментальний блок створює практичну платформу для ефективного управління бюджетними ресурсами, забезпечуючи зв'язок між аналітичними даними, управлінськими рішеннями та досягнутими результатами у сфері розвитку регіону. Діагностика впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону дозволила встановити взаємозв'язок між обсягом фінансування та результативністю у ключових

сферах, визначити найбільш ефективні напрями бюджетного впливу та обґрунтувати пріоритети розподілу ресурсів на основі аналітичних даних. Оптимізація розподілу бюджетних коштів при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів як елемент механізму дозволила підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, забезпечити їх цільову спрямованість і збалансованість, а також адаптувати бюджетне планування до реальних потреб регіону та динаміки зовнішніх умов. інструментальний блок створює практичну платформу для ефективного управління бюджетними ресурсами, забезпечуючи зв'язок між аналітичними даними, управлінськими рішеннями та досягнутими результатами у сфері розвитку регіону. Окрему роль у запропонованому механізмі відіграє зворотний зв'язок, що розглядається не лише як інструмент контролю, але як системоутворюючий елемент діялісно-логістичного підходу. Завдяки впровадженню інституціоналізованого зворотного зв'язку забезпечується двостороння комунікація між суб'єктами бюджетного процесу та одержувачами ресурсів, що дозволяє оперативно виявляти диспропорції, реагувати на зміну потреб та своєчасно коригувати бюджетну політику. Зворотний зв'язок наповнюється конкретним змістом через механізми громадського контролю, моніторинг результативності бюджетних програм, збору пропозицій від стейкхолдерів, а також за допомогою цифрових платформ зворотного зв'язку. Це дає змогу перетворити бюджетне регулювання на гнучкий та адаптивний процес, орієнтований на досягнення результатів, підвищення ефективності та прозорості використання публічних фінансів [232]. Запропонований механізм фінансово-бюджетних відносин, побудований на засадах діялісно-логістичного підходу, є науково обґрунтованим, системно цілісним та практично орієнтованим інструментом забезпечення стійкого розвитку регіонів. Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону органічно інтегрує підходи до удосконалення правової основи фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, імплементацію зарубіжного досвіду, принципи діялісного (орієнтація на досягнення результатів) та логістичного підходів (оптимізація ресурсних потоків), включає науково-

практичні рекомендації щодо прийняття раціональних управлінських рішень для підвищення рівня результативності використання бюджетних ресурсів в умовах децентралізації й обмеженості фінансових можливостей та створює підґрунтя виведення регіону на траєкторію стабілізації, покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу регіону. Практична реалізація цього механізму створює передумови для підвищення результативності бюджетних програм, раціонального використання фінансових ресурсів та посилення управлінської відповідальності за досягнення соціально значущих результатів.

3.2 Аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу

Оптимальний розподіл бюджетних коштів є ключовим фактором забезпечення стійкого розвитку регіону, особливо в умовах обмежених фінансових ресурсів, що характеризує поточну ситуацію з надходженнями до місцевих бюджетів. Зміни у нормативно-правовому полі, пов'язані з переглядом механізмів розподілу податкових надходжень, зокрема вилученням надходжень від податку на доходи фізичних осіб, спрямованих на потреби оборони, справили критичний вплив на дохідну базу територіальних громад, а також на її обсяги й структуру [246, 247]. За оцінками експертів проекту «Підтримка децентралізації в Україні» [248], питома вага доходів місцевих бюджетів у складі зведеного бюджету зменшилася на 8,7 в.п. – з 24,4 % у 2022 р. до 15,7 % у січні–квітні 2024 р., що свідчить про істотне звуження фінансових можливостей органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації (рис. 3.4). Протягом 2017-2021 рр. частка місцевих бюджетів залишалася відносно стабільною на рівні 22–23%, із незначними коливаннями. У 2022 р. відбулося суттєве збільшення частки місцевих бюджетів до 24,4%, що було пов'язано із військовим ПДФО через зростання кількості військовослужбовців та рівня їх виплат, що ситуативно розширило фінансові можливості місцевих громад.

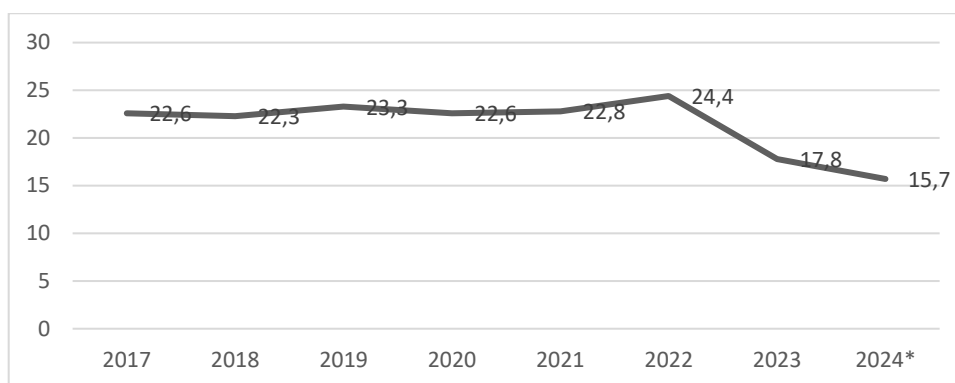

Рис. 3.4. Частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведених бюджетних надходжень (без трансфертів) з 2017 р по січень-квітень 2024 р.

[Побудовано автором на основі джерела 248]

У 2023 р. цей показник зменшився до 17,8%, а за період січень–квітень 2024 р. впав до 15,7% через вилучення військового ПДФО з місцевих бюджетів. Завданням Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки задекларовано частку доходів місцевих бюджетів на 2023 р. на рівні 25% із поступовим зростанням до 26% в 2025 р. [16]. Однак, стійка тенденція зниження частки місцевих бюджетів може негативно позначитися на фінансовій автономії регіонів, обмежуючи їхню спроможність фінансувати місцеві програми і проекти, що підкреслює необхідність удосконалення підходів до планування та оптимізації розподілу бюджетних коштів на місцевому рівні в умовах глобальних викликів та економічної невизначеності. Забезпечення стійкого розвитку громад та регіонів з урахуванням їх специфіки та потреб для уникнення фінансових криз потребує формування аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів на основі комплексного аналізу існуючих підходів до раціонального та прозорого розподілу коштів, що дозволить мінімізувати ризики нецільового їх використання та корупції. Необхідність оптимального розподілу бюджетних коштів за категоріями видатків зумовлена, насамперед, обмеженістю ресурсів та необхідністю їх ефективного використання, враховуючі як економічні, так і соціальні аспекти. Разом з тим, не існує чіткого та регламентованого підходу до прийняття управлінських рішень щодо розподілу бюджетних коштів, що

дозволить максимально ефективно використати фінансові ресурси. Принципи, на яких мають ґрунтуватися аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів на регіональному рівні представлено на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Принципи аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів

[Побудовано автором на основі джерел 31, 86, 93, 141]

Дотримання цих принципів дозволить сформувати ефективні аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону, які сприяють збалансованому та результативному розподілу бюджетних ресурсів на регіональному рівні в умовах децентралізації, коли місцеві органи влади отримали більше повноважень у плануванні та виконанні бюджетів. Крім того, застосування новітніх аналітичних методів

дозволить покращити процес планування бюджетних витрат, оскільки переважна кількість місцевих органів влади продовжують використовувати застарілі методи оцінки потреб, що обмежує їх здатність до адаптації в умовах нестабільної економічної ситуації та зовнішніх викликів [249]. Застосування сучасних аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів дозволяє враховувати різноманітні фактори та швидко реагувати на зміни у фінансовому середовищі. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності управління місцевими ресурсами та поліпшенню рівня розвитку регіону. Оптимальний розподіл бюджетних коштів є ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку регіону, особливо в умовах необхідності фінансування освіти, утримання житлово-комунального господарства та забезпечення духовного та соціального розвитку населення фактично з місцевих бюджетів, що характеризує поточну ситуацію з видатками державного та місцевих бюджетів (рис. 3.6).

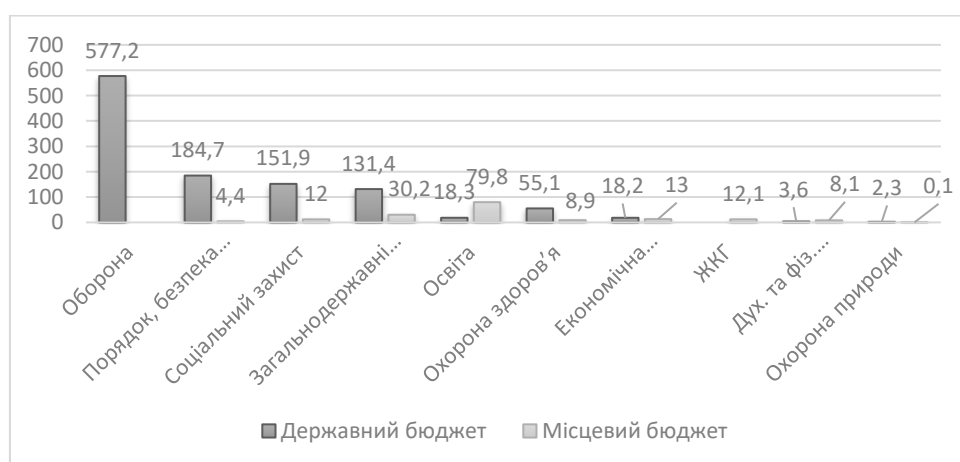

Рис. 3.6. Видатки державного та місцевих бюджетів, січень-квітень 2023 р.

[Побудовано автором на основі джерел 248, 250]

Наведені дані демонструють, що фінансування освіти здійснюється переважно за рахунок місцевого бюджету (18,3 млрд грн з державного бюджету проти 79,8 млрд грн з місцевого), що свідчить про високий рівень децентралізації в фінансуванні освітньої галузі. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) практично повністю фінансується за рахунок місцевого бюджету (12,1 млрд грн),

що створює додаткове навантаження на місцеву владу в процесі необхідності усунування наслідків руйнувань інфраструктури та житлового фонду, відновлення пошкоджених об'єктів і забезпечення стабільного функціонування комунальних послуг. Це вимагає значних ресурсів для ремонту та модернізації комунікацій, доріг, водопостачання, тепломереж, а також для створення умов, які забезпечують якість життя населення в умовах постійних викликів та обмежених фінансових можливостей. Значна частка витрат на духовний та фізичний розвиток (8,1 млрд грн), що охоплює проведення культурних та спортивних заходів, також приходиться на місцевий рівень. Це вимагає від місцевих органів влади забезпечення належних умов для функціонування спортивних закладів, підтримки культурних установ, організації фестивалів, концертів, спортивних змагань та інших заходів, спрямованих на розвиток громад та підвищення рівня якості життя населення. Аналіз найбільш значущих програм за витратами, розподілених між державним та місцевим бюджетом, показав пріоритетність забезпечення збройних сил та ремонт техніки, що здійснюється за рахунок державного бюджету (рис. 3.7).

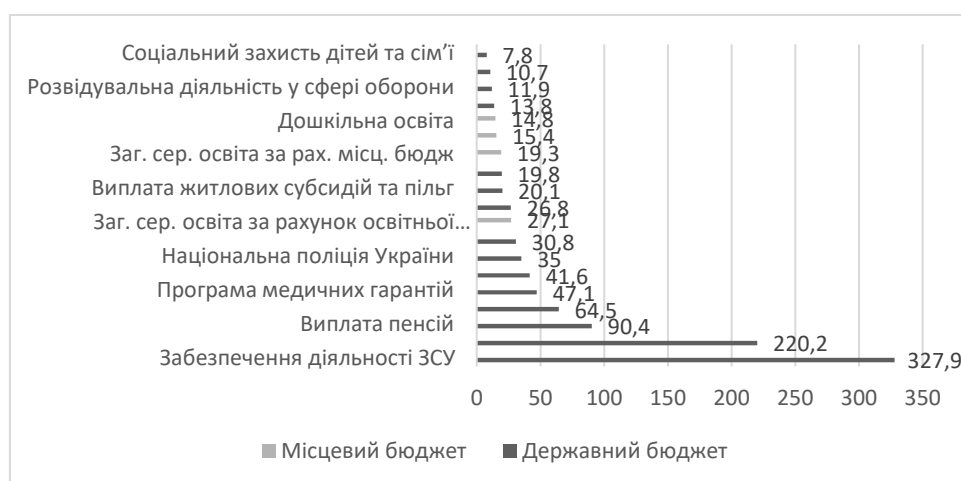

Рис. 3.7. Розподіл видатків за програмами між державним та місцевими бюджетами, січень-квітень 2023 р.

[Побудовано автором на основі джерел 248, 250]

Серед інших значущих витрат, що фінансуються з державного бюджету є виплата пенсій та фінансування програми медичних гарантій. Слід зазначити, що

освітні програми фінансуються як за рахунок освітньої субвенції (27,1 млрд грн), так і за рахунок власних коштів місцевих бюджетів на рівні 19,3 млрд грн. За рахунок місцевих бюджетів повністю фінансуються програми дошкільної освіти (14,8 млрд грн) та утримання ОМС (15,4 млрд грн), що свідчить про значні обсяги дофінансування галузі освіти та утримання органів місцевої влади, які опікуються соціально-економічним розвитком територіальних громад. В умовах глобальних викликів та нестабільної економічної ситуації застосування діяльнісно-логістичних принципів до оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону дозволяє ефективніше планувати витрати місцевих бюджетів, забезпечуючи максимальну віддачу від інвестицій у соціально-економічну інфраструктуру, гнучко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та оперативно перенаправляти кошти на пріоритетні напрями. В результаті оптимізації процесу розподілу ресурсів підвищується конкурентоспроможність регіону, що сприяє залученню додаткових інвестицій, створенню умов для економічного зростання та підвищення якості життя населення регіону. Діяльнісно-логістичний підхід до розподілу бюджетних коштів є важливим інструментом регулювання розвитку регіону, що вимагає уточнення підходів до формування науково-практичного підходу до оптимального розподілу обмежених ресурсів місцевих бюджетів за статтями фінансування на основі їх ефективного використання [246]. Проблеми оптимізації напрямів використання коштів місцевих бюджетів в умовах їх обмеженості та необхідності прийняття управлінських рішень в сфері їх розподілу досліджувалися в роботах таких вчених, зокрема: Фурика І. [251], Варцаба В. [252], Дем'янюка А. [253], Чугунова І. [86], Пилипенко Я. [254], Шевченко О. [255], Зубенка В. [256], Возняк Г. [142], Вахович І. [257], Овчаренко Т. [258]. Однак, в процесі формування та реалізації адаптивних механізмів у системі управлінських впливів на процеси оптимального розподілу бюджетних ресурсів на рівні регіону не сформувалося регламентованого та чіткого підходу, що дозволяє ефективно визначати пріоритети фінансування, враховувати місцеві потреби та забезпечувати прозорість у використанні коштів.

Це призводить до нерівномірного розподілу ресурсів, зростання фінансових ризиків та обмеження можливостей регіональних органів влади в ефективному вирішенні нагальних соціально-економічних проблем. Так, у дослідженні [259] зазначено, що першочерговою проблемою, яка пов'язана з визначенням джерел фінансування бюджетних програм, є нерівномірність розподілу бюджетних коштів у часі, за різними напрямками та між розпорядниками коштів. Дем'янюк А. [253] також відносить до основних проблем, що виникають у місцевих органів влади під час управління фінансовими ресурсами, наступні:

нерівномірний розподіл ресурсів між громадами, що призводить до дисбалансу у здатності окремих регіонів фінансувати необхідні проєкти та підтримувати соціальну інфраструктуру, особливо в умовах необхідності відновлення та відбудови;

обмеженість фінансових можливостей та недостатня підтримка з боку держави призводить до того, що за рахунок місцевих бюджетів громади не можуть покрити всі витрати, необхідні для забезпечення розвитку регіону;

недостатня фінансова самостійність, що проявляється в залежності деяких громад від державних дотацій і обмежує їхню здатність ефективно планувати й витратити ресурси на локальні потреби;

неоптимальне використання бюджетних коштів та проблема нерационального розподілу коштів.

Систематизація досліджень вітчизняних науковців щодо оптимізації бюджетних видатків дозволила встановити, що більшість з них зосереджена на аналізі структурних та організаційних заходів у цій сфері. Однак, на нашу думку, встановлення раціональних кількісних пропорцій розподілу бюджетних коштів має передувати впровадженню будь-яких заходів. Автор аналітичної записки [260] наголошують, що для оптимізації розподілу витрат місцевих бюджетів необхідно посилити координацію з державним бюджетом через середньострокове планування, що дозволить забезпечити ефективніше використання ресурсів для забезпечення фінансування пріоритетних місцевих проєктів та покращення відповідності між державними та місцевими цілями. В

роботі Радіонова Ю. [261] детально досліджується процеси формування бюджетних витрат, їх структура та процес оптимізації. Особлива увага приділяється методам планування та контролю витрат, а також ролі державного та місцевого бюджетів у забезпеченні сталого економічного розвитку. Дослідником запропоновано комплексний підхід до оптимізації бюджетних витрат, який включає: впорядкування витрати відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку країни та її регіонів, їх соціально-економічної важливості; використання програмно-цільового методу для чіткого визначення цілей і підвищення ефективності витрат; творення системи моніторингу та оцінки витрат для забезпечення прозорості й ефективності; передачу частини фінансових функцій на місцевий рівень для більш гнучкого і результативного управління місцевими бюджетами. Рекомендації, підготовлені в рамках реалізації Проєкту «Фінансова прозорість об'єднаних громад» [262], також наголошують на важливості оптимізації розподілу бюджетних коштів для розвитку регіону, що досягається через прозоре та ефективне бюджетування, включає залучення громадян до бюджетного процесу, впровадження механізмів моніторингу, а також розподіл коштів відповідно до потреб і пріоритетів конкретного регіону. Ключовим фактором ефективного використання фінансових ресурсів на думку дослідників є фінансова прозорість, яка підвищує довіру до місцевої влади та сприяє раціональному розподілу ресурсів, що стимулює економічний і соціальний розвиток регіону. Зауважимо, що розглянуті підходи спрямовані на зменшення неефективних витрат та кращий розподіл ресурсів. У цьому напрямі важливими є дослідження Макаренко В. та Прищепчук І. [263], які визначають оптимальний розподіл коштів як такий, що дозволяє досліджуваному регіону досягти рівня розвитку з найменшими можливими відхиленнями від ідеального регіону, під яким розуміють регіон, інтегральний індекс розвитку якого є максимальним. Консолідований підхід для моделювання ефективної фінансової діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, який обґрунтовано у роботі Корнієнко А. та Овчаренко Т. [258], охоплює рекомендації щодо підвищення

ефективності розподілу ресурсів, прозорості фінансових операцій та стратегічного планування відповідно до соціально-економічних пріоритетів розвитку громад. Запропонована модель забезпечення максимального ефекту від фінансових ресурсів громади включає наступні компоненти [258]: стратегічне планування як інструмент визначення пріоритетів та формування стратегічних цілей на довгостроковий період; середньострокове планування бюджету, що передбачає узгодження на середньострокову перспективу обсягу бюджетних коштів для досягнення попередньо визначених стратегічних цілей; програмно-цільове бюджетування в короткостроковому періоді для виконання цілей та завдань, визначених на поточний бюджетний період; оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів в розрізі бюджетних програм для відстеження їх результативності в контексті досягнення стратегічних цілей розвитку регіону, що є логічним завершенням реалізації кожного етапу виконання програми та слугує основою для формування та реалізації управлінських рішень щодо оптимального розподілу ресурсів місцевих бюджетів у наступних періодах.

Таким чином, основною задачею, яку необхідно вирішити в процесі планування та виконання бюджетів громад, є напрацювання дієвих механізмів і процедур, які б дозволили забезпечити оптимальний розподіл бюджетних коштів для розвитку регіону на основі поєднання стратегічного бачення розвитку громади та бюджетного планування при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. При розробці авторської моделі оптимізації розподілу бюджетних коштів між напрямками розвитку регіону використано підхід, викладений у роботі [263] з урахуванням діяльнісно-логістичних принципів, що дозволить забезпечити більш гнучкий та ефективний розподіл бюджетних коштів за пріоритетними напрямками. Використання діяльнісно-логістичних принципів допомагає врахувати потреби різних секторів і регіональних особливостей, створюючи адаптивну модель для сталого розвитку регіону, що сприяє прозорому розподілу ресурсів та досягнення соціально-значущого результату для громади. Автором запропоновано аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при

застосуванні діяльнісно-логістичного підходу, які реалізовано у вигляді однокритеріальної задачі на основі нелінійного/лінійного програмування (рис. 3.8) [247]. На першому етапі реалізації аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу передбачено формування інформаційного середовища для побудови оптимізаційної моделі.

У дослідженні запропоновано складові оцінки розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово-бюджетних відносин, представлені відповідними показниками (X_1 - X_9) (підрозділ 2.2), що дозволяє віднести кожен статтю видатків місцевих бюджетів до одного з дев'яти напрямів. У розробленій оптимізаційній моделі питання розподілу фінансових коштів вирішуватиметься не за кожною статтею видатків, а за дев'ятьма досліджуваними напрямками [247]. Частка коштів, вкладених в i -й напрямок розвитку регіону, представляє собою змінну моделі y_i , $i = \overline{1, m}$ з урахуванням наступних обмежень:

$\sum_{i=1}^5 y_i = 1$ – за напрямом складових фізичного стану населення та безпеки середовища проживання;

$\sum_{i=1}^2 y_i = 1$ – за напрямом складових стану освіти та соціального середовища;

$\sum_{i=1}^2 y_i = 1$ – за напрямом складових майнового стану населення.

Таким чином, $P_i = y_i \cdot P_{\text{бюдж}}$ – фінансові ресурси, спрямовані на i -й напрямок. В свою чергу $P_{\text{бюдж}}$ – загальний обсяг коштів місцевого бюджету, спрямованих на фінансування розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово-бюджетних відносин. Враховуючі результати розрахунків часткових інтегральних показників розвитку за СЖЛП Харківського регіону $S^{\text{факт}}_i$ (підрозділ 2.3), їх значення може коливатися в межах від 0 до 1, причому найвищим рівнем розвитку вважається значення, що дорівнює 1.

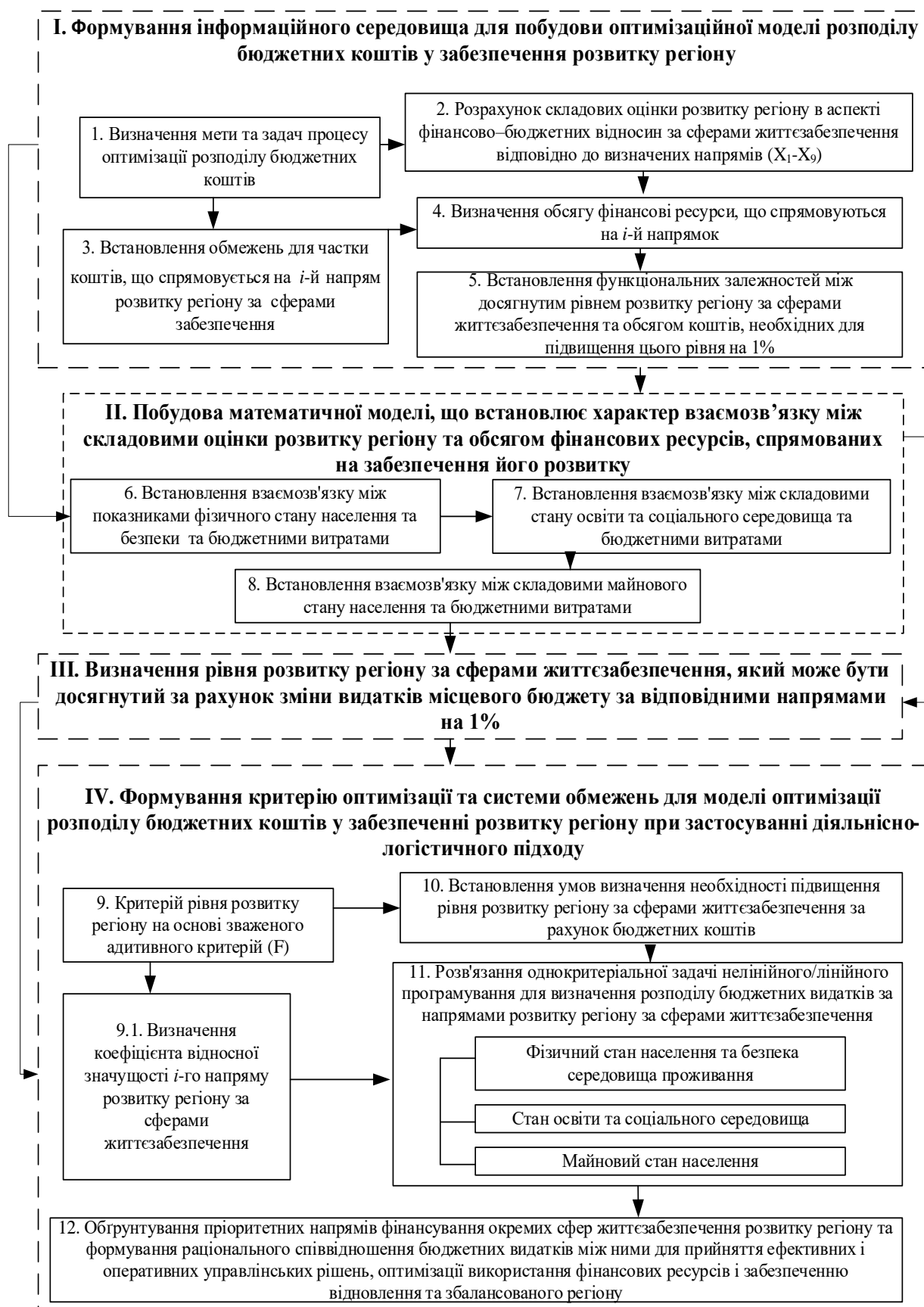

Рис. 3.8. Аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу [Побудовано автором]

Введемо величину $P_i^{0,01}$, $i = \overline{1, m}$, яка буде представляти обсяг, необхідних для фінансування в i -го напрямку, щоб збільшити $S^{\text{факт}}_i$, $i = \overline{1, m}$ на 1% або 0,01. Залежно від досягнутого рівня розвитку регіону за СЖЛП обсяг коштів, необхідних для підвищення цього рівня на 0,01, буде різним, що в загальному вигляді описується наступною формулою:

$$P_i^{0,01} = f(S^{\text{факт}}_i). \quad (3.1)$$

Наступним етапом є побудова відповідної моделі, яка дозволяє встановити характер взаємозв'язку між складовими оцінки розвитку регіону за СЖЛП в аспекті фінансово-бюджетних відносин та обсягом фінансових ресурсів місцевого бюджету, спрямованих на забезпечення розвитку регіону. Для побудови моделі взаємозв'язку між складовими фізичного стану населення та безпеки та обсягом бюджетних коштів, необхідних для його зміни на 1%, були використані дані, розраховані за період з 2018-2022 рр. Статистичні дані щодо обсягу фінансових ресурсів видаткової частини місцевого бюджету при проведенні відповідних розрахунків було скориговано на рівень інфляції [264], що дозволило визначити їх фактичний обсяг.

Як видно з даних, наведених в Додатку II лише для показника житлового фонду в розрахунку на особу (X_4) залежність між показниками фізичного стану населення та безпекою середовища проживання і збільшенням бюджетного фінансування має експоненціальний характер. Водночас слід зазначити, що дана залежність має зворотній характер. Це вказує на те, що інвестування додаткових фінансових ресурсів у цей напрямок розвитку регіону за рахунок фізичного стану населення та безпеки середовища проживання не призведе до відповідного його збільшення саме за рахунок місцевого бюджету. Для всіх інших випадків (X_1, X_2, X_3, X_5) спостерігається поліноміальна залежність, що свідчить про складнішу взаємодію між показниками фізичного стану населення та безпеки середовища проживання і бюджетним фінансуванням. Це означає, що зміни у фінансуванні та умовах проживання можуть впливати на фізичний стан населення нелінійно, причому цей вплив може змінюватися залежно від

конкретних умов і рівня інвестицій. Поліноміальна залежність вказує на наявність точок перегину, де збільшення фінансування або поліпшення умов можуть мати як позитивні, так і негативні ефекти залежно від контексту та масштабів цих змін. Щодо взаємозв'язку між рівнем захворюваності населення (X_1) та обсягами бюджетного фінансування заходів та програм в даному напрямі, то не простежується чіткої позитивної тенденції, зумовленої збільшенням бюджетних видатків (залежність є поліноміальною), а навпаки: при високому рівні захворюваності спостерігається найвища частка видатків на фінансування медичних послуг. Подібна неоднозначна залежність існує і щодо рівня безпечності простору для життя (X_5), проте найвищого рівня розвитку в цій сфері було досягнуто при значному бюджетному фінансуванні програм, спрямованих на захист довкілля, впровадження заходів з енергозбереження та вирішення проблем з енергозабезпеченням, з огляду на складні умови, що склалися в регіоні. Наразі 20% об'єктів теплопостачання є автономними і можуть продовжувати роботу навіть у випадку відсутності електроенергії. І робота в напрямку створення децентралізованої системи опалення продовжується [265].

Наступним кроком на цьому етапі є встановлення аналогічних залежностей між показниками стану освіти та соціального середовища (X_6) та бюджетними витратами. Таким чином, отримані дані (Додаток К) свідчать про існування складного характеру залежності між рівнем освіти населення та обсягом коштів, необхідних для його зміни на 1%, яка представлена поліноміальною функцією. По-перше, можна помітити, що підвищення рівня освіти не супроводжувалося значним зростанням видатків, а навпаки – деяким їх скороченням. Крім того, за майже однакових значеннях рівня освіти, що вимірюються кількістю учнів, студентів та аспірантів на 10 000 осіб, витрати на освіту були досить різними протягом досліджуваного періоду. Щодо зв'язку між показниками відвідуванням населення мистецьких подій та культурних закладів (X_7) і фінансуванням культури з бюджету, то між ними існує дуже сильний пропорційний зв'язок, який найкраще можна проілюструвати за допомогою лінійної моделі [247]. Аналіз взаємозв'язку між бюджетними видатками та

складовими майнового стану населення дозволив зробити висновки щодо існування надійного і достовірного зв'язку між показниками майнового стану населення та обсягом бюджетних видатків на його забезпечення, який описується за допомогою поліноміальної функції, що підтверджує можливість підвищення майнового стану населення певною мірою за рахунок бюджетного фінансування (Додаток Л). Даний інструмент фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіону набуває особливого значення в сучасних умовах, коли понад 2,5 млн українців станом на квітень 2023 р. є власниками пошкодженого або зруйнованого житла [266]. Підтримка постраждалих сімей, які отримують кошти на придбання будматеріалів, проведення будівельних робіт або нового житла за рахунок бюджетних коштів дозволить забезпечити відновлення житлового фонду, стимулювати економічний розвиток та підвищити соціальну стабільність регіону, створити нові робочі місця, сформувати потенціал для відновлення країни в цілому [267]. Наступним етапом реалізації аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу є визначення рівня розвитку регіону за СЖЛП, який може бути досягнутий за рахунок зміни видатків місцевого бюджету за відповідними напрямками на 1% [247]. Відношення обсягу коштів, вкладених в i -й напрям розвитку регіону за СЖЛП до обсягу фінансових ресурсів, за рахунок якого досягається зростання рівня розвитку на 1% за умови відповідного розподілу коштів, визначається за формулою:

$$\Delta S_i = \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{P_i^{0,01}} = \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_{\text{факт}_i})}, \quad (3.2)$$

де ΔS_i показує, на скільки зміниться $S_i^{\text{факт}}$, $i = \overline{1, m}$ при визначеному розподілі фінансових ресурсів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу. Таким чином, досягнутий рівень розвитку регіону внаслідок розподілу фінансових ресурсів між сферами життєзабезпечення людського

потенціалу визначається показником $S_i^{\text{досяг}}$, $i = \overline{1, m}$ та розраховується за наступною формулою:

$$S_i^{\text{досяг}} = S_i^{\text{факт}} + \Delta S_i. \quad (3.3)$$

Зробивши відповідні перетворення, отримуємо наступну формулу для розрахунку рівня розвитку регіону за СЖЛП, який може бути досягнутий за рахунок зміни обсягу фінансування визначених напрямів:

$$S_i^{\text{досяг}} = S_i^{\text{факт}} + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_i^{\text{факт}})}. \quad (3.4)$$

Побудована функція $S_i^{\text{досяг}}$ буде мати специфічний характер для кожної складової узагальнюючого показника розвитку Харківського регіону за СЖЛП (табл. 3.1). На заключному етапі сформовано критерій оптимізації та систему обмежень для моделі оптимізації розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону за СЖЛП при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів [247]. В якості можливого критерію рівня розвитку регіону пропонується використовувати зважений адитивний критерій (F), який має наступний вигляд:

$$F = \sum_{i=1}^m \alpha_i \cdot S_i^{\text{досяг}} \rightarrow \max,$$

де α_i – коефіцієнт відносної значущості i -го напрямку розвитку регіону за СЖЛП.

В основу розрахунку запропонованого коефіцієнта відносної значущості покладено умови, що характеризують залежність складових рівня розвитку регіону за СЖЛП від видатків місцевого бюджету за певними напрямами. По-перше, наявної потреби у покращенні показників розвитку регіону за рахунок бюджетних коштів на основі графіку середніх значень показників розвитку регіону для кожної складової СЖЛП залежно від рівня бюджетних видатків, які було отримано за результатами проведення однофакторного дисперсійного аналізу.

Таблиця 3.1

Функція залежності між складовими узагальнюючого показника розвитку Харківського регіону та зміною питомої ваги бюджетних витрат
[Побудовано автором]

Складові розвитку регіону за СЖЛП	Формула для розрахунку
Фізичний стан населення та безпека середовища проживання	
Захворюваність населення	$\Delta S_1 = \frac{y_1 \cdot P_{\text{бюдж}}}{130415S_1^{\text{факт}^3} - 57845S_1^{\text{факт}^2} + 5857,4S_1^{\text{факт}} + 390,94}$
Кількість дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках	$\Delta S_2 = \frac{y_2 \cdot P_{\text{бюдж}}}{-44981S_2^{\text{факт}^3} + 9073,6S_2^{\text{факт}^2} - 415,48S_2^{\text{факт}} + 13,40}$
Спорт, відпочинок та оздоровлення дітей	$\Delta S_3 = \frac{y_3 \cdot P_{\text{бюдж}}}{13617S_3^{\text{факт}^2} - 4332,7S_3^{\text{факт}} + 401,92S_3^{\text{факт}} + 13,84}$
Житловий фонд в розрахунку на особу	$\Delta S_4 = \frac{y_4 \cdot P_{\text{бюдж}}}{0,88e^{-3,31S_4^{\text{факт}}}}$
Безпечність простору для життя	$\Delta S_5 = \frac{y_5 \cdot P_{\text{бюдж}}}{-1698,7S_5^{\text{факт}^3} + 708,21S_5^{\text{факт}^2} - 88,21S_5^{\text{факт}} + 3,65}$
Стан освіти та соціального середовища	
Рівень освіти населення	$\Delta S_1 = \frac{y_1 \cdot P_{\text{бюдж}}}{10503S_1^{\text{факт}^3} - 8532,8S_1^{\text{факт}^2} + 919,96S_1^{\text{факт}} + 801,12}$
Відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів	$\Delta S_2 = \frac{y_2 \cdot P_{\text{бюдж}}}{181,04S_2^{\text{факт}} + 32,1}$
Майновий стан населення	
Рівень доходів населення	$\Delta S_1 = \frac{y_1 \cdot P_{\text{бюдж}}}{-1701,1S_1^{\text{факт}^2} + 1300,5S_1^{\text{факт}} + 128,63}$
Інші негрошові виплати, пільги та субсидії	$\Delta S_2 = \frac{y_2 \cdot P_{\text{бюдж}}}{-542,32S_2^{\text{факт}^2} + 389,94S_2^{\text{факт}} + 147,34}$

По-друге, було враховано рівень впливу витраток місцевого бюджету на основі коефіцієнта детермінації на показники розвитку регіону за СЖЛП. Умови визначення необхідності підвищення рівня розвитку регіону за СЖЛП за рахунок фінансових ресурсів місцевого бюджету базуються на комбінації можливих варіантів досягнення рівня *i*-го напряму розвитку регіону залежно від рівня бюджетних витраток, що показано на рис. 3.9.

На схемі представлено поєднання рівнів розвитку регіону за різними СЖЛП з обсягом витраток з місцевого бюджету, що дозволяє визначити необхідність підвищення рівня розвитку регіону в залежності від поточного рівня розвитку та рівня бюджетних витраток. Запропоновані аналітико-прикладні рекомендації допомагають визначити, як ефективно розподіляються бюджетні ресурси, і де саме потрібно посилити фінансову підтримку для оптимізації рівня розвитку регіону за СЖЛП [247].

Рівень розвитку регіону за СЖЛП	Рівень витраток з місцевого бюджету		
	Високий	Помірний	Критичний
Високий			
Помірний			
Критичний			

Висока Помірна Критична

Рис. 3.9. Необхідність підвищення рівня розвитку регіону за СЖЛП за рахунок витраток місцевого бюджету

[Побудовано автором]

Отримані в результаті дослідження існуючого взаємозв'язку між бюджетними витратками та складовими рівня розвитку регіону за СЖЛП коефіцієнти відносної значущості *i*-го напряму наведені в табл. 3.2. Після підстановки наведених в табл. 3.1 моделей у формулу 3.4 та накладання обмежень загальна модель оптимізації розподілу фінансових ресурсів місцевого бюджету набуває вигляду однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування:

$$F = \sum_{i=1}^m \alpha_i \left(S_i^{\text{факт}} + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_i^{\text{факт}})} \right) \rightarrow \max \quad (3.5)$$

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^m y_i = 1, \\ S_i^{\text{факт}} + \frac{y_i \cdot P_{\text{бюдж}}}{f(S_i^{\text{факт}})} \leq 1. \end{cases} \quad (3.6)$$

Таблиця 3.2

Коефіцієнти відносної значущості i -го напрямку рівня розвитку регіону
за СЖЛП

[Побудовано автором]

Складові розвитку регіону за СЖЛП	Необхідність підвищення рівня розвитку регіону за СЖЛП за рахунок видатків місцевого бюджету	Рівень впливу бюджетних видатків (коефіцієнт детермінації)	Середнє арифметичне значення	Значущість i -го напрямку
Фізичний стан населення та безпека середовища проживання				
Захворюваність населення	Помірна (0,61)	0-34	0,51	0,17
Кількість дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках	Помірна (0,61)	71-100	0,83	0,29
Спорт, відпочинок та оздоровлення дітей	Помірна (0,61)	0-34	0,49	0,18
Житловий фонд в розрахунку на особу	Помірна (0,61)	0-34	0,49	0,19
Безпечність простору для життя	Помірна (0,61)	0-34	0,5	0,18
Стан освіти та соціального середовища				
Рівень освіти населення	Помірна (0,61)	0-34	0,48	0,33
Відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів	Висока (1)	71-100	1	0,64
Майновий стан населення				
Рівень доходів населення	Помірна (0,61)	35-70	0,69	0,61
Інші негрошові виплати, пільги та субсидії	Помірна (0,61)	0-34	0,5	0,39

На наступному етапі необхідно вирішити однокритеріальну задачу нелінійного/лінійного програмування для визначення розподілу бюджетних видатків за напрямками розвитку регіону за СЖЛП. Задача нелінійного/лінійного програмування вирішується на основі прогнозних даних щодо бюджетних видатків на 2023 р. для Харківської області, які було отримано шляхом аналітичного згладжування тренду. Для розв'язання задачі нелінійного/лінійного програмування позначимо залежності:

$$\frac{P_{\text{бюдж}}}{f(S_i^{\text{факт}})} = \beta_i. \quad (3.7)$$

Для показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання відповідні розрахунки матимуть такий вигляд:

$$\beta_1 = 1,00; \beta_2 = 14,71; \beta_3 = 26,21; \beta_4 = 1931,7; \beta_5 = 753,4.$$

З урахуванням обмежень для кожної з моделей (табл. 3.1) і отримаємо:

$$y_1 = 0,926; y_2 = 0,06; y_3 = 0,031; y_4 = 0,0002; y_5 = 0,003.$$

Оскільки умовою оптимізації розподілу коштів місцевого бюджету є досягнення максимуму найкраща точка, якій відповідає значення критеріальної функції є $F=0,98$ і вона може бути досягнуто при заданих обмеженнях для кожної моделі. Таким чином, розв'язок однокритеріальної задачі нелінійного програмування має вигляд:

$$y_1 = 0,926; y_2 = 0,06; y_3 = 0,031; y_4 = 0,0002; y_5 = 0,003.$$

Для показників стану освіти та соціального середовища значення β_1 неможливо визначити, оскільки прогнозне значення $S_i^{\text{факт}} = 0$; $\beta_2 = 12,7$. Розв'язок однокритеріальної задачі лінійного програмування має вигляд:

$$y_2 = 0,06.$$

Для показників майнового стану населення: $\beta_1 = 0,6$; $\beta_2 = 0,41$. Розв'язок однокритеріальної задачі нелінійного програмування:

$$y_1 = 0,59; y_2 = 0,41.$$

Розраховані пропорції спрямування бюджетних коштів за кожним напрямом розвитку регіону за СЖЛП є об'єктивними, враховуючи вищезазначені коефіцієнти відносної важливості для кожного напрямку (табл. 3.2). Запропоновані моделі можуть слугувати інструментом для аналізу та визначення оптимальних структурних співвідношень бюджетних видатків на регіональному рівні, що допоможе покращити ефективність управління та розподілу фінансових ресурсів регіональних бюджетів, забезпечуючи більш раціональне використання коштів та підтримку стійкого розвитку регіонів. Отримані результати дозволяють обґрунтувати пріоритетні напрями та об'єкти державного регулювання розвитку регіону. На основі моделі оптимізації бюджетних коштів для Харківської області формуються пріоритети бюджетного фінансування для кожної складової розвитку регіону за СЖЛП [247]. Порівнюємо оптимальну частку бюджетних коштів, що має спрямовуватися на певну сферу життєзабезпечення людського потенціалу для розвитку регіону, з прогнозними даними на 2023 р. Для показників фізичного стану населення та безпеки середовища проживання оптимальна частка коштів становитиме:

$$y_1 = 0,926; y_2 = 0,06; y_3 = 0,031; y_4 = 0,0002; y_5 = 0,003.$$

В свою чергу фактичні прогнозні показники на 2023 р. виглядають наступним чином:

$$y_{1\text{прог}} = 0,948; y_{2\text{прог}} = 0,02; y_{3\text{прог}} = 0,045; y_{4\text{прог}} = 0,00041;$$

$$y_{5\text{прог}} = 0,00163.$$

Дані для оптимізації параметрів стану освіти та соціального середовища можна розрахувати лише для другого показника, який включає відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів: $y_2 = 0,06$.

Отримане значення практично дорівнює прогнозованому $y_{2\text{прог}} = 0,058$.

Для показників майнового стану населення оптимальна частка бюджетних коштів складає:

$$y_1 = 0,59; y_2 = 0,41.$$

Фактичні прогнозні дані на 2023 р. виглядають наступним чином:

$$y_{1\text{прог}} = 0,4; y_{2\text{прог}} = 0,39.$$

Отримані результати узагальнено в табл. 3.3 та представлені на рис. 3.10.

Таблиця 3.3

Порівняння оптимальної та прогнозної структури бюджетних видатків за сферами життєзабезпечення людського потенціалу для Харківської області

[Побудовано автором]

Сфера життєзабезпечення людського потенціалу	Оптимальна частка, y_i	Прогнозна частка 2023, $y_i \text{ прог}$	Відхилення
Фізичний стан населення та безпека середовища проживання			
Захворюваність населення (S_1)	0,926	0,948	-0,022
Діти у центрах реабілітації (S_2)	0,060	0,020	+0,040
Спорт, відпочинок, оздоровлення дітей (S_3)	0,031	0,045	-0,014
Житловий фонд на 1 особу (S_4)	0,0002	0,00041	-0,00021
Безпечність простору для життя (S_5)	0,003	0,00163	+0,00137
Стан освіти та соціального середовища			
Рівень освіти населення (S_6)	-	-	-
Відвідування культурних заходів (S_7)	0,060	0,058	+0,002
Майновий стан населення			
Рівень доходів населення (S_8)	0,590	0,400	+0,190
Пільги, субсидії, негрошові виплати (S_9)	0,410	0,390	+0,020

Рис. 3.10 демонструє наявність суттєвих відхилень між прогнозною та оптимальною структурами бюджетних видатків, що свідчить про неузгодженість чинної практики фінансування з реальними потребами

розвитку регіону. Найбільший дисбаланс зафіксовано у сфері майнового стану населення та соціального захисту, де оптимальні частки істотно перевищують прогнози, що підтверджує необхідність перегляду пріоритетів бюджетної політики з орієнтацією на максимізацію ефекту розвитку за СЖЛП.

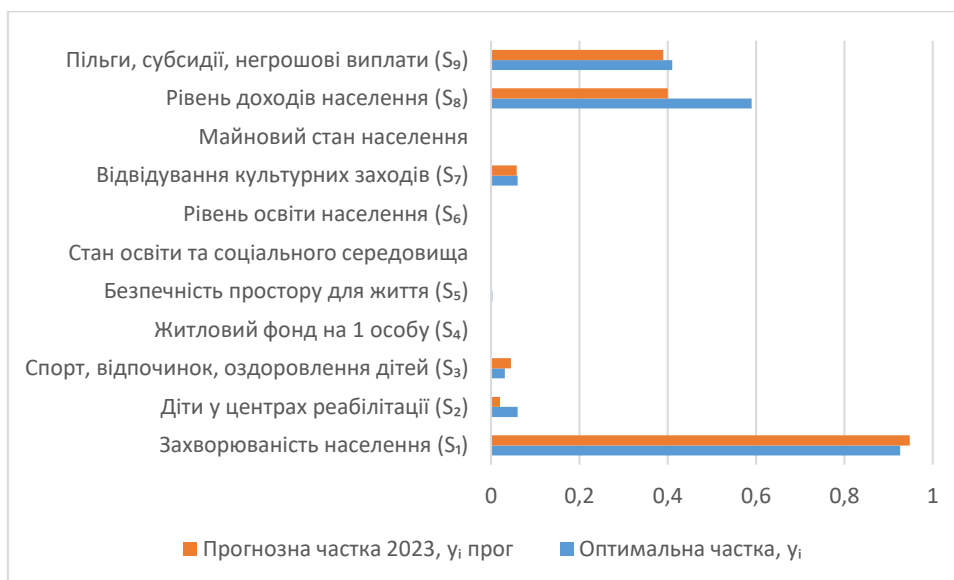

Рис. 3.10. Оптимальна та прогнозна структура бюджетних видатків за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП) у Харківській області [Побудовано автором]

На основі порівняння оптимальних значень частки бюджетних коштів та прогнозних показників на 2023 р. можна надати такі рекомендації щодо перерозподілу бюджетних коштів. Фактичні значення нижчі оптимального рівня для таких напрямів розвитку регіону за СЖЛП: кількість дітей у центрах психологічної реабілітації та притулках; безпечність простору для життєзабезпечення; рівень доходів населення; інші негрошові виплати, пільги та субсидії. Для усунення виявлених диспропорцій між оптимальними та прогнозними значеннями доцільно здійснити перерозподіл між іншими напрямами розвитку регіону за СЖЛП на користь тих, які недофінансованні. Для оптимізації видатків бюджету та усунення диспропорцій між оптимальними та прогнозними показниками, можна запропонувати такі заходи як на рівні держави, так і на рівні регіонів (табл. 3.4).

Заходи для забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів у
забезпеченні розвитку регіону [Побудовано автором]

Заходи	Характерні особливості	Обмеження та ризики в процесі реалізації
1	2	3
На рівні держави		
Планування та аналіз державних пріоритетів	Проведення комплексного аналізу соціально-економічного стану регіонів для визначення пріоритетних напрямів витрат державного бюджету для визначення можливих варіантів перерозподілу на користь недофінансованих сфер	Політичний опір з боку груп впливу; можливість неврахування специфічних потреб регіонів; тривалість процесу узгодження нових бюджетних пріоритетів
	Розробка середньострокових прогнозів та планів розвитку регіону, використання програмно-цільового методу	Відсутність достатніх фінансових ресурсів; ризик недоотримання коштів через економічні обмеження
Оптимізація механізму розподілу коштів та системи субсидій і пільг	Перегляд існуючих механізмів розподілу субсидій з урахуванням об'єктивних критеріїв для підвищення їхньої ефективності	Опір з боку бюрократії; високі початкові витрати на впровадження нових систем; технологічні перешкоди
	Впровадження конкурсних механізмів розподілу коштів з використанням електронних систем для автоматизованого моніторингу та оцінки ефективності виділених коштів	Потреба у висококваліфікованих кадрах; ризики кібербезпеки та конфіденційності даних
Посилення контролю та моніторингу за бюджетними витратами	Впровадження системи ключових показників ефективності використання бюджетних коштів регіональними органами влади	Структурованість та універсальність показників оцінки
	Збільшення прозорості та підзвітності державних витрат за допомогою сучасних технологій для відстеження витрат	Технологічні та інфраструктурні виклики; висока вартість впровадження; опір змінам з боку старих систем управління
	Проведення аудиту державних програм для виявлення неефективних витрат і їхнього подальшого перерозподілу	Політичний вплив на результати аудиту; час та ресурси для аудиту
Нормативно-правове та інституційне забезпечення	Удосконалення нормативно-правової бази розподілу бюджетних коштів на рівні регіону, посилення координації між центральними та місцевими органами влади в процесі управління бюджетними ресурсами	Недостатня інституційна спроможність місцевих органів влади в процесі планування та реалізації програм розвитку регіону
На рівні регіону		
Реалізація програм державно-приватного партнерства	Співпраця з приватними компаніями для інвестування в соціальні та безпекові проекти, такі як створення безпечних просторів та підтримка дитячих центрів реабілітації	Можливі розбіжності в інтересах між державою та приватним сектором; складність юридичних процедур; недостатня зацікавленість інвесторів
Перерозподіл місцевих бюджетів	Проведення ревізії місцевих бюджетів для визначення можливостей перерозподілу коштів на користь недофінансованих сфер	Складність визначення пріоритетів; ризик соціального невдоволення через скорочення інших витрат

Продовження таблиці 3.4

1	2	3
Залучення громадян та НГО до розподілу бюджетних коштів	Впровадження механізмів громадського контролю та участі у формуванні бюджетів, щоб забезпечити прозорість і підтримку соціальних програм	Недостатня обізнаність громадськості; можливість маніпуляцій з боку певних груп; необхідність додаткового навчання та інформування населення
	Організація громадських слухань та консультацій для визначення найактуальніших потреб місцевих громад	Труднощі в організації регулярних слухань; обмежена участь через байдужість або брак час
Підвищення ефективності використання ресурсів	Впровадження енергозберігаючих та інших технологій, які допоможуть зменшити витрати на комунальні послуги та підвищити загальний рівень фінансування важливих сфер	Високі початкові витрати на впровадження; довгий період окупності; можливі технічні збої та необхідність технічного обслуговування
Навчання та розвиток кадрів, співпраця з міжнародними організаціями	Організація навчальних програм для посадових осіб щодо ефективного управління бюджетними коштами та впровадження інновацій у систему управління бюджетними витратами	Недостатнє фінансування навчальних програм; опір новим методам; тривалий період підготовки спеціалістів

Запропоновані заходи, спрямовані на оптимізацію бюджетних витрат та підтримку ключових напрямів розвитку регіону, дозволяють сформувати та реалізувати ефективний механізм фінансово-бюджетних відносин з урахуванням результатів оптимізації розподілу бюджетних коштів, спрямованих на окремі СЖЛП [247]. Це, у свою чергу, створює передумови для вирішення актуальних соціально-економічних проблем і сприяє відновленню та сталому економічному зростанню регіону в довгостроковій перспективі. Отже, в дослідженні запропоновано аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону, які базуються на поетапному оцінюванні: групуванні видатків місцевого бюджету за сферами життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП); побудові функціональних залежностей між рівнем розвитку регіону та обсягом фінансування цих сфер; визначенні коефіцієнтів відносної значущості напрямів рівня розвитку регіону за СЖЛП та розв'язанні однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, що дозволяє обґрунтувати оптимальні пропорції задля спрямування бюджетних ресурсів, виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними показниками, розробити, конкретизувати та підвищити результативність альтернативних

напрямів розвитку регіону. Практичне значення запропонованих аналітико-прикладних рекомендацій щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичного підходу полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів фінансування окремих сфер життєзабезпечення людського потенціалу для розвитку регіону та у формуванні раціонального співвідношення бюджетних видатків між ними, що сприяє підвищенню ефективності й оперативності прийняття управлінських рішень, оптимізації використання фінансових ресурсів і забезпеченню відновлення та збалансованого розвитку регіону в системі управління видатками місцевих бюджетів.

3.3 Методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм як критерій ефективності розвитку регіону

Ефективне управління бюджетними ресурсами в сучасних умовах є визначальним чинником досягнення стратегічних цілей розвитку регіону, зростання добробуту населення та забезпечення стійкості державних фінансів. За обмеженості фінансових можливостей, посилення безпекових викликів і збільшення соціальних видатків органи місцевої влади зацікавлені у підвищенні результативності виконання бюджетних програм, що зумовлює потребу в удосконаленні підходів до оцінювання ефективності їх реалізації. Ризики нераціонального розподілу та використання бюджетних коштів пов'язані з відсутністю чітко визначених критеріїв оцінки програмної результативності, що може спричиняти нецільове витрачання ресурсів, зростання корупційних загроз і погіршення якості публічних послуг. Міжнародний досвід засвідчує, що у розвинених державах сформовано системи моніторингу та оцінювання бюджетних програм, побудовані на науково обґрунтованих методологічних підходах. В Україні в умовах реалізації вимог Бюджетного кодексу та імплементації міжнародних

стандартів управління публічними фінансами актуалізується потреба у впровадженні сучасних методик, спрямованих на підвищення прозорості й результативності бюджетного процесу. У цьому контексті розроблення методичних засад інтегральної оцінки виконання та реалізації бюджетних програм становить важливий науково-практичний напрям, здатний забезпечити зростання ефективності державного управління та більш раціональне використання фінансових ресурсів.

Окремі аспекти проблематики оптимізації бюджетних видатків в умовах дефіциту фінансових ресурсів і необхідності забезпечення сталого розвитку висвітлено у працях низки вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Рябчука О. [268], Avi Ben-Bassat [269], Miller G. J. [270], Стеценко Н. [243], Gaule R. [271]. Водночас питання оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм, аналізу підходів до вимірювання ефективності використання бюджетних коштів, а також розроблення інструментарію підвищення прозорості й обґрунтованості фінансових рішень досліджували Коваленко Я. [272], Le M. [273], Проць Н. В. [274], Veikverdi M. [275] та інші автори. Водночас, попри суттєвий науковий доробок зазначених дослідників у сфері методичного забезпечення реалізації бюджетних програм та оцінювання їх результативності як індикатора ефективності розвитку регіону, питання формування цілісних концептуальних засад і вдосконалення методичних підходів до обґрунтування принципів оцінки ефективності виконання бюджетних програм з урахуванням соціально-економічних і фінансових детермінант залишаються недостатньо опрацьованими. Початковий етап децентралізаційних перетворень забезпечив формування інституційних передумов для посилення фінансової автономії органів місцевого самоврядування шляхом розширення їх фіскального потенціалу, часткового зменшення залежності від державного бюджету та нарощування ресурсної бази для виконання делегованих повноважень [276]. Водночас за умов суттєвих втрат національної економіки, які, за експертними оцінками, перевищили 157 млрд дол. США [277], переважна частина територіальних

громад зазнає об'єктивних труднощів у забезпеченні належного виконання як власних, так і переданих їм функцій, визначених чинним законодавством. Відповідно до положень Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки [16], ключовим чинником такої ситуації виступає нестійкість механізму міжбюджетних відносин, який не забезпечує повноцінної реалізації покладених на нього функцій. Паралельно з упровадженням реформи децентралізації зазнали трансформації підходи до формування місцевих бюджетів. Відповідно до змін, внесених до Бюджетного кодексу України, починаючи з 2017 р. бюджети обласного та районного рівнів, а також бюджети міст обласного значення і об'єднаних територіальних громад складаються із застосуванням програмно-цільового методу бюджетування. Використання ПЦМ забезпечує більш обґрунтований розподіл фінансових ресурсів, підвищує відкритість бюджетного процесу та посилює результативність управління місцевими фінансами. Подальший розвиток системи міжбюджетних відносин потребує комплексної модернізації, зокрема через поглиблення фіскальної децентралізації, стимулювання економічної самодостатності територіальних громад і формування дієвих механізмів залучення приватного капіталу та підтримки місцевого підприємництва як ключових передумов фінансової стійкості регіонів [276].

Водночас значна частина територіальних громад не реалізує повною мірою потенціал програмно-цільового методу бюджетування. У практиці місцевого фінансового управління часто має місце формальне виконання нормативних вимог і процедур, визначених Міністерством фінансів України, без їх системного використання як інструменту управління бюджетними ресурсами. За результатами оцінювання стану управління фінансами об'єднаних територіальних громад у межах програми DOBRE, проведеного у 50 пілотних громадах, ідентифіковано низку системних проблем [258]: паспорти бюджетних програм у багатьох громадах містять результативні показники, однак вони потребують суттєвого доопрацювання та розширення з метою належного відображення ефективності використання бюджетних

коштів; структура видатків місцевих бюджетів має виразну соціальну орієнтацію, при цьому домінуючу частку витрат (45–60%) становлять видатки на дошкільну та загальну середню освіту; у більшості громад актуалізується потреба оптимізації мережі бюджетних установ з метою раціоналізації використання ресурсів і зниження фінансового навантаження; переважна частина ОТГ залишається дотаційною, що істотно обмежує їхню спроможність фінансувати капітальні видатки та реалізовувати соціально-економічні ініціативи; гендерно орієнтоване бюджетування майже не впроваджується, незважаючи на поодинокі випадки проведення гендерного аналізу місцевих програм. Окреслені проблемні аспекти засвідчують об'єктивну потребу в перегляді та поглибленні підходів до планування й виконання місцевих бюджетів. Підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами територіальних громад передбачає формування та впровадження інструментів, здатних забезпечити узгодження стратегічних цілей розвитку з процесами бюджетного планування. До пріоритетних напрямів подальшого вдосконалення ПЦМ доцільно віднести [276]: посилення інституційної спроможності місцевих фінансових органів шляхом підготовки кадрів і розвитку компетенцій у сфері стратегічного фінансового управління; запровадження системного моніторингу та оцінювання результативності бюджетних програм з метою коригування фінансових пріоритетів на основі досягнутих результатів; розширення фіскальної автономії громад через активізацію інвестиційної діяльності та диверсифікацію дохідної бази; розвиток міжмуніципального співробітництва як інструменту раціоналізації використання ресурсів і реалізації спільних інфраструктурних проєктів; інтеграцію гендерно орієнтованого підходу у бюджетне планування для забезпечення рівного доступу різних соціальних груп до бюджетних ресурсів і публічних послуг.

Отже, практична реалізація покрокових рекомендацій щодо впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес та науково обґрунтоване застосування методики оцінювання ефективності використання

бюджетних ресурсів створюють передумови для самостійного аналізу громадами результативності бюджетних видатків і визначення напрямів їх подальшого вдосконалення. Актуальність застосування зазначеного підходу посилюється необхідністю досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку Харківської області відповідно до проєкту оновленої Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки [233], сформованої з урахуванням положень Плану внутрішньої стійкості Президента України [234], що зумовлює потребу в активізації інституційної спроможності територіальних громад, упровадженні інноваційних рішень у сфері розвитку інфраструктури та забезпеченні її стійкості, адаптивності й відповідності сучасним соціально-економічним викликам. Харківська область, зазнавши масштабних руйнувань, посідає одну з провідних позицій серед найбільш уражених регіонів України, водночас перспективи її відновлення значною мірою визначаються ефективністю управління бюджетними ресурсами. Саме раціональне використання бюджетного потенціалу здатне стати базовим чинником реалізації програм відбудови, забезпечення сталого розвитку територіальних громад і відновлення економічного зростання регіону. Згідно зі стратегічними орієнтирами оновленої регіональної стратегії розвитку [233], удосконалення підходів до управління бюджетними програмами спрямоване на підвищення якості життя населення, що передбачає збереження та відновлення людського капіталу через формування доступної й ефективної системи охорони здоров'я, створення умов для здорового способу життя, розвиток освітнього простору регіону та посилення системи соціального захисту.

Відбудова та модернізація житлово-комунального господарства, а також транспортної, енергетичної й комунікаційної інфраструктури в межах реалізації стратегічної мети формування конкурентоспроможної економіки регіону передбачає цільове фінансування заходів, спрямованих на створення сприятливих передумов для повернення населення, подолання дефіциту кваліфікованих трудових ресурсів, активізацію інвестиційних процесів,

упровадження інноваційних технологій, підвищення рівня енергоефективності та екологічної стійкості, а також інтеграцію регіону до національного й міжнародного економічного простору. Водночас самостійним стратегічним вектором відновлення виступає налагодження результативної взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, орієнтованої на комплексний розвиток території, що реалізується через виконання бюджетних програм, спрямованих на підвищення ефективності заходів розвитку регіону. Як обґрунтовано підкреслює Чугунов І. Я. [278], за умов суттєвого дефіциту фінансових ресурсів і необхідності підвищення дієвості державного впливу на економічні процеси пріоритетного значення набуває перехід від управління бюджетними витратами до управління досягнутими результатами. Такий підхід становить концептуальну основу програмно-цільового методу бюджетного планування, ключова ідея якого полягає у переорієнтації бюджетної сфери з простого утримання на забезпечення якісних і суспільно значущих публічних послуг. Використання чітко визначених результативних індикаторів створює можливості для більш обґрунтованого розподілу бюджетних ресурсів у середньостроковому періоді з фокусом на досягнення конкретних цільових орієнтирів.

Водночас, як засвідчують результати наукових досліджень [272, 278], розроблення таких показників у межах бюджетних програм часто здійснювалося головними розпорядниками коштів без належного методичного забезпечення, що зумовило формалізацію практики впровадження ПЦМ. Обмеженість нормативного регулювання та недостатній контроль з боку Міністерства фінансів України за дотриманням установлених вимог призвели до того, що результати, зафіксовані у паспортних документах більшості бюджетних програм попередніх періодів, не забезпечували можливості об'єктивної оцінки їх ефективності [86]. Унаслідок зазначених недоліків істотна частка бюджетних програм залишилася нереалізованою. Станом на 15 лютого 2025 р. Міністерством фінансів України було отримано 392 паспорти бюджетних програм із 453 запланованих, з яких 326 погоджено,

а 27 повернуто на доопрацювання [279]. За інформацією Рахункової палати України, у першому півріччі 2024 р. мали місце системні збої у виконанні бюджетних програм. Зокрема, Міністерство економіки не здійснило видатків за п'ятьма програмами підтримки бізнесу в умовах порушення безпекового балансу на суму 10 млрд грн, попри перерахування коштів у січні; Міністерство у справах ветеранів не реалізувало програму інституту помічника ветерана обсягом 756 млн грн через відсутність відповідних урядових рішень; Міністерство інфраструктури не розпочало реалізацію проєкту «НОРЕ» на 132 млн грн у зв'язку з незатвердженням порядку надання субвенцій. Водночас окремі програми було профінансовано частково [280]: Фонд ліквідації наслідків збройної агресії отримав 20,9 млрд грн (88% передбаченого ресурсу), однак фактичні видатки головних розпорядників виявилися на 21% нижчими за планові показники; програми у сфері безпеки та обороноздатності профінансовано в обсязі 1,2 трлн грн, що на 115,9 млрд грн менше запланованого через затримки процедур закупівель та вплив форс-мажорних обставин. Загалом із суми коштів, спрямованих на фінансування бюджетних програм, 2,7 млрд грн Фонду ліквідації наслідків агресії залишилися невикористаними на заходи із захисту інфраструктури, а близько 8% від запланованого обсягу трансфертів місцевим бюджетам не було перераховано через відсутність відповідних урядових рішень [281]. Окремі бюджетні програми взагалі не були профінансовані з огляду на процедурно-бюрократичні обмеження, зокрема через відсутність затверджених порядків надання субвенцій. За умов низької результативності реалізації бюджетних програм та неоднозначності їх соціальних наслідків актуалізується необхідність формування дієвої системи моніторингу й оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів.

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України [17], бюджетна програма визначається як сукупність взаємопов'язаних заходів, спрямованих на досягнення чітко окресленої мети, реалізацію визначених завдань і отримання запланованих результатів, відповідальність за виконання яких

покладається на розпорядника бюджетних коштів у межах його функціональних повноважень. Оцінювання ефективності виконання бюджетних програм здійснюється на основі системи результативних показників, що відображають ступінь досягнення поставлених цілей і завдань та дають змогу аналізувати раціональність використання бюджетних ресурсів. Наявність таких індикаторів створює передумови для проведення як кількісного, так і якісного аналізу застосування бюджетних механізмів і оцінювання ефективності витрачання державних коштів у процесі надання публічних благ. Водночас в Україні практика оцінювання бюджетних програм, сучасні підходи проектного управління та інструменти регіональної політики переважно впроваджуються в межах проектів міжнародної технічної допомоги [282]. Вагоме місце в цьому процесі посідає діяльність експертних середовищ і вітчизняних неурядових організацій, які забезпечують адаптацію та поширення сучасних підходів до управління публічними фінансами. Оцінювання результативності бюджетних програм в Україні здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 17.05.2011 № 608 [283]. Відповідно до положень зазначеного документа, процедура оцінювання передбачає системний моніторинг, аналітичне опрацювання та контроль за цільовим і раціональним використанням бюджетних ресурсів. Оцінюванню підлягають усі бюджетні програми, за винятком тих, щодо яких не формується паспорт бюджетної програми. Методологічною основою оцінки виступає аналіз результативних показників, а також інформаційні дані бюджетних запитів, кошторисів, паспортів бюджетних програм і звітів про їх виконання. Водночас, з огляду на те, що на місцевому рівні одна бюджетна програма може реалізовуватися кількома розпорядниками бюджетних коштів, Міністерством фінансів України було розроблено Методику порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм, що фінансуються з місцевих бюджетів (доведено до відома місцевих фінансових органів листом Мінфіну від 19.09.2013 № 31-05110-14-5/27486) [284]. Зазначена методика створює можливості для

зіставлення результативності використання бюджетних ресурсів різними розпорядниками в межах однієї бюджетної програми, що виступає вагомим інструментом підвищення прозорості, підзвітності та аргументованості бюджетних рішень. Оцінювання ефективності здійснюється на основі обчислення середніх інтегральних індексів досягнення результативних показників, які охоплюють характеристики ефективності та якості виконання програмних заходів як за загальним, так і за спеціальним фондами бюджету. Застосування такого підходу забезпечує багатовимірну оцінку реалізації бюджетних програм і сприяє підвищенню раціональності розподілу публічних фінансових ресурсів. Таким чином, належним чином сформовані результативні показники дозволяють всебічно оцінити процес і наслідки реалізації бюджетної програми, визначити рівень ефективності використання бюджетних коштів та оцінити соціально-економічний ефект від впровадження відповідних заходів [285]. Вони забезпечують формування чітко простежуваного взаємозв'язку між обсягами залучених ресурсів і досягнутими результатами, створюючи інформаційну основу для управлінських рішень суб'єктів, відповідальних за реалізацію державної політики. Використання таких показників дає змогу своєчасно виявляти потребу в коригуванні управлінських рішень з метою підвищення результативності бюджетних інтервенцій, поліпшення соціально-економічних параметрів розвитку та більш повного задоволення суспільних потреб. Окрім цього, вони дозволяють здійснювати порівняльний аналіз поточних результатів із досягненнями попередніх періодів, ідентифікувати проблемні аспекти та визначати стратегічні орієнтири подальшого розвитку.

Відповідно до методології програмно-цільового методу бюджетування, у процесі планування бюджетних програм передбачається формування декількох типів результативних показників, що забезпечують комплексну оцінку реалізації програми та її кінцевої ефективності. У сучасній національній практиці застосовується чотири базові групи таких показників, узагальнена характеристика яких наведена в табл. 3.5. Подана таблиця

відображає багатовимірну систему результативних показників, що використовується в межах методології програмно-цільового методу бюджетування та виконує функцію інтегрованої інструментарію оцінювання ефективності бюджетних програм. З метою оцінки результативності виконання й реалізації бюджетних програм на основі характеристик результативних показників, наведених у табл. 3.5, було сформовано відповідні оціночні параметри, побудовані з урахуванням двох базових об'єктів впливу – цільової групи та сфери реалізації програми (табл. 3.6).

Цільова група при цьому розглядається як окрема соціальна категорія населення, що має визначений статус (офіційно закріплений або фактичний) і є складовою соціальної структури регіону. Ця група має визначені цілі, які спрямовані на досягнення конкретних результатів у межах відповідного інституту або організації [286]. Прикладом таких груп можуть бути учні, пацієнти або спортсмени. На основі аналізу цільової групи формуються параметри сфери впливу, до якої можуть належати, зокрема, рівень освіти або тривалість життя. Використання визначених параметрів результативності бюджетних програм для формування відповідної системи показників забезпечує її лаконічність, комплексність і збалансованість між повнотою інформаційного охоплення та доступністю розрахунків [287].

Дотримання зазначених критеріїв створює для органів державної влади можливість оперативного здійснення як кількісного, так і якісного аналізу поточної ситуації, зниження ризиків виникнення негативних соціально-економічних наслідків, своєчасного усунення виявлених диспропорцій та підвищення результативності реалізації програмних заходів. Окрім цього, побудова інтегрального показника сприятиме зростанню управлінської ефективності завдяки забезпеченню оперативності й спрощенню процедур оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм.

Таблиця 3.5

Результативні показники як інструмент оцінювання ефективності реалізації бюджетних програм

[Побудовано автором на основі джерел 20, 284, 286]

Вид показника	Змістовна характеристика показника	Форма представлення та спосіб вимірювання	Функціональне призначення у системі оцінювання
Показники затрат	Характеризують систематизований обсяг ресурсного забезпечення, що залучається для реалізації запланованих програмних заходів. Характеризують структуру витрат програми у вартісному та натуральному вимірі.	Чисельність штатних посад (од.) Обсяг бюджетного фінансування (тис. грн) Площа приміщень, що потребують ремонту (м ²) Кількість обладнання для закупівлі (од.)	Дозволяють здійснити початкову оцінку ресурсної спроможності бюджетної програми. Створюють інформаційну базу для систематичного аналізу на всіх етапах бюджетного процесу. Відіграють ключову роль у плануванні та розподілі обмежених бюджетних ресурсів за принципом необхідності та достатності.
Показники продукту	Кількісні характеристики, що відображають масштаби надання послуг, виконання робіт або виробництва продукції у процесі реалізації бюджетної програми. Відображають безпосередній результат діяльності головного розпорядника коштів.	Чисельність отримувачів послуг (осіб) Кількість реалізованих програмних заходів (од.) Обсяг виконаних робіт у межах бюджетної програми (м ² , км) Кількість придбаного обладнання (од.)	Слугують ключовими кількісними індикаторами фактичної реалізації бюджетної програми, виконуючи функцію проміжної ланки між обсягами використаних ресурсів і досягнутими результатами. Забезпечують можливість проведення моніторингу ступеня виконання програмних завдань. Дозволяють встановити стадію реалізації програми.
Показники ефективності	Характеризують пропорцію між обсягами використаних ресурсів та досягнутими програмними результатами (продуктами). Характеризують економічну раціональність витрачання бюджетних коштів.	Середня вартість обслуговування одного отримувача послуг (грн) Середні бюджетні витрати на реалізацію одного програмного заходу (тис. грн) Кількість користувачів на одного працівника (осіб) Обсяг наданих послуг на одиницю витрачених ресурсів	Дозволяють здійснити всебічну оцінку доцільності та економічної обґрунтованості використання бюджетних ресурсів. Створюють підґрунтя для компаративного аналізу різних механізмів надання послуг. Дозволяють визначити економічну ефективність програмних заходів у динаміці. Сприяють ідентифікації резервів оптимізації витрат.
Показники якості	Характеризують суспільно значущі наслідки реалізації бюджетної програми. Демонструють динаміку позитивних змін та успішність виконання програмних завдань. Характеризують ступінь досягнення мети програми.	Індекс задоволеності бенефіціарів послуг (%) Показники динаміки зниження рівня захворюваності населення (%) Відсоток зростання охоплення населення послугою Ступінь готовності об'єкта (%)	Дають змогу оцінити соціальну результативність використання бюджетних ресурсів. Демонструють відповідність досягнутих результатів поставленій меті. Характеризують суспільно-економічний ефект від реалізації програми. Надають підґрунтя для стратегічного планування та корегування програмних заходів.

Система класифікації результативних показників бюджетних програм
[Побудовано автором]

Тип результативних показників	Підкатегорії показників	Змістовна характеристика та функціональне призначення
Показники затрат	Абсолютні індикатори	Відображають обсяг залучених та використаних ресурсів у натуральному або вартісному вимірі, виражених в абсолютних величинах (чисельність персоналу, обсяг бюджетного фінансування, площа приміщень тощо)
	Відносні індикатори	Характеризують структуру та пропорції використання ресурсів у відсотковому або частковому вираженні (питома вага адміністративного персоналу, частка витрат на оплату праці тощо)
Показники продукту	Чисельність осіб, охоплених програмними інтервенціями	Відображає масштаб охоплення програмних заходів через визначення обсягу наданих послуг, виконаних робіт або чисельності бенефіціарів, які отримали відповідні послуги чи продукти в межах реалізації програми (кількість учнів, пацієнтів, відвідувачів тощо)
Показники ефективності	Ресурси на одиницю цільової групи	Відображають інтенсивність використання ресурсів у розрахунку на одного представника цільової аудиторії, що дозволяє оцінити економічність надання послуг або виконання робіт (середня вартість навчання одного учня, бюджетні витрати на обслуговування одного пацієнта)
	Ресурси на одиницю об'єкта впливу	Характеризують рівень ресурсних витрат у розрахунку на одиницю об'єкта, на який спрямовано програмні заходи, та дають змогу оцінити ефективність використання коштів у межах матеріально-інфраструктурних інтервенцій (вартість ремонту 1 кв. м дорожнього покриття, витрати на утримання одного об'єкта інфраструктури)
Показники якості	Об'єктивні характеристики стану цільової групи	Відображає фактичні зміни у соціально-економічному або фізичному стані представників цільової групи, зумовлені реалізацією бюджетної програми (рівень захворюваності населення, показники навчальної успішності учнів тощо)
	Суб'єктивна оцінка результатів програмних заходів цільовою групою	Характеризує рівень задоволеності бенефіціарів результатами отриманих послуг або товарів у межах реалізації програми (ступінь задоволеності пацієнтів якістю медичних послуг)
	Кількісні параметри змін у сфері впливу програми	Відображає вимірювані параметри змін у відповідній сфері суспільного розвитку, на яку спрямовано програмні заходи (відсоток зниження рівня аварійності, скорочення кількості правопорушень)
	Якісні характеристики трансформацій у сфері реалізації програми	Характеризує структурні та інституційні зміни у сфері реалізації програми, що не завжди піддаються прямому кількісному вимірюванню (покращення інвестиційного клімату, зростання рівня довіри до органів державної влади)

Узагальнену модель інтегрального оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм подано на рис. 3.11, який відображає поетапну логіку здійснення відповідного аналітичного процесу. Використання визначених параметрів результативності для формування системи показників забезпечує її лаконічність, комплексність і збалансованість між повнотою інформаційного відображення та простотою розрахунків. Дотримання зазначених вимог надає органам державної влади можливість оперативно здійснювати кількісну й якісну оцінку поточної ситуації, знижувати ризики виникнення негативних соціально-економічних ефектів, своєчасно усувати виявлені проблеми та підвищувати загальну результативність реалізації бюджетних програм [276]. Окрім цього, формування інтегрального показника сприятиме зростанню управлінської ефективності завдяки забезпеченню оперативності та методичній простоті оцінювання результативності виконання й реалізації бюджетних програм. У такому контексті оцінювання результативності бюджетних програм розглядається як ключовий інструмент управління бюджетними видатками, що надає органам державної влади та місцевого самоврядування можливість здійснювати комплексний аналіз ефективності використання фінансових ресурсів в умовах децентралізації, обмеженості бюджетних можливостей і зростання вимог до прозорості та підзвітності бюджетного процесу. З одного боку, це дозволяє визначити рівень досягнення поставлених цілей і завдань бюджетних програм, а з іншого – своєчасно виявити проблемні аспекти їх реалізації та окреслити стратегічні напрями подальшого розвитку регіонів. Удосконалення системи показників оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм у процесі їх аналізу базується на визначенні об'єктивних параметрів формування таких показників, що забезпечує можливість здійснення комплексного дослідження взаємозв'язку між обсягами витрат, рівнем ефективності та якісними характеристиками використання бюджетних коштів.

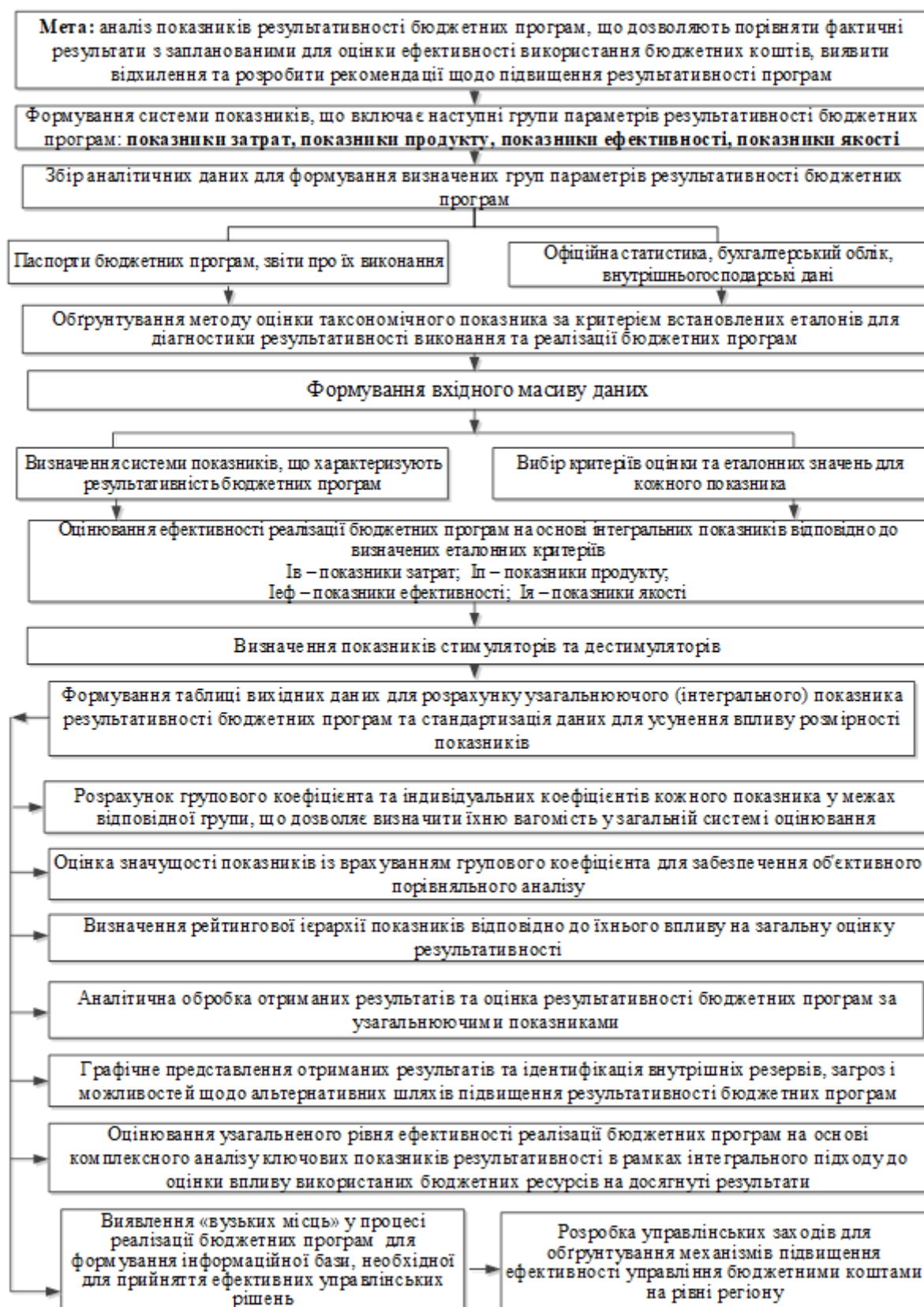

Рис. 3.11. Методичні положення до інтегральної оцінки результативності виконання та реалізації бюджетних програм

[Побудовано автором]

Запровадження зазначених показників створює підґрунтя не лише для проведення кількісного й якісного аналізу застосування сучасних бюджетних технологій у процесі реалізації програм, а й для оцінювання результативності державних видатків з позицій ступеня задоволення суспільних потреб населення [276]. На думку Коритник Л. [285] формування системи результативних показників бюджетних програм потребує модернізації для забезпечення прозорості та ефективності управління державними фінансами. У дослідженні Бедринець М. [286], присвяченому проблематиці комплексного оцінювання виконання бюджетних програм в Україні у 2016–2020 рр., запропоновано авторську методику аналізу стану їх реалізації, що ґрунтується на використанні даних відкритих джерел та результатів експертного оцінювання. На думку автора [286], система результативних показників за напрямом «Дошкільна освіта» має формуватися на основі визначеного переліку індикаторів, які відображають ключові аспекти функціонування та розвитку відповідної сфери. Варто зазначити, що зарубіжні науковці також акцентують увагу на складності розробки показників результативності бюджетних програм, незважаючи на значну кількість наявних методів та підходів до їх оцінювання [288]. Зокрема, Дж. Р. Бартл наголошує, що хоча в різних країнах існують позитивні приклади практичного застосування систем оцінювання, питання ефективності реалізації бюджетних програм залишається відкритим [288]. На сьогодні немає жодної держави, яка б повністю задовольняла вимогам щодо обґрунтованості та досконалості своїх показників ефективності, що свідчить про необхідність подальших досліджень у напрямі вдосконалення методики оцінки бюджетних програм, що дозволить забезпечити більш об'єктивний аналіз їхньої результативності та ефективності розподілу фінансових ресурсів. Маркович Г. [289] досліджуючи питанням оцінки ефективності бюджетних програм наголошує на необхідності забезпечення відповідності програм пріоритетам соціально-економічного розвитку регіонів, планам діяльності розпорядників коштів та нормативно-правовим актам, що безпосередньо на параметри оцінки ефективності

бюджетних програм та методи її проведення. Науково-методичний підхід до бюджетного стратегування за допомогою застосування програмно-цільового методу досліджено у роботі Станкус Т. [126] з точки зору функціональності програмно-цільового методу бюджетування та врахуванні специфіки цільових програм. Авторами дослідження [290] обґрунтовано основні складові в досягненні балансу інтересів суб'єктів економічної діяльності та сформовано ключові напрями оцінювання ефективності заходів щодо реалізації бюджетних програм залежно від стадії їх виконання. Аналіз наукових праць [285, 287-290] свідчить про суттєві недоліки існуючих методичних підходів до оцінювання ефективності бюджетних програм. Представлені в літературі підходи страждають або від надмірної фрагментарності, або від інформаційного перевантаження, що ускладнює їх практичне застосування. У контексті нашого дослідження постає нагальна потреба в удосконаленні цих методичних інструментів для забезпечення більш збалансованого та функціонального механізму оцінки результативності виконання та реалізації бюджетних програм [276]. Варто наголосити, що розроблена система індикаторів має забезпечувати комплексну діагностику стану реалізації бюджетних програм, виявлення проблемних аспектів та ідентифікацію перспективних векторів розвитку. Спираючись на викладені вище теоретико-методичні засади, автором запропоновано систему показників, концептуальним підґрунтям якої виступають сформульовані параметри оцінювання ефективності імплементації бюджетних програм в контексті реалізації стратегічних і операційних орієнтирів розвитку Харківської області відповідно до положень оновленої стратегії [233]. З огляду на встановлені в дослідженні кореляційні зв'язки між механізмами бюджетного регулювання та сферами життєзабезпечення людського потенціалу, вважаємо методично обґрунтованим провести оцінку результативності виконання та реалізації бюджетних програм за такими ключовими напрямами, як [276]:

охорона здоров'я: включає програми фінансування медичних послуг через Національну службу здоров'я України (НСЗУ), програми забезпечення

ліками, розвиток медичної інфраструктури, профілактика та боротьба з епідеміями тощо;

освіта: охоплює програми фінансування закладів освіти різних рівнів (від дошкільної до вищої), субвенції на Нову українську школу, програми підвищення кваліфікації педагогів, розвиток інклюзивної освіти та інші;

соціальний захист та соціальне забезпечення: включає програми соціальних виплат різним категоріям громадян, пенсійне забезпечення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, субсидії на комунальні послуги, допомогу малозабезпеченим сім'ям тощо;

фізкультура та спорт: охоплює програми розвитку спортивної інфраструктури, підтримки спортивних заходів, підготовки спортсменів до міжнародних змагань, розвитку масового спорту.

Автором сформовано систему показників, що включає визначені групи параметрів результативності бюджетних програм за ключовими сферами життєзабезпечення людського потенціалу регіону (табл. 3.7). У контексті дослідження автором запропоновано імплементувати метод таксономічної оцінки з використанням критерію встановлених еталонів, спираючись на методичні розробки, представлені у праці [291]. Вибір даного підходу детермінований двома ключовими аргументами. По-перше, у якості вихідної бази аналізу обрано не умовні нормативних параметрів результативності, які здебільшого застосовуються без урахування регіональної специфіки бюджетних програм і, що особливо важливо відзначити, не мають в українських реаліях належного методичного обґрунтування процедури їх формування. По-друге, запропонований підхід передбачає інкорпорацію саме емпіричних результатів реалізації бюджетних програм, що сформувалися в актуальному соціально-економічному контексті конкретного регіону, що дозволяє забезпечити релевантність отриманих аналітичних результатів та їх відповідність регіональним особливостям [276].

Таблиця 3.7

Система показників результативності бюджетних програм за ключовими сферами життєзабезпечення людського потенціалу регіону [Побудовано автором]

Напрямок бюджетної програми	Група показників	Перелік показників
1	2	3
Охорона здоров'я	Показники Затрат	Чисельність працівників у сфері охорони здоров'я Частка видатків на придбання медичного обладнання у загальному обсязі видатків на охорону здоров'я
	Показники Продукту	Контингент пацієнтів, що перебувають під диспансерним спостереженням (усього), з розподілом за окремими медико-соціальними групами: особи з інвалідністю, хворі на туберкульоз, пацієнти з ВІЛ/СНІДом
	Показники Ефективності	Кількість пацієнтів на одного лікаря Вартість ліжко-дня
	Показники Якості	Кількість пацієнтів, які одужали за період/загальна кількість пацієнтів Частка населення, задоволеного якістю надання медичних послуг, у загальній чисельності населення території обслуговування Середня кількість проведених ліжко-днів пацієнтами Смертність з причини захворювання
Освіта	Показники Затрат	Чисельність працівників в галузі освіти Частка видатків на придбання підручників і навчально-методичних матеріалів у загальному обсязі бюджетних видатків на освіту Частка видатків, спрямованих на цифрову трансформацію освітнього процесу, у загальному обсязі бюджетних видатків на освіту
	Показники Продукту	Кількість населення, що навчається, у тому числі: кількість учнів, студентів, аспірантів, докторантів (на 10 тис. осіб) Кількість здобувачів освіти, які навчаються за дистанційною/змішаною формою
	Показники Ефективності	Вартість навчання одного учня/студента/аспіранта Середній обсяг бюджетних витрат у розрахунку на один заклад освіти Співвідношення витрат на цифровізацію до загальних витрат на одного здобувача освіти
	Показники Якості	Частка населення з повною вищою освітою у загальній чисельності населення відповідної території Питома вага учнів, студентів та аспірантів, задоволених якістю надання освітніх послуг, у загальній чисельності контингенту здобувачів освіти Кількість закладів загальної середньої освіти нового типу Кількість ЗВО III-IV рівня акредитації/загальна кількість ЗВО Результати учнів у національних та міжнародних освітніх рейтингах Відсоток працевлаштування випускників за спеціальністю

Продовження Таблиці 3.7

1	2	3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	Показники Затрат	Чисельність працівників у сфері соціального захисту та соціального забезпечення Частка видатків на утримання дитячих закладів-інтернатів у загальному обсязі бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення
	Показники Продукту	Чисельність осіб, які потребують надання соціальної допомоги в системі соціального захисту та соціального забезпечення Кількість внутрішньо переміщених осіб, що отримують державну підтримку
	Показники Ефективності	Середній обсяг бюджетних витрат у розрахунку на одну особу, яка потребує соціальної допомоги в системі соціального захисту та соціального забезпечення
	Показники Якості	Чисельність осіб, яким надано матеріальну допомогу за окремими підставами (категоріями отримувачів) Частка населення, задоволеного якістю надання соціальних послуг, у загальній чисельності населення відповідної території обслуговування Кількість інтернатних закладів та закладів соціального захисту дітей Рівень соціальних виплат Рівень інтеграції ВПО у громади
Фізкультура та спорт	Показники Затрат	Чисельність працівників в галузі фізкультури та спорту Видатки на утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл/загальна сума видатків на фізкультуру та спорт Видатки на відновлення спортивної інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій
	Показники Продукту	Кількість учнів-спортсменів, які займаються в групах (на 10 тис. осіб) Кількість проведених спортивних заходів патріотичного виховання
	Показники Ефективності	Кількість спортсменів на одного тренера Середня вартість проведення навчально-тренувальних зборів і змагань, проведення заходів із нетрадиційних видів спорту та фізичної культури Ефективність використання відновленої спортивної інфраструктури
	Показники Якості	Кількість спортсменів з найвищим розрядом/загальна кількість спортсменів Кількість спортсменів, що задоволені якістю проведення навчально-тренувальних занять/загальна кількість спортсменів Кількість функціонуючих спортивних споруд (стадіонів) Кількість дитячих оздоровчих таборів/загальна кількість таборів Кількість медалей на міжнародних змаганнях

Процес оцінки результативності виконання та реалізації бюджетних програм за інтегральними індикаторами з використанням методики встановлених еталонів реалізується наступним чином. Імплементация процедури стандартизації значень індикаторів (Z_{ij}) у розрізі чотирьох функціональних груп (затрати, продукт, ефективність та якість) із застосуванням диференційованих математичних моделей:

для індикаторів-стимуляторів (показників прямого впливу):

$$z_{ij} = \frac{a_{ij} - \min a_{ij}}{\max a_{ij} - \min a_{ij}}, \quad (3.8)$$

де a_{ij} – емпіричне значення індикатора;

a_i^{\max} – максимальна величина i -го індикатора в досліджуваній сукупності;

a_i^{\min} – мінімальна величина i -го індикатора в досліджуваній сукупності;

i – число індикаторів у системі оцінювання;

j – число бюджетних програм, що підлягають компаративному аналізу.

для індикаторів-дестимуляторів (показників зворотного впливу):

$$z_{ij} = \frac{a_{ij} - \max a_{ij}}{\max a_{ij} - \min a_{ij}}, \quad (3.9)$$

Матриця вихідних даних для розрахунку інтегрального показника результативності бюджетних програм представлена в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Матриця вихідних даних для розрахунку інтегрального показника результативності бюджетних програм

[Побудовано автором]

	Показник 1	Показник 2	Показник 3	...	Показник n
Бюджетна програма 1	y_{11}	y_{12}	y_{13}	...	y_{1n}
Бюджетна програма 2	y_{21}	y_{22}	y_{23}	...	y_{2n}
Бюджетна програма 3	y_{31}	y_{32}	y_{33}	...	y_{3n}
...
Бюджетна програма m	y_{m1}	y_{m2}	y_{m3}	...	y_{mn}

де $i = 1, 2, 3, \dots, m$ - індекс бюджетної програми;

$j = 1, 2, 3, \dots, n$ - індекс показника результативності;

z_{ij} – значення j -го показника для i -ої бюджетної програми.

Результати проведеної процедури стандартизації значень індикаторів показників продукту, затрат, ефективності та якості систематизовано у Додатку М, що забезпечує методичну основу для подальшого компаративного аналізу та інтерпретації отриманих результатів. У процесі визначення інтегрального показника результативності бюджетних програм виникає необхідність встановлення диференційованих вагових коефіцієнтів для кожної групи показників (RI_k) та окремих показників у межах конкретної групи (TI_{ij}). Визначення даних коефіцієнтів здійснюється за допомогою наступних аналітичних залежностей:

$$RI_k = \frac{\sum_{i=1}^c \max_{ij} z_{ij}}{\sum_{i=1}^m \max_{ij} z_{ij}}, \dots \dots \dots (3.10)$$

де c репрезентує загальну кількість гомогенних груп показників, що формують інтегральний індикатор результативності.

Для кожного індивідуального показника в межах відповідної групи застосовується формула:

$$TI_{ij} = \frac{\max_{ij} z_{ij}}{\sum_{i=1}^c \max_{ij} z_{ij}} . \quad (3.11)$$

Подальша інтеграція групових та індивідуальних коефіцієнтів значущості здійснюється шляхом застосування мультиплікативної моделі:

$$PI_{ij} = RI_k \cdot TI_{ij} . \quad (3.12)$$

Заключним етапом є трансформація абсолютних значень показників у рангову шкалу, що забезпечує їх компаративний аналіз:

$$DI_i = z_{ij} \cdot AI_{ij} . \quad (3.13)$$

Отримана таким чином система рангів для всіх індикаторів у чотирьох аналітичних групах (продукту, затрат, ефективності та якості) дозволяє здійснити холістичну оцінку результативності бюджетних програм та порівняти їх між собою за комплексом гетерогенних характеристик, що є фундаментальним підґрунтям для прийняття раціональних управлінських рішень щодо оптимізації бюджетних видатків. На заключному етапі відбувається агрегація показників та розрахунок узагальнюючих (інтегральних) показників для кожної бюджетної програми [276]. Математична формалізація цього процесу представлена наступним чином:

$$I_k = \sum_{i=1}^n DI_i / n . \quad (3.14)$$

Отримані результати оцінки результативності виконання та реалізації бюджетних програм представлено на рис. 3.12. Показники затрат демонструють тенденцію до зростання у 2019-2021 рр. (від 0,56 до 0,60), після чого спостерігається значне зниження до 0,35 у 2022 р., що може свідчити про оптимізацію ресурсного забезпечення бюджетних програм. Показники продукту характеризуються стабільним зростанням від 0,41 у 2019 р. до 0,91 у 2021 р., після чого відбувається зниження до 0,75 у 2022 р. Такий тренд може відобразити високу продуктивність бюджетних програм у 2021 р. з наступною певною корекцією. Показники ефективності демонструють постійне зростання від 0,19 у 2019 р. до 0,57 у 2022 р., що свідчить про поступове підвищення економічної ефективності використання бюджетних коштів. Показники якості мають помірне зростання від 0,34 у 2019 р. до 0,53 у 2021 р., після чого спостерігається незначне зниження до 0,43 у 2022 р., що може вказувати на певні виклики у забезпеченні якісних результатів бюджетних програм у останній р. аналізованого періоду [276]. На основі узагальнюючих показників за окремими групами (затрати, продукт, ефективність, якість) здійснюється визначення інтегрального рівня результативності виконання бюджетних програм за математичною формулою:

$$I = \sqrt[4]{I_z \cdot I_n \cdot I_e \cdot I_y} \quad (3.15)$$

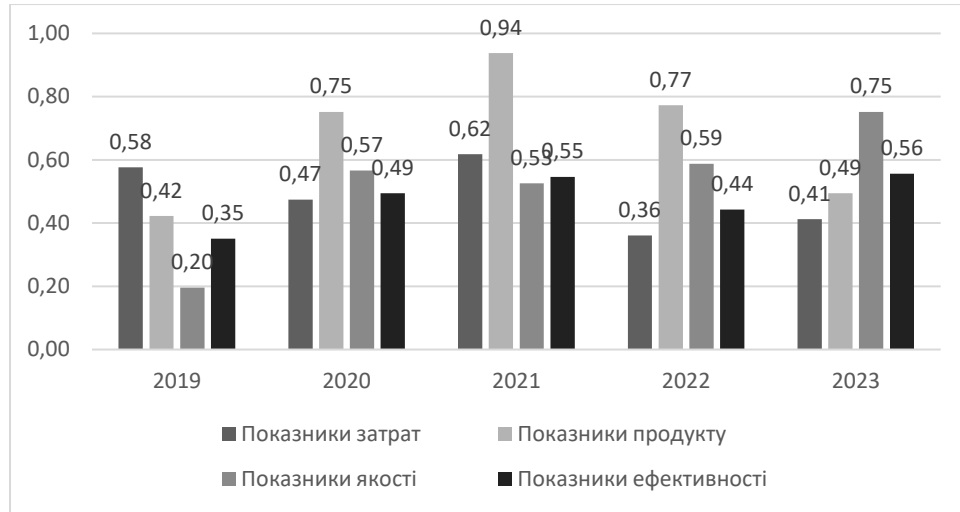

Рис. 3.12. Динаміка показників бюджетних програм за групами
[Побудовано автором]

Динаміка інтегрального рівня результативності виконання бюджетних програм протягом 2019-2023 рр. представлена на рис. 3.13. Аналіз динаміки інтегрального показника результативності бюджетних програм у періоді 2019-2021 рр. демонструє стійку висхідну траєкторію, детерміновану мультиплікативним ефектом зростання показників продукту, ресурсних витрат та якісних параметрів імплементації програмних заходів [276]. Водночас, 2022 р. характеризується певною регресією агрегованого індикатора результативності (з 2,55 до 2,10), що пов'язано зі зменшенням майже всіх компонентних складових, за винятком показника ефективності, який демонструє невелике зростання. Період 2022-2023 рр. демонструє позитивну динаміку показників результативності бюджетних програм, оскільки редукція ресурсних витрат супроводжується підвищенням ефективності та певною стабілізацією якісних параметрів, що свідчить про оптимізацію моделі бюджетних асигнувань та адаптацію до поточних умов. Отже, комплексна оцінка результативності виконання та реалізації бюджетних програм здійснюється через призму

ідентифікації взаємозв'язків між ресурсними витратами, ефективністю та якісними параметрами використання бюджетних коштів.

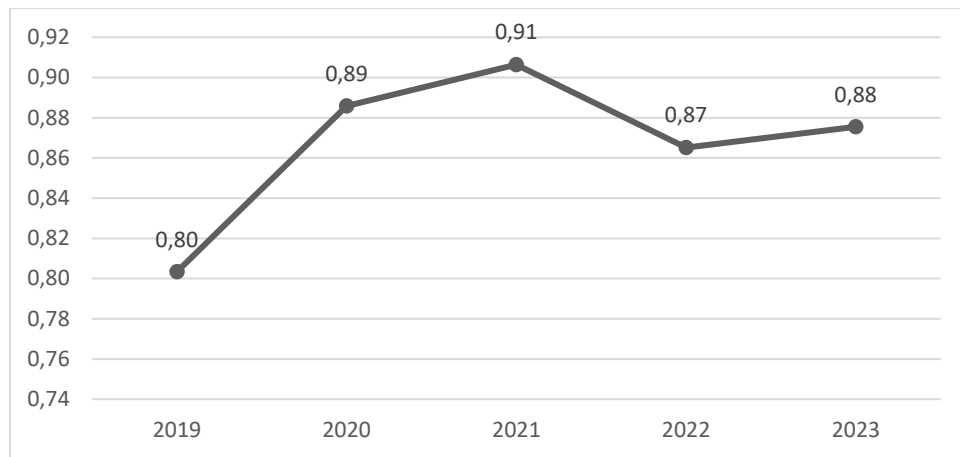

Рис. 3.13. Динаміка інтегрального рівня результативності виконання бюджетних програм за сферами життєзабезпечення людського потенціалу регіону [Побудовано автором]

Проведена параметрична діагностика дозволила ідентифікувати дивергентні точки в процесі реалізації бюджетних програм, що формує інформаційно-аналітичний базис для розробки комплексу управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами. У сучасних умовах макроекономічної дестабілізації та глобальної невизначеності, запропонований науково-методичний підхід набуває особливої актуальності. Значне зростання оборонних видатків (до 22% ВВП) створює безпрецедентний тиск на бюджетну систему, що вимагає максимізації результативності кожної бюджетної програми [276]. Слід підкреслити, що в умовах дефіциту Державного бюджету та високого рівня зовнішнього фінансування, результативність використання бюджетних ресурсів стає не просто економічним, а національним безпековим пріоритетом. Таким чином, розроблено методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм, що, на відміну від існуючих, базуються на імплементації методу таксономічної оцінки з

використанням критерію встановлених еталонів, включають групи параметрів результативності бюджетних програм (показники затрат, показники продукту, показники ефективності, показники якості), які ідентифікують взаємозв'язки між ресурсними витратами, ефективністю використання бюджетних коштів, що дозволяє здійснювати комплексну, оперативну й об'єктивну кількісну та якісну діагностику раціонального їх розподілу, створює інформаційно-аналітичну й регулятивну основу для управлінського впливу на формування векторів розвитку регіону в умовах економічної турбулентності. Використання інтегральної оцінки забезпечує прозорість та обґрунтованість процедур прийняття бюджетних рішень, сприяє підвищенню адресності видатків та зменшенню фіскальних дисбалансів. Отримані результати можуть бути використані для прогнозування динаміки використання бюджетних ресурсів та моделювання сценаріїв їх оптимального перерозподілу. Таким чином, формується інструмент підтримки управлінських рішень на основі кількісних критеріїв оцінки ефективності бюджетних програм. Імплементация запропонованого інтегрального показника результативності виконання та реалізації бюджетних програм у фінансово-бюджетні відносини у забезпеченні розвитку регіону дозволить оптимізувати портфель бюджетних програм із пріоритезацією тих, що демонструють найвищі показники ефективності при зменшенні ресурсних витрат, забезпечити структурну адаптацію видаткової частини бюджету до умов кризового стану, імплементувати диференційований підхід до фінансування програм соціального захисту населення, особливо внутрішньо переміщених осіб. Досягнення максимальної результативності при використанні критично обмежених бюджетних ресурсів дозволить підвищити рівень задоволення пріоритетних потреб населення в умовах високої інфляції та економічної турбулентності, що особливо актуально для соціально вразливих верств населення та територіальних громад прифронтових регіонів.

Висновки до Розділу 3

1. Доведено, що в умовах фази відкритого протистояння та посткризових трансформацій дієвим механізмом забезпечення розвитку регіону є формування системи фінансово-бюджетних відносин на засадах діяльнісно-логістичного підходу, який забезпечує узгодженість стратегічного планування, ресурсного забезпечення та просторової організації фінансових потоків. Такий підхід дозволяє підвищити адаптивність бюджетної політики регіону до змін зовнішнього середовища, мінімізувати диспропорції у розподілі ресурсів і забезпечити цільову спрямованість бюджетних витрат.

2. Сформовано та обґрунтовано механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, який базуються на органічному поєднанні підходів до удосконалення правової основи фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, імплементації зарубіжного досвіду та застосування принципів діяльнісного (орієнтація на досягнення вимірюваних результатів) і логістичного підходів (оптимізація руху та використання ресурсів), передбачає розроблення науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо прийняття раціональних управлінських рішень для підвищення рівня результативності використання бюджетних ресурсів в умовах децентралізації та обмежених фінансових можливостей. Водночас запропонований механізм формує підґрунтя для виведення регіону на траєкторію стабілізації та поліпшення якості життєзабезпечення людського потенціалу.

3. Встановлено, що застосування діяльнісно-логістичних принципів у регулюванні бюджетних потоків сприяє оптимізації розподілу фінансових ресурсів, підвищенню результативності виконання та реалізації бюджетних програм, посиленню прозорості й підзвітності бюджетного процесу, формуванню передумов для зміцнення фінансової автономії територіальних громад, підвищенню їх спроможності до відновлення, а також забезпечує стійке соціально-економічне зростання регіону в довгостроковій перспективі.

4. Обґрунтовано, що в умовах децентралізації та обмеженості фінансових ресурсів оптимальний розподіл бюджетних коштів стає ключовою передумовою забезпечення фінансової спроможності громад і стійкого розвитку регіону. Виявлено відсутність чіткого, регламентованого підходу до прийняття управлінських рішень щодо розподілу коштів на регіональному рівні, що зумовлює нерівномірність фінансування напрямів розвитку, посилення фінансових ризиків та обмежує можливості органів місцевого самоврядування у вирішенні нагальних соціально-економічних проблем.

5. Запропоновано аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону, які базуються на поетапному оцінюванні: групуванні видатків місцевого бюджету за трьома сферами життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП) (фізичний стан населення та безпека середовища проживання, стан освіти та соціального середовища, майновий стан населення); побудові функціональних залежностей між рівнем розвитку регіону та обсягом фінансування цих сфер; визначенні коефіцієнтів відносної значущості напрямів рівня розвитку регіону за СЖЛП та розв'язанні однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, що надає змогу обґрунтувати оптимальні пропорції задля спрямування бюджетних ресурсів, виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними показниками, розробити, конкретизувати та підвищити результативність управлінських рішень.

6. Практичну апробацію запропонованих аналітико-прикладних рекомендацій здійснено на прикладі Харківського регіону, що дозволило: розрахувати оптимальні пропорції розподілу бюджетних коштів за напрямками розвитку регіону за СЖЛП; виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними частками фінансування, зокрема недофінансування окремих напрямів (дітей у центрах реабілітації та притулках, безпечність простору життєзабезпечення, доходи населення, інші негрошові виплати, пільги та

субсидії); сформувати комплекс науково-практичних рекомендацій щодо перерозподілу бюджетних коштів на державному й регіональному рівнях, спрямованих на посилення фінансової прозорості, підвищення ефективності витратів та узгодження бюджетної політики з пріоритетами розвитку регіону. Запропоновані аналітико-прикладні рекомендації можуть використовуватися органами державної влади та місцевого самоврядування як інструмент обґрунтування пріоритетних напрямів фінансування, підвищення результативності витратів і підтримки відновлення та збалансованого розвитку регіону в умовах обмежених фінансових можливостей.

7. Доведено, що в умовах децентралізації, макроекономічної нестабільності та різкого посилення безпекових викликів ефективність розвитку регіону дедалі більшою мірою визначається результативністю бюджетних програм, а не лише обсягом їх фінансування. Встановлено, що наявні підходи до оцінки результативності виконання та реалізації бюджетних програм є фрагментарними, часто формальними та недостатньо адаптованими до регіональної специфіки, що призводить до невикористання потенціалу програмно-цільового методу як інструменту управління результатами, посилює ризики нераціонального витрачання коштів, невиконання програм та знижує спроможність регіонів забезпечувати стійкий розвиток.

8. На основі критичного аналізу існуючих методичних підходів розроблено та теоретично обґрунтовано методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм, що базуються на імплементації методу таксономічної оцінки з використанням критерію встановлених еталонів, включають групи параметрів результативності бюджетних програм (показники затрат, показники продукту, показники ефективності, показники якості), які ідентифікують взаємозв'язки між ресурсними витратами, ефективністю використання бюджетних коштів, що дозволяє на комплексній основі оперативно й об'єктивно здійснювати кількісну

та якісну діагностику раціонального їх розподілу, створює інформаційно-аналітичну й регулятивну основу для управлінського впливу на розвиток регіону в умовах економічної турбулентності.

9. Практична апробація запропонованих методичних положень на даних Харківського регіону за 2019–2023 рр. дала змогу: кількісно оцінити динаміку виконання та реалізації бюджетних програм за групами показників (затрати, продукт, ефективність, якість) та інтегральним індикатором; виявити критичні періоди зниження результативності та точки адаптації до економічних і фінансових шоків; сформувати інформаційно-аналітичну основу для оптимізації портфеля бюджетних програм через пріоритизацію заходів з найвищою ефективністю за умови обмежених ресурсів. Запропоновані методичні положення можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування як дієвий інструмент підвищення прозорості та підзвітності бюджетного процесу, посилення його орієнтації на досягнення конкретних результатів, а також як критерій оцінювання ефективності фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

У ході виконання дисертаційного дослідження вирішено актуальні практичні завдання завдяки поглибленню теоретичних положень та формулюванню практичних рекомендацій щодо формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, що дало змогу зробити наступні висновки:

1. У процесі дослідження удосконалено понятійно-термінологічний апарат формування механізму фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, що забезпечило цілісне теоретичне осмислення досліджуваної проблематики. На основі системного поєднання дефініцій «механізм», «фінансово-бюджетні відносини», «розвиток», «регіон», «діяльнісно-логістичний підхід» та узагальнення положень теорій державного регулювання, системології, логістики і праксеології обґрунтовано авторське трактування поняття дослідження «механізм фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу». Запропоноване визначення дозволило розкрити досліджуваний механізм як сукупність методів та інструментів розподілу і використання бюджетних ресурсів, в рамках сучасних концепцій логістики та діяльнісного підходу, що забезпечується інформаційно-аналітичним супроводом процесів оптимізації розподілу бюджетних ресурсів. Реалізація такого підходу підвищує ефективність, обґрунтованість і результативність програм розвитку регіону, спрямованих на забезпечення населення економічними та соціальними благами з урахуванням поточних і перспективних потреб регіону.

2. Обґрунтовано та сформовано систему показників оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин на основі діяльнісно-логістичного підходу, яка побудована із застосуванням методу аналізу ієрархій, що дозволило систематизувати індикатори за трьома ключовими сферами життєзабезпечення людського потенціалу: фізичний стан населення та безпека

середовища проживання; стан освіти та соціального середовища; майновий стан населення. Запропонована система показників створює підґрунтя для ідентифікації фінансово-бюджетних каталізаторів і уповільнювачів розвитку регіону, а на основі розрахунку узагальнюючого інтегрального показника розвитку регіону отримати об'єктивну та адаптивну оцінку ефективності використання бюджетних ресурсів. Визначення ступеня впливу та значущості сфер життєзабезпечення створює науково обґрунтований базис для відновлення й реалізації людського потенціалу та прийняття своєчасних і виважених управлінських рішень.

3. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки впливу бюджетних видатків на показники розвитку регіону, який базується на дуальному підході до оцінювання. Поєднання стандартизованої системи індикаторів за сферами життєзабезпечення людського потенціалу з поетапним застосуванням експертних методів (визначення вагових коефіцієнтів), ранжування альтернатив, визначення їх пріоритетності дозволило сформувати узагальнюючий інтегральний показник розвитку регіону. Застосування цього підходу створює можливість обґрунтованого вибору пріоритетів бюджетного фінансування та підвищення результативності стратегічно-орієнтованих управлінських рішень в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

4. Подальшого розвитку набув механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, який, ґрунтується на органічній інтеграції напрямів удосконалення правової основи фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, імплементації зарубіжного досвіду, а також принципів діяльнісного підходу (орієнтація на досягнення результатів) і логістичного підходу (оптимізація ресурсних потоків). Запропонований механізм поєднує науково-практичні рекомендації щодо прийняття раціональних управлінських рішень для підвищення результативності використання бюджетних ресурсів в умовах децентралізації та обмеженості фінансових

можливостей, що формує підґрунтя для виведення регіону на траєкторію стабілізації, а також для покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу регіону.

5. Розроблено аналітико-прикладні рекомендації щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону, які базуються на поетапному оцінюванні сфер життєзабезпечення людського потенціалу (СЖЛП). Запропонований підхід передбачає групування видатків місцевого бюджету, побудову функціональних залежностей між рівнем розвитку регіону та обсягами фінансування відповідних сфер, а також визначення коефіцієнтів відносної значущості напрямів розвитку за СЖЛП. Використання економіко-математичного моделювання, зокрема розв'язання однокритеріальної задачі нелінійного/лінійного програмування, дозволяє обґрунтувати оптимальні пропорції спрямування бюджетних ресурсів, виявити диспропорції між оптимальними та прогнозними показниками та, на цій основі, підвищити результативність формування і реалізації управлінських рішень щодо розвитку регіону.

6. Розроблено методичні положення до оцінювання результативності виконання та реалізації бюджетних програм, які ґрунтуються на імплементації методу таксономічної оцінки із використанням критерію встановлених еталонів, передбачають використання груп параметрів результативності бюджетних програм – показників затрат, продукту, ефективності та якості, які ідентифікують взаємозв'язки між ресурсними витратами, ефективністю використання бюджетних коштів. Це забезпечує більш комплексну, оперативну й об'єктивну кількісну та якісну діагностику раціонального розподілу бюджетних коштів і створює інформаційно-аналітичну та регулятивну базу управлінського впливу на розвиток регіону в умовах економічної турбулентності.

Практична цінність отриманих результатів підтверджується впровадженням результатів дослідження органами державного управління та

місцевого самоврядування у процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики, спрямованої на розвиток регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу (Додатки Б, В, Г, Д). У цілому результати дисертаційного дослідження не лише поглиблюють теоретичні засади сучасної фінансової науки, а й формують науково обґрунтоване підґрунтя для їх практичної імплементації в систему фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону на засадах діяльнісно-логістичного підходу. Отримані положення можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробленні стратегій, програм і бюджетних рішень, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку регіону та відновлення людського потенціалу шляхом координації фінансових, організаційних та інформаційних потоків, синхронізованих у просторі й часі відповідно до визначених цілей розвитку регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Формування і функціонування бюджетної системи України: монографія [С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.]; За заг. ред.: А. А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К.: Книга, 2003. 342 с.
2. Василик О. Д. Бюджетна система України: підруч. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
3. Романенко О. Р. Фінанси: підруч. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
4. Rekunenko I., Cherednichenko D., Zavalna D. Assessment of the effectiveness of the mechanism of financial and budgetary regulation of regional development. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2025. №4 (329), С. 75-83 URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-4-329-75-83>
5. Gadenne L., Singhal M. Decentralization in Developing Economies. The Annual Review of Economics, 2014, pp. 581–604. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080213-040833>
6. Lockwood B. Fiscal decentralization: A political economy perspective. Warwick Economic Research Papers, 2005. №721. 34 p.
7. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 34-43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-84>.
8. Медвідь Г.С. Формування стратегічно-орієнтованої моделі сталого розвитку регіонів. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2022. № 6 (11). С. 55-66. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2022.6.5>.
9. Половинко Б.С. Підходи до формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону. Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного

розвитку: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 25 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс]. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 200-204.

10. Половинко Б.С. Проблеми формування і реалізації фінансово-бюджетних відносин та їх вплив на розвиток регіону. Науковий погляд: економіка та управління. 2022. № 4 (80). С. 95-103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-80-13>

11. Виконання Держбюджету – 2024: позитивні досягнення та виклики воєнного часу URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2506>

12. Державна служба статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Державний веб-портал бюджету для громадян URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=9&year=2025&budgetType=NATIONAL>

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1464 Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-realizatsii-prohramy-derzhavnykh-harantii-medychnoho-obsluhovuvannia-naselennia-u-2023-rotsi-i271222-1464>

15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

16. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. №1805-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>

17. Бюджетний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

18. Сафонов Ю., Масленников Є. Управління потенціалом підприємства: підручник. Одеса: Прес-кур'єр. 2015. 244 с.

19. Педченко Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 365 с.
20. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України URL: <https://surl.li/ryerqx>
21. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія. за ред.. Київ: Знання України, 2005. 498 с.
22. Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Фащевський М. І. [Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика](#). Черкаси: ЧДТУ, 2006. 315 с.
23. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети. Київ: Наукова думка, 2006. 512 с.
24. Boschma R., Gianelle C. Regional Branching and Smart Specialisation Policy. JRC Research Reports JRC88242. European Commission, Joint Research Centre, 2014. URL: <https://doi.org/10.2791/65062>
25. Camagni R., Capello R. Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union. Regional Studies. 2013. Vol. 47. № 9. pp. 1383–1402. URL: <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.681640>
26. Herrschel T., Tallberg P. The Role of Regions: Networks, Scale, Territory. WestminsterResearch, University of Westminster. 2011. 18 p.
27. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання: Навч. посіб. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
28. Чугунов І. Я., Канєва Т. В., Пасічний М. Д. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
29. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. – 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.

30. Даниленко А.І., Береславська О.І., Бесараб Є. О., Буковинський С. А., Василик Д. О. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки. К. Інститут економіки НАН України. 2003. 415 с.
31. Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Лібанова Е. М. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. К.: НДФІ, 2004. Т. 2: Соціальна спрямованість бюджетної політики. 2004. 374 с.
32. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1. Львів: Світ, 2005. 616 с.
33. Бутурлакiна Т., Сидоран М. Аналіз сучасного стану бюджетної політики України. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2013. №. 35 (1). С. 40-46.
34. Половинко Б.С. Діяльнісно-логістичний підхід у забезпеченні розвитку регіону. Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 2 березня 2023 р.) [Електронний ресурс]. Харків: КНТЕУ, 2023. С. 198-201.
35. Половинко Б.С. Теоретико-методичне підґрунтя фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону: діяльнісно-логістичний підхід. Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки. 2023. № 02/70. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8592>
36. [Академічний тлумачний словник URL: http://sum.in.ua/s/rozvytok](http://sum.in.ua/s/rozvytok)
37. Концепція Тойнбі як нове розуміння культурно-історичного процесу URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10770/>
38. Мозенков О. В. Управління стратегічним розвитком підприємств: методологія, інструментарій, організація: Монографія. Х.: Видавництво «Одіссей», 2008. 287 с.
39. Лупак Р. Л., Васильців Т. Г. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Львів: Видавництво ЛКА, 2016. 484 с.

40. Haken H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics. Berlin; Heidelberg : Springer-Verlag, 2004. 764 с. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-662-10184-1>
41. Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочиляс С. М. Інноваційний розвиток підприємства. Навчальний посібник. Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.
42. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 496 с.
43. Russell D. Archibald Managing High-Technology Programs and Projects. Wiley, 1992. 400 p.
44. Якименко Н. В., Плугіна Ю. А. Методика оцінки загального рівня розвитку підприємств залізничного транспорту. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 35. С. 194-201.
45. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку. Суми: Університетська книга, 2005. 654 с.
46. Гонтарева І. В. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. 480 с.
47. Економічна кібернетика: моделювання соціально-економічних систем: колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук, К. Ф. Ковальчука. Дніпро: Пороги, 2017. 480 с.
48. Пилипенко А. А., Литвиненко А. О. Організація управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства: монографія. Харків: ФОП Здоровий Я. А., 2015. 236 с.
49. Пономаренко В. С., Гонтарева І. В. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку підприємств: монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Пономаренка В. С. Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 404 с.

50. Ляшенко В. І., Вишневецький О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 252 с.
51. Дикань В. В. Теоретичні основи інтеграційного розвитку підприємств вітчизняного машинобудування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 43. С. 119–124.
52. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості: монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с.
53. Бурмака М. М., Бурмака Т. М. Управління розвитком підприємства на прикладі підприємств будівельної галузі: монографія. Харків: ХНАДУ, 2011. 204 с.
54. Скібіцький Л. І., Матвеев В. В., Щелкунов В. І. Стратегічне управління корпораціями. Київ: ЦУЛ, 2016. 480 с.
55. Касьянова Н. В., Вецепура Н. В., Солоха Д. В. Моделювання системи розвитку машинобудівного підприємства: монографія. Донецьк: ДонУЕП, 2010. 260 с.
56. Кривов'язюк І.В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи : системно-аналітичний підхід : Монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2012. 392 с.
57. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.
58. Shmatko N. M. Regularities of the Process of Organizational Changes in the Management Structure of the Enterprise. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2020. №2 (39), pp. 58-62. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).58-62](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).58-62)
59. Пілетська С., М'яхких І. The Process of Forming Integrated Business Structures Using Methods and Technologies. *Економічний вісник Донбасу*. 2024. № 4(78). С. 76-81. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2024-4\(78\)-76-81](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2024-4(78)-76-81)

60. Дорошук Г. А. Управління організаційним розвитком: теоретичні та концептуальні основи: монографія / під ред. С. К. Харічкова. Одеса: Бондаренко М. О., 2016. 196 с.
61. Момот Т. В., Кадничанський М. В., Лобанов О. А. Вартісно-орієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг: монографія. Харків: Фактор, 2010. 220 с.
62. Шевченко О. В. Механізм визначення соціально-економічних каталізаторів диспропорцій розвитку регіонів на основі інструментального аналізу. Економічний вісник університету : збірник наукових праць учених та аспірантів / за ред. С. Ю. Кучеренко. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2019. Вип. 42. С. 110–121.
63. [Мікловда](#) В. П., [Кубіній](#) Н. Ю., Ножова Г. М., Климко Т. Ю. Регіон: проблеми стратегічного розвитку. Ужгород : Ліра, 2008. 194 с.
64. Амоша О.І., Чухно А.А. Микола Григорович Чумаченко: гідний шлях у житті та науці. Вісник економічної науки України, 2010. № 1 (17). С. 3–13.
65. Адаптація стратегування смарт-спеціалізації в регіонах України: колективна монографія / за заг. ред В. І. Ляшенка; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2025. 354 с.
66. Механізми реалізації регіональної політики: оцінка ефективності та напрями удосконалення: монографія. наук. ред. С. Л. Шульц. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. 205 с.
67. [Великий тлумачний словник сучасної української мови](#) (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
68. Hoover E. M., Giarratani F. An Introduction to Regional Economics. Web Book of Regional Science. Regional Research Institute, West Virginia University.

Morgantown, WV, 1999 (Reprint 2020). URL: <https://researchrepository.wvu.edu/rri-web-book/4/>

69. Ліба Н. С., Ющик Л. В. Поліваріантність поняття «регіон». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 14 (ч. 2). С. 10–13.

70. Ценклер Н. І. Регіон: поліаспектність змісту поняття. Сталий розвиток економіки. 2015. № 1. С. 92–99.

71. Долішній М., Кравців В., Симоненко В. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики. Незалежний культурологічний часопис. 2002. № 23. С. 6–30.

72. Регіональне управління та місцеве самоврядування : підручник / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, В. В. Наконечний ; за заг. ред. В. В. Мамонової. Харків: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2020. 216 с

73. Романюк С. А. Регіональний розвиток і децентралізація: теоретичні та практичні аспекти. Регіональна економіка. 2016. № 3. С. 10–17.

74. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України. Харків. 2007. 401 с.

75. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с.

76. Бубенко П. Т., Дріль Н. В. Детермінанти кластеризації в контексті територіального інноваційного розвитку. Бізнес Інформ. 2023. № 11. С. 103-108.

77. Верхоглядова Н. І., Олініченко І. В. Регіон як самокерована соціально-економічна система. Інноваційна економіка. 2013. № 5. С. 113–117.

78. Герасимчук З. В., Свида І. В. Стійкий розвиток регіону та головні інструменти його забезпечення. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23, Вип. 3. С. 130–133.

79. Статистичні методи оцінки регіонального розвитку: навчальний посібник / під ред. д-ра екон. наук, проф. Раєвнєвої О. В. Х. : ФОП Александрова К. М., 2016. 328 с.
80. Економічна енциклопедія: у 3 т. відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.
81. Одінецов М. М., Одінецова Т. М. Полюси зростання регіонального і національного виробництва як основа економічного розвитку. Бізнес Інформ. 2017. № 1. С. 94–101.
82. Перепелюкова О. В. Диспропорції регіонального розвитку в умовах системних трансформацій. Проблеми економіки. 2019. №4. С. 88–95.
83. Koval V., Olczak P., Nakova M., Bilyi M., Kretov D., Laktionov, O. Analysis of Financial Outsourcing Management in Regional Environmental Systems. Sustainability. 2023. №15. P. 11966. URL:<https://doi.org/10.3390/su151511966>
84. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України. К.: НІОС, 2002. 483 с.
85. Чугунов І. Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: Монографія. К.: ДННУ АФУ, 2009. 848 с.
86. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
87. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3 т. За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. К.: Фенікс, 2008. 468 с.
88. Єфименко Т.І. Бюджетна політика України в системі інструментів конкурентоспроможності держави. Демографія та соціальна економіка. 2008. № 2. С. 42-51.
89. Загорський В. С. Бюджетно-податкова система: теорія і практика: монографія. Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2006. 304 с.

90. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання. К.: Ін-т соц.-екон. страт., 2007. 538 с.
91. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) [Текст] : монографія. К. : НІОС, 2000. 384 с.
92. Крильчук Є. І. Бюджетна політика України: сучасні реалії та світова фінансова криза [Текст]; Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Л.Українки, 2009. 33 с.
93. Ватульов А. В. Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 3. С. 37–44.
94. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
95. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. К.: Наукова думка, 2006. 432 с.
96. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. К.: КНЕУ, 2005. 240 с.
97. Чобіток В.І., Мацишин М. Формування джерел фінансування розвитку підприємницької діяльності в Україні. Development Service Industry Management. 2024 №3. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(4\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(4))
98. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. 642 с.
99. Rekunenko I., Cherednichenko D., Olkhovyk I. Modeling of financial and budgetary flows of the region. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. 2025. №34, С. 237-250. URL: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2025.34.237>
100. Олійник Т.Г., Мельник І.О., Горобченко О.А. Регіональна економіка : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 119 с.
101. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 214 с.

102. Міністерство фінансів України URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget>
103. Податковий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
104. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів. Київ: Довіра: Рідна мова, 2000. 1018 с.
105. Жукова Є. О. Діяльнісний підхід до феномена державного управління та його правового забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2021. Вип. 54(1). С. 52-55. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.1.12>
106. Sierikov A. Activity-holistic view on essential content of modern finance. The bulletin of transport and industry economics. 2019. № 65. pp. 188-202.
107. Lewin K., Lippitt R., White R.K. Patterns of Aggressive Behaviour in Experimentally Created «Social Climates» Journal of Social Psychology. 1939. Vol. 10. №2. pp. 269-299.
108. Pszczołowski, Tadeusz. Zasady sprawnego działania: wstęp do prakseologii. 6-te wydanie. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1982. 298 с.
109. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії : посібник. 2-ге вид. доп. і перероб. Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інститут післядипломної освіти), «Інтелект- Захід», 2004. 416 с.
110. Алькема В. Г. Парадигма управління логістичною діяльністю сучасних організацій. Вчені записки Університету «КРОК» №2 (66), 2022. С.73-86. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-73-86>
111. Куцик П. О., Шевчик Б. М. Економічна системологія Г. І. Башнянина: проблеми становлення метаекономії як загальної теорії економічних систем : монографія. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. 336 с.

112. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17, Issue 3. pp. 101–110.

113. Chugunov I, Makohon V., Kaneva T., Adamenko I. Influence of financial support of human capital development on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. 20(2). pp. 269-280.

114. Acikgoz B., Cinar S. Public Spending and Economic Growth: An Empirical Analysis of Developed Countries. *Journal of Economics*. 2017. Vol. 65, № 5, pp. 448 – 458.

115. Половинко Б.С. Нормативно–правове підґрунтя забезпечення фінансово–бюджетних відносин розвитку. Наукові інновації та передові технології регіону. 2023. № 5 (19). С. 330-339 URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-330-339](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-330-339)

116. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

117. Європейська хартія місцевого самоврядування URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

118. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

119. План заходів на 2025-2027 роки з реалізації Державної стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2025-%D1%80#n9>

120. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

121. Герасименко Г. В. Особливості міжнародного досвіду вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні. Демографія та соціальна економіка. 2017. № 1. С. 11– 23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_1_3

122. Закон України «Про Державний бюджет України» на 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>
123. Закон України «Про засади державної регіональної політики» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
124. Пронько Л. М., Колесник Т. В., Гуцол М. В. Вплив децентралізації на ефективність управління в об'єднаних територіальних громадах України. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 65. С. 137-149. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-62>
125. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>
126. Станкус Т. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. Х.: Фактор, 2017. 128 с.
127. Кожухова Т. В., Бочарова Ю. Г., Ільєнков М. С. Програмно-цільовий метод: проблеми та напрями удосконалення застосування в бюджетному процесі міської територіальної громади. Вісник ДонНУЕТ «Економічні науки». 2024. №2(79). URL: <https://doi.org/10.33274/2079-4819-2023-79-2-79-92>
128. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
129. Указ президента України Про Концепцію державної регіональної політики URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text>
130. [Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2025 № 774 «Про схвалення Бюджетної декларації на 2026–2028 роки»](#) URL: <https://surl.li/adymuj>
131. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2021 № 314 Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету та Інструкції щодо його складання URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-21#Text>
132. Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 вересня 2002 р. №538-р Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в

бюджетному процесі URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text>

133. Давидова І. І. Бюджетна політика економічного зростання. Економіка та держава. 2018. №8. С. 113–118

134. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, процента і грошей. Київ: Основи, 1999. 497 с.

135. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. Економіка. Київ: Основи, 1993. 800 с.

136. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору. Київ: Основи, 1998. 720 с.

137. Фукуяма Ф. Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання. Київ: Наш Формат, 2016. 512 с.

138. Норт Д. С. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 224 с.

139. Василик О. Д. Теорія фінансів. Київ: НІОС, 2000. 416 с.

140. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. Київ: Бізнес-Інформ, 2024. № 4. С. 178–186. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-178-186>

141. Рекуненко І., Шупік А., Стрижеус В. Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу. Економіка та суспільство. 2025. №77. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-32>

142. Возняк Г., Голинський Ю. Інструменти зміцнення бюджетної стійкості територіальних громад в умовах нестабільності: практичні аспекти. Світ фінансів. 2025. № 2(83). С. 18–29. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1807>

143. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку: монографія ДВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. К.: КНЕУ, 2013. 342 с.

144. Кузьминчук Н. В. Методичний інструментарій для регулювання диспропорцій регіонів в Україні. Національна економіка. Інтелект XXI. 2019. № 6. С. 100–110. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.18>

145. Запатріна І. В., Шатковська А. О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. 2023. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf

146. Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України: навч. посіб. Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів ВНЗ (лист МОНУ № 1.4/18-Г-123 від 23.01.2007 р.). Київ, 2007. 439 с.

147. [Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції](#): монографія / за ред. академіка Гриценка А. А.; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Електрон. дані. К., 2022. 636 с.

148. Єфименко Т., Дунев Б., Любич О. Model for regulating the reproduction process in the economy. Cybernetics and Systems Analysis. 2022. Vol. 58, №. 5. P. 727–739. URL: <https://doi.org/10.1007/s10559-022-00506-6>

149. Лисяк Л. В., Сальникова Т. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. № 2 (58). С. 42–56.

150. Половинко Б.С. Напрямки реалізації фінансово-бюджетних відносин на основі застосування зарубіжного досвіду. Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 21 лютого 2024 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2024. С. 44-46 URL: <https://www.economics.in.ua/2024/03/21-02.html>

151. Половинко Б.С. Застосування досвіду іноземних країн в системі фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону. Підприємництво і торгівля. 2024. № 40. С. 91-99. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-40-12>

152. План відновлення України URL: <https://recovery.gov.ua/>
153. Sissenich B. Weak states, weak societies: Europe's east-west gap. *Acta Polit* 2010. №45, P. 11–40. URL: <https://doi.org/10.1057/ap.2009.28>
154. Dabla-Norris, E. The Challenge of Fiscal Decentralisation in Transition Countries. *Comp Econ Stud.* 2006. №48, P. 100–131 URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.ces.8100063>
155. Heinemann, F. The EU budget must get rid of the distribution burden. *Intereconomics* 2002. №37, P. 77–79 URL: <https://doi.org/10.1007/BF02930154>
156. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження URL: <https://forbes.ua/money/granti-dlya-biznesu-v-umovakh-viyni-mozhe-otrimati-kozhen-maryana-kobelya-zvir-direktorka-tsentru-chas-zmin-13022024-19129>
157. Кудряшов В. Управління фінансуванням державного бюджету України. 2020. Економіка України, вип. 63, вип. 2 (699), С. 45–65, URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.02.045>
158. Г'юм Д. Про первісний договір. У: Консерватизм: Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наук. т-во ім. В. Липинського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Простір ; Смолоскип, 2008. С. 205–213.
159. Топішко І. Кене (Quesnay) Франсуа. У: Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.). Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. С. 755–756.
160. Маршалл А. Принципи економічної науки: реферат підручника ; референт-уклад. В. М. Фещенко. К. : АДС «УМКЦентр», 2001. 216 с.
161. Pigou A. *The Economics of Welfare* Palgrave Macmillan London, 2013. 876 p.
162. Канєва Т. В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.

163. Kuznetsova A. Ya., Zakharkina L. S., Novikov V. M., Chukhno R. Yu. Formation of Financial Self-Sufficiency for Local Budgets in Ukraine: Problems and Prospects of Increasing the Revenue Base // *Механізм регулювання економіки*. 2020. № 3. С. 6-17. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.89.01>
164. Cavallari L., Romano S. Fiscal policy in Europe: The importance of making it predictable. *Economic Modelling*. 2017. № 60. P. 81–97 URL: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.09.008>
165. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. У 2-х т. К.: Знання України, 2004 Т.2. 812 с.
166. Blaug M. *Great Economists before Keynes: An Introduction to the Lives and Works of One Hundred Great Economists of the Past*. Cambridge University Press, 1989. 304 p.
167. Базилевич В. Д., Гражевська Н. І. та ін. *Історія економічних учень: Хрестоматія: навчальний посібник*. К. : Знання, 2011. 1198 с.
168. Singapore: Investing in Singapore URL: <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/singapore/investment>
169. PM Kisan Samman Nidhi URL: <https://www.pmkisan.gov.in/KnowYourRegistration.aspx>
170. National Bank for Agriculture and Rural Development URL: <https://www.nabard.org/>
171. Kuzmynchuk N., Kutsenko T., Nazarova T., Druhova E. Analyses dynamics of taxpayers behavior fating the influence of social-psychological factors. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. 15(3). P. 98–107.
172. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав Хмельницький держ. ун-т імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
173. Широкий Г., Гавриленко Н. *Економіка КНР: перспективи та виклики* Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/ekonomika-knr-perspektyvy-ta-vyklyky>

174. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики. Аналітична доповідь. К. : НІСД, 2013. 82 с.

175. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики [Текст] : аналіт. звіт / [Колін Меддок та ін.] ; Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». – Київ : [б. в.], 2014. 416, [32] с.

176. Cheang B. What can industrial policy do? Evidence from Singapore. The Review of Austrian Economics. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s11138-022-00589-6>

177. Cheang B., Lim H. Institutional diversity and state-led development: Singapore as a unique variety of capitalism. Structural Change and Economic Dynamics. 2023. Vol. 67. P. 182–192. URL: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.07.007>

178. Eurostat. 2021. Social protection expenditure. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>

179. Eurostat. 2021. Government expenditure on education. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_fine06/default/table?

180. Kuhlmann S. Performance measurement in European local governments: a comparative analysis of reform experiences in Great Britain, France, Sweden and Germany. International Review of Administrative Sciences. 2010. Vol. 76, No. 2. P. 331-345. URL: <https://doi.org/10.1177/0020852310372050>

181. Evaluating the Effectiveness of Regional Policy. URL: <https://eprc-strath.org/wp-content/uploads/2021/09/Evaluating-the-Effectiveness-of-Regional-Policy-EoRPA-Paper-146.pdf>

182. Financial instruments in practice: uptake and limitations. URL: <https://strathprints.strath.ac.uk/65332/>
183. Sascha O. Becker Peter H. Egger and Maximilian von Ehrlich. Effects of EU Regional Policy: 1989-2013, 2016. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/workingpapers/2016/twerp_p_1118_becker.pdf
184. Соціально-ринкова економіка Німеччини в економічній системі ЄС / Романа Міхель; наук. ред. проф. І. М. Грабинського Львів: НВФ «Українські технології», 2015. 200 с.
185. Патицька Х. О. Особливості формування фінансово-економічного потенціалу територіальних громад у країнах ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 4(132). С. 102–112.
186. Shevchenko, O., Shevchuk, O., Polovynko, V. Regulation of dynamic processes in the indicators of disproportions of ukrainian regions: operational and logistic approach. Baltic Journal of Economic Studies. 2022. №8(5), P. 198-208. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-5-198-208>
187. Указ Президента України Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>
188. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>
189. Половинко Б.С. Формування науково-методичного інструментарію для оцінювання розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту підприємств України: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (Україна, м. Харків, 17 листопада 2023 р.) [Електронний

ресурс]. Харків: ХНАДУ, 2023. С. 111-114. URL: <https://fmab.khadi.kharkov.ua/kafedri/menedzhmentu/naukovi-konferenciji/>

190. Панельна дискусія «Як повернути українців? Ключові виклики та план дій». Центр економічного відновлення URL: https://www.youtube.com/watch?v=lZ0bp3dmVPw&ab_channel=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F

191. Vasylykivskyi D., Shevchenko D. Priorities of state policy for formation and effective use of human capital as a factor of economic growth. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences. 2022. №. 304(2(1)). pp. 53–60. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(1\)-6](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-6)

192. Коваль В. В., Гарнага О. М., Несененко П. П. Управління фінансово-кредитними ресурсами у забезпеченні розвитку аграрних підприємств. Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки». 2025. Вип. 1(109). С. 49–59. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/33178/1/Ve1095.pdf>

193. Chris O. Human Resource Development and Preservation: Implications for National Economic Growth. International Review of Management and Business Research, 2016, 5(2), 414–421. URL: https://irmbrjournal.com/papers/1465536271.pdf?utm_source=chatgpt.com

194. План України Ukraine Facility 2024-2027 <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>

195. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/Стратегія.pdf>

196. Becker G.S. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education. University of Chicago Press, Chicago; London, 2024, 414 p.
197. Tverdostup M. The Demographic Challenges to Ukraine's Economic Reconstruction // wiiw Policy Notes. 2023. № 71 Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw). URL: <https://ideas.repec.org/p/wii/pnotes/pn71.html>
198. Kordsmeyer T.L. Capital as an Integrative Conceptualisation of Human Characteristics, Behaviour, and Outcomes Predicting Reproductive Success and Evolutionary Fitness. Evolutionary Psychological Science. 2022. № 8, P. 208–227 URL: <https://doi.org/10.1007/s40806-021-00293-x>
199. Методика планування регіонального розвитку / Кабінет Міністрів України. Київ: КМУ, 2014. 40 с. URL: https://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/11/docs/Methodology_of_RD_planning.pdf
200. Іртищева І. О., Стегней М. І., Михайлов М. С. Методичні підходи до оцінки рівня інноваційного розвитку регіону. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 16. С. 585–593. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/89.pdf
201. Васильківський Д. М., Шевченко Д. В. Пріоритети державної політики формування і ефективного використання людського капіталу як чинника економічного зростання Вісник Хмельницького національного університету 2022, № 2, Том 1, С. 53-60.
202. Бенько Н. М. Взаємозв'язок структури людського капіталу та інвестицій у людський капітал. Бізнес-Інформ. 2020. № 10. С. 96–104. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-96-104>
203. Моклячук М. П., Ямненко Р. Є. Дослідження операцій. К.: ВПЦ «Київський університет», 2019. 282 с.
204. Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Математичне програмування. К.: КНЕУ, 2001. 248 с.

205. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України ; за участю Держ. служби статистики України. – Київ : Ін-т демографії та соц. Досліджень. ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 32 с. URL: https://idss.org.ua/ukr_index/Metodika_ua.pdf
206. Вітковська К. В. Методологічні аспекти оцінки рівня життя в регіонах України. Статистика України. 2020. № 4(91). С. 54–60. URL: [https://doi.org/10.31767/su.4\(91\)2020.04.06](https://doi.org/10.31767/su.4(91)2020.04.06)
207. Полякова О. Ю., Грипич О. В., Леванда О. М. Аналіз чинників впливу на якість життя населення України. Бізнес Інформ. 2021. № 1. С. 199–206. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-199-206>
208. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. К. : НІСД, 2014. 468 с.
209. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.
210. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика Монографія Під ред. В. Г. Никифоренка. МОНМС України. Одеський нац. економічний унів-тет. Одеса, 2012. 316 с.
211. Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення: кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2019. 270 с. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39070>
212. Державна служба статистики України. Соціальні індикатори рівня життя населення України : статист. зб. / Держ. сл. статистики України. Київ : Держ. сл. статистики України, 2018. 177 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sirn2017pdf.pdf

213. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін, А. Г. Реут, О. І. Крикун, Ю. Л. Когатько, В. С. Заяць, Ю. А. Клименко. Київ, 2023. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>

214. Хаустова В. Є., Омельченко О. І. Х 26 Соціальна політика в регіонах України : монографія / Хаустова В. Є., Омельченко О. І. Х. : ВД «Інжек», 2012. 428 с.

215. Ярчук А. Сутність поняття якості життя населення. Економіка і організація управління. 2016. № 3(23). С. 430–439.

216. Крикун О. О. Концепція міжнародних стандартів і система оцінювання якості та рівня життя. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна». 2022. № 102. С. 39-48. URL: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-102-05>.

217. Башинський Т. В. Аналіз та класифікація факторів впливу на рівень життя населення. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 4. С. 259–263.

218. Самородов Б.В., Половинко Б.С. Видатки бюджету у сприянні розвитку регіону: діяльнісно–логістичний підхід, аналітико–методичне забезпечення. Наукові перспективи. №11 (41). 2023. С. 667-685. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-667-684](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-667-684)

219. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь. за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

220. Александров І. О., Половян О. В., Коновалов О. Ф. Стратегія сталого розвитку регіону: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Ноулідж, 2010. 203 с.
221. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. К. : НІСД, 2014. 132 с.
222. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контекст. наук. кер. М. З. Згуровський; Міжнар. рада з науки (ICSU). К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. 2010. 359 с.
223. Податкова пастка для української економіки URL: <https://uifuture.org/publications/podatкова-pastka-dlya-ukrayinskoyi-ekonomiky/>
224. Romer C., Romer D. The macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal shocks. American Economic Review. 2010. Vol. 100. P. 763–801.
225. Tax Policy for Economic Recovery and Growth URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0297.2010.02415.x>
226. Рингач Н. О., Власик Л. Й. Зміни у структурі смертності в Україні: реальні та прогнозовані. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2022. № 2 (92). С 25–29.
227. Які збитки війна завдала сільському господарству в Україні – дослідження URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/15/novyna/ekonomika/yaki-zbytky-vijna-zavdala-silskomu-hospodarstvu-ukrayini-doslidzhennya>
228. Сплодитель А., Голубцов О., Чумаченко О., Сорокіна Л. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii1.pdf>
229. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.

230. Звіт про непрямі фінансові втрати економіки України URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf
231. Самородов Б.В., Половинко Б.С. Стратегічні вектори формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. Управління розвитком економічного середовища в умовах глобальних трансформацій: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 06-07 лютого 2025 р. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. С. 233-235.
232. Половинко Б. С. Діяльнісно-логістичний підхід у формуванні механізму фінансово-бюджетних відносин задля регіонального розвитку. Бізнес Інформ. 2025. №7. С. 402–410. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-402-410>
233. Оновлюємо стратегію розвитку Харківської області до 2027 р. URL: <https://fb.watch/xjIVyRkKFg/>
234. План внутрішньої стійкості Президента України URL: https://president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505?fbclid=IwY2xjawIA3lhleHRuA2FlbQIxMAABHfDH6lenJy1NFgHxaBAIS8iBK_ayRvZltoBEnMnEAXndI9ystF0yeMxXOw_aem_4o7V95qnmyjdj8bCcuvh5w
235. Глущенко О., Швайко М., Єрмоменко Р. Фінанси місцевого самоврядування у воєнних умовах: сучасні тенденції виклики проблеми та шляхи розвитку. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 2024. №332(4). С. 293-297. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-44>
236. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 р. URL: <https://decentralization.ua/news/18256>
237. Коваленко С. О. Фінансова децентралізація в Україні та її перспективи. Бізнес Інформ. 2019. №4. С. 300–306. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-300-306>

238. Олійченко І., Дітковська М. Особливості міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. №2(26). С. 154–163. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-154-163](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-154-163)

239. Martínez-Vázquez J., Sanz-Arcega E., Tránchez-Martín J. Fiscal aspects of subnational governments. In Handbook on Subnational Governments and Governance. 2024. С. 2–20. URL: <https://doi.org/10.4337/9781803925370.00007>

240. Жибер Т. В., Солопенко Т. В., Славкова А. А. Державні програми у програмно-цільовому бюджетуванні: інституційний аспект. Збірник наукових праць «Вчені записки». 2021. № 24(3). С. 22-29. URL: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.24.21.03.03.019.025

241. Савастєєва О. М. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 360 с.

242. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 500 с.

243. Стеценко Н. А. Основні підходи до оцінки ефективності виконання бюджетних програм в Україні. Modern Economics. 2018. № 11(2018). С. 148-153. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-24](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-24)

244. Onofrei M., Oprea F., Iașu C., Cojocariu L., Anton S.G. Fiscal Decentralization, Good Governance and Regional Development—Empirical Evidence in the European Context. Sustainability. 2022. №14. P. 7093. URL: <https://doi.org/10.3390/su14127093>

245. Булавинець В., Булавинець О. Моніторинг ефективності бюджетних соціальних трансфертів: зарубіжний досвід та українські реалії. Економіка та суспільство. 2025. №76. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-8>

246. Самородов Б.В., Половинко Б.С. Аналітико-інформаційне забезпечення оптимізації розподілу бюджетних коштів. Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Харків, 14–15 листопада 2024 р. / Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Рада молодих вчених при Харківській обласній військовій адміністрації, Varna free university «Chernorizets hrabar», Slovak technical university in Bratislava, Częstochowa university of technology, Одеський національний економічний університет – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 143-145.

247. Самородов Б., Половинко Б. Оптимальний розподіл бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. Право та інновації, 2025. №4 (48), С. 69–76. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4\(48\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4(48)-9)

248. Аналіз місцевих бюджетів за 9 місяців 2024 р. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/18931?utm_source=chatgpt.com

249. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України: аналіт. доп. [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. 78 с.

250. Місцеві бюджети в умовах війни: стан виконання в сільських громадах Харківщини URL: <https://www.prostir.ua/?news=mistsevi-byudzhety-v-umovah-vijny-stan-vykonannya-v-silskyh-hromadah-harkivschyny>

251. Фурик І.І Особливості формування та виконання місцевих бюджетів України в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2024. № 1(63). С. 143-148. URL: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).143-148](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).143-148)

252. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стан. Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі, 2023. Випуск 1(1). С. 14–20.

253. Дем'янюк А.В. Проблеми та перспективи оптимізації видатків місцевих бюджетів України в умовах реформи децентралізації. Економіка і суспільство, 2018. № 19. С. 986-990. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-148>

254. Пилипенко Я.В. Формування та виконання місцевих бюджетів в умовах війни. Економіка та суспільство, 2023. № 54. С. 14–19. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-46>

255. Шевченко О. В., Бахур Н. В., Маляревський Є. В., Дешко А. Л. Оптимізація видатків бюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/optimizaciya-vidatkiv-byudzhetu-na-socialno-ekonomichniy>

256. Планування та виконання місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу: Навчальний посібник. за заг. ред. В. В. Зубенка; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». К., 2017. 144 с.

257. Вахович І. М., Недопад Г. В. Бюджетна ефективність території: механізми підвищення в умовах децентралізаційних впливів: монографія. Луцьк: ВІП ЛНТУ, 2021 344 с.

258. Овчаренко Т., Корнієнко А. Моделювання ефективної фінансової діяльності органів місцевого самоврядування ОТГ в умовах децентралізації. Консолідований підхід URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/566/2.pdf>

259. Огонь Ц. Г. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм. Фінанси України. 2009. №7. С. 20-29.

260. Молдован О. О. Щодо оптимізації процесів бюджетного прогнозування та планування в Україні. Аналітична записка URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-optimizacii-procesiv-byudzhetnogo-prognozuvannya-ta-planuvannya-v>

261. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 615 с.

262. Овчаренко Т., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. Проект «Фінансова прозорість об'єднаних громад» за підтримки Посольства Нідерландів (програма MATRA). 2017 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_oruvannya_vikon_budjet_fin_al.pdf

263. Макаренко В. О., Прищепчук І. О. Побудова моделі фінансової системи України на основі системного підходу. Фінанси України. 2010. № 5. С. 31-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2010_5_5

264. Індекс інфляції в Україні 2024 URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

265. Литвин В. Забезпечення резервного живлення з огляду на військовий та мирний час в Україні. Дослідження ГО «Асоціація енергоаудиторів України» та Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Brief-rozpodilena-generacijas.pdf>

266. У 2,5 мільйонів українців пошкоджено або зруйновано житло внаслідок російського вторгнення <https://suspilne.media/459105-u-25-miljoniv-ukrainciv-poskodzeno-abo-zrujnovano-zitlo-vnaslidok-rosijskogo-vtorgnenna-veresuk/>

267. Чобіток В.І., Черняєва А., Альошин Д. Підвищення фінансової стійкості бізнес-структур в умовах турбулентної дифузії. Адаптивне управління:

теорія і практика. Серія: Економіка. 2023 № 11 (22). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/564/477>

268. Рябчук О., Гайова А. Аналіз ефективності реалізації бюджетних програм в екологічній сфері. Економіка та суспільство, 2022. №44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-113>

269. Avi Ben-Bassat, Momi Dahan, Esteban F. Klor. Is centralization a solution to the soft budget constraint problem? European Journal of Political Economy. 2016. vol. 45. pp. 57-75. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2016.09.005>

270. Miller G. J., Hildreth W. B., Rabin J. Performance-based budgeting: An ASPA classic / ed. by G. J. Miller, W. B. Hildreth, J. Rabin. London; New York : Taylor & Francis, 2018. 504 с.

271. Gayle R.Y.C. Chan Aligning collections budget with program priorities: A modified zero-based approach. Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, 2008. vol. 32, iss. 1, pp. 46-52. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lcats.2008.06.001>

272. Коваленко Я. Моніторинг та оцінка ефективності бюджетних програм як складові ресурсного циклу ЦОВВ. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 4 (49). Ч. 2. С. 336-343. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.49.2016.175750>

273. Le M., Litvin S., Gole A., Meiman A., Covey A., Villa N., Meng M., Katz T., Deshmukh R. Inequity in public sector energy efficiency? Explaining disparities in program budgets in California, United States. Energy Research & Social Science. 2024. Vol. 114. Art. 103590. URL: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103590>

274. Проць Н. В. Методичні підходи до оцінювання реалізації бюджетної політики на місцевому рівні. Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України, 2014. Вип. 5(109). С. 353-363.

275. Beikverdi M., Ghanbar Tehrani N., Shahanaghi K. A Bi-level model for district-fairness participatory budgeting: Decomposition methods and application,

URL: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2023.09.037>

276. Половинко Б.С. Діагностика результативності виконання та реалізації бюджетних програм: науково-методичний підхід Вісник Вісник економіки транспорту і промисловості. 2025. №89. С. 44-57. <https://doi.org/10.18664/btie.89.330631>

277. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 р. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf

278. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Scientia fructuosa. 2018. № 5 (121). С. 5–18. URL: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018\(121\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018(121)01)

279. Національне агентство України з питань державної служби. Аналіз ефективності бюджетних програм URL: <https://nads.gov.ua/publiczni-finansi/analiz-efektivnosti-byudzhetnih-program>

280. Мінфін: результати моніторингу складання паспортів бюджетних програм на 2025 р. станом на 15 лютого URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_rezultati_monitoringu_skladannia_pasportiv_biudzhethnikh_program_na_2025_rik_stanom_na_15_liutogo-5025

281. Міністерство фінансів України. Оцінка ефективності бюджетних програм URL: <https://mof.gov.ua/uk/ocinka-efektivnosti-bjudzhetnih-program>

282. Мінфіну та Мінекономіки надано рекомендації щодо фінансування та виконання бюджетних програм URL: <http://www.rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2091>

283. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм. Наказ міністерства фінансів України 17.05.2011 № 608 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text>

284. Лист Міністерства фінансів України від 19.09.2013 р. № 31-05110-14-5/27486 щодо «Удосконалення методики здійснення порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм, які виконуються розпорядниками коштів місцевих бюджетів» URL: <https://www.ibser.org.ua/legislation/zakonodavstvo-z-pmc/ocinka-byudzhethnyh-program>

285. Коритник Л. Ключові напрямки удосконалення показників бюджетних програм: обліковий аспект. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 27. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-7>

286. Бедринець М., Огійчук Є. Оцінка виконання бюджетних програм в Україні за 2016–2020 роки. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-14>

287. Peacock S. An evaluation of program budgeting and marginal analysis applied in South Australian hospitals. Melbourne Vic, Australia: Centre for Health Program Evaluation. 1998. URL: <https://research.monash.edu/en/publications/an-evaluation-of-program-budgeting-and-marginal-analysis-applied->

288. Bartle J.R. (Ed.). Evolving Theories of Public Budgeting. Oxford, Elsevier, 2001, 182 p.

289. Маркович Г. Оцінка ефективності бюджетних програм. Бюджетна бухгалтерія. 2016. Вип. 46. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2016/december/issue-46/article-23802.html>

290. Rozhko O. D., Tkachenko N., Kovalenko Yu. Науково-методичний підхід до бюджетного стратегування за допомогою застосування програмно-цільового методу. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2021. Т. 2. № 33. С. 335–344. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.206974>

291. Страшинська Л. В., Михайлик О. М. Використання методики таксономічного аналізу для оцінювання рівня продовольчої безпеки України. Економіка та суспільство. 2023. № 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-33>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Shevchenko O., Shevchuk O., Polovynko B. Regulation of dynamic processes in the indicators of disproportions of Ukrainian regions: operational and logistic approach. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2022. № 8(5), 198-208. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-5-198-208> (**Web of Science**) (1,04 д.а., особисто автору належить 0,28 д.а.: здобувачем сформовано науково-практичні підходи до формування фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону, зокрема проаналізовано моделі довгострокової взаємодії показників розвитку регіону).
2. Половинко Б. С. Проблеми формування і реалізації фінансово-бюджетних відносин та їх вплив на розвиток регіону. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 4 (80). С. 95-103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-80-13> (0,74 д.а.).
3. Половинко Б. С. Теоретико-методичне підґрунтя фінансово-бюджетних відносин у розвитку регіону: діяльнісно-логістичний підхід. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8592> (0,65 д.а.).
4. Половинко Б. С. Нормативно-правове підґрунтя забезпечення фінансово-бюджетних відносин розвитку. *Наукові інновації та передові технології регіону*. 2023. № 5 (19). С. 330-339 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-330-339](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-330-339) (0,98 д.а.).
5. Половинко Б. С. Застосування досвіду іноземних країн в системі фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 40. С. 91-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-40-12> (0,81 д.а.).
6. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Видатки бюджету у сприянні розвитку регіону: діяльнісно-логістичний підхід, аналітико-методичне забезпечення. *Наукові перспективи*. №11 (41). 2023. С. 667-685. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-667-684](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-667-684) (1,0 д.а., особисто автору належить 0,7 д.а.: здобувачем обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінки розвитку регіону в аспекті фінансово-бюджетних відносин в контексті діяльнісно-логістичного підходу).
7. Половинко Б. С. Діяльнісно-логістичний підхід у формуванні механізму фінансово-бюджетних відносин задля регіонального розвитку. *Бізнес Інформ*. 2025. №7. С. 402-410. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-402-410> (1,05 д.а.).

8. Самородов Б., Половинко Б. Оптимальний розподіл бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів. *Право та інновації*, 2025. №4 (48), С. 69–76. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4\(48\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-4(48)-9) (0,81 д.а., особисто автору належить 0,78 д.а.: здобувачем запропоновано науково-практичний підхід до оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення стійкого розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичних принципів).

9. Половинко Б. С. Діагностика результативності виконання та реалізації бюджетних програм: науково-методичний підхід *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2025. №89. С. 44-57. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330631> (1,08 д.а.).

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Половинко Б. С. Підходи до формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції*. 25 листопада 2022 р., м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 192-195. (0,28 д.а.).

11. Половинко Б. С. Діяльнісно-логістичний підхід у забезпеченні розвитку регіону. *Відновлення та модернізація економіки України: виклики, пріоритети, практики: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції*. 2 березня 2023 р., м. Харків. Харків: КНТЕУ, 2023. С. 198-201. (0,29 д.а.).

12. Половинко Б. С. Напрямки реалізації фінансово-бюджетних відносин на основі застосування зарубіжного досвіду. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. 21 лютого 2024 р., м. Кременчук. Кременчук: ЦФЕНД, 2024. С. 44-46. (0,15 д.а.).

13. Половинко Б. С. Формування науково-методичного інструментарію для оцінювання розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту підприємств України: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених*. 17 листопада 2023 р., м. Харків. Харків: ХНАДУ, 2023. С. 111-114. (0,19 д.а.).

14. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Стратегічні вектори формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу. *Управління розвитком економічного середовища в умовах глобальних трансформацій: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції*. 06-07 лютого 2025 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. С. 233-235. (0,13 д.а., особисто автору належить

0,08 д.а.: здобувачем визначено стратегічні напрями формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу).

15. Самородов Б. В., Половинко Б. С. Аналітико-інформаційне забезпечення оптимізації розподілу бюджетних коштів. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. 14–15 листопада 2024 р., м. Харків. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Рада молодих вчених при Харківській обласній військовій адміністрації, Varna free university «Chernorizets hrabar», Slovak technical university in Bratislava, Częstochowa university of technology, Одеський національний економічний університет – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 143-145. (0,13 д.а., особисто автору належить 0,09 д.а.: здобувачем обґрунтовано принципи аналітико-інформаційного забезпечення оптимізації розподілу бюджетних коштів).

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

майдан Свободи 5, Держпром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
e-mail: uek@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38157940

26.02.2024

№ 06.02-25/697 на № _____ від _____

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

окремих положень та розробок дисертаційної роботи
Половинко Богдана Сергійовича,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Результати наукового дослідження Половинко Богдана Сергійовича стосовно практичних підходів до впровадження механізму фінансово-бюджетних відносин для розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу враховуються при підготовці положень та актів нормативно-правового характеру для відновлення та розвитку Харківської області з урахуванням імплементації зарубіжного досвіду регулювання соціальних і економічних процесів у регіоні фінансово-бюджетними засобами. Діагностика виступає складовою механізму фінансово-бюджетних відносин, що дозволяє здійснювати аналіз та оцінку фінансового стану, ефективності управління фінансами, а також виявляти можливі ризики та проблеми у фінансовій сфері.

Сформовані автором підходи до оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону, яка виступає ключовим показником ефективності діяльності центральних органів влади та місцевого самоврядування, дозволили об'єктивно оцінити поточний стан та тенденції розвитку регіону, ідентифікувати проблемні сфери та потенційні можливості для подальшого зростання, а також втілювати заходи для забезпечення стратегічного розвитку, що спрямовані на покращення якості життя населення та забезпечення сталого економічного зростання.

На думку фахівців Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації доцільним є використання запропонованого Половинко Б.С. системного підходу до комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону за складовими, дозволило створити практичне підґрунтя для ефективного розподілу бюджетних коштів в рамках реалізації цілей, стратегій та програм стійкого розвитку як на національному, так і регіональному рівнях. Запропоновані практичні рекомендації використовуються у розробці та впровадженні програм і проектів регіонального розвитку, а також при прийнятті рішень щодо

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Б

виділення та розподілу бюджетних коштів для підтримки соціально-економічного розвитку території відповідно до проекту Програми економічного і соціального розвитку Харківської області на 2025 рік в рамках Перспективного плану (основних напрямків) діяльності Харківської обласної державної (військової) адміністрації на 2024 рік.

Заступник директора Департаменту
начальник управління аналітики,
прогнозування та розвитку підприємства
кандидат наук з державного управління

Орина КОНОВАЛОВА

Конотопська міська рада
Виконавчий комітет
Управління економіки

41615, Україна, Сумська область, м. Конотоп, проспект Миру, 8, 6-61-66, тел/факс 2-63-75

12.02.2024 № 26

На № _____ від _____
 м. Конотоп

ДОВІДКА

про впровадження науково-практичних розробок з дослідження механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, виконаних під час підготовки дисертаційної роботи **Половинко Богданом Сергійовичем**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Провідні фахівці Управління економіки Конотопської міської ради Сумської області ознайомилися з основними пропозиціями дисертаційного дослідження Половинко Б.С. та дійшли висновку, що отримані результати мають науково-практичне значення та можуть бути прийняті до впровадження.

Науково-практичний інтерес становлять концептуальні основи формування механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону в контексті діяльнісно-логістичного підходу, засновані на принципах оптимізації розподілу бюджетних ресурсів, врахуванні специфіки соціального та економічного розвитку регіону, взаємозв'язку між різними суб'єктами управління на місцевому рівні та оцінювання результативності їх реалізації.

Автором Половинко Б.С. запропоновано науково-практичний підхід щодо оптимального розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів та доведено, що цей підхід сприяє ефективному використанню бюджетних ресурсів в контексті відновлення та створення передумов для подальшого економічного зростання і конкурентоспроможності регіону, а також забезпечує більшу прозорість та ефективність управління бюджетними процесами на місцевому рівні.

Впровадження зазначеного положення наукової новизни дозволило керівництву Управління економіки Конотопської міської ради Сумської області ефективніше координувати та контролювати процеси соціального та економічного розвитку регіону в контексті необхідності підвищення якості життя місцевого населення, підтримки ВПО, незахищених верств населення. Пропозиції Половинко Б.С. щодо оптимізації розподілу бюджетних коштів у забезпеченні розвитку регіону при застосуванні діяльнісно-логістичних принципів враховано в процесі розробки Програми комплексного відновлення Конотопської міської територіальної громади на 2023-2027 роки.

Начальник
управління економіки

Людмила ГАПЄЄВА

ДОВІДКА

*про використання окремих наукових положень дослідження
Половинко Б. С. на тему: Механізм фінансово-бюджетних відносин у
забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу*

Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів України характеризується нерівномірністю, диспропорціями у формуванні доходної бази місцевих бюджетів та залежністю від міжбюджетних трансфертів. В умовах децентралізації та підвищення ролі регіонів у забезпеченні економічної самодостатності першочергового значення набуває проблема удосконалення механізму фінансово-бюджетних відносин.

Подолання існуючих дисбалансів потребує не лише окремих заходів, спрямованих на збільшення обсягів бюджетних надходжень, але й розробки довгострокової стратегії розвитку фінансово-бюджетних відносин, що враховує специфіку регіонів та забезпечує ефективне використання наявного ресурсного потенціалу. Це, своєю чергою, передбачає застосування діяльнісно-логістичного підходу до формування механізму фінансово-бюджетних відносин, який дозволяє комплексно аналізувати чинники розвитку, оптимізувати рух фінансових ресурсів та забезпечувати узгодженість дій органів влади і суб'єктів господарювання.

Запропоновані в дослідженні науково-практичні положення щодо теоретичних основ та нормативно-правового підґрунтя формування фінансово-бюджетних відносин дали можливість:

систематизувати проблеми їх реалізації у розвитку регіонів, що дозволило сформулювати вектор задля продукування раціональні та своєчасні управлінських рішень;

обґрунтувати понятійно-категоріальний апарат із використанням принципів діяльнісно-логістичного підходу;

сформулювати підхід до оцінки та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів на регіональному рівні.

Отримані наукові результати використано у практичній діяльності Малого державного підприємства «Інститут проблем управління НАН України» при розробці пропозицій для стратегій регіонального розвитку та програм соціально-економічного зростання, що дозволило врахувати не лише фіскальні інтереси держави, але й стратегічні пріоритети територіальних громад, а також сприяти збалансуванню фінансових потоків у системі міжбюджетних відносин.

Результати дослідження впроваджено без фінансових зобов'язань перед автором.

Директор
Малого державного підприємства
«Інститут проблем управління
НАН України»

Дмитро ЛОКОШКО

ДОВІДКА

**про впровадження у навчальний процес
наукових результатів дисертаційного дослідження**

Половинко Богдана Сергійовича

**на тему: «Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні
розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу»**

Наукові здобутки автора стосовно теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу, сприяють узгодженості дій органів влади та суб'єктів господарювання у процесі стратегічного планування розвитку територій, зокрема у частині покращення якості життєзабезпечення людського потенціалу. Складові механізму фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону органічно інтегрують підходи до удосконалення правової основи фінансово-бюджетних відносин розвитку регіону, імплементацію зарубіжного досвіду, принципи діяльнісного (орієнтація на досягнення результатів) та логістичного підходів (оптимізація ресурсних потоків), включають науково-практичні рекомендації щодо прийняття раціональних управлінських рішень з метою підвищення рівня результативності використання бюджетних ресурсів в умовах децентралізації й обмеженості фінансових можливостей та створює підґрунтя виведення регіону на траєкторію стабілізації. Запропоновані наукові положення та практичні рекомендації використані в освітньому процесі підготовки здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» під час викладання дисциплін: «бюджетна система» та «фінанси місцевого самоврядування»

Декан

економічного факультету

Віталій ДЯЧЕК

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Систематизація принципів оцінювання людського розвитку [Побудовано автором]

Методика оцінювання людського розвитку, джерело	Характеристика підходів до розрахунку показників	Наявність інтегрального або узагальнюючого показника оцінювання людського розвитку
1	2	3
Методика розрахунку індексу розвитку людського потенціалу [205]	Складові індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) (human development index – <i>HDI</i>): довге й здорове життя; знання; ресурси для гідного життєвого рівня. Додатково використовуються узагальнюючі індекси: індекс бідності для країн, що розвиваються (<i>HPI-1</i>), та індекс бідності для вибраних країн ОЕСР (<i>HPI-2</i>), індекс розвитку з урахуванням гендерного чинника (<i>GDI</i>), рівень гендерних повноважень (<i>GEM</i>), які розраховуються за принципами аналогічними розрахунку <i>HDI</i> , із залученням специфічних показників і методичних прийомів, які об'єктивно характеризують сутність досліджуваних явищ.	Побудова інтегрального показника – ІРЛП.
Методика побудови регіональних інтегральних індексів рівня життя [206]	Характеристика кожного з аспектів рівня життя населення регіонів забезпечується використанням узагальнюючого та складових індикаторів (показників, які безпосередньо беруть участь у розрахунку узагальнюючого індикатора – основних показників; показників, що визначають профіль рівня життя населення – профільних показників).	Формування узагальнюючого та складових індикаторів.
Методика розрахунку інтегрального індексу якості життя населення регіону за вихідними індикаторами [207]	Якість життя населення регіону оцінюється за вхідними (якість населення, якість середовища існування, якість функціонування, якість дозвілля і відпочинку) та вихідними (демографічна активність, злочинність, інтенсивність соціальних захворювань, міграційна активність, споживча активність) індикаторами.	Інтегральні індекси за вхідними і вихідними індикаторами.
Оцінка управління людським розвитком з використанням методу скаляризації [208]	Оцінювання управління людським розвитком здійснюється у розрізі таких критеріїв: 1) за затратами (яка сума коштів виділяється на цілі людського розвитку); 2) за результатами (яка частка людей охоплюється державними соціальними програмами у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту); 3) за ефективністю (як змінюється рівень і якість життя людей при розширенні обсягів фінансування соціальних програм); 4) за якістю послуг (їх фізичною та фінансовою доступністю, якістю обслуговування), що продукуються галузями, які забезпечують людський розвиток; 5) за швидкістю надолуження відставання від лідера у сфері людського розвитку.	Оцінка управління людським розвитком здійснюється відповідно до обраних критеріїв, без виходу на один узагальнюючий (інтегральний) показник.

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Е

Продовження Таблиці Е.1

1	2	3
Методика оцінки рівня життя населення України [209]	Три блоки (оцінка матеріального становища, характеристика умов проживання населення, дослідження стану соціального середовища) та одна позаблокова група (індикатори стану економічної системи, які слугують вихідною основою для вивчення передумов підвищення рівня життя населення та прогнозування значення його показників на коротко- та середньострокову перспективу).	Оцінка рівня життя населення країни здійснюється за блоками показників, без виходу на один узагальнюючий (інтегральний) показник.
Оцінка розвитку людських ресурсів [210]	Напрямки оцінки: Розвиток освіти, науки та професійної підготовки. Активізація співпраці освіти та науки. Забезпечення повної продуктивної зайнятості.	Оцінка здійснюється за пріоритетними напрямками, без виходу на один узагальнюючий (інтегральний) показник.
Національна методика побудови індексів регіонального людського розвитку [211]	Складові: демографічний розвиток, розвиток ринку праці, матеріальний добробут, умови проживання населення, стан та охорона здоров'я, рівень освіти, соціальне середовище, фінансування людського розвитку, екологічна ситуація.	Побудова інтегрального показника – індексу людського розвитку.
Соціальні індикатори рівня життя населення [212]	Групи показників: макроекономічні; демографічні; охорона здоров'я і безпека; освіта; зайнятість населення; показники матеріальної забезпеченості населення; рівень і структура особистого споживання; житлові умови населення; показники пенсійного забезпечення населення; показники соціальної напруженості.	Оцінка рівня життя населення здійснюється за групами показників, без виходу на один узагальнюючий (інтегральний) показник.
Методика суб'єктивної оцінки якості життя [2013]	Компоненти якості життя: 1. Рівень життя (добробут) (індекс матеріального рівня життя, індекс задоволеності житлом, індекс доступності медичної допомоги, індекс доступності освіти). 2. Якість соціального середовища (індекс самоідентифікації з мешканцями свого поселення, індекс захищеності від злочинності, індекс захищеності від бідності, індекс захищеності від сваволі чиновників, індекс захищеності від сваволі правоохоронних органів). 3. Якість екології (індекс захищеності від екологічної загрози, індекс чистоти повітря, індекс чистоти води). 4. Соціальне самопочуття населення (індекс впевненості у майбутньому, індекс задоволеності життям, індекс самостійності).	Побудова інтегрального індексу якості життя за обраними компонентами. Інтегральний індекс якості життя розраховується як середнє арифметичне 4-х загальних індексів.

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Е

Продовження Таблиці Е.1

1	2	3
Інтегральна оцінка рівня та якості життя населення [214]	Компоненти інтегральної оцінки рівня життя населення: Довгострокові цінності: довге життя; міцне здоров'я; продовження роду; міцна родина; високий інтелект; матеріальне багатство; соціальна захищеність; високий рівень культури; духовні цінності. Поточні потреби: фізіологічні потреби в товарах і послугах (споживання); потреба в житлі; потреба в особистій безпеці. Середовище проживання: атмосферне повітря, водний басейн, земельні ресурси, лісовий фонд. Соціальна інфраструктура: охорона здоров'я та відпочинок, наука й освіта, роздрібна торгівля, громадське харчування та послуги населенню, культура і мистецтво, фізична культура та спорт.	Інтегральний показник рівня життя населення.
Методика аналізу синтетичних категорій якості життя населення [215]	Якість населення. Рівень добробуту населення (рівень життя). Якість соціальної сфери. Якість екологічної ніші. Природно-кліматичні умови (показники оцінюються за кількома параметрами та використовуються у вигляді коригуючи коефіцієнтів у загальних індексах якості життя).	Інтегральний індикатор синтетичної категорії якості життя населення.
Оцінка якості життя [216]	Оцінка якості життя включає наступні сфери: Добробут (параметри оцінки – економіка, ефективність, інноваційність). Суспільство (нерівність, безпека, загрози). Охорона здоров'я (здоров'я, захворюваність, спосіб життя). Освіта (якість, ресурси). 5) Довкілля (навантаження). Бенчмаркінг за показниками. Дані за всіма показниками нормалізуються на підставі п'ятибальної шкали оцінки таким чином, що результати країн коливаються від «відмінно» до «незадовільно». Рейтинг успішності обчислюється для кожної зі сфер. Отримані середні оцінки складаються в єдиний «індекс якості життя».	Узагальнений показник – індекс якості життя.

ЗАКІНЧЕННЯ ДОДАТКУ Е

Продовження Таблиці Е.1

1	2	3
Факторний аналіз рівня життя населення регіону [217]	Дослідження рівня життя з точки зору системного підходу, що передбачає як включення в аналіз різноманітних зв'язків між досліджуваними соціально–економічними явищами одного структурного рівня, так і відстеження взаємовпливів між явищами, процесами різних ієрархічних рівнів. До першого типу зв'язків автори відносять дослідження впливу різноманітних соціально–економічних факторів на рівень життя населення території. Інший, якісно відмінний тип зв'язків отримується при факторному аналізі рівня життя населення як складової системи вищого структурного рівня, наприклад, регіонального рівня базової захищеності населення, регіонального рівня людського розвитку, регіонального рівня інноваційної якості людських ресурсів тощо. Виходячи з цих міркувань рівень життя розглядається як складова розрахунку узагальнюючих (інтегральних) показників регіонального рівня, таких як регіональний індекс людського розвитку, регіональний індекс базової захищеності населення, регіональний індекс інноваційної якості людських ресурсів.	Побудова узагальнюючих (інтегральних) показників.
Методика оцінки рівня життя населення країн на основі кластерного аналізу [213]	Аспекти життєвого рівня: економічний та демографічний, зайнятість, житлові умови, здоров'я, соціальна напруга, екологічна ситуація, культура. Для порівняльної оцінки рівня життя населення країн, спираючись на існуючу інформаційну базу та практику щодо обчислення статистичних індикаторів, які характеризують рівень життя населення, було виокремлено 16 показників.	Оцінка рівня життя населення здійснюється за обраними показниками, без виходу на один узагальнюючий (інтегральний) показник.

Таблиця Ж.1

Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає фізичний стан населення та безпеку середовища проживання (за даними Харківської області)

Показники	2018	2019	2020	2021	2022
Ф1 Захворюваність населення, на 10 тис. осіб					
31 – захворюваність на окремі інфекції	8462	8149	8173	8161	8165
32 – особи з інвалідністю	502	502	492	492	492
33 – хворі на активний туберкульоз	20	19	18	17	18
34 – ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД	5	6	7	7	8
35 – хворі на злоякісні новоутворення	158	154	152	149	153
36 – хворі на венеричні хвороби	7	8	8	9	9
Ф2 Кількість дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках, на 10 тис. осіб	7	7	6	6	6
Ф3 Спорт, відпочинок та оздоровлення дітей, на 10 тис. осіб					
С1 – кількість оздоровлених у санаторно-курортних закладах	280	289	264	220	253
С2 – кількість оздоровлених дітей	323	335	336	312	320
С3 – кількість дітей, що займаються спортом	241	249	255	249	217
Ф4 Житловий фонд в розрахунку на особу, кв. м.	23	23	23	24	24
Ф5 Безпечність простору для життя					
В1 – забезпеченість питною водою, млн м ³	0,24	0,24	0,23	0,21	0,2
В2 – викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, кг	120	111	116	100	103
В3 – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, кг	339	310	325	278	273
В4 – порушено земель, га	165	102	147	79	75
В5 – площа відпрацьованих земель, га	215	197	215	268	340
В6 – площа рекультивованих земель, га	149	130	162	70	72

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Ж

Таблиця Ж.2

Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає стан освіти та соціального середовища (за даними Харківської області)

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
С1 Рівень освіти населення					
Р1 – кількість учнів закладів повної загальної середньої освіти	265 000	262 500	258 800	255 000	210 000
Р2 – кількість випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, на 10 тис. осіб	975	965	955	948	790
Р3 – кількість випускників закладів фахової передвищої освіти, на 10 тис. осіб	120	118	113	108	85
Р4 – кількість випускників закладів вищої освіти, на 10 тис. осіб	960	975	990	980	860
Р5 – підготовка здобувачів освітньо-наукового та наукового рівнів вищої освіти	42	41	40	39	34
С2 Відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів	4,8	4,7	4,5	4,3	3,9

Таблиця Ж.3

Система показників для оцінювання розвитку регіону за сферою життєзабезпечення людського потенціалу, що визначає майновий стан (за даними Харківської області)

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
М1 Рівень доходів населення, грн.					
Р1 – заробітна плата на особу	10150	13090	17560	18870	20960
Р2 – прибуток та змішаний дохід на особу	2050	2200	2950	2900	2850
Р3 – дохід, одержаний від власності на особу	1000	1520	1950	1980	2200
Р4 – соціальна допомога та інші одержані трансферти, на особу	400	520	720	810	1050
М2 Інші негрошові виплати, пільги та субсидії, грн					
Н1 – вартість спожитої продукції власного виробництва	2260	2850	3450	3980	4900
Н2 – безготівкові пільги та субсидії на оплату електроенергії, палива, житлово-комунальних послуг	1080	1240	1780	1760	2250
Н3 – безготівкові пільги на оплату оздоровлення, лікування, транспорту, зв'язку та ін.	450	450	470	465	430

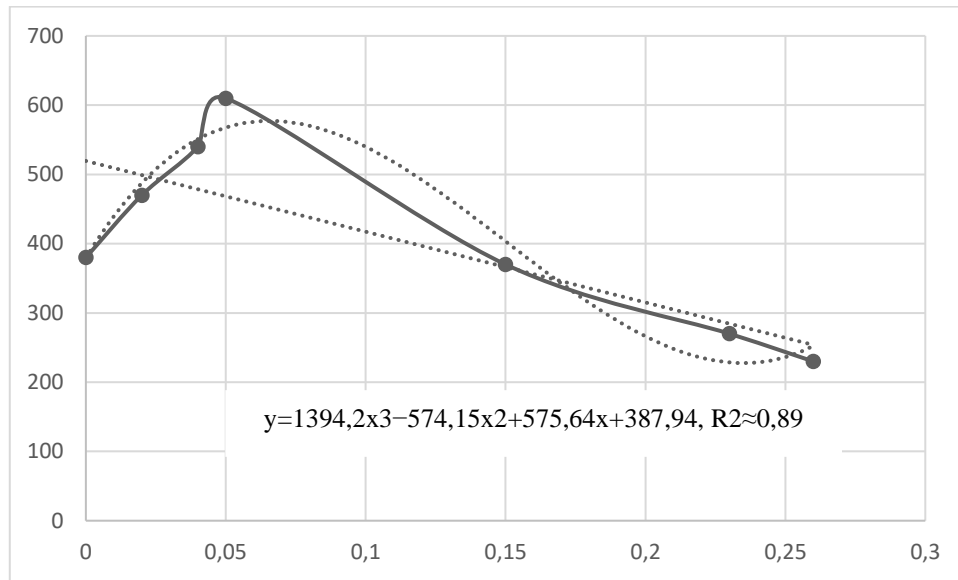

Рис. И.1. Залежність між захворюваністю населення і збільшенням бюджетного фінансування

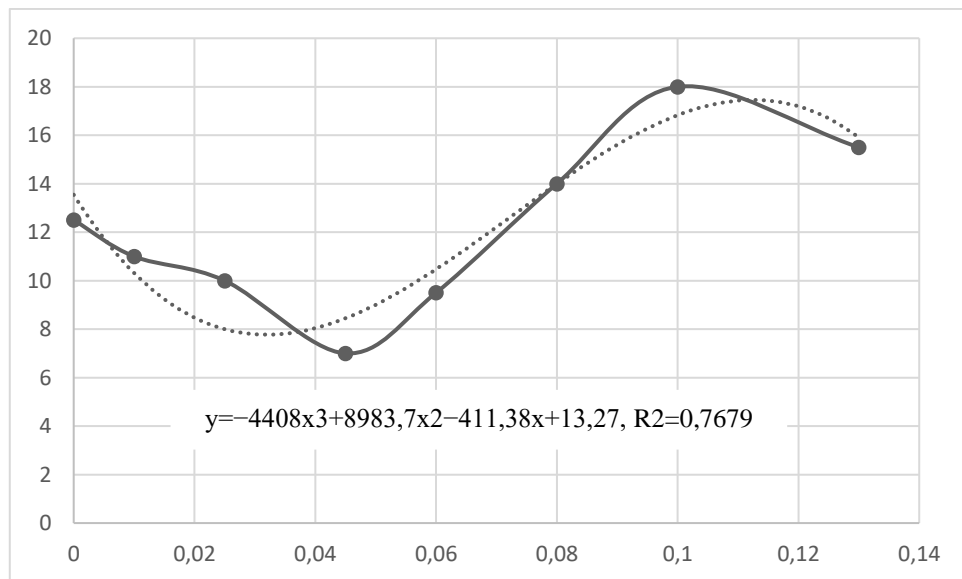

Рис. И.2. Залежність між кількістю дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках і збільшенням бюджетного фінансування

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ И

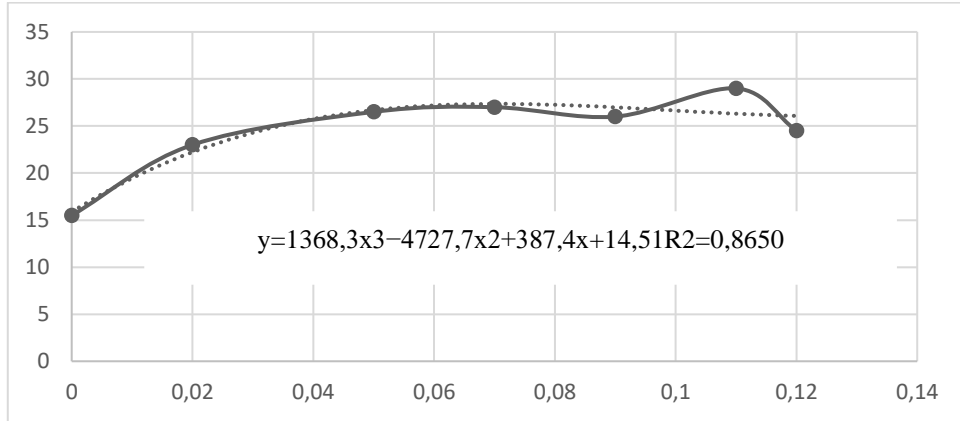

Рис. И.3. Залежність між кількістю дітей, що займаються спортом, оздоровлених дітей і збільшенням бюджетного фінансування

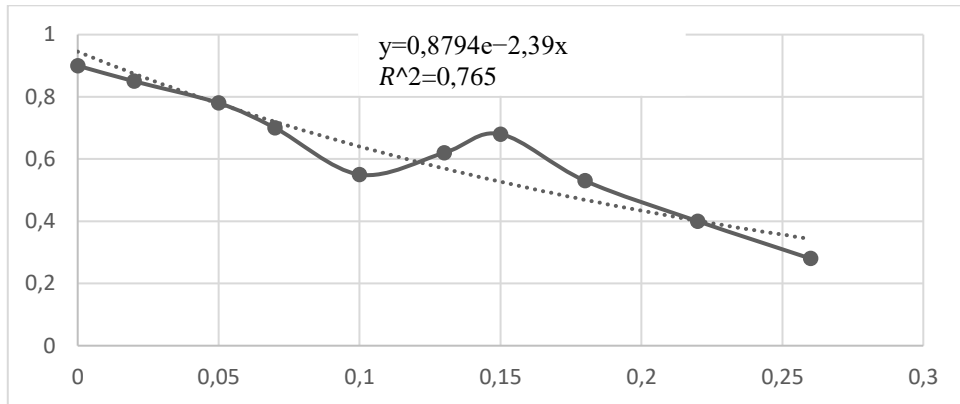

Рис. И.4. Залежність між житловим фондом в розрахунку на особу і збільшенням бюджетного фінансування

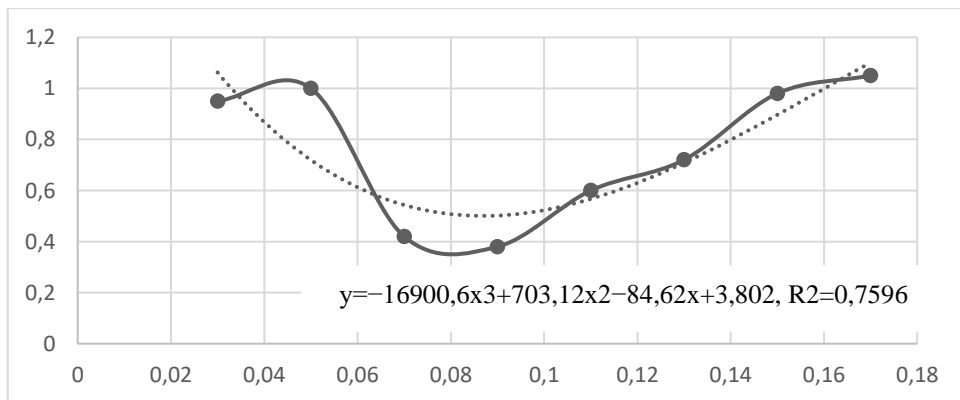

Рис. И.5. Залежність між безпечністю простору для життя і збільшенням бюджетного фінансування

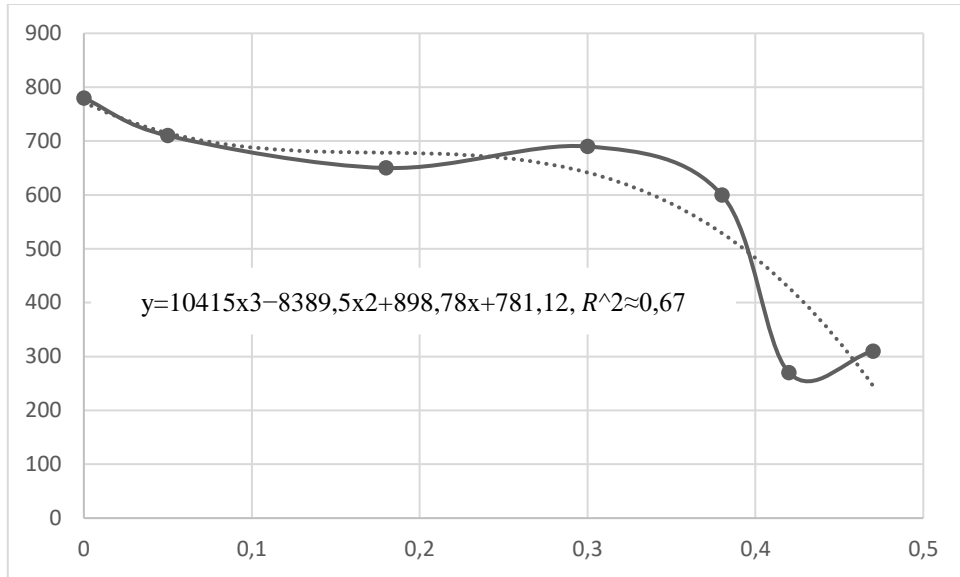

Рис. К.1. Залежність між відвідування населенням мистецьких подій та культурних закладів і збільшенням бюджетного фінансування

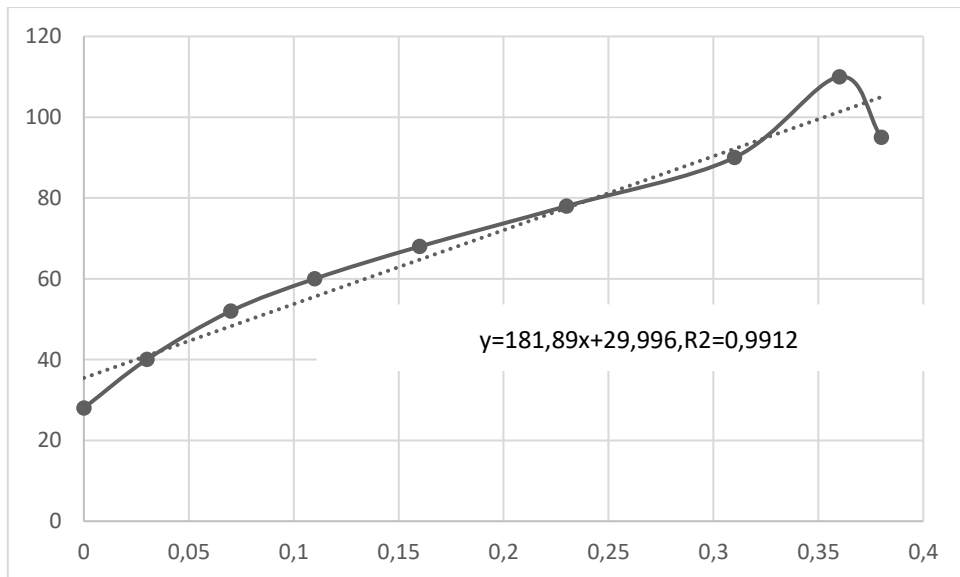

Рис. К.2. Залежність між рівнем освіти населення і збільшенням бюджетного фінансування

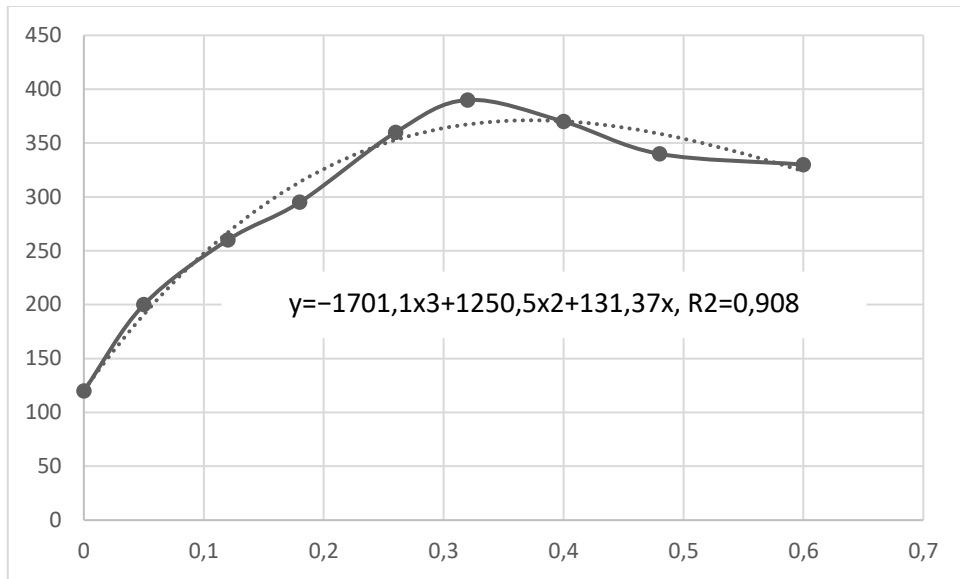

Рис. Л.1. Залежність між рівнем доходів населення і збільшенням бюджетного фінансування

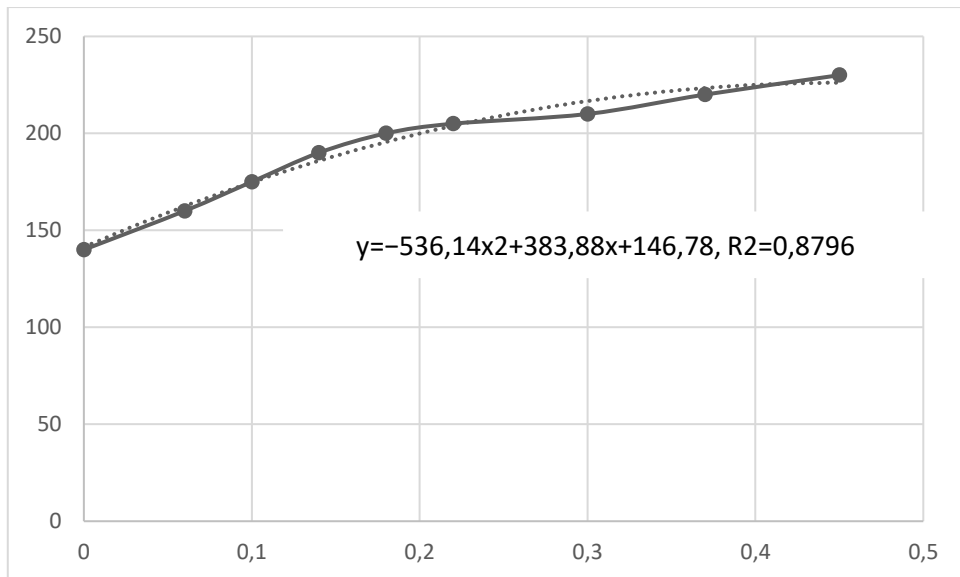

Рис. Л.2. Залежність між рівнем інших негрошових виплат, пільг та субсидій і збільшенням бюджетного фінансування

ДОДАТОК М

Таблиця М.1

Результати стандартизації значень індикаторів показників продукту

Р.	Група	Показники				
		j=1	j=2	j=3	j=4	j=5
2019	1	1	0	0	1	0,62
2020	1	1	0	1	0,78	0,84
2021	1	1	0	0,98	0,65	1
2022	1	1	0	1	0,33	0,84

Таблиця М.2

Результати стандартизації значень індикаторів показників затрат

Р.	Група	Показники				
		j=1	j=2	j=3	j=4	j=5
2019	1	1	0	0,78	1	0,05
	2	1	0	0,22	1	1
2020	1	1	0	0,21	0,94	0,63
	2	1	0	0,18	0,4	0,75
2021	1	1	0	0	0,78	1
	2	1	0	1	0,2	0,25
2022	1	1	0	0,7	0,6	0,68
	2	1	0	0	0	0,07

Таблиця М.3

Результати стандартизації значень індикаторів показників ефективності

Р.	Група	Показники				
		j=1	j=2	j=3	j=4	j=5
2019	1	1	0	0	0	0,66
	2	1	0	0,27	0	0,52
2020	1	1	0	0,9	0,04	0,33
	2	1	0	0,6	0,06	1
2021	1	1	0	0,85	0,56	0
	2	1	0	1	0,23	0,47
2022	1	1	0	1	0,48	1
	2	1	0	0	0,46	0

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ М

Таблиця М.4

Результати стандартизації значень індикаторів показників якості

Р.	Група	Показники				
		j=1	j=2	j=3	j=4	j=5
2019	1	1	0	0	0	0
	2	1	0	0,5	0	0,62
	3	1	0	1	0	1
	4	1	0	1	0	0,33
2020	1	1	0	1	0,4	0,2
	2	1	0	1	0,4	0,43
	3	1	0	0,98	0,4	0,5
	4	1	0	0,17	0	0,33
2021	1	1	0	0,85	0,6	0,6
	2	1	0	0,1	0,67	1
	3	1	0	0,46	0,62	0,25
	4	1	0	0	0	0
2022	1	1	0	0,06	0,96	1
	2	1	0	0,56	1	0
	3	1	0	0,07	0,82	0
	4	1	0	0,33	0,25	0,66

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:24:39 27.05.2026

Назва файлу з підписом: Polovinko_diss_12_04-2.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 5.2 МБ

Назва файлу без підпису: Polovinko_diss_12_04-2.pdf.zip
Розмір файлу без підпису: 5.9 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Половинко Богдан Сергійович

П.І.Б.: Половинко Богдан Сергійович

Країна: Україна

РНОКПП: 3528204733

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 10:35:57
27.05.2026

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 514B5C86A1E5DA1104000000DF272000430DEE04

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: Не визначено

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Підписані файли: Polovinko_diss_12_04-2.pdf

Версія від: 2026.05.20 13:00